

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Hüsamettin Serkan AKILLI

NEOLİBERALİZM VE NEOLİBERAL POPÜLİZMİN YÜKSELİŞİ:
ADALET VE KALKINMA PARTİSİ ÖRNEĞİ

Danışman
Doç. Dr. Faruk ATAAY

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı

Doktora Tezi

Antalya, 2010

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Dalında DOKTORA TEZİ OLARAK kabul edilmiştir.

İmza

Başkan:

Üye (Danışman):

Üye:

Üye:

Üye:

Onay: Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

... / ... / ...

İmza

.....

Müdür

İÇİNDEKİLER

ÇİZELGELER	III
ŞEKİLLER	V
EK ÇİZELGELER	VI
KISALTMALAR LİSTESİ	VII
ÖZET	IX
SUMMARY	X
ÖNSÖZ	XI
GİRİŞ	1
Araştırmanın Konusu	1
Araştırmanın Amacı.....	3
Araştırma Soruları.....	3
Araştırma Yöntemi.....	4
Bulgular	5

BİRİNCİ BÖLÜM

1 KLASİK POPÜLİZMDEN NEOLİBERAL POPÜLİZME	6
1.1 Literatürün Gelişimi	7
1.2 Tanım Sorunu.....	13
1.3 Laclau Popülizm Yaklaşımı	18
1.4 Demokrasi, Popülizm ve Neoliberalizm.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

2 AKP İKTİDARININ SİYASAL-EKONOMİK GERİ PLANI VE PARTİNİN YÜKSELİŞİ	40
2.1 Sermaye Hegemonyası ve Parlamenter Kriz	40
2.1.1. Turgut Özal Döneminde Dışa Açılım	41
2.1.2. 1990 Sonrası Koalisyon Hükümetleri	46
2.2 AKP İktidarının Yükselişi	63

2.2.1. Partinin Kuruluşu	63
2.2.2. AKP İktidarının İlk Yılı.....	70
2.2.3. AKP İktidarının Güçlenişi	83
2.3 Neoliberal Ekonomi Uygulamalarının Toplumsal Kesimler için Sonuçları	94

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 AKP ÖRNEĞİNDE NEOLİBERAL POPÜLİZMİN KURUMSAL KAYNAKLARI VE İDEOLOJİK, SÖYLEMSEL, ÖRGÜTSEL GÖRÜNÜMÜ.....	112
3.1 Kurumsal Siyasal Sistemin Özellikleri.....	114
3.1.1. 1982 Anayasasında Yapılan Değişikliklerin Neoliberalizm Bağlamında Değerlendirilmesi.....	115
3.1.2. Seçim Sistemi.....	126
3.1.3. Hazine Yardımları.....	132
3.2 AKP Neoliberal Popülizminin İdeolojik, Söylemsel ve Örgütsel Görünümü.....	136
3.2.1. Muhafazakâr Demokrasi ve Neoliberal Popülizm	137
3.2.2. Parti Meclis Grubu Konuşmalarının Söylemsel Analizi	141
3.2.3. Siyasi Parti Tüzüklerinin Analizi ve AKP'nin Örgütsel Farklılığı	159
3.3 AKP Neoliberal Popülizmi ve Temsili Demokrasi.....	172
SONUÇ.....	193
KAYNAKÇA.....	200
EKLER.....	213
ÖZGEÇMİŞ	229

ÇİZELGELER

- Çizelge 2-1: 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-2: 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-3: 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-4: 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-5: 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-6: 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-7: Acil Eylem Planında İlk Üç Ayda Gerçekleştirilmesi Öngörülen Faaliyetler**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-8: 28 Mart 2004 Mahalli İdareler Seçimi Sonuçlarına Göre AKP'nin Oyları ...**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-9: 1998-2007 Yılları Arasında Danıştay Dairelerine Gelen Davalar **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-10: 1983-2008 Yılları Arasında Anayasa Mahkemesine Gelen Davalar ... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-11: 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-12: 1993–2010 Yılları Arasında Cumhurbaşkanları Tarafından Yapılan İşlemler **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-13: 21 Ekim 2007 Anayasa Değişikliği Halkoylaması Sonuçları .. **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-14: Çeşitli Ülkelerde Gini Katsayısının Değişimi (Esneklik=0,5) . **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-15: Seçilmiş Tarımsal Ürünlerin Destekleme Alım Fiyatlarındaki (TL/kg) Yüzde Artışın TEFE ile Karşılaştırması **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

- Çizelge 2-16: Tarımın GSMH'daki Payı ve Tarımsal İstihdam Oranı **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-17: Kent ve Kır Ayrımına Göre İşsizlik Oranı ... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-18: 1980–2001 Arası Dönemde Seçilmiş Mali Göstergeler..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-19: 2001-2007 Yılları Arası Dönemde Seçilmiş Ekonomi Göstergeleri ... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-20: Karşılıksız Çek ve Kredi Geri Ödemelerindeki Değişimler **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-21: 2003-2008 Yılları Arası Dönemde İşsizlik ile İlgili Temel Veriler..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-22: Emek ve Üretim İlişkisi..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-23: Tahmini Toplam Tarımsal Destekler ve GSYİH'ya Oranı **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-24: 2002-2008 Yılları Arasında Tarımsal Girdi ve Ürün Fiyatlarındaki Değişim **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-25: Hane halkı Kullanılabilir Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20'lik Gruplar İtibariyle Yıllık Gelirlerin Dağılımı..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-26: 2002-2008 Yılları Arası Dönemde Yoksullukla İlgili Göstergeler..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-27: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonunun Temel Gider Kalemleri **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-28: 2003-2007 Yılları Arasında SYDV'lere Yapılan Aktarımların Bileşenleri. **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 2-29: KASDEP Projesinden Yararlanan Ailelerin Sayısı ve Yardım Tutarları..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 3-1: 1983-2007 Yılları Arasında Uygulanan Seçim Sistemlerinin Etkileri... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 3-2: Milletvekili Genel Seçimleri ve Mahalli İdareler Seçimlerine Göre Parti Sisteminde Bölünme **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 3-3: 1983 Yılından Bu Yana Yapılan Milletvekili ve Mahalli İdareler Genel Seçimlerine Katılan Siyasi Partilerin Sayıları **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**
- Çizelge 3-4: Muhafazakâr Demokrasinin Temel Özellikleri **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Çizelge 3-5: Siyasi Partilerin Üye Stratejilerine İlişkin Veriler **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Çizelge 3-6: Faktör Analizine Göre Elde Edilen Temel Bileşen Matrisi..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Çizelge 3-7: Faktör Analizine Göre Partilerin Temel Bileşen Değerleri..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Ş E K İ L L E R

Şekil 2-1: Türk İmalat Sanayinde Emek Üretkenliği ve Reel Ücretler (1950–2005). **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 2-2: En Düşük Ücretlerin Medyan Tam Zamanlı Kazançlara Oranları. **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 2-3: Tahmini Toplam Tarımsal Desteklerin GSYİH'ya Oranı..... **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 3-1: 1982 Anayasası'nda Yapılan Değişikliklerin Dağılımı **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 3-2: 1982 Anayasasında Yapılan Değişikliklerin Bölümler İtibariyle Sayıları. **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 3-3: Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçlarına Göre Parti Sisteminde Bölünme**Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 3-4: Mahalli İdareler Seçimleri Sonuçlarına Göre Parti Sisteminde Bölünme . **Hata! Yer işareti tanımlanmamış.**

Şekil 3-5: Faktör Analizine Göre Partilerin Bileşen Değerleri 166

Şekil 3-6: Partilerin Üyelerine Yükledikleri Görevlerin Nitelikleri 167

E K Ç İ Z E L G E L E R

Ek Çizelge 1: “Popülizm” Kod Kaydı	213
Ek Çizelge 2: “Halkın Değerleri” Kod Kaydı	215
Ek Çizelge 3: “Halkın Tarihi” Kod Kaydı	219
Ek Çizelge 4: “Devlet-Toplum Ayrışması” Kod Kaydı.....	220
Ek Çizelge 5: “AK Parti/Halk” Kesişim Kod Kaydı	223
Ek Çizelge 6: “Adalet” ve “Kalkınma” Kesişim Kod Kaydı.....	228

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BBP	Büyük Birlik Partisi
BCP	Bağımsız Cumhuriyet Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
ÇAYKUR	Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü
DB	Dünya Bankası
DİSK	Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu
DP	Demokrat Parti
DSP	Demokratik Sol Parti
DTP	Demokratik Toplum Partisi
DTP	Demokrat Türkiye Partisi
DYP	Doğru Yol Partisi
FP	Fazilet Partisi
GP	Genç Parti
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HAK-İŞ	Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu
HEP	Halkın Emek Partisi
HP	Halkçı Parti
ISI	Institute For Scientific Information (Bilimsel Enformasyon Enstitüsü)
İP	İşçi Partisi
İSO	İstanbul Sanayi Odası
KHK	Kanun Hükmünde Kararname

KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
KOBİ	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MEMUR-SEN	Memur Sendikaları Konfederasyonu
MGK	Milli Güvenlik Konseyi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİSK	Türkiye Milliyetçi İşçi Sendikaları Konfederasyonu
MKYK	Merkez Karar Yürütme Kurulu
MSP	Milli Selamet Partisi
MÜSİAD	Müstakil İş Adamları Derneği
OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (Organization for Economic Cooperation and Development)
ÖDP	Özgürlük ve Demokrasi Partisi
RP	Refah Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SODEP	Sosyal Demokrasi Partisi
SP	Saadet Partisi
SPK	Siyasal Partiler Kanunu
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SSK	Sosyal Sigortalar Kurumu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TDK	Türk Dil Kurumu
TEDAŞ	Türkiye Elektrik Dağıtım Anonim Şirketi
TİSK	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TOFAŞ	Türk Otomobil Fabrikası Anonim Şirketi
TÜBİTAK	Türkiye Bilimsel Teknik Araştırma Kurumu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜRK-İŞ	Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği
UPF	Uluslararası Para Fonu (IMF)
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

Ö Z E T

1990'lı yıllarda Latin Amerika'da neoliberal popülizm beklenmedik bir gelişme olarak kabul edilirse, Milli Görüş geleneğinden kopan bir partinin neoliberal popülist olarak tanımlanması da olağan dışı olarak görülebilir. Sonuçta Milli Görüş geleneğinin “adil düzen” anlayışı muhafazakâr yurt içi sanayicileri lehine serbest piyasa ilkelerine karşı çıkan, demokrasiyi ise batı taklitçiliği olarak gören bir gelenek olarak bilinmektedir. Serbest piyasa ve demokratikleşme ise neoliberalizmin iki önemli ayağını oluşturmaktadır. Ancak 2002 Milletvekili Genel Seçiminden sonra Adalet ve Kalkınma Partisi'nin uyguladığı sıkı neoliberal politikalara rağmen sürekli olarak halktan aldığı desteğin artışı, Türk siyasal yaşamındaki İslamcı politikalarda bir dönüm noktası olmuştur. Bu dönüşüm aynı zamanda neoliberalizm ve popülizmin değişik kültürel ortamlarda nasıl birlikte var olabileceklerini göstermek açısından ilginç bir örnek olarak kabul edilebilir.

AKP'nin yükselişi karşı devrimci açıklamalardan Türk siyasetinin demokratikleşmesine kadar değişik açılardan yorumlanmıştır. Ancak bu tezin amacı söz konusu yaklaşımların tartışılmasından çok partinin neoliberal popülist özelliğine odaklanmaktır. Partinin geniş halk kesimlerini olumsuz etkileyen neoliberal politikalara bağlı kalmasına rağmen bu kesimlerden önemli oranda destek sağlaması çelişkili bir görünüm çizmektedir. Bu nedenle partinin elde ettiği geniş toplumsal desteği açıklayabilmek için neoliberalizm ve popülizm arasındaki işbirliğinin ele alınması gerekmektedir. Bu amaçla araştırmanın ilk araştırma sorusu “Popülizm, demokrasi ve neoliberalizm arasındaki ilişki nedir?” olarak belirlenmiştir. Türkiye özelinde bu ilişkinin araştırılması için ise AKP'nin neoliberalizm ve popülizm arasında nasıl bir bağ kurduğu ve bu bağın temsili demokrasi açısından olası sonuçları tartışılmıştır. Bu çerçevede neoliberal popülizm ile ilgili literatüre Türkiye'den bir örnek sunmak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonuçları neoliberalizm ve popülizm arasındaki işbirliğinin doğal kültürel farklılıklara rağmen benzer sonuçlar ürettiğini göstermektedir.

S U M M A R Y

NEOLIBERALISM AND THE EMERGENCE OF NEOLIBERAL POPULISM: THE CASE OF JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY

If neoliberal populism was unexpected in Latin America, it was unimaginable to label a party which bore from the Islamic national outlook (*milli görüş*) tradition in Turkey as “neoliberal populist”. In the end, the national outlook tradition’s rhetoric of “just order” (*adil düzen*) strictly opposed the principles of free market in favor of neglected domestic Anatolian industrialists, and denigrated liberal democracy as a western invention, both of which constitute the two main pillars of neo-liberalism. However, the continual rise of popular support for the Justice and Development Party (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, hereafter JDP) after the parliamentary election of 2002 despite its harsh neoliberal agenda marks an important turning point for the Islamist politics in Turkey and provides an interesting example of how neo-liberalism and populism can coexist in diverse cultural settings.

The relentless rise of the JDP caused different responds among the intelligentsias. From counter revolutionist to democratization of Turkish politics. The aim of this paper, however, is to focus on the neoliberal populist nature of the party rather than to engage in an assessment of the above mentioned approaches. It seems paradoxical to observe that the party has a significant support among those classes who suffer the most from the neoliberal policies. In order to understand this broad public support, there is a need to explore the grey field between neo-liberalism and populism. We can distinguish one main research question for the purpose of this paper. “What is the relationship between populism, democracy and neo-liberalism?” In the Turkish context this question can be translated into two corresponding questions: “How could JDP manage to pursue a neoliberal populist path?” and “What consequences would it have on democracy in Turkey?” Within this frame, it is hoped to provide an example from Turkey which could be used for comparative studies, and to contribute to the literature about neoliberal populism.

The findings of the study suggest that the collaboration between neoliberalism and populism may yield similar negative results about representative democracy irrespective of the cultural setting in which neoliberal populism emerges.

Ö N S Ö Z

Dünyada çok az insan sevdiği bir işi, sevdiği bir yerde ve sevdiği insanlarla yapma şansına sahip olabilir. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ve Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F. Kamu Yönetimi Bölümü'nün bir çalışanı olarak kendimi bu az sayıda insandan birisi sayabilmek benim için en büyük gurur kaynağıdır. Tüm akademik çalışmalarda olduğu gibi, bu tezin yazılmasında da çok sayıda kişinin destek ve katkıları olmuştur ve kuşkusuz bu isimlerin hepsini burada yazabilmek mümkün değildir. Ancak bu tezin başlamasından çok öncelere uzanan desteği ve bana karşı duyduğu güvenle içgüdülerimi izleyebilme özgürlüğünü sunan sayın Prof. Dr. Meral Öztoprak Sağır'a ayrıcalıklı bir teşekkür sunmam sanırım yadırganamaz. Öte yandan sevgili Prof. Dr. Meral Öztoprak Sağır'ın mesleki yaşantısını İstanbul Yeditepe Üniversitesi'nde sürdürme kararı almasından sonra büyük bir özveriyle danışmanlığımı üstlenen Sayın Doç. Dr. Faruk Ataay'a bana karşı göstermiş olduğu sabır ve anlayış için sonsuz minnettar olduğumu söylemem gerekir. Bu tezin izleme komitesi üyeleri olan Sayın Prof. Dr. Esra Çayhan ve Sayın Yrd. Doç. Dr. Bilgi Küçükcan'a gerçekleştirdiğimiz izleme komitelerinde getirdikleri samimi eleştiriler ve kimi zaman ucu bucağı belli olmayan sunuşlarıma karşı göstermiş oldukları sabır için ne kadar teşekkür etsem az olacağını düşünüyorum. Sayın Yrd. Doç. Dr. Sonay Bayramoğlu Özügurlu ve Doç. Dr. Metin Özügurlu'ya ise en gerekli olduğu anlarda verdikleri cesaret ve destek için çok şey borçlu olduğumu belirtmek isterim. Başta Akdeniz Üniversitesi Kamu Yönetimi Bölümü başkanı Sayın Prof. Dr. Ali Öztekin olmak üzere, 2000 yılından bugüne kadar birlikte çalışma şansına sahip olduğum çok değerli hocalarıma ve nice mutlu günler geçirdiğimiz iş arkadaşlarıma da yarattıkları bu “güzel bölüm” için içtenlikle teşekkür ederim.

Eşim Hüsniye Akıllı ve aramıza tez çalışması devam ederken katılan oğlum İbrahim Mete Akıllı, tüm bu çalışmaların ve yaşam kargaşasının içindeki en büyük destekçilerim ve motivasyon kaynaklarım olmuştur. Belki de her doktora tezinde ortaya çıkan karamsarlık günlerinde maddi ve manevi destekleriyle yanımda olan anneme, babama ve idealist çalışma azmiyle akademinin merdivenlerini hızla tırmanmaya devam eden ağabeyime ve ailesine şükran borcum olduğunu mutlaka söylemeliyim.

H. Serkan Akıllı

Antalya, 2010

G İ R İ Ő

1970'lerin sonlarında Keynezyen politikaların yerini neoliberal ekonomi anlayışının alması ve küreselleşme olgusuyla birlikte neoliberalizmin egemen bir ideoloji haline dönüştüğü söylenebilir. Neoliberal ekonomi politikalarının geniş halk kesimlerini dışlayıcı bir karakterde olması, halk kesimlerine yönelik yeniden bölüşümcü politikaların da son bulacağına yönelik iddialara neden olmuştur. Bu durumda ekonomik irrasyonelite ve siyasal sorumsuzluk gibi negatif bir içeriğe büründürülen popülizmin de yeni düzen içinde yerinin kalmadığı neoliberal düşünürlerin en önemli argümanlarından bir tanesi olmuştur. Ancak 1980'lerin başından ve özellikle 1990'lardan itibaren dünyanın çeşitli bölgelerinde hem neoliberal politikaları katı bir biçimde uygulayan hem de bu politikalardan en olumsuz etkilenen toplumsal kesimlerin desteğini alabilen popülist lider ve partilerin varlığı, neoliberalizm ve popülizm arasındaki ilişkinin mutlaka bir dışlama ilişkisi olmadığını göstermiştir. Neoliberalizm ve popülizm arasındaki bu beklenmedik işbirliği popülizm literatüründe yerini almış ve neoliberal popülizmin farklı boyutları ve demokrasi açısından sonuçları tartışılmaya başlanmıştır. Bu tezde de söz konusu literatüre Türkiye örneğinde bir katkı sağlamak amaçlanmıştır. Bu bölümde, araştırmanın konusu, amacı, araştırma soruları, araştırma yöntemi ve elde edilen bulgular konusunda bir giriş yapılmıştır.

Araştırmanın Konusu

Latin Amerika ülkeleri başta olmak üzere üçüncü dünya ülkelerine dayatılan ekonomi politikaları veya Batı Avrupa'nın liberal demokrasi gelenekleri, özellikle 1990'lardan başlayarak, neopopülist olarak tanımlanan liderler ve partilerin yükselişini engelleyememiştir. Tersine, liberal demokrasinin iki temel ayağı olan piyasaların serbestleştirilmesi ve demokratikleştirme neopopülizmin yaşam alanı haline gelerek onun içsel bir çelişkisini dışa vurmuştur. Neoliberal popülist partiler, farklı ülkelerde farklı biçimlere bürünmekle birlikte, temel olarak aracı kurumlara dayanan modern temsili demokrasi anlayışından bir kopuşu işaret etmektedirler. Söz konusu partilerin Batı Avrupa'nın en gelişmiş demokrasileri de dâhil olmak üzere, yabancı düşmanı, dinci veya etnomilliyetçi partiler gibi görünümünde yükselişe geçmesi ve toplumsal kesimler arasında bir uzlaşıya dayanan sosyal refah devleti dönemi parti politikalarının yerini neopopülist politikaların alması, konunun gittikçe önem kazanmasına yol açmaktadır. Siyasi yabancılaşma ve temsil krizlerinin gündeme geldiği günümüzde, kimilerince demokrasinin patolojik yönü şeklinde tanımlanan neopopülizmin bu yükselişi

neoliberalizm ve demokrasi arasındaki ilişkilerin dikkatle irdelenmesini gerektirmektedir. Bu temel neden çerçevesinde tezin konusu neoliberal popülizm olarak belirlenmiştir.

Bu gelişmelerin Türkiye bağlamında tartışılması için Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) örneği seçilmiştir. Bu seçimin nedenleri, partinin genel ve yerel seçimlerde gösterdiği başarı, uyguladığı neoliberal politikalar ve neopopülist partilerle olan kurumsal ve söylemsel benzerliği olarak gösterilebilir.

14 Ağustos 2001'de kurulan AKP, kurulmasından yalnızca bir yıl sonra yapılan 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimi'nde oyların %34,28'ini alarak seçimden birinci parti olarak çıkmış ve tek başına iktidara gelmiştir. Daha sonra 28 Mart 2004 Mahalli İdareler seçimlerinde büyükşehir belediyesi başkanlığı seçimlerinde geçerli oylarının %46'sını; belediye başkanlığı seçimlerinde ise geçerli oyların %40'ını almıştır. Bu tezin yazılmaya devam ettiği sırada yapılan 22 Temmuz 2007 seçimindeyse, oyların %46,52'sini alarak ikinci dönemde tek başına iktidar olmuştur. Diğer yandan parti, 2006 yılı itibariyle 1.834.520 üyeye sahiptir. Bu üye sayısı, Türkiye'deki toplam parti üyelerinin yaklaşık %28'ine, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) üye sayısının yaklaşık üç katına karşılık gelmektedir.

Bu rakamlar birçok şey ifade edebilir. Ancak bu tez açısından önemleri, partinin emekçiler, köylüler, kentliler, işverenler, memurlar gibi toplumun değişik kesimlerinden oy alabildiğinin işareti olarak okunmalarıdır¹. Diğer bir deyişle, partinin seçmen kitlesi, sınıfları çapraz kesen bir görünüm sergilemektedir. Bu tablonun açıklanmasında ortaya bir sorun çıkmaktadır. AKP'nin ekonomi politikası ve bununla bağlantılı olarak kamu yönetimi ve sosyal politikaları neoliberalizmle uyumludur. Neoliberal politikaların ise toplumdaki sınırlı bazı kesimlerin avantajına, diğerlerinin dezavantajına sonuçlar ürettiği Uluslararası Para Fonu (UPF) ve Dünya Bankası (DB) tarafından dahi kabul edilmiş bir gerçekliktir. Bu durumda neoliberal politikaları savunan bir partinin bu politikalardan en olumsuz etkilenebilecekler arasında geniş bir seçmen kitlesine sahip olması, açıklama bekleyen bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, ilerleyen bölümlerde görülebileceği gibi, literatürde neopopülist olarak değerlendirilen partilerin özellikleriyle, partinin kurumsal ve söylemsel özellikleri arasında önemli benzerlikler bulunmaktadır.

¹ Parti kendisini bir kitle partisi olarak tanımlamakla birlikte, AKP seçmenlerinin sınıfları çapraz kesen bir özelliği olması ve partinin çok sayıda üyesinin olması örgütsel anlamda bir kitle partisi olduğu anlamına gelmemektedir. İleride değinileceği gibi kitle partilerinin üyeleriyle olan ilişkileri, karşılıklı sorumluluk, eğitim ve aidatlar gibi temel alanlarda gösterdiği karakteristik özellikler, AKP için geçerli değildir. Bu nedenle teзде AKP bir kitle partisi olarak değerlendirilmemektedir.

Araştırmanın Amacı

AKP'nin yükselişi, çeşitli bakış açılarına göre yorumlanmıştır. Bu tezler içinde merkez-çevre ilişkisine dayalı olanlar, siyasal İslam'ın küresel ve ulusal arenada yükselişi ve karşı devrimci açıklamalar önemli bir yer kaplamaktadır. AKP'nin siyasal sistem için bir tehdit olmadığını savunanlar ise demokratikleşmeyle birlikte halkın gerçek iradesinin iktidara geldiğini, partinin radikal bir dini gündemi olmadığını iddia etmektedir. Söz konusu iddialar kuşkusuz siyaset bilimi literatürümüze önemli katkılarda bulunmuşlardır. Burada kullanılacak yaklaşım, bu katkıları reddetmemekte, bu açıklamalara alternatif bir bakış açısı eklemeyi amaçlamaktadır. Bu bakış açısını sunabilmek için, iki olgunun kesiştiği bir alana, neoliberal neopopülizm alanına girilmektedir. Böylelikle bu tezde; neoliberalizm ve popülizm arasındaki ilişkiyi belirlemek, popülizmle ilgili uluslararası literatürde Türkiye örneğini geliştirmek, karşılaştırmalı çalışmalar ve kuramsal gelişme için bir katkı sağlamak amaçlanmaktadır.

Çalışmanın genel anlamda alanı belirlendikten sonra bir literatür taraması yapılmış, öncelikle internet üzerinden YÖK Tez Kataloğu'nda siyaset ve kamu yönetimi anabilim dallarında yapılan doktora ve yüksek lisans tezleri incelenmiştir. Burada ilginç bir bulgu elde edilmiştir. Tez kataloğunda *popülizm* konusuyla ilgili yalnızca üç tez bulunabilmiş, bunlardan birinin doktora tezi olduğu görülmüştür. Popülizm kavramının Türkçesi olan *halkçılık* konusunda ise yirmi giriş bulunmuş, bunlardan yalnızca dokuzunun siyaset anabilim dalında yer aldığı ve birinin doktora tezi olduğu saptanmıştır. Buna karşılık *milliyetçilik*, yüz seksen üç tezde (otuz sekizi doktora tezi), *laiklik* ise doksan tezde (on sekizi doktora tezi) konu olarak işlenmiştir (www.yok.gov.tr). Her ne kadar Margaret Canovan (2004), uluslararası siyaset bilimi literatüründe benzer bir ilgisizlikten yakınmaktaysa da, bu eğilimin özellikle 1990'lardan sonra değişmeye başladığı söylenebilir. Bu açıdan bakıldığında, tezin bu alanda bir eksikliği doldurmaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

Araştırma Soruları

Popülizmin ithal ikameci rejimlerle birlikte değerlendirilmesi, neoliberal politikaların yükselişe geçmesiyle birlikte popülizmin artık geçerliliğinin kalmadığı yorumlarının yapılmasına yol açmıştır. Ancak 1980 sonları ve 1990'lar boyunca neoliberal popülizmin somut bir gerçeklik olarak kendisini göstermesi, temel bir soruyu beraberinde getirmiştir. En yalın haliyle "Neoliberalizm ve popülizm nasıl başarılı bir biçimde eklenilebilmektedir" olarak formüle edilebilecek bu soru, tezin ilk araştırma sorusu olarak belirlenmiştir. Bu soruyla bağlantılı olarak, neoliberalizm ve popülizm arasındaki ilişkinin liberal temsili demokrasi açısından ne anlama geldiği tezin cevap aramaya çalıştığı bir diğer sorudur.

Türkiye özelinde bu iki sorunun karşılıkları, “AKP neoliberalizm ve popülizm arasında nasıl bir bağ kurabilmiştir?” ve “AKP’nin neoliberal popülizmi temsili demokrasi bağlamında nasıl sonuçlar doğurabilir?” olarak değerlendirilebilir.

Araştırma Yöntemi

Tezin konusu, amaçları ve araştırma sorularına değindikten sonra, tezde kullanılan kuramsal yaklaşım ve yöntemler konusunda da bir ön bilgi sunmak yararlı olacaktır. Bu çalışmanın kuramsal altyapısı Ernesto Laclau’nun geliştirdiği biçimselci bir zemine dayandırılmaya çalışılmıştır. En genel anlatımla bu tercihin nedeni, popülizm olgusunun çok nedenli ve çok katmanlı doğası karşısında pozitivist yaklaşımların karşılaştığı indirgemecilik ve post modern yaklaşımların açıklama ve normatif konularda içine düştükleri görecelik tuzağı olarak gösterilebilir. Öte yandan, biçimselci bir yaklaşımın kullanılması, nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanılarak ele alınan konunun değişik boyutlarını incelemeyi olanaklı kılmaktadır. Tez, yine bu yaklaşıma uygun olarak, açıklayıcı bir çalışma olarak geliştirilmeye çalışılmıştır. Bir başka deyişle bu tezde yepyeni bir keşif yapmaktan çok, bilinen bir olgunun bilinen olaylarla, ancak farklı bir kuramsal bakış açısıyla yorumlanması amaçlanmaktadır. Geliştirilen bu yeni yaklaşımın tezin orijinalliğine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tez, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde popülizmle ilgili literatürün gelişimi özetle sunulmaya çalışılmış, daha sonra popülizm yazınındaki tanımlamalarla ilgili sorunlara değinilerek, popülizmin bir söylem olarak tanımlanmasının izlenmesi gereken bir yol olduğu ileri sürülmüştür. Burada Ernesto Laclau tarafından geliştirilen popülizm kavramsallaştırması temel alınmıştır. Daha sonra demokrasi, popülizm ve neoliberalizm arasındaki ilişkiler neoliberal popülizm literatürü bağlamında değerlendirilmiştir. Neoliberalizm ve popülizm arasındaki birleşmenin altında yatan pratik ve sistemik nedenler Latin Amerika ve Batı Avrupa örnekleriyle açıklanmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, AKP iktidarının geri planını hazırlayan neoliberalleşme süreci ve partinin yükselişi ele alınmıştır. Burada 1980 sonrası uygulanan neoliberal politikaların etkisiyle değişen siyasal yaşam ve ekonomi politikalarının geniş halk kesimleri arasındaki sonuçları irdelenmiştir. Bu amaçla öncelikle 2002 yılına kadar olan süreçte yaşanan önemli siyasal gelişmeler aktararak seçkinler arası ilişkilerin durumu ortaya koyulmaya çalışılmış, daha sonra çeşitli istatistik göstergeler bağlamında neoliberal ekonomi politikalarının sonuçları değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin yükselişi sistemik, ideolojik, örgütsel ve söylemsel açılardan neoliberal popülizm bağlamında araştırılmış, partinin özgül antagonistik stratejisinin liberal temsili demokrasi bakımından sonuçları tartışılmıştır. Partinin yükselişindeki sistemik nedenler anayasal değişiklikler, seçim sistemi ve hazine yardımı konularında yaşanan değişiklikler bağlamında incelenmiş, bu değişikliklerin parti için olumlu sonuçları olduğu savunulmuştur. Partinin söylemsel özelliklerinin incelenmesi için parti meclis grubu konuşmaları temel alınarak nitel bir metin analizi yapılmıştır. Örgütsel açıdan partinin neoliberal popülist özelliklerini araştırmak için on iki siyasi partinin tüzüklerindeki üyelikle ilgili bölümler nicel metin analizi yoluyla karşılaştırılmıştır. Bu bölümde son olarak yine parti meclis grubu konuşmalarından yola çıkılarak partinin izlediği neoliberal popülist stratejinin temsili demokrasi açısından sonuçları yorumlanmıştır. Sonuç bölümünde ise AKP neoliberal popülizminin bütüncül bir betimlemesi yapılmaya çalışılmış, tezde kapsama alınmayan 2007 sonrası dönem konusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Bulgular

Çalışmada elde edilen bulgular söylemsel bir popülizm tanımlaması seçildiğinde neoliberalizm ve popülizm arasındaki kuramsal karşıtlığın belirsizleştiğini böylelikle iki olgu arasındaki işbirliğinin doğal bir birliktelik olduğunu göstermektedir. Latin Amerika ve Batı Avrupa örnekleri göz önüne alındığında, neoliberalizm ve popülizm arasındaki bu ilişkinin temsili demokrasi açısından bazı olumsuz sonuçları olduğu ileri sürülebilir. Sonuçlar, 1980 sonrasında neoliberalleşme paralelinde gelişen Türk siyasal yaşamının dinamiklerinin ve siyasal sistemdeki değişikliklerin neoliberal popülizm için uygun koşullar oluşturduğunu ve AKP'nin ideolojik, söylemsel ve örgütsel olarak bu koşulları değerlendirdiğini göstermektedir. Türkiye özelinde neoliberalizm ve popülizm arasındaki bu ilişkilerin temsili demokrasi açısından diğer örneklerle benzer sonuçlar üretmesi neoliberal popülizmin değişik kültürel ve siyasal ortamlardaki sonuçlarını göstermesi açısından önemli bir bulgu olarak kabul edilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1 KLASİK POPÜLİZMDEN NEOLİBERAL POPÜLİZME

Giriş bölümünde belirtildiği gibi, özellikle 1990'lardan sonra popülizm konusu artan bir önem kazanmıştır. Ancak bu, ilk defa yaşanan bir gelişme değildir. On dokuzuncu yüzyılda ve II. Dünya Savaşı sonrası dönemde de benzer canlanışlar yaşanmıştır. Bu bölümde, II. Dünya Savaşı sonrası dönemden başlayarak literatürün gelişimi klasik referanslar yardımıyla anlatılmış, daha sonra literatürdeki tanım sorununa değinilmiştir. Değerlendirme yapılırken bazı sınırlamalar yapılmış olması da doğaldır. Yazın değerlendirmesinin kapsamının belirlenmesinde zorunlu olarak yapılan ilk ayırım, popülist ve/veya neopopülist olarak nitelenen tekil örneklerin incelendiği çalışmaların değil, popülizm ve neopopülizmin kendisini açıklamaya eğilen çalışmaların seçilmesi olmuştur. Öyle ki, popülist olarak nitelendirilen (örnek olarak: Narodnik, Latin Amerika popülizmi, Leninizm, Nazizm, Peronizm, Titoizm, Doğu Avrupa Köylücülük ideolojisi, batı Avrupa ırkçı partileri Maoizm, Trotskyizm, Castroizm gibi) tekil örnekler üzerinde çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Ancak ilginç bir biçimde bu çalışmaların temel kavramlarından birisi olan popülizmin ve neopopülizmin ne olduğu üzerine odaklanan çalışmalar son derece sınırlıdır. Yazınla ilgili ikinci ayırım, disiplinler bazında yapılmıştır. Popülizmle ilgili dağınık referanslar içeren modernleşme ve kalkınma iktisadi çalışmalarına değinilmekle birlikte kapsamlı bir biçimde ele alınmamış, sosyoloji ve siyaset bilimi alanlarında, popülizm konusuna yoğunlaşan araştırmalara odaklanılmıştır.

Tezde değerlendirilen popülizm yazını temelde iki döneme ayırmak mümkündür. Bunlardan birincisi II. Dünya Savaşı sonrası dönemden 1970'li yılların sonlarına kadar olan dönemdir. Ernest Gellner ve Ghita Ionescu'nun 1969 yılında yayınlanan klasikleşmiş eserleri, Ernesto Laclau'nun 1977 tarihli kitabı ve Gino Germani'nin 1978 yılında yayınlanan çalışması bu dönemde yer alan çalışmalardır. Margaret Canovan (1981) ve Gavin Kitching'in (1982) eserleri de bir bakıma geçiş dönemi çalışmaları olarak görülebilir.

Bu tezin asıl konusunu oluşturan ikinci dönem, 1980 ve 1990'larda Latin Amerika ve Batı Avrupa'da birbiri ardına yükselişe geçen neopopülist liderlerin ve neopopülizmin incelendiği çalışmalardan oluşmaktadır. Kenneth Roberts (1995) ve Kurt Weyland'ın (1996, 1998, 2004) Latin Amerika neoliberal neopopülizmi üzerine yaptıkları çalışmalarla, Hans

Georg Betz (1994, 1998) ve Paul Taggart'ın (1996, 2000) batı Avrupa demokrasilerindeki neopopülist partiler konusundaki çalışmalarının bu tez için önemi hemen vurgulanmalıdır.

Bu temel kitapların yanı sıra literatürdeki temel makaleler taranmıştır. Institute for Scientific Information (ISI) indekslerinde yapılan tarama ilginç bir tablo ortaya koymaktadır. 07.06.2007 tarihinde ISI'da konu başlığı olarak "populism" kelimesi girilmiş ve 1970'ten 2007 yılına kadar olan dönemde bir tarama yapılmıştır. Tarama sonunda 1131 yayının yalnızca 494 tanesinin makale olduğu görülmüştür. Diğer yandan bilim alanlarına göre ilk on kategoride, siyaset bilimi alanındaki makalelerin sayısı (144 makale) toplam makalelerin %29'unu oluştururken, tarih çalışmalarının %14'le ikinci sırada yer aldığı görülmüştür. Siyaset bilimi alanındaki 144 makalenin yayın yılına göre incelenmesi sonucundaysa, bu makalelerin 10 tanesinin 1970'lerde, 27 tanesinin 1980'lerde, 46'sının 1990'larda ve 56'sının 2000–2006 arasında yayınlandığı görülmüştür. Bu rakamlar incelendiğinde, popülizmin 1990'lara kadar olan dönemde ağırlıklı olarak tarihselci çalışmalarda konu edinildiği görülmektedir. Ancak 1990'larda, popülizmle ilgili siyaset bilimi alanındaki makale sayısı ani bir yükselişe geçmiştir. Bu artış bir bakıma popülizmin yenilenen önemini de göstermektedir.

1.1 Literatürün Gelişimi

II. Dünya Savaşı sonrası siyaset bilimi yazınında popülizmin erken kullanımları, popülizmi meşruluğunu halktan alan bir ideoloji ve/veya hareket olarak görme eğilimindedir. Popülizmin bir ideoloji olarak görülmesine rağmen, diğer ideolojilere gösterilen ilgiyi görmediği de söylenmelidir. Bu dönemde egemen olan modernleşme ve ulus kurma kuramlarının popülizmi modernleşme sürecinde karşılaşılan ve az gelişmişlik göstergesi olan bir direniş olarak gördüğü söylenebilir. Her ne kadar çalışmalarda dağınık referanslar halinde popülizme ve ortaya çıkış nedenlerine değinilse de, popülizm başlı başına bir araştırma konusu yapılmak istenmemiştir. Diğer yandan kavramın analitiklikten uzak görülmesi doğasının egemen pozitivist sosyal bilim anlayışına oldukça ters geldiği ve bu nedenle uzak durulduğu da iddia edilebilir. Ancak, modernleşmeciler kuramların, diğer geleneksel bağlılıklar gibi, popülizmin de tarihe karışacağı öngörülerinin 1950'lerin sonları ve 1960'larda yanlışlanmaya başlamasıyla birlikte, göz ardı edilen bu olgulara karşı ilgi artmaya başlamıştır. Bu ilgi artışının temelinde Latin Amerika ve Afrika'da popülist olarak nitelendirilen liderlerin iktidara gelişlerinin totaliter rejim tehlikesini çağrıştırmaları olduğu ileri sürülebilir. Diğer yandan 1960'ların sosyal hareketleri, sosyolojik düşüncede de etkiler yaratmış, kitlesel olay ve olguların incelenmesinde kitle kuramcılarının indirgemeci yaklaşımları terk edilerek

kitlesel hareketlerin ortaya çıkışını toplumsal değişim kuramıyla açıklamaya yönelik kuramlar geliştirilmeye başlanmıştır.

Bu bağlamda, Ernest Gellner ve Ghita Ionescu'nun(1969) eserleri, bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Popülizmin tanımlanması ve dünyanın çeşitli bölgelerinde yapılan çalışmaların karşılaştırmalı olarak sunulması amacını taşıyan kitap, kendinden sonraki yazını da derinden etkilemiştir. Kitap, 1967 yılında Londra'da toplanan bir tartışma grubunun çalışmalarından derlenerek oluşturulmuştur. Eser, sıkça atıf yapılan şu paragrafla başlamaktadır (Ghita ve Gellner, 1969:1):

Bir hayalet dünyanın her yerinde görülür oldu-popülizm. Bundan on yıl önce yeni uluslar bağımsızlıklarını kazanırken sorulan soru şuydu-kaç tanesi Komünist olacak? Bugün bu soru, o zamanlar mantıklı olmasına karşın, biraz tarihi geçmiş görünmektedir. Yeni devletlerin yöneticileri bir ideoloji benimsediklerinde, bu daha çok popülist özellikte olma eğilimindedir. Ve popülizm sadece yeni uluslarla kısıtlı bir şey de değildir. Komünist dünyada güçlü akımlar popülist bir yöne hareket eder görünmektedir. Ve bir kaç gelişmiş geç liberal toplumu saran kaygılı ve sancılı gözden geçirmelerde, popülizm temaları öne çıkmaktadır.

Bu paragrafta, kitabın yazıldığı dönemde popülizmle ilgili nelerin tartışıldığına yönelik ipuçları bulunmaktadır. Öncelikle popülizm bir hayalet olarak tanımlandığına göre, o dönemde de popülizmin 18. ve 19. yüzyıl Amerikan Çiftçi Hareketleri, Rus *Narodnik*'i veya Doğu Avrupa Köylü Hareketleriyle tarihte kalmış bir şey olduğunun düşünüldüğü görülmektedir. Zamanın ruhu, ideolojik düzeyde yalnızca II. Dünya Savaşı sonrasında ayakta kalan Amerikan liberalizminin ve Sovyet komünizminin varlığını kabullenmiş görünmektedir. Ancak II. Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını kazanan yeni uluslarda sömürge ülkelerine bir tepki olarak, bazı Doğu Avrupa ülkelerinde sanayileşme karşısında köylülerin ezilmesini engellemek için ve Latin Amerika ülkelerinde de hızlı kapitalistleşmenin olumsuz etkilerine karşı popülist *hareketlerin ve ideolojilerin* birbiri ardına yükselişe geçmesi bir büyük bozumuna yol açmış ve iki egemen ideoloji yanında, popülizme de yer açılmıştır.

Kitabın ilk bölümünde Amerika, Rusya, Doğu Avrupa, Afrika ve Latin Amerika popülist hareketlerinden örnekler verilmektedir. Bu örneklerin her biri, popülizmin değişik coğrafi ve tarihi koşullarda alabileceği biçimleri göstermesi açısından okunmalıdır. İkinci bölümdeyse popülizmin kavramsal doğasına eğilen çalışmalara yer verilmiştir. Popülizmi bir ideoloji olarak kabul eden Donald MacRae, popülizmi basit insanlara ve geleneklere inancın yol açtığı bir sendrom olarak gören Peter Wiles ve popülizmi bir siyasal hareket olarak değerlendiren Kenneth Minogue'un bölümleri dönemin popülizm yazınına yansıtılmıştır. Kitabın genel amacının, Gellner ve Ionescu'nun belirttiği gibi, popülizmin ilk önce ezilmiş halk kitlelerine seslenen bir söylem olarak ortaya çıkıp geliştiği, daha sonra ise sosyalizm,

milliyetçilik ve köylücülük gibi daha güçlü ideolojiler içinde özümşenerek kaybolduğunu göstermeye çalışmak olması, popülizmin içine yerleştirildiği çerçeveden önemlidir.

Bu kitaptan sonra popülizm alanında literatüre en önemli katkıyı sağlayanlar, Torquado di Tella (1965), Gino Germani (1978) ve Ernesto Laclau'nun (1977) çalışmaları olarak gösterilebilir. Bir sonraki alt başlıkta bu çalışmalara yer verildiği için şimdilik kısaca Gavin Kitching'in 1982 yılında yayınlanan *Development and Underdevelopment in Historical Perspective Populism, Nationalism and Industrialization* isimli kitabına değinilmiştir. Kitching'in çalışmasının önemi, kalkınma ekonomistlerinin kullandıkları ekonomik içerikli popülizm tanımlamasının dışına çıkmasından kaynaklanmaktadır. Kitching, popülizmi bir düşünce geleneği olarak ele alması açısından önemlidir. Kitching'e (1982:19) göre popülizm, geniş ölçekli ve yoğun üretimin karşısında hem tarımda hem de endüstride, bireysel küçük girişimcileri savunan bir düşünce geleneğidir. Bu düşüncenin kökenleri Fransız Simonde de Sismondi'ye kadar uzanmaktadır ve Robert Owen, Proudhon ve Rikardocu Sosyalistler gibi düşünürleri de kapsamaktadır. Yazar popülizmi endüstrileşme ve proletaryalaşmaya karşı bir düşünüş olarak ele aldığı için Karl Marks'ı popülist geleneğe katmamış, buna ek olarak Rusya popülizmini esas olarak Komünist Partinin bir an önce endüstriyelleşme amacına ters bir konuma yerleştirerek, Rus popülistlerine Chayanov'u örnek olarak göstermiştir. Kitching (1982:56–61), 1918–1945 arası dönemde kurulan Doğu ve Güney Doğu Avrupa köylü partilerini, modern popülizmin gelişimindeki bir diğer aşama olarak görmektedir.

Yine 1980'lerin başında yazan Margaret Canovan (1981), popülizm yazınına önemli katkılarda bulunan bir diğer sosyal bilimcidir. Canovan (1981), popülizmlerin ancak kategorik olarak sınıflandırılacaklarını ileri sürerek önce tarımsal popülizm ve siyasal popülizm biçiminde ikili bir ayrıma gitmiş, daha sonra bu iki grubu kendi içinde sınıflandırmıştır. Bu ayrıma göre kırsal popülizm üç alt gruptan oluşmaktadır. Bunlardan birincisi çiftçi radikalizmi, ikincisi köylü hareketleri, üçüncüsü ise entelektüel kırsal sosyalizmdir. Canovan siyasal popülizmi de kendi içinde dört gruba ayırmıştır. Bu gruplar popülist diktatörlük, popülist demokrasi, tepkisel popülizm ve siyasetçilerin popülizmidir. Canovan bu popülizmler arasında evrensel bir ortaklık kurulmasının imkânsız olduğunu ileri sürmüş, yapılabilecek olanın, ancak aile benzerliklerine dayalı bir sınıflandırma olduğunu söylemiştir. Yazar tüm popülizmlerin paylaştıkları tek etkenin halka seslenmek ve seçkinlere güvensizlik olduğunu ileri sürmüştür.

1990'larda popülizm yazınında belirgin bir değişiklik yaşanmıştır. Bu değişikliğin iki temel kaynağının bulunduğu ve bu iki kaynak bağlamında iki tür *yeni popülizm* kavramsallaştırması olduğu ileri sürülebilir. Birincisi, 1980'ler ve 1990'ların başlarında Latin Amerika'da iktidara gelen popülist liderlerin, önceki popülizm yazınının geniş bir

kısmıyla zıtlasacak biçimde, ithal ikameci, paylaşımcı ekonomik politikalar yerine, neoliberal söylemleri kullanmış olmalarıdır. Latin Amerika popülizmi konusunda çalışan yazarlar klasik popülizmin özelliklerini göstermeyen bu yeni tür popülizmleri tanımlamak için *neopopülizm* kavramını kullanmaya başlamışlardır. Arjantin’de 1989 yılında iktidara gelen Carlos Menem, 1990’da Brezilya’da iktidara gelen Collor de Mello, 1990’da Peru’da iktidara gelmeyi başaran Japon asıllı Alberto Fujimori ve onun öncesinde Alan Garcia, Bolivya’da 1985–1989 yılları arasında iktidara sahip olan Victor Paz Estenzoro ve Venezuela’da 1989 seçimleriyle iktidara geldikten sonra keskin bir dönüş yaparak neoliberal ekonomi politikalarını benimseyen Carlos Perez yeni popülist liderlere örnek gösterilebilir (bkz. örn. Kenneth, 1995; Szusterman, 2000; Kay, 1996; Weyland, 1998). Yapılan çalışmalar incelendiğinde, bunun beklenmedik bir gelişme olduğu görülmektedir. Bu şaşkınlık kendisini başlıklarda dahi göstermektedir. Demmers (et al. 2001) Latin Amerikan popülizmindeki bu değişimi “Miraculous Metamorphoses: The Neoliberalization of Latin American Populism” (Mucizevî Metamorfoz: Latin Amerikan Popülizminin Neoliberalleşmesi) başlığını kullanarak ifade ederken, Kurt Weyland (1996) sıkça atıfta bulunulan “Neopopulism and Neoliberalism in Latin America: Unexpected Affinities” (Latin Amerika’da Neopopülizm ve Neoliberalizm: Beklenmedik Yakınlık) isimli makalesinde neoliberalizm ve popülizmin ilginç yakınlaşmasını işlemiştir.

Popülizmin hiç umulmadık bir coğrafyada, gelişmiş batı demokrasilerinde, kendisini yabancı düşmanı partilerin söylemlerinde göstermesi, yazındaki değişimi tetikleyen ikinci kaynak olarak gösterilebilir. Avrupa neopopülizmi yazınında yeni siyasal partilerin liderlik, örgütlenme ve örgütsel yapılanma biçimleri konusunda da önemli çalışmalar yapılmıştır. Bu noktada Hans Georg Betz (1994, 1998) ve Paul Taggart’ın (1996, 2000) çalışmalarına değinmek yararlı olacaktır. Hans Georg Betz (1994) yılında yayımlanan ‘Radical Right Wing Populism in Western Europe’ ve 1998’de Stefan Immerfal’la birlikte derlediği ‘The New Politics of the Right: Neopopulist Parties and Movements in Established Democracies’ adlı çalışmalarında, neopopülist partilerin liderlik, örgüt yapısı, ideolojileri ve söylemleri arasındaki benzerlikleri ortaya koymaya çalışmıştır. Buna göre Batı Avrupalı neopopülist partilerin ortak özellikleri, karizmatik bir lider, gevşek bir parti örgütlenmesi, ideolojik katılığın olmayışı, demokrasiye olan inançlarını ifade etmekle birlikte göçmen karşıtı bir tutum sergilemeleri ve vergi ve refah devleti harcamaları karşıtlığı temelinde biçimlenen neoliberal/kapitalist ekonomi taraftarlığı olarak sayılmaktadır.

Avrupa bağlamında ortaya çıkan bu popülizmi klasik popülizmden ayıran özelliklere değinen Cas Mudde (2004) , liberal demokrasilerde 1960’lar ve 1970’ler boyunca popülist eleştirilerin soldan geldiğini söylemekte, bu dönemin popülist aktörlerinin militan öğrenciler, 1970’lerin sosyal hareketleri ve 1980’lerin erken dönemlerindeki Yeşil veya Yeni Politikacı

partileri olduğunu yazmaktadır. Mudde, günümüzdeki popülizmin ise genelde sağ ideolojik yelpazede olduğunu belirtmekte, sol kanattaki popülizmin proletaryanın bekçiliğinden tüm halkın koruyucusu olarak söylemini değiştirdiğini yazmaktadır. Diğer yandan 1960 ve 1970'lerin popülistlerinin aktif, kendine güvenli, iyi eğitilmiş ve ilerlemeci bir halka atıfta bulunurken, şimdiki sağ popülistlerin sessiz çoğunluğun isyanını temsil ettiğini ifade etmektedir. Diğer bir anlatımla, önceki dönemin popülizmi daha fazla katılım ve daha az liderlik talep ederken, şimdiki popülizm daha fazla liderlik daha az katılım istemektedir. 'Onları dinleyen değil, isteklerini yerine getiren siyasetçileri istemektedirler'. Canovan (2004:242)'a göre ise neopopülist hareketler, stil olarak çatışmacı, meşru iktidar kaynağına sahip, ancak çıkar düşkünü siyasetçiler ve sözüm ona aydınlar tarafından çıkarları ve istekleri göz ardı edilen halkın gerçek temsilcisi olduğunu iddia eden, kendilerini genelde popülist olarak tanımlamayan, benzerlikler olmasına karşın kendisini uluslararası bir ideolojik hareketin parçası olarak kabul etmeyen, kurumsal parti yapılanmalarından çok kişisel liderliğe dayanan, kampanyalarında kullandıkları konular ve ifade ettikleri değerleri yerel sorunlara ve meydan okudukları siyasal ortama göre biçimlendiren, profesyonel siyasetçilere ve medyaya karşı eleştirel, seçkinlerin uzakta kalmayı tercih ettikleri konuları yüksek sesle dile getiren, halkın genelini ilgilendiren sorunların referandumlarla çözülmesini isteyen, halka yakınlıklarını ve siyasal sistemden uzaklıklarını dile getiren ve renkli ve diplomatik olmayan bir dil kullanan ve en çok muhalefetyken rahat eden hareketlerdir. Batı Avrupalı neopopülist partileri inceleyen Taggart (1996:13–18), batı Avrupa demokrasilerinde filizlenmeye başlayan bu partilerin kökeninde II. Dünya Savaşı Sonrası düzeni oluşturan dört sütunda yaşanan değişimlerin olduğunu ileri sürmüştür. Bu sütunlar sosyal demokrasi, korporatizm, refah devleti ve Keynezyenizmdir. Yazar 1960'lar ve 1970'lerde yaşanan geniş çaplı toplumsal, ekonomik ve siyasal değişimlerin sosyal demokrat partilere olan sınıf desteğini zayıflattığını, korporatizmin temellerinde bulunan sendikacılığın güç kaybettiğini, refah devleti harcamalarına tepki olarak monetarist ekonomi politikalarının uygulanmaya başladığını, ancak geleneksel partilerin bu değişimlere göre yeni konular almaya çalışmaktansa kendi yerlerini daha sıkı tutmaya devam ettiklerini söylemektedir. Taggart'a göre geleneksel partilerin bu tutumu, yeni toplumsal bölünmeler nedeniyle ortaya çıkan eksenleri temsil edemediği için protesto hareketleri ve partileri patlak vermeye başlamıştır. İlk olarak sol kanatta yeşilci, feminist, savaş karşıtlığı ve nükleer karşıtlığı olarak 1960 ve 1970'lerde sesini yükseltmeye başlayan bu yeni sosyal hareketler, 1980'lerde Alman Yeşiller Partisi'yle birlikte parti yapılanmalarında kendisini göstermeye başlamıştır. Taggart bu partileri Yeni Politika partileri olarak tanımlamıştır. Diğer yandan, aynı toplumsal değişimlere dayanan, ancak ideolojik spektrumun sağında, ilk önceleri vergi karşıtlığı, daha sonra göçmen karşıtlığı gibi

aşırı sağ tonları seslendiren partiler güç kazanmaya başlamıştır. Yazar bu partileri ise Yeni Popülist partiler olarak tanımlamıştır.

Yerli yazındaki popülizm yaklaşımlarının dönemselci özellikler taşıdığı söylenebilir. Çağlar Keyder (2003:163-194) , ilk olarak 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla birlikte küçük tüccarlar, küçük şehir burjuvazisi ve pazara yönelik çiftçilerden oluşan bir ittifaka dayalı popülist bir girişimin olduğunu söylemekte, ancak bu girişimin iktidar bloğunu çözebilecek kadar güçlü olmadığını belirtmektedir. 1946'da çok partili yaşama geçişle birlikte bu unsurların bürokratik yönetime karşı olan tepkisinin iktidardaki ittifakı çatlatabilmesi ve Adnan Menderes'in önderliğindeki Demokrat Parti muhalefetinin "millete gitme" stratejisi izleyerek popülist bir siyaset biçimini seçmesi ise serbest pazar ve din temalarının ön plana çıktığı popülist söylemlerin siyasete egemen olmasına yol açmıştır. İlkey Sunar (1985) ise 1930'lu yılların popülist olarak tanımlanamayacağını belirterek 1950 ve 1970'li yılların sonlarına kadar olan dönemin popülist olarak değerlendirilebileceğini söylemektedir. Sunar'a göre sivil toplum örgütlerinin ve çoğulcu örgütlenmelerin güçsüzlüğü DP'nin farklı grupları bürokratik merkeze karşı seferber edilebilmesini sağlamış ve iktidar bloğunu oluşturan bürokratik seçkinler ve ekonomi seçkinleri arasındaki mücadele popülizmin doğmasına neden olmuştur.

1960 ve 1970'li yılların sonlarını ele alan popülizm kavramsallaştırmalarının ise temel olarak ithal ikameci gelişme stratejileri ve bu stratejilere denk düşen siyasal yapıları açıklamak için kullanıldığı söylenebilir. Buna göre Türkiye'de popülizm, sermaye birikim sürecinde belirli bir aşamayı oluşturmaktadır ve gelişmiş ülkelerdeki burjuvazi demokrasisinde emeğin haklarını savaşılarak kazandığı refah devleti modelinden çok emeğin burjuvaziye karşı sistemli ve örgütlü bir karşı güç oluşturamadığı, bu nedenle de egemen sınıfların denetiminde olan bir popülizmdir. Bu tartışma çizgisine göre Türkiye'nin 1960'lı ve 1970'li yıllarında yerli sanayi burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri egemen güç olsalar da çok partili parlamenter bir rejimin olması, geniş halk kesimlerinin isteklerine duyarlı olmalarını gerektirmiştir. Diğer yandan popülist politikalar sermaye için önemli bir sorun da oluşturmamıştır. Çünkü ücret artışları bir yandan yurt içi talebin devamlılığını sağlamış, diğer yandan köylülerin toprak reformu gibi ilerici fikirlerden uzakta kalarak statükonun korunmasına yardımcı olmuştur. Söz konusu dönemde işçi ve köylülerin gelir düzeylerinde önemli reel artışlar olurken, sendikalaşma ve ücret dışı haklarda da ciddi kazanımlar elde edilebilmiştir. Ancak 1970'lerde patlak veren küresel krizler ve ithal ikameci sanayinin üzerinde kurulu olduğu sınıflar arası dengenin sermaye lehine bozulması, popülist rejimin de sonunu getirmiş; ortaya çıkan toplumsal gerginliğin bastırılması ve sermayenin hegemonyasının tam anlamıyla kurabilmesi için şiddetli bir askeri darbe yapılmıştır (Boratav,

2007; Arın, 1997: 97-102 ; Gülalp, 1987, 1993)². 1980 darbesinden sonra iktidara gelen partilerin seçim dönemlerinde geniş halk kesimlerinin oylarını alabilmek için neoliberal politikaların kaybedenlerine ödedikleri tazminatlar, popülizm kavramının anlamını da değiştirmiştir. Çiftçilere yönelik yüksek alım fiyatları ve kredi afları; kayıt dışı ekonomiye ve gecekonduklara göz yumulması ve bu alanların rant ekonomisine dâhil edilmesi; takip edilmesi güç fonların ve kamu sosyal harcamalarının iktidar lehine kullanılması; devlet kurumlarındaki rüşvet, yolsuzluk ve yozlaşmaların denetlenmesinde yaşanan tıkanıklıklar, izlenildiğini söylenen özelleştirme politikalarına zıt bir biçimde KİT'lere yapılan personel ödemelerindeki olağanüstü artışlar söz konusu *tazminatlar* içinde gösterilebilir. Boratav'a (2007:152-153) göre ANAP döneminde başlayan bu popülizm "yoz" veya "çarpık" popülizm olarak tanımlanmaktadır.

Ancak popülizmin açıklayıcı bir kavram olmadığı görüşünün de yerli literatürde yer aldığını belirtmek gerekir. Örneğin bu görüşün önemli temsilcisi Galip Yalman (1986) O'Donnel'in bürokratik otoriter devlet kuramına dayanarak geliştirilen yerli yazındaki temel popülizm yaklaşımlarını eleştirerek kavramın analitik bir içeriğinin olmadığını ileri sürmüştür. Öte yandan popülizm kavramının giderek ekonomik irrasyonelite ve siyasal sorumsuzluk olarak tanımlanmaya başlamasının, kavramın analitik bir bağlamda kullanılmasını güçleştirdiği söylenebilir. Haldun Gülalp (2002:20) kavramın değişen içeriğini şu kelimelerle anlatmaktadır: "bugün Türkiye'nin en önemli sorunu nedir diye sorsanız, herhalde herkesin üzerinde anlaşacağı tespit "popülizm" olacaktır. Günümüzde yaygın olarak ve olumsuz bir anlam ile kullanılan popülizm kavramını 1980'lerin başında Türkiye'nin 1960'lı ve 1970'li yıllarındaki gelişme stratejilerini ve siyasal yapılarını açıklamaya çalışırken kullanırdık, bu kavramın analitik bir yararı olduğunu düşünürdük. O dönemde popülizm kavramı "halkçılık" anlamı da çağrıştırdığı için, olumlu içerik taşırdı." Yazarların bu söylediklerinden hareketle, popülizmin olumsuz kavramsallaştırmasının, 1980'lerin başından sonra olumlu içeriğine üstün geldiği düşünülebilir.

1.2 Tanım Sorunu

Bir olgunun nasıl tanımlandığı, bu olguyla ilgili ileri sürülecek önermelerin de doğasını belirlemektedir. Örneğin toplumsal bir sorunun ne olduğuna ve neden kaynaklandığına verilen cevap, bu sorunu çözmek için geliştirilecek önerileri de belirleyecektir. Konu popülizm olduğunda, bu ilk adımın çok daha dikkatli atılması gerekmektedir. Çünkü popülizm bir yandan bazı sosyal bilimciler tarafından demokrasiye

² Popülizm kavramının içeriğine ilişkin olarak yapılan tartışmaların detayı için Yapıt Dergisinin ilk sayılarında Boratav, Karacan ve Gülalp'in yazıları önerilebilir.

karşı bir tehdit olarak görülmekte, diğer yandan bazıları için gerçek demokrasiyi temsil etmektedir. Tanımın sahip olduğu bu önem, popülizm konusunda çalışanları bekleyen ilk cesaret kırıcı engel olarak görülebilir. Popülizmle ilgili hemen her çalışma, bu tez de dâhil, popülizmin gizemli doğasına harcını ödeyerek başlamaktadır. Gellner ve Ionescu (1969:1) popülizmi bir hayalet olarak tanımlamakta, Ernesto Laclau popülizmin çok yakından bakılırsa kaybolacağını söylemekte, Isaiah Berlin Sindirella'nın ayakkabısına benzetmekte (Taggart, 2000:2'de alıntı), Taggart (2000:4) ise popülizmin çevresinin rengine bürünen bukalemunsu bir şey olduğunu söylemektedir. Bu belirsizlikten dolayı bazı sosyal bilimciler kavramın bilimsel sözlükten çıkarılmasını dahi savunmuşlardır. Ancak kavramsal bulanıklığın bu derecede sert bir önlemlerle cezalandırılması, Jürgen Habermas'ın modernizm bağlamında söylediği gibi, küvetteki suyu içindeki bebekle birlikte atmak olurdu. Öncü sosyal bilimciler sayesinde popülizm yazını özellikle II. Dünya Savaşı sonrasında filizlenmiş, günümüze kadar olan süreçte popülizmi tanımlamak için birçok girişim yapılmıştır.

Yazındaki popülizm kavramının neyi ifade ettiğine göre yapılan tanımlamaları dört başlık altında toplamak olanaklıdır. Bunlardan birincisi, popülizmin bir ideoloji olarak kabul edildiği tanımlamalardır. Aynı zamanda bu grupta yer alan tanımlamalar ilk ve en sık kullanılanlardır. İkinci gruba giren popülizm tanımları, popülizmi bir hareket olarak görmektedir. Üçüncü grupsa popülizmi siyasal bir strateji veya tarz olarak kabul eden görüştür. Bu ayrıma her zaman özen gösterilmediği de söylenmelidir. Bazı çalışmalarda her üç tanımlama türdeş olarak kullanılmakta, bir ayrıma gitmeye gerek görülmemektedir. En çok kullanılan bu üç tanımlamanın dışında Ernesto Laclau'nun geliştirdiği ve popülizmin bir söylem olarak değerlendirildiği çalışmalar bulunmaktadır. Diğer yandan Taggart (2000:7) popülizm tanımlarının amaç olarak evrenselci, bağlamsal ve kategorik olarak üç grupta toplanabileceğini söylemektedir. Ona göre, birinci gruba giren tanımlar genelleme arayışına giren ve farklı popülizm türlerinin evrensel öğelerini açıklamaya yönelik tanımlamalardır. Örneğin Taggart (2000), farklı popülizmlerin ortak özelliklerini ortaya çıkartarak evrensel geçerli bir tanım yapmak istemiş ve altı anahtar temayı paylaştıklarını savunmuştur. Bu anahtar temalar popülistlerin temsili demokrasiye karşı düşmanca tavırları, kendilerini belirledikleri bir ana yurtla (heartland) özdeşleştirmeleri, belirsiz temel değerlere sahip olmaları, aşırı bir kriz duygusuna karşı güçlü bir tepki olmaları, kendisini sınırlayan içsel ikilemleri olması ve çevrelerine göre renk değiştiren bukalemunsu bir özellikte olmalarıdır. İkinci gruba giren bağlamsal tanımlamalar, özgül tarihsel koşullar ve coğrafyalarda karşılaşılan örneklerin tekil olarak açıklanmasına odaklanmakta, ele alınan örneğin kendine özgü koşullarını incelemektedir (Peronizm, Titoizm, Maoçuluk gibi). Kategorik tanımlarsa popülizmlerin ortak bir özleri olmadığını savunan ve karşılaşılan örnekleri akrabalık/benzerlik

ölçütlerine göre kategorilendiren tanımlardır. Bu tür kategorileştirmelere verilebilecek örneklerin başında Canovan (1981) gösterilebilir.

Bu tezde popülizm bir söylem olarak tanımlanmakta, diğer yandan farklı coğrafyalardaki ve dönemlerdeki popülizmler arasında bağlamsal bir evrenselliğin olduğu iddia edilmektedir. Bu seçimin mantıksal sonucu diğer tanımların ve bu tanımlara dayanılarak geliştirilen önerilerin geçersiz olduğu biçiminde yorumlanmamalıdır. Tersine, bu tanımlamaları geliştiren bilim insanlarının her biri ele alınan olgunun daha iyi açıklanmasına katkıda bulunmuşlardır. Burada benimsenen amaç da, diğerleri gibi, popülizm olgusunu daha iyi anlamak için alternatif bir yaklaşımla katkıda bulunmaya çalışmaktır. Bir sonraki bölümde bu seçimin kuramsal alt yapısı sunulmuştur. Ancak neden böyle bir yaklaşıma ihtiyaç duyulduğunun temel nedenlerini burada kısaca belirtmek yararlı olacaktır.

Yukarıda belirtildiği gibi popülizmin ne olduğu konusunda başlıca üç seçenek bulunmaktadır. Bunlardan en çok kullanılanı popülizmi bir ideoloji olarak kabul eden görüştür. Bu tür tanımlamalara birçok örnek gösterilebilir. Ancak burada popülizmi bir ideoloji olarak tanımlamanın sorunlarını gösterebilmek amacıyla II. Dünya Savaşı sonrası yazının ilk dönemlerinden ve günümüz yazınından temel örnekler verilmiştir. Bunlardan birincisi Donald MacRae'dir. MacRae'ye (1969:156) göre popülizm bir ideolojidir ve kökeninde kırsal bir *gemeinschaft*'in topluluk ruhuna ve bu topluluğun iyi insanlardan oluşan düzenine dönme isteği vardır. Popülist ideoloji, ilerlemeye ve ilerlemeyle gelen bozulmaya karşı çıkmaktadır. Bu karşıtlık sömürgecilik dönemi öncesi güzel günler, Batı Afrika'da veya Hindistan da olduğu gibi mükemmel kabile veya köy demokrasisi gibi düşüncelere dönüşebilmektedir (MacRae, 1969:156). Ona göre popülizmin temellerinde ait olma isteği ve köksüzlüğe karşıtlık bulunmaktadır. Popülizm her ne kadar siyasal bir doğaya sahip olsa da, kendisini apolitik ifade eder ve iyi örgütlenmiş, sürekli bir siyasal partiden çok, geçici sosyal ve siyasal hareketler üretir (MacRae, 1969:156). Popülist ideolojinin başka bir bileşeni, erdemli köylü yaşantısını yok etmeyi amaçlayan yerli veya yabancı komplocuların eylemlerine karşı düşmanlıktır. Bu komplocular, her ülkenin kendi tarihsel ve sosyal koşullarına göre bankerler, kâfirler, Yahudiler, tanınmadık yüzler veya makineler gibi eski düzeni tehdit eden herkesi veya her şeyi kapsayabilir (MacRae, 1969:158). Popülizmin bir ideoloji olarak tanımlayan ikinci ve daha yakın örnek Paul Taggart'tır. Taggart da, MacRae gibi, popülizmi bir ideoloji olarak kabul etmektedir. Ancak popülizmin bir ideolojinin birçok özelliğini göstermekle birlikte hepsine sahip olmadığını da eklemektedir. Ona göre popülizmi diğer ideolojilerden ayıran özelliği, merkezinde kor değerlerin olmamasıdır. Diğer ideolojiler üstü örtülü veya açıkça eşitlik, özgürlük ve sosyal adalet gibi bir veya birkaç değere odaklanırken, popülizmin böyle bir odak değeri yoktur. Böylelikle popülizm, merkezindeki

bu boşluğu dolduracak büyük ideolojilere eklenilebilmekte, birbirinden çok farklı siyasal pozisyonlar tarafından kullanılabilir. Cas Mudde da (2004) popülizmi toplumu saf halk ve yozlaşmış seçkinler olarak iki homojen ve antagonistik gruba bölünmüş gören ve siyasetin halkın genel iradesinin bir ifadesi olması gerektiğini savunan bir ideoloji olarak tanımlamakta, ancak popülizmin bir ideoloji olduğunu iddia etmekle birlikte sosyalizm veya liberalizm kadar entelektüel bir gelişmişliğe ve tutarlılığa sahip olmadığını eklemektedir. Yazara göre popülizm sığ merkezli bir ideolojidir ve bu sığlık nedeniyle birbirinden çok farklı katı ideolojilerle kolaylıkla birleşebilmektedir. Canovan (2004:243), popülizmin, sosyalizm, liberalizm ve milliyetçilik gibi ideolojilerle bir akrabalığı olmasına rağmen, bu ideolojilerin tarihsel bir süreç içinde gelişmiş olduklarını, taraftarlarının kendilerini söz konusu ideolojiyle tanımlamakta istekli olduklarını ve ayırt edici ilkeleri ve siyasaları olduğunu söylemektedir. Yazara göre farklı popülizmlerin ortaklaşa paylaştıkları bir ideoloji, program veya toplumsal taban yoktur ve dışarıdan popülist olarak tanımlanan birçok hareket, parti veya kişi de, diğer ideolojilerde olduğu gibi, kendilerini açıkça popülist olarak tanımlamaktan çekinmektedir. Bu tanımlar birlikte düşünüldüğünde karşımıza her ne kadar net bir tablo çıkmasa da, popülizmin içinde bulunduğu topluma göre bir şeylere karşıt olan, entelektüel olarak sığ ve örgütlenmeden yoksun, geçici bir ideoloji olarak tanımlandığını söyleyebiliriz. Bu türden bir tanımlamanın en temel sorunu, yalnızca popülizmin gözlenebilen özelliklerinin dikkate alınmasından kaynaklanmaktadır. Böylece bir popülizm tanımlamasına ulaşmak olanaksızlaşmaktadır. Çünkü farklı dönemlerde ve farklı coğrafyalarda bu ideolojik özellikler değişiklik göstermektedir. Diğer yandan, popülizmi entelektüel olarak sığ ve az gelişmiş bir düşünce olarak kabullenmek, dolaylı olarak bu ideolojiyi benimseyen geniş kitlelerin de aşağılanmasını beraberinde getirmektedir. Popülizm gerçekten sığ olabilir, ancak burada önemli olan popülizmin neden sığ olması gerektiği sorusuna verilecek cevaptır. Popülizmin bir ideoloji olarak tanımlanması, diğer ideolojilerle olan ilişkinin kurulmasında da bir sorun oluşturmaktadır. Bu sorun yukarıdaki tanımlamalarda da görülebileceği gibi açıklanmadan geçilen belirsiz ifadelerde kendisini göstermektedir. Bu tanımlara göre popülist ideoloji bir biçimde diğer ideolojilere eklenilebilmekte, kendi eksikliklerini gelişkin ideolojilerden karşılamakta veya ilk olarak ortaya çıkışından sonra milliyetçilik, sosyalizm veya faşizm gibi gerçek ideolojilere dönüşmekte veya onların içinde kaybolmaktadır. Kuşkusuz bu süreçlerin nasıl gerçekleştiği açıklama beklemektedir.

Gino Germani, Torquado Di Tella ve Kenneth Minogue'un çalışmaları popülizmin sosyal bir hareket olarak tanımlandığı klasik örnekler olarak gösterilebilir. Gino Germani'nin 1978 tarihli 'Authoritarianism, Fascism and National Populism' isimli çalışması, Di Tella'yla birlikte, popülizmin işlevselci temsilcisidir. İşlevselci tanımlamalar, popülizmi geleneksel

toplum düzeninden endüstriyel toplum düzenine geçişte yaşanan anakronizmlerin neden olduğu ideolojik bir olgu olarak değerlendirmiştir (Laclau, 1977:147). Bir Latin Amerika ülkesi olan Arjantin’le, bir Batı Avrupa ülkesi olan İtalya’daki otoriter rejimlerin karşılaştırmasını yapan Germani’nin popülizm konusuna yaptığı katkı, yapısal koşulların nasıl değişik otoriter rejimlere yol açtığını göstermiş olmasıdır. Yazar, ideolojiler bağlamında düşünüldüğünde, popülist hareketlerin birbirine zıt sağ ve sol ideolojileri içinde barındırabildiğini söylemekte, popülist hareketlerin yalnızca emekçi sınıfın tipik batılı solcu ideolojilerinin birer kitle partisine dönüşemediği yerlerde bir kitle hareketi haline geldiğini ileri sürmektedir (Germani, 1978:88). Diğer bir deyişle, Germani’ye göre popülizm geniş çaplı bir toplumsal harekettir ve bu hareket içinde modernleşme sürecinde Avrupalı örnekleri gibi siyasal bir örgütlenmeye kavuşamamış alt sınıflar, sağ ve sol ideolojik unsurların birlikte kullanıldığı bir söylemle harekete geçmektedir. Bu söylem genelde karizmatik bir lider tarafından otoriter bir tonla seslendirilmekte ve bir yandan siyasal haklarda eşitlik ve sıradan insanların katılımı, diğer yandan sosyalist talepler, küçük mülkün korunması, güçlü milliyetçilik bileşenleri ve sınıfın öneminin inkârı gibi zıt unsurları barındırmaktadır. Halka ve ulusa yabancı görülen güçlü çıkar grupları karşısında sıradan halkın korunması da yazarın popülist hareketlerde ortak olduğunu söylediği öğelerdir (Germani, 1978:88). Torcuato Di Tella (1965), Germani’ye benzer biçimde, popülizmi işlevselci bir yaklaşımla analizine yönelerek Latin Amerika popülizmini bir hareket olarak ele almış ve popülizmin yalnızca bir köylü hareketi olmadığını, kentlerde yeni oluşan örgütsüz kitlelerin kentsel bir popülist hareketi beslediğini ortaya koymuştur. Di Tella popülizmi “kentli emekçi sınıfı ve/veya köylü kitleleri tarafından desteklenen, ancak bu kesimlerin özerkliğinden veya örgütlü gücünden yoksun bir siyasal hareket” olarak tanımlamış, hareketin aynı zamanda, emekçi sınıftan olmasalar da, yerleşik statükoya karşı olan kesimler tarafından da desteklendiğini söylemiştir. Kenneth Minogue ise (1969:206–210), Germani ve Di Tella’dan farklı olarak, popülizm hareketinin tetiklediği ideolojinin psikolojik/duygusal kökenlerine değinmiştir. Amerikan popülizmini örnek verirken üç temel duygusal etkeninin varlığını ileri sürmüştür. Bunlardan birincisi, hızlı endüstrileşme karşısında anlamadıkları bir siyasal ve ekonomik sistemle yüz yüze kalan insanların yaşadıkları karmaşadır. Yazara göre popülistler, bu karmaşa nedeniyle söylemlerinde basit açıklamalar ve kolay çözümler kullanmakta olabilirler. Minogue’un değindiği ikinci duygusal etken, kaygıdır. Üçüncü olarak, serbest piyasa ticaretinin riskli oluşu, insanların riske karşı düşmanlık beslemesine yol açmakta, bu da popülizmin eşitlikçi bir renge bürünmesine neden olmaktadır. Minogue, az gelişmiş ülkelerdeki popülist ideolojilerin de gelişmeye karşı iki zıt tavırdan etkilendiğini söylemiştir. İnsanlar bir yandan gelişmeyle birlikte gelen bozulmaya tepki göstermekte, diğer yandan gelişmenin

nimetlerinden de yararlanmak istemektedirler. Bu grupta yer alabilecek bir diğ er yazar O'Donnel olarak gösterilebilir. O'Donnel, geliş me sürecinin belli baş lı üç aş aması bulunduğ unu ve bu aş amaların üç farklı siyasal rejime denk dü ştüğ ünü söylemiştir. Buna göre geliş me süreci, ihraç ekonomisi, ithal ikamecilik ve ithal ikamecilik sonrası geliş me aş amalarına sırasıyla oligarşik, popülist ve bürokratik-otoriter devlet anlayışı eş lik etmektedir.

Tıpkı ideolojik tanımlamalarda olduğu gibi, popülizmin sosyal bir hareket olarak tanımlandığı bu yaklaşımlar da dönemsellik sorunuyla karşı karşıyadır. Bu yaklaşımlara göre popülizm, belirli bir toplumsal örgütlenme modelinden (geleneksel) ileri bir toplumsal modele (modern toplum) geçiş te yaşanan temsili sorunlar veya psikolojik sıkıntılardan kaynaklanmaktadır. Ancak bu durumda, günümüz geliş miş Batı demokrasilerinde görülen popülizm olgusunu açıklamak güçleş mektedir. Sosyal hareket tanımlamaları disipliner bir sorunu da beraberinde getirmektedir. Bu tanımlamalar, popülizmi sürekli olarak siyasal sistemin dış ına itilmiş kesimlerle bağ daşt ırmaktadır. Bu durumda neoliberalizm ve neoliberal politikalarından en fazla etkilenen kesimler arasında nasıl bir bağ oluşabileceğ i sorusu asılı kalmaktadır.

Popülizmi bir siyaset tarzı veya siyasal bir strateji olarak kabul eden görüşler, daha çok liderlerin özelliklerine ve örgütlerin politikalarına eğ ilmektedir. İdeoloji ve toplumsal hareket yaklaşımlarında da bu özelliklere yer verilmektedir. Buna göre karizmatik popülist liderler çatış macı bir siyasal dil ve iktidara gelebilmek için stratejik olarak belirlenen söylemler kullanmaktadır. Bu yaklaşımın belki de en önemli çık mazi, liderlere ve örgüt söylemlerine önem verirken, insanların neden bu liderleri veya söylemleri takip ettikleri ve bu söylemlerin nasıl biçimlendikleri sorularına eğ ilmemeleri olarak gösterilebilir. Diğ er yandan bu türden bir yaklaşım, neoliberal popülizmin sınıfsal ve hegemonik boyutlarının silikleştirilmesine yol açabilmektedir (Yıldırım, 2009:74-77) .

1.3 Laclau Popülizm Yaklaşımı

Popülizmin ideoloji, strateji ve sosyal hareket boyutlarını merkeze alan yaklaşımların iç ine dü ştükl eri tuzakları aş mak için kullanılabilir bir diğ er yaklaşım Laclau'nun biçimselci popülizm yaklaşımıdır. Ancak, Laclau'nun popülizm kuramına geçmeden önce bu yaklaşıma dayanak oluşturan “yanlış bilinçlilik” ve “hegemonya” kavramlarına yer vermek uygun olacaktır. Egemen sınıfların popülist stratejilerinin analitik olarak yapılan ilk incelemesinin Karl Marks tarafından gerçekleştirildiğ i söylenebilir. Ünlü bir benzetmeyle söyleyecek olursak Marks, döneminin baskın Alman felsefesini temsil eden Hegelci idealist diyalektiğ i baş aşağı çevirerek, düşüncenin temelinde maddenin olduğunu savunmuştur.

“Düşüncelerin, kavramların ve bilincin üretimi öncelikle insanların -gerçek yaşamın dili olan- somut aktiviteleri ve somut ilişkileriyle doğrudan içiçe girmiştir. Bu aşamada insanların algılama, düşünme ve zihinsel ilişkileri somut davranışlarının doğrudan sonucu olarak görünür. Bu bir halkın siyaset dili, kanunları, ahlakı, dini, metafiziği ve benzerlerinde ifade edildiği biçimde zihinsel üretimi içinde aynıdır. Üretim güçleri ve bu güçlere karşılık gelen ilişkilerindeki gelişmeyle koşullanan gerçek ve aktif insanlar, kendi kavramlarının, düşüncelerinin vb. üreticileridir” (Marks ve Engels, 2005:13-17). der. 13-17, Böylelikle Marks’a göre ideoloji (diğer tüm üst-yapısal ögelerle birlikte), insanların üretim ilişkileri içindeki konumuna göre yine insanlar tarafından üretilen bir düşüncedir. Ancak, Marks’a göre insanların ideolojileriyle üretim süreçlerindeki konumları, yani sınıflarının gerçek çıkarları arasında derin bir uçurum bulunmaktadır. Çünkü egemen sınıfın ideolojisi aynı zamanda toplumdaki egemen ideolojiyi de belirlemektedir. “Somut üretim araçlarını elinde bulunduran sınıf, aynı zamanda zihinsel üretim araçlarına da sahiptir ve zihinsel üretim araçlarına sahip olmayanların düşünceleri ona tabidir” (Marks ve Engels, 2005:13-17). Başka bir deyişle egemen ideolojiye tabi olan insanlar, yanlış bilinçlenerek nesnel çıkarları yerine yöneten sınıfın çıkarlarını korumaya hizmet etmeye başlamaktadır. Marks’ın ideoloji kavramsallaştırması bu açıdan olumsuz bir anlam taşımaktadır. Bu olumsuz kavramsallaştırmanın yanısıra ideoloji Marksist gelenekte aynı zamanda olumlu bir anlamda da kullanılmaktadır. Larrain, Marks’ın iki tür ideoloji kavramsallaştırması yaptığını savunmuştur. Bunlardan birincisi, yanlış bilinçlilik olarak negatif ideolojidir. Ancak aynı zamanda işçi sınıfının gerçek çıkarlarının farkına varabilmesi için de bir bilinçlilik geliştirmesi gerekmektedir. Larrain buna pozitif ideoloji demektedir. Bu kavramsallaştırmaya göre ideoloji, insanların gerçek çıkarlarının farkına varıp yöneten sınıflarla mücadeleye girdikleri bir alanı ifade etmektedir.

Antonio Gramsci, Marksist-Leninist çizginin ekonomik determinizmini eleştirerek yönetenlerin yönetilenler üzerinde kurduğu hâkimiyetin kültürel bir boyutu da olduğunu söylemiştir. Buna göre yönetenler yalnızca güç ve zorlama yoluyla değil aynı zamanda toplumun tarihsel olarak geliştirdiği “ortak akıl” ve rıza yoluyla da yönetilen grupları kontrol altında tutmaktadır. Hegemonyanın kurulmasında ilk olarak ekonomik güç ilişkilerinin ve çıkar çatışmalarının farkına varan bazı sosyal sınıflar (yönetici sınıflar), çıkarlarının korunması ve geleceğinin garanti altına alınmasının diğer sosyal sınıfların da çıkarları haline gelmesi gerektiğini fark ederek yalnızca ekonomik değil siyasal alanı da kontrol etmeleri gerektiğini anlarlar. Böylelikle benzer amaçlara ve çıkarlara sahip olan gruplarla diğerleri arasında sürtüşmeler ve çatışmalar başlar. Bu gruplardan bir tanesi sonuçta başarılı olduğunda toplumda yalnızca siyasal gücü değil aynı zamanda entelektüel ve ahlaki birliği de sağlarlar

ve “tarihsel blok”u oluştururlar. Bu noktadan sonra yönetilenler kendi çıkarları ve egemen grupların çıkarları arasında bir farklılık olmadığını “ortak akıl” olarak kabullenirler ve egemen grup çıkarlarını korumak için güç kullanmak zorunda kalmadan, sivil topluma kendi değerlerini ve liderliğini benimseterek, rıza yoluyla bu ilişkileri sürdürebilir. Ancak “tarihsel blok” devamlılık gösteren bir yapı değildir ve sürdürülmesi gerekir. Yönetilen grupların egemenleri sorgulamasına yol açabilecek önemli kriz dönemleri (savaş, kıtlık, kendilerini temsil edenlere inancın kaybolması gibi) bu bloğun çatlamasına ve yeni bir çatışma dönemine girilmesine yol açabilmektedir (Vergin, 2003:76-81) .

Egemen sınıf ve yönetilenler arasındaki hegemonik ilişki konusunu ele alan ve söylemsel bir ideoloji kavramsallaştırması için yolu açan bir diğer düşünür Louis Althusser olmuştur. Althusser ideolojinin, ideolojik devlet aygıtlarında ifadesini bulan, ayrı bir varlığı olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre ideoloji, toplumu meydana getiren üç düzeyden bir tanesidir. Ekonomik düzey, toplum ve doğa arasındaki ilişkiyi içermektedir. Politik düzeyde toplumsal ilişkilerin belirlendiği alanı ifade etmektedir. İdeoloji düzey ise insanların kendi yaşam pratikleri arasındaki ilişkilerin kurulduğu alanı ifade etmektedir. Böylelikle Althusser’e göre ideolojinin işlevi, Marks’da olduğu gibi gerçek ilişkilerin gizlendiği, dünyanın yanlış bir resmini çizmek değil, bireylere bir kimlik aşlamak, onları özneleştirmektir (Festenstein ve Kenny, 2005:10)³ . İdeoloji, yaşanmış tecrübeler yoluyla bireylerin özneleşme sürecinde ikincil dereceden (gerçek ilişkiler ve sosyal ilişkiler arasında değil, sosyal ilişkilerle sosyal ilişkiler arasındaki ilişkilerden oluşan) bilinçsiz bir bilinçlilik sunmaktadır. İnsanlar kimliklerinin ne olduğunu düşündüklerinde (identity-thinking), bilinçsiz olarak kendilerini kuşatan yapıların ona empoze ettiği ideolojiyi içselleştirmektedir. İnsanlar arasındaki basit bir diyalog dahi, insanları sosyal ilişkilerde belirli bir konuma yerleştirmekte ve normatif kuralları dayatmakta, bilincinde olmadan ideolojik yapıları yeniden üretmektedirler. Althusser’e göre de sosyal ilişkilerdeki öznelerin konumlarını belirleyen yine ekonomik altyapıdır. Kapitalist toplumlarda burjuvazi sınıfı, devletin ideolojik aygıtlarını kendi çıkarlarını ve varlığını sürdürmek için kullanmaktadır. Althusser, burjuvazinin bunu yaparken geniş halk kesimlerinin meşru olarak kabul edip inanacağı değerlerin arkasına saklandığını söylemektedir. Bir başka deyişle sistemin yeniden üretilmesinin altında siyasal ve ekonomik iktidarın ideoloji yoluyla geniş halk kesimlerini ikna etmesi yatmaktadır (Althusser, 2008; Sancar, 1997:41) . Bu ikna ediş sürecinde egemen ideolojinin öğelerini her sınıf kendi özelliklerine göre yorumlamakta ve kendisine bir yer edinmektedir. Böylelikle Althusser, katı bir ekonomik determinizme karşı çıkmaktadır. Yönetici sınıfların kendi gerçek ilişkileri değiştiğinde ideolojinin de değişebileceğini söyleyen Althusser, bir yandan Marks’ın negatif

³ Bu sürece Althusser *interpellation* (özneleştirme) demektedir.

ideoloji (yanlış bilinçlilik) tanımlamasını tekrarlamakta, bir yandan da ideolojinin dinamik özelliğine vurguda bulunmaktadır.

Yanlış bilinçlenme ve hegemonya kavramları egemenlerin popülizmini açıklamak için gerekli kavramsal çerçeveyi sunmakla birlikte, çoğu durumda popülist söylemlerin içeriklerinin sınıflardan bağımsız veya sınıfları çapraz kesen bir özelliğe sahip olması, özellikle katı ekonomik determinizme bağlı kalan Ortodoks Marksist gelenek için bir sorun oluşturmaya devam etmiş, Ernesto Laclau (1977) Gramsci'nin hegemonya kuramından yola çıkarak popülizm yazınına getirdiği biçimselci yaklaşımla bu krizi çözmeyi denemiştir. Laclau, var olan yaklaşımlarda çıkmaza sürüklenen bir döngü oluştuğunu söylemektedir. Bu kısır döngü ise şu biçimde oluşmaktadır. İlk olarak popülizmle bağdaştırılan ideolojilerin anlamları, ideal paradigmlar içinde değil, içinde buldukları yapılarda aranmalıdır. Yazara göre bu yapılar, popülist hareketlerin sınıf doğasına, onların üretim biçimleri ve artikülasyonuna işaret etmektedir. Bu noktada bir sorun ortaya çıkmaktadır. Bir yandan popülist öge ancak sınıf içeriği bir yana bırakılabilirse özgünlüğünü bulmakta, diğer yandan çeşitli siyasal ve ideolojik özellikler arasında ortak bir ilke bulabilmek için sınıf çatışmalarını temel bir yapısal an olarak kabul etmek gerekmektedir. Yazara göre bu döngüyü kırmanın yolu, temelde yatan bir karmaşıklık çözmektir. Bu karmaşıklık, sınıfların siyasal ve ideolojik üstyapıları belirlemesiyle, sınıfların bu üstyapısal düzeydeki var oluş biçimleri⁴ (forms of existence) arasındaki ayrımın yapılmamasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir deyişle, üstyapılar üretim ilişkilerinin bir yansıması olarak kabul edildiğinde ve gözlemlenebilen sosyal grupların bu ilişkiler içinde tamamen kendi sınıflarının özelliklerini taşıdıkları iddia edildiğinde (yanlış bilinçlenmemişlerse), sosyal gruplarla sınıfların özdeş oldukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Laclau'nun söylediği gibi, bu indirgemecilik, popülizmi sınıf çıkarlarının bir ifadesi olarak kabul etmeye yol açmaktadır ki çok az durumda popülist söylem tek bir sınıfa seslenmektedir. Yazar bu indirgemecilik tuzağından kaçınabilmek için sınıfları ideolojik ve siyasal düzeyde zorunlu bir biçimi olmayan, antagonistik üretim ilişkilerinin kutupları olarak tanımlamakta, bu kutuplardan birisini *egemen sınıf*, diğerini ise *halk* olarak göstermektedir. Egemenler, egemenliklerini sürdürebilmek için kendi dünya görüşlerini zorla benimsetmeyi değil, karşı tarafın isteklerini özümseyip nötrleştirme amacını taşımaktadır. Bunun için de söylemlerindeki özneleştirme⁵ ve karşıtlıklar sınıfsal olmayan öğeler içermek durumdadır. Varolan egemen blokta bir çatlama olduğunda veya egemen blok yönetilenlerin taleplerini nötrleştiremediğinde bir toplumsal kriz oluşmaktadır. Bu hegemonik kriz

⁴ Bu ayrımdan dolayı, Laclau'nun popülizm kuramı biçimselci olarak adlandırılmaktadır.

⁵ Özneleştirme kavramı İngilizce *interpellation* kelimesinin karşılığı olarak kullanılmıştır. Özneleştirme en basit biçimiyle "ideolojinin insanları özne haline getirme mekanizması" (Purvis ve Hunt, 1993:482) olarak tanımlanabilir.

ortamında kendi egemenliğini kurmak isteyen bir sınıf veya sınıf içinden bir kesim, egemen sınıfa karşı popüler destek sağlamak için hem kendi tabanına (sınıfına) hem de halka seslenebilmek amacıyla (siyasal söylemin çifte artikülasyonu) kendilerini var olan sisteme karşıt, halkın gerçek temsilcileri olarak tanımlamaktadırlar. Laclau'ya göre tüm popülizmlerde ortak olan nokta, işte bu antagonistik söylemin içeriği değil, söz konusu söylemin biçimidir. Başka bir anlatımla, artık popülizm ve diğer ideolojiler birbirlerinin ikamesi değil, popülizm herhangi bir ideolojide kullanılabilecek bir söylemsel araç haline gelmektedir. Bu türden bir yaklaşım, farklı coğrafyalarda ve farklı toplumsal örgütlenmelerdeki popülizmler arasında bağlamsal bir ortaklık kurulmasını olanaklı kıldığı için diğer tanımlamalardan daha fazla gelişmeye açıktır. Diğer yandan bu yaklaşım, hem egemen sınıfın hem de yönetilenlerin (veya yönetilenler arasında bir kesimin) popüler söylemleri kullanabileceklerini göstermesi açısından da önemlidir. Bu özelliklerinden dolayı popülizmin antagonistik söylemsel doğası bu tezde de temel alınmaktadır.

Laclau (2005) daha yakın dönemde yayınlanan çalışmasında, toplumsal antagonizmin bir ucunda tanımladığı "halk"ın inşasını ilişkisel siyaset teorisi çerçevesinde açıklamaktadır. Buradaki ilişkisellik, şeylerin söylemsel inşasının ancak diğer şeylerden farklılıkları yoluyla mümkün olabileceğini ifade etmektedir (Örneğin *aille* söylemi içinde *babanın* ne olduğu *anne* ile arasındaki farklılaştırıcı konumuna dayanılarak belirlenebilir). Laclau'nun ilişkiselliği, yine ilişkisel bir yaklaşım olan işlevselcilikten farklıdır. İşlevselcilik de toplumsal bütünü ilişkisel bir bütün olduğunu söylemekte, ancak Laclau'dan farklı olarak birimlerin üstlendikleri işlevlerin ilişkiselliğinin ontolojik olarak birimlerin toplamından farklı bir bütünlük oluşturduğunu savunmaktadır. Bu noktada Laclau, ilişkilerin üstünde bir bütünlüklük olduğunu kabul etmez, çünkü bu bütünlük tüm farklılıkların ve toplumsal heterojenitenin eriyerek homojenleşmesi anlamına gelir ki bu da imlemeyi olanaksızlaştırır. Bunun için ise bütünlüğün kendisini tanımlayabileceği bir *öteki*, dahası *dışlanmış bir ötekinin* varlığı şarttır. Bu noktada ise başka bir sorun ortaya çıkmaktadır. Dışlanan öteki karşısında diğer farklılıklar ortak düşmanlıkları nedeniyle eşitlenmiş olmaktadır. Eşitlenme ise farklılığı eriten bir işlem olduğu için tüm kimliklerin inşası bu iki süreç arasındaki gerilim içinde meydana gelmektedir. Bu gerilim ise yarım kalmış bir bütünlüğe yol açar. Ancak bütünlüğün imkânsız olması onun gereksiz olduğu anlamına gelmemekte, tersine bütünlük imleme ve kimlik için temel oluşturmaktadır. Laclau özgül benzerlikler içinden bir tanesinin tüm farklılıkları temsil etme gücüne eriştiğinde (egemenliğe sahip olma) bütünlüğün bir zemin olarak değil ama bir ufuk çizgisi olarak sağlanabileceğini söylemektedir. Bu ufuk çizgisi ise sürekli olarak farklılaşma ve eşitleme mantıkları arasında bir gerilimin olduğu, eksik bir bütünlük olmaktadır. Böylelikle egemen kimlik diğer tüm kimlikleri temsil eden boş bir

imleyen (empty signifier) olarak kalmaktadır. Semiotik ve linguistik terimlerine alışık olmayanlar için, bu teorik yaklaşımın erişime zor olduğu açıktır. Ancak daha yalın bir anlatımla bu teorik temelin söylemsel bir analizde kullanılabilecek kavramsal bir alet kutusu sunduğu söylenebilir. Yazarın popülizm yaklaşımının geliştirilebilmesi için gerekli olduğunu belirttiği üç yapısal boyutu irdelemek, tezin ilerleyen bölümlerinde yer alan ideolojik ve söylemsel incelemenin dayanaklarını daha sade bir biçimde göstermek açısından uygun olacaktır.

Laclau'nun popülizm yaklaşımının en küçük analiz birimi "toplumsal talep"tir. Toplumsal talep ise iki ayrı anlam taşımaktadır. Bunlardan birincisi "istek" anlamında talep diğeri ise bir hak olarak "talep"tir. Bir grubun talepleri başlangıçta yalnızca bir istek olarak ortaya çıkmışken (örn.: konut, eğitim vs.), bu isteklerin kurumsal sistem tarafından diğer isteklerden izole biçimde karşılanmaması durumunda grup başka gruplarında isteklerinin karşılanmadığını görür ve aralarında eşitleyici bir ilişki kurulur. Laclau, diğer isteklerden izole olarak kalan istekleri demokratik istekler olarak tanımlarken ikincisini popüler talepler olarak isimlendirmektedir. Sonuç olarak, karşılanamayan toplumsal talepler kurumsal sistem ve halk arasında bir boşluk açılmasına neden olmaktadır. Ancak farklı taleplerin mutlak olarak eşitlenmesi, farklılıkları eriteceği ve bütünün özgül farklılıkları yansıtmayacak olması nedeniyle "halk"ın inşasına olanak vermeyecektir. Bunun yerine eşitleyici zincirin bir parçasını oluşturan ayrıcalıklı bazı halkalar kendi anlamlarından farklı bir anlam kazanarak, tüm farklı talepleri temsil eden ve onlara bir süreklilik kazandıran boş birer imleyen haline gelmektedir (örn.: adalet, düzen, birlik, özgürlük vs.). Boş imleyenler bir kez egemen bir konuma yükseldiklerinde, Laclau'nun deyiimiyle, kendi amaçlarına göre kullanabileceği bir "retorik cephanesine" kavuşurlar.

Ayrıcalıklı bir boş imgeleyeninin hem içinden çıktığı özgül farklılıkları temsil edebilmesi hem de bütünleştirici bir etkiye sahip olabilmesi için ise tüm farklılıkların paylaştıkları bir ortaklık bulunması gerekmektedir. Bu ise bizi ikinci yapısal koşul olan, toplumu iki ayrı kampa bölen antagonistik ve içsel bir sınırın yaratılmasına yönlendirmektedir (bütünlüğün kendisini tanımlayabileceği bir *öteki*, örn.: egemen güçler-halk). Laclau bu antagonizmanın değişik boyutları bulunmaktadır. İlk olarak isteklerin eşitleyici bir halkanın oluşmasına doğru yol alabilmesi için toplumsal bir eksikliğin (toplumsal düzendeki sürekliliğin kesintiye uğraması, hegemonya krizi) yaşanması gerekmektedir. Öte yandan bu eksiklik öncelikle taleplerin karşılanmamış olması ile bağlantılıdır. Bu taleplerin karşılanmamasına neden olanın ne veya kimler olduğu sorusunu beraberinde getirmektedir. Böylelikle başlangıçtan itibaren toplumsal taleplerin yarattığı bir boşluk ve boşluğa neden olan vurdumduymaz bir güç söz konusudur ve halkı temsil ettiğini ileri süren kesimler için bu güç, topluluğun bir parçası

olamaz. Antagonizmanın bir diğer boyutu, ötekinin içeriğinin belirsizliği ile ilgilidir. Laclau'ya göre yerel ölçekli çatışmalarda düşmanın kim veya ne olduğu az çok belirlenebilir olsa da daha geniş kapsamlı bir eşitleyici zinciri bir arada tutabilecek ötekinin içeriği de daha küresel ve belirsiz bir özellik taşımaktadır (halk, ulus veya sessiz çoğunluğa karşı oligarşi, rejim, egemen gruplar gibi artikülasyon gücünü bağlamsal bir tarihten alan imleyenler). Antagonizmanın son ve oldukça önemli bir diğer boyutu siyasal sınırın çökmesiyle birlikte “halkın” da çözülmesidir. Laclau'ya göre “popüler”lik kazanan talepler kompleksini oluşturan farklılaşma ve eşitleme süreçleri arasındaki gerilim özgül demokratik taleplere süreklilik kazandırabilmekteyse de (Gramsciye “konum savaşı”nda bir taraf olarak) aynı zamanda bu taleplerin önemli ölçüde değişmesine veya feda edilmesine yol açabilir. Bu nedenle eşitleyici zincir sürekli olarak bir hypostatis durumundadır. Bu durumun birkaç sonucu olabilir, ancak antagonizma açısından en önemli sonucu bireysel taleplerin egemen sistem tarafından özümsemesi ve eşitleyici zincirin çözülmesidir. Bir başka deyişle siyasal antagonizmanın çökmesi, “küresel düşmanın” veya kendi “küresel kimliğinin” tanımlanamamasına yol açarak “halk”ın bütünleştirme işlevini yerine getirememesine, tarihsel bir aktör olarak çözülmesine neden olacaktır.

Eşitleyici bir bağ ve içsel bir sınırdan sonra yazarın ele aldığı üçüncü yapısal boyut, bu zincirin halkalarından niteliksel olarak farklı ve duygusal bir bağ kurulabilen popüler bir kimlik etrafında güçlendirilmesidir (örn.: bir Parti, lider, slogan, imge veya ideal). Çünkü ona göre eşitleyici ilişkilerin belirsiz bir dayanışma hissinden öteye gidebilmesi, demokratik taleplerin söylemsel bir kimlik içinde ve belirli boş imleyenlerin etrafında yoğunlaştığı bir kristalleşmeye bağlıdır. Popüler kimliğin kristalleşmesi ise ona bir vücut kazandırır ve içinden çıktığı talepleri yönlendirmeye, onlar için bir zemin oluşturmaya başlar. Popüler kimliğin inşasında iki önemli unsurun olduğunu söyleyen yazara göre bunlardan ilki popüler kimliğin kristalleştiği talebin bir yandan içsel olarak bir talep olma özelliğini koruması diğer yandan daha evrensel bir bütünlüğü imlemesidir. Başka bir deyişle niteliksel olarak kendi gerçekliğinden farklı talepleri de temsil etmesidir (örn: piyasa). Popüler kimliklerin ikinci önemli unsuru temsil ettikleri eşitleyici zincirin halkaları (farklı talepler) ne kadar genişlerse, popüler kimliğin de heterojen toplumsal talepleri temsil edebilmesi için özgül içeriğinden sıyrılıp giderek sığlaşmasıdır. Laclau'ya göre popülizm literatüründeki belirsizlik bu nedenle az gelişmiş bir ideolojik zihnin değil, popülizmin işlediği sosyal yüzeyin heterojenliğinden kaynaklanmaktadır. Benzer biçimde popülist liderlerin rollerine değinen yazara göre liderin karizması veya manipülasyon gücü gibi açıklamalar halkın lideri takip etmesi veya manipülasyonun başarılı olmasını açıklamakta indirgemeci ve yararsızdır. Bunun yerine yazarın getirdiği açıklamaya göre toplumsal heterojenitenin bir arada tutulabilmesinin bir

tekillik tarafından kuşatılmasına bağlı olması liderin rolüne ışık tutabilir. Çünkü tekilliğin en aşırı biçimi bir şahsiyettir (kişi). Böylelikle tekilliği temsil eden isim (nitelik olarak liderin şahsiyetinden farklı bir anlam kazanan liderin ismi-örn.: Peron, Atatürk, Mao), aynı zamanda bütünlüğün birliğini de temsil etmektedir. Diğer bir deyişle liderin önemi kişisel karizmatik özelliklerinden değil, heterojen talepleri temsil edebilmesine bağlıdır.

Sonuç olarak Laclaucu popülizm kavramsallaştırmasında popülizmin bir ideoloji veya belirli toplumsal aşamalarda patlak veren duygusal toplumsal hareketler olarak değil, karşılanmayan toplumsal taleplerin boş imgeleyenler etrafında bütünleşerek “halk”ın kendisini küresel bir düşmana karşı konumlandığı bir söylemsel inşa sürecini, başka bir deyişle bir politik zihniyeti yansıttığı söylenebilir. Yazara göre bu popülist zihniyet, “demokrasi” zihniyetiyle aynı zemini, “halk”ı (populus) paylaşmaktadır ve bu nedenle ikisi arasında mutlaka bir dışlama ilişkisi yoktur (ancak her popülizm demokratik olmayabilir). Dahası popülizm, “halk iradesi”ne dayalı demokratik idealin içsel bir parçası olarak ta görülebilir ve tarihsel bir aktör olarak “halkın” korunması popülizm sayesinde gerçekleştirilebilir. Bu perspektiften bakıldığında toplumsal taleplerin temsilini ifade eden popülizm, olumlu bir anlam kazanmaktadır. Çünkü popülizm, yeni toplumsal grupların siyaset sahnesinde temsil edilmesine olanak sağlamaktadır. Ne varki yazarın değindiği bu demokrasi, liberal demokrasi değil, popüler bir demokrasidir ve popülizm otoriter veya demokratik bir biçimde gelişebilir (Dix, 1985). Bu nedenle tezin konusu olan liberal demokrasi, neoliberalizm ve popülizm arasındaki bağlantıların ayrıca ele alınması gerekecektir.

1.4 Demokrasi, Popülizm ve Neoliberalizm

Bir olgu olarak popülizmin demokrasinin olduğu her dönemde varolduğu söylenebilir. Öyleki demokrasi kavramının kökeni olan *demos kratos* kavramı bile bu çelişkiyi barındırmaktadır. *Demos kratos* sıklıkla ifade edildiği gibi halkın gücü, halkın yönetimi olarak çevrilmektedir. Ancak Yunan mitolojisinde *Kratos* aynı zamanda Prometheus’u hergün parçalayan ve kaba gücü simgeleyen bir canavarın adıdır. Antik çağda bu birliktelik kendisini Aristo ve Plato’nun ele aldığı en iyi yönetim biçiminin ne olduğu sorusunda göstermektedir. Yönetimler arasında bir ayırım yapan Aristo’ya göre halkın kaba gücüne dayanan ve kuralların hiçe sayıldığı demokrasi, yönetme erdemine sahip aristokratların yönetiminden daha kötü bir yönetim biçimi olarak tanımlanmıştır. Platon ise demokrasilerde halkı bir canavar, yönetenleri ise canavar terbiyecisi olarak görmüştür. Yöneticiler, ancak bu canavarın mantıklı mantıksız her isteklerini yerine getirerek onu kontrollerinde tutabilmektedir. Ne kadar rasyonel olsa da

devlet ve yöneticilerin kurallarının katı biçimde uygulanmasına karşılık halkın kendi geleneklerine uygun geliştirdiği kurallara göre yönetimini savunan Sophocles'in Antigone'u da demokratik yönetimin savunuculuğunu üstlenmiştir (Şenel,1996:153, 172).

Aydınlanma çağı liberal düşünürlerinin de hem yöneticilere karşı hem de kural tanımaz topluluklara karşı şüpheli olduğu söylenebilir. Örneğin, Thomas Hobbes ve John Locke, yasalara dayanan egemen bir gücün, toplumdaki düzeni koruması gerektiğini toplumsal sözleşme kuramlarıyla desteklemişlerdir. Bu düşünürlere göre insanlar devletin olmadığı doğa halinde hayvanlara benzer bir yaşam sürmektedirler. Doğa halinde insanlar herhangi bir güvenceye sahip olmadıkları için sürekli olarak kaygı halindedirler ve bu nedenle diğer insanların hepsinin haklarından bir kısmından vazgeçerek barışçıl bir topluluk içinde yaşamayı arzulamaktadır. Diğer yandan kendi haklarını bir başka insana devretmek istemediklerinden güvensizlik ve çatışma hali devam etmektedir. İnsanlar bu durumun çözümünü haklarından bir kısmını diğer insanlardan farklı bir egemen güce devrederek bulmuşlardır. Egemen güç bir yandan toplumu düşmanlara karşı korumakta, diğer yandan toplumun kendi içindeki anlaşmazlıkları çözmektedir. Egemen güç, toplumsal düzenin sağlanması için halkın rızasına ve gerektiğinde zora başvurabilir. Böylelikle çoğunluğun haksız eylemlerini bastırabilir. Ancak insanlar da egemen gücün yasalara uygun olmasını isteme hakkına sahiptir. Egemen, yetkisini aşır bir despot haline geldiğinde halkın buna karşı gelme hakkı da bulunmaktadır. Öte yandan Montesquieu, çoğunluğun onayını alan yönetenlerin aşırı güçlenerek zorbalaşmasının engellenmesi için yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında bir ayırım yapılması gerektiğini savunmuştur. Jean Jacques Rousseau ise bölünemez, sınırlandırılmaz ve devredilemez milli egemenlik anlayışını geliştirerek modern temsili demokrasinin içsel paradoksunun da temellerini atmıştır (Öztekin, 2007a:15, Daver, 1976:190-193) .

Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali sonrasında aristokrasi ve monarşilere karşı burjuvazi ve işçi sınıfının siyasi bir güç olarak yükselmesiyle birlikte yaygınlaşan oy hakkı ve "çoğunluğun iradesi" ideali, zaman içinde Gaetano Mosca, Vilfredo Pareto, James Madison ve Alexis de Tocquville'in başında bulunduğu seçkinci-liberal tepkilere yol açmış (Öztekin, 2007a:18-22, Türköne, 2006:379-390); buna karşılık gerçek demokrasinin prolateryanın diktatörlüğü ile sağlanabileceğini savunan Marksizm, işçi ve köylü hareketlerinin ideolojik kökü haline gelmiştir. Diğer yandan yöneten sınıfların yönetilenlerin desteğini sağlamak için başvurdukları popülist yöntemlerin bilimsel olarak ilk analizinin de Marks tarafından yapıldığı söylenebilir. Alman Nazizmi ve İtalyan Faşizminin demokratik rejimlerden yararlanarak iktidarı ele geçirmiş olmaları ve II. Dünya Savaşı sonrasında demokratik yollarla halk desteğini alarak totaliter rejimlere dönüşen yönetimler, popülizmin demokrasiden bir

sapma veya demokrasinin patolojik bir görünümü olduğuna yönelik iddialara neden olmuştur. Savaş sonrasında liberal temsili demokrasinin yükselişi, Latin Amerika ve bağımsızlığını kazanan yeni devletlerde ithal ikamesine dayalı ekonomi politikalarının berbarerinde getirdiği popülist rejimler ve nihayetinde tezin konusu olan neoliberal popülizmin temsili demokrasi açısından olası etkileri, bu uzun halkanın zincirleri olarak görülebilir.

Her ne kadar demokrasi ve popülizm arasındaki bu çelişkili ilişkinin uzun bir geçmişi olsada tartışmaların günümüzde de aynı temel eksen üzerinde yaşandığı söylenebilir. En genel biçimiyle “Halkın halk için halk tarafından yönetilmesi” olarak tanımlanabilecek demokratik yönetim, aynı zamanda azınlığın çoğunluğun iradesi karşısında ezilmesini engellemeyi amaçlamaktadır. Liberal temsili demokrasilerde azınlığın çoğunluğun iradesine karşı korunması, halkın ve yöneticilerin anaysal denge mekanizmaları yoluyla kontrol altında tutulmasıyla sağlanmaktadır. Bakanların bakanlar kuruluna karşı, bakanlar kurulunun parlamentoya karşı, yürütmenin üst mahkemelere ve nihayetinde de seçmenlere karşı sorumlulukları ve vatandaşların yasalara karşı saygılı olması fren ve denge mekanizmaları arayışının bir ürünüdür. Bu kontrol mekanizmaları ise “çoğunluğun iradesi” ve “yasaların üstünlüğü” arasında sürekli bir gerilim oluşturarak demokratik bir paradoks yaratmaktadır (Sağır, Karkın, 2005; Mouffe, 2000).

Demokrasi ve popülizm arasındaki bu karşıtlığı ele alan Canovan, popülizmin demokrasinin içsel bir ögesi olduğunu söylemekte ve demokrasinin iki sütunu arasındaki dengeye bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Canovan (1999) , ilk olarak özgürlükçü (redemptive) ve pragmatik olmak üzere iki siyasa biçiminden bahsetmektedir. Özgürlükçü tarzın odağında, meşru iktidarın ancak halk iradesinden kaynaklandığı fikri yatmaktayken, pragmatik politika toplumsal düzenin barışçıl yollarla korunmasını amaçlayan bir dizi kurallar ve uygulamaları ifade etmektedir. Böylelikle popülizm, karmaşık pragmatik politika karşısında demokrasinin halkın egemenliğini savunan özgürlükçü yönünü oluşturmaktadır. Başka bir makalesinde Canovan (2002) bu ikiliği, demokrasinin ideolojik boyutu ve uygulama boyutu arasındaki bir çelişki olarak değerlendirmiştir. Buna göre demokratik ideoloji, halk egemenliği, çoğunluğun yönetim hakkı ve çetrefilli süreçler yerine şeffaflığı savunmakla birlikte, demokrasi pratiği azınlığın korunmasına yönelik karmaşık süreçler ve işlemlerle doludur. Popülizm ise gücün seçilmiş lider yoluyla tekrar halka dönmesine yapılan bir çağrıdır. Canovan’a benzer biçimde, Mény ve Surel (2002) , anayasal demokrasilerin karşılaştıkları popülist tepkilerin kökeninde demokrasinin halk iradesine dayanan ideolojisi ve karmaşık bir delegasyona dayalı uygulanma biçimi arasında ortaya çıkan demokrasi açığına bağlı olduğunu savunmaktadır. Anayasal demokrasinin temel bir bileşeni olan temsil sistemi, halkın gücünü kısıtlayarak, egemenliği gayrimeşru yollardan ele geçirmekte; buna karşılık

popülist tepki temsili demokrasiye karşı doğrudan bir demokrasi anlayışına vurguda bulunarak halk egemenliğinin yeniden kurulması amaçlamaktadır.

Taggart'a (2000) göre ise popülizmin temsili demokrasiye karşı tavrının kökeninde temsili demokrasi mekanizmalarının karmaşıklığı yatmaktadır. Temsili demokrasi, halkın görüş ve isteklerinin seçilmiş temsilciler aracılığıyla uzlaşma ve pazarlıklar yoluyla bağdaştırılmasına dayanmaktadır. Bu süreç parti örgütlerinden başlayıp, parlamento tartışmalarına kadar uzanmakta ve çoğu durumda hiçbir tarafın tam olarak isteklerini karşılamayan bir sonuç çıkmaktadır. Böylelikle halk, kendisinin isteklerinin ve çıkarlarının korunduğunu hissetmemektedir. Temsili demokrasinin bu karmaşıklığı popülistlerin güç kazanmasına neden olmaktadır. Çünkü popülistler siyasalarında basitlik ve dolaysızlığı savundukları için temsili demokrasinin karmaşık parti ve parlamento kurumlarına karşı düşmanlık beslemektedir. Bu nedenle, başka bir özellik olarak siyasete isteksiz siyasetçilerdir. Bu sisteme karşı popülistler, içinde buldukları koşullara göre belirledikleri bir ana yurda seslenirler. Sessiz çoğunluk olarak nitelendirilen bu taban, kimi zaman bir köylü, kimi zaman orta sınıf, kimi zaman da bütün sınıfları çapraz kesen bir halk mitosu olabilmektedir. Taggart'a göre popülistlerin gücü ele alabilecek kadar güçlenebildikleri durumlarsa, ciddi kriz dönemleridir. Böyle bir kriz geniş çaplı dönüşümlere yol açtığında veya böyle bir krizin olduğuna inanıldığında, isteksiz popülistler ana yurdu korumak için harekete geçmektedir. Taggart'ın değindiği son özellikse, popülizmin temsili kurumlara karşı olan apolitik tavrının neden olduğu geçici bir hareket olmasıdır. Kriz dönemi geçtiğinde ve popülistler normal siyasal yaşam içinde işlemeye başladığında güçlerini de kaybetmektedir.

Böylelikle demokrasi ve popülizm arasındaki ilişkinin çatışma yönü daha ön plana çıkan bir ilişki olduğu söylenebilir. Ancak bu çatışmacı birlikteliğin sonuçları konusunda da fikir ayrılığı olduğu bir gerçektir (Abst, Rummens, 2007). Bazı yazarlara göre popülizm ve demokrasi arasındaki bu çatışma, anayasal demokrasiye karşı ciddi bir tehdit oluşturabilir ve totaliteryanizme kayan bir sapmaya neden olabilir (Taguieff, 1995; Urbinati, 1998). Bazılarına göre ise popülizm, demokrasinin en saf halini, bir *hiper demokrasi* anlayışını temsil ettiği için, demokrasi açısından bir tehlike olarak kabul etmemektedir. Diğer bir grupta yer alan yazarlar ise popülizmin yeni toplumsal grupların siyasal sisteme eklenenebilmesi, temsili sistemin aksaklıklarını ikame etmesi veya resmi siyasal sistemin ve seçkinlerin denetim altında tutulması gibi olumlu sonuçları bulunmaktadır (Laclau, 2005; Hayward, 1996; Arditi, 2003, Akkerman, 2003). Yasaların üstünlüğü, temsil ve aracı kurumlar gibi demokratik süreçler ve halk egemenliği arasındaki bu denge tartışmasının, neoliberalizmin yükselişiyle birlikte yeni bir dönemece girdiği söylenebilir. Bu dönüm noktasının ortaya çıkışını açıklamak için neoliberalist yayılmanın popülizm bağlamında ne ifade ettiğini ele

almak gerekmektedir. Bu nedenle ilk olarak neoliberalizmin ekonomik ve siyasal dayanaklarını gözden geçirmek ve popülizm bağlamında bu yayılmanın sonuçlarını tartışmak yararlı olacaktır.

Bu çalışmada neoliberalizm kavramı, neoklasik, monetarist ve kamu tercihi ekollerinin ekonomik-düşünsel unsurlarını içeren kapsayıcı bir kavram olarak kullanılmıştır. Neoliberal politikaların öncüleri olarak üçü de Nobel ödüllü Frederick von Hayek, Milton Friedman ve James Buchanan gösterilebilir (Bozlağan, 2003:291) . Bu üç öncü düşünür aynı zamanda neoliberalizmin başlıca ekollerinin de kurucusudur. Frederick von Hayek Yeni Avusturya Ekolünü, Milton Friedman Monetarist Ekolü, James Buchanan ise Virginia Politik İktisat Ekolünü kurmuştur. Daha sonraları bu ekollerin kendi içlerinde değişik türevler ortaya çıkmıştır.

Liberal ekonominin *görünmez elinin* ekonomideki arz ve talep dengesini sağlayacağına olan inanç, 1929 Büyük Buhranının yol açtığı kriz ve II. Dünya Savaşı sonrasında yerini talep yönlü Keynezyen politikalara bırakıyordu. Daha sonra Amerikan başkanı Nixon'ın söylediği gibi “artık herkes Keynezyen”di (Harvey, 2007:13) . Ancak küçük bir grup politik ekonomist devlet müdahalesinin terk edilerek liberal ilkelerin tekrar canlandırılmasını savunuyordu. Bunların başında Friedrich A. Hayek vardı. Hayek, savaş sonrasında İngiltere, Kıta Avrupası ve hatta Amerika’da yükselişe geçen sosyal refah devleti anlayışını eleştirmiş, bu sistemin devrim, mülkiyetin kamulaştırılması gibi sosyalist yöntemleri olmasa bile amaçlarını koruduğunu söylemiştir. Ona göre son derece masum görünen sosyal refah devleti etkinlikleri, aslında devlet gücünün bireysel özgürlüğü kısıtlayıcı bir biçimde kullanılmasına neden olabilmektedir. Aşırı güçlenmiş bürokratik örgütlenme, eğitim, sağlık, emeklilik gibi alanlarda paternalist bir baskı kurarak bireysel tercihleri anlamsızlaştırmakta ve asıl amacı olan bireyleri özgürleştirmenin yerine bir tür uzmanlar rejimi yaratmaktadır. Hayek, refah devleti sisteminin temel yapı taşlarından olan sendikalara karşı oldukça eleştireldir. Sendikaları üye olma zorunluluğu, zor kullanma yetkisi ve tekel kurmakla suçlayan yazar, sendikaların kişiler arasında ayrımcılık yaparak toplumdaki bazı kesimlerin pahasına kendi konumlarını güçlendirdiklerini söylemekte, bu örgütlerin hukukun üstünlüğü anlayışının en fazla çiğnendiği kurumlar olduğunu iddia etmektedir. Yazar, ayrıca refah devletinin sosyal transfer harcamalarıyla toplumların üretkenliğini baltaladığını ileri sürmüş, sosyal güvenliğin bireyin kendisi için yaptıkları veya yapabilecekleri dikkate alınmadan herkesin aynı güvenceye sahip olmasına karşı çıkmıştır. Piyasa ekonomisinde devletin iç güvenlik, dış güvenlik ve adalet hizmetleri dışında sınırlı bazı görev ve işlevler yüklenebileceğini belirtmiş; ancak bu işlevlerin piyasada yeniden bölüşüme yönelik olmasına karşı çıkmıştır. Hayek’in refah devleti sistemini eleştirdiği bir diğer konu merkezileşme ve

merkezi planlamadır. Merkezileşmenin yerel birimler tarafından daha iyi ve rekabetçi bir biçimde sunulabileceğini ileri süren Hayek, merkezi planlamayı savunanların bu sistemden yararlanan ve ayrıcalıklarına sahip olan “otoriter planlamacılar” olduğunu söylemektedir. Hayek, çağdaş demokrasilerde baskı ve çıkar gruplarının politikacılar ve bürokratları etkileyerek ekonominin ve siyasetin yozlaşmasına neden olduğunu, refah sisteminde ayrıcalıklı bir sınıf oluşturan uzmanların neyin iyi, kimin neye layık olduğunu ve kimin ne kadar alacağına karar verdiğini ve böylelikle bireysel özgürlüğün aşındırıldığını öne sürmüştür (Hayek, 1978: 253-394; Aktan, 1995:16) .

Refah devleti sistemine yönelik bir diğer eleştiri Milton Friedman’ın temsil ettiği monetarist ekolden gelmiştir. Friedman da Hayek gibi refah devleti uygulamaları ile devletin aşırı güçlenmesinden endişe duymuş, bireysel özgürlüklerin korunması açısından devletin sınırlanması gerekliliği üzerinde durmuştur. Ona göre hükümetlerin her alanda artan denetim ve kontrolleri insanların mesleklerini özgürce yapmalarını, işçilerin çalışma koşullarını özgürce seçebilmeleri veya insanların düşüncelerini ifade edebilmelerini dahi kısıtlamaktadır. Friedman’ın üzerinde durduğu ikinci ilke ise kamu gücünün yerel birimler tarafından kullanılmasının merkezileşmeye tercih edilmesidir. Friedman devletin başlıca işlevlerini iç ve dış güvenlik, adalet ve düzenin sağlanması, özel anlaşmaları uygulamak, teknik tekelleri engellemek ve rekabetçi piyasaları güçlendirmek olarak görmektedir. Ayrıca, yetkilerinin açık seçik belirlenmesi koşuluyla, toplumun genel ihtiyaçlarının karşılanması için bazı yarı kamusal hizmetlerde devletin rol alabileceğini belirtmektedir. Örneğin eğitimin tamamen devlet tarafından yerine getirilmesine karşı çıkan Friedman, fırsat eşitliğini sağlamaya yönelik öğrenci yardımları yapılabileceğini söylemektedir. Friedman, sorumluluğu olmayan deli veya çocukların korunmasına yönelik tedbirlerin özel hayır dernekleri veya aile yardımlarıyla korunabileceğini, yoksulluğun hafifletilmesi için, gerçek yoksulları hedefleyen bir yardım sisteminin oluşturulmasını önermektedir. Böylelikle Friedman’ın bir yandan devletin serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı işleyebilmesi için gerekli düzenlemeleri yaparken diğer yandan serbest piyasa ekonomisinin yaratacağı sosyal gerilimleri bastırmaya yönelik önlemler alması gerektiğini düşündüğünü söylemek olanaklıdır (Friedman, 2008; Friedman, Friedman, 1999:218-222) .

Neoliberal ekonomi şemsiyesi altındaki bir diğer ekol olan Kamu Tercihi Kuramcıları, kamu sektöründe karar alma süreçleri üzerine eğilmişler ve devletin sürekli olarak büyümesinin ekonomik ve siyasal yozlaşmaya neden olduğunu ileri sürmüşler; siyaseti karmaşık bir mübadele ilişkisi olarak görmüşlerdir. Buna göre siyasal karar alma süreçlerinde yer alan seçmenler, politikacılar ve bürokratlar arasındaki ilişkiler; özel sektörde yer alan tüketiciler, komisyoncular ve üreticiler arasındaki ilişkilere benzemektedir. Bu aktörlerin

hepsi kendi çıkarlarını korumaya ve geliştirmeye çalışmaktadır. Bu durumda politikacılar oylarını arttırmak ve seçimlerde kendilerini destekleyenlere verdikleri sözleri yerine getirmek amacıyla kamu kaynaklarını ekonomik olarak akılcı olmayan biçimde dağıtmaktadırlar. Lobcilik, rant kollama, baskı ve çıkar gruplarının etkileri, kaynakların dağıtımında yetkili olan politikacı ve bürokratları kayırma, rüşvet, torpil yapma gibi yöntemlerle yozlaşmaya yönlendirilebilmektedir. Tüm bu ekonomik ve siyasi yozlaşma karşısında Kamu Tercihi kuramcılarının önerdikleri başlıca önlem, devletin ve bireylerin hem siyasal hem de ekonomik yetki ve hak ve özgürlüklerinin anayasalarda belirli kurallara açıkça bağlanmasını öngören anayasal ekonomi anlayışıdır (Buchanan, 2000; Eker, 1997:96 ; Arın, 1997).

Her ne kadar günümüzün egemen ekonomi anlayışı olsa da değinilen neoliberal görüşler, yazarların da belirttiği gibi, refah devletinin altın yıllarında marjinal aykırı sesler olarak kalmıştır. Ancak 1960'ların ortalarından başlayarak 1973 ve 1979 Petrol Krizleriyle daha da derinleşen ekonomik krizler, refah devleti anlayışına karşı eleştirilerin yükselmesine olanak sağlamıştır. Söz konusu krizlerin yaşandığı ülkelerde hükümetler Keynezyen politikaları izlemeye devam etmişler; ancak Keynezyen politikaların finansmanı vergiler yoluyla karşılandığı ve vergi kesintilerinin daha yüksek oranlara çıkarılması mümkün olmadığı için bir ikileme karşılaşmışlardır. Hükümetlerin toplumsal hizmetlere yaptıkları harcamaların miktarı toplumsal beklentilerin karşılanabilmesini de sağlayamamıştır. Artan işsizlik oranları ve sosyal güvenlik sistemlerinin aşırı yüklenmesi karşısında vergi gelirleri yetersiz kalmış, bütçeler yükselen açıklar vermeye başlamıştır. Enflasyon ve işsizliğin yeniden yükselmeye başlaması karşısında kamu açıklarını azaltmaya ve para hacmini daraltmaya yönelik yeni liberal bir ekonomi anlayışı güç kazanmaya başlamıştır. 1970'li yıllarda refah devleti anlayışını zorlayan bir başka süreç (belki de asıl süreç), sermayenin ulusal sınırlar dışına çıkabilmesi ve uluslararası piyasanın oluşturduğu rekabet baskısı olarak görülebilir. 1974 yılına kadar uluslararası sermaye dolaşimleri Bretton Woods Para Sistemi nedeniyle sınırlı bir düzeyde seyretmekteyken 1974 yılı sonrasında bu sistemin çökmesiyle beraber uluslararası sermaye dolaşimleri hızla artmıştır. Diğer yandan ulaşım ve iletişim teknolojilerinin hızla gelişmesi sonucunda uluslararası ticaret yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu ortamda sermaye sahipleri karlarını en yüksek düzeyde tutabilmek için vergi oranlarının ve sosyal devlet anlayışının zayıf olması nedeniyle emek maliyetlerinin düşük olduğu ülkelere yatırım yapmayı seçmişlerdir. Bu rekabet ortamında komşu ülkelere veya rakiplerinden daha fazla sosyal harcamalar yapan, kamu harcamalarının finansmanını ağırlıklı olarak dolaysız kurum vergilerinden karşılamaya çalışan ülkelerin dezavantajlı bir duruma düşecekleri öne sürülerek refah devleti harcamaları eleştirilmiştir. Sosyal refah politikalarının uygulanmasını güçleştiren bir diğer neden olarak değişen iş gücü ve üretim yapısından

kaynaklanan sorunlar gösterilmektedir. Buna göre sanayi toplumundan bilgi toplumuna doğru bir dönüşüm yaşanmakta ve tüketim talepleri sanayi ürünlerinden hizmet sektörüne kaymaya başlamıştır. Ancak hizmet sektörünün istihdam yaratma kapasitesinin sınırlı olması, bireylerin hizmet sektörüne girişini sağlayacak eğitim ve öğretim sistemlerinin yüksek maliyetli ve çeşitli yaş gruplarını kapsar nitelikte olması gibi nedenlerden dolayı vatandaşların yeni ve sosyal refah harcamalarıyla karşılanması güç ihtiyaçları ortaya çıkarmıştır (Bell, 1978; Myles ve Quadagno, 2002; Bozlağan, 2003:290).

Refah devletine yönelik tüm bu eleştiriler sonuçta ABD ve İngiltere başta olmak üzere Keynezyen ekonomiye karşı neoliberal ekonomi politikalarının benimsenmesine yol açmıştır. İlk olarak Latin Amerika ülkelerindeki tehlikeli sosyalist yükselişe karşı Pinochet eliyle gerçekleştirilen bir askeri darbe sonrasında monetarist ekolün öğrencileri olan *Chicago Boys* tarafından Şili’de uygulama alanı bulan neoliberalizm, daha sonra ABD’de Ronald Reagan, İngiltere’de ise Margaret Thatcher dönemlerinde keskin bir dönüşle başat ekonomi anlayışı haline gelmiştir. Ekonomide devlet müdahalesinin kaldırılması, sosyal refah devleti harcamalarının kısılması, bürokratik devlet yapısının küçültülmesi, özelleştirme ve ekonominin siyasetten ayrılması gibi “Washington Uzlaşısı” ilkeleri, aynı zamanda Uluslararası Para Fonu, Dünya Bankası, uluslararası kredi ve finans kurumları tarafından da “acı reçete” olarak tanımlanan kredi ve borç anlaşmalarının önkoşulları haline gelmiştir. Küreselleşen ekonomide bir niş edinmenin yolunun köklü alt ve üst yapı reformları ve yatırımları yapmak olduğunun ve bu girişimlerin yüksek maliyetlerinin ancak UPF veya DB gibi kurumlarca verilecek desteklerle karşılanabileceğinin düşünülmesi, 1970 sonlarında yaşanan ekonomik krizler ve SSCB’nin çökmesiyle birlikte neoliberalizm küresel ölçekte egemen ekonomi anlayışı statüsüne yükselmiştir (Harvey, 2007:5-30).

Neoliberal ekonomi politikalarının küreselleşmesi, farklı yapısal koşullarda farklı etkiler yaratmıştır. Ne var ki tüm bu değişimlerin incelenmesi bu tezin sınırlarını fazlasıyla aşmaktadır. Bu nedenle tezin kurgusu bağlamında neoliberal dönüşüme paralel olarak gelişen ve bahsedilen demokratik gerilimin terazilerindeki dengeyi farklılaştıran iki sürece değinilmiştir. Bu süreçlerden ilki, devletin serbest piyasa ekonomisine müdahale etmesinin engellenerek, yine serbest piyasa ekonomisinin sağlıklı ve güvenli bir ortamda gelişmesine yönelik olarak, asli ve sürekli kamu hizmetleri olarak görülen dış politika, adalet, iç ve dış güvenlik (Öztekin, 2007b; Öztekin, 2005:217-218) hizmetlerine yoğunlaşmasının sağlanması olarak gösterilebilir. Devletin ekonomide yol açtığı ileri sürülen bu olumsuzluklara karşı koyabilmek amacıyla üç temel hedefin belirlendiği söylenebilir. Bunlar, kamu kesiminin daraltılması, devletin rolünün yeniden tanımlanması ve kamu kesimindeki etkinsizliğin ve verimsizliğin giderilmesidir. Hedeflerin gerçekleştirilebilmesi amacıyla ön görülen

yöntemlerin başında ise kamu giderlerinin ve personelinin azaltılması, özelleştirme ve mali reformların gerçekleştirilmesi, hukuksal düzenlemelerin standartlaştırılması ve bürokratik işlemlerin azaltılması, refah devletinin kurumsallaşmaktan çıkarılması, özel sektör yönetim anlayışının kamu kesimine aktarılması gösterilebilir (Tan, 1988:74) . Ekonominin siyasetten keskin çizgilerle ayrılmasını sağlayan gelişme ise bağımsız düzenleyici ve denetleyici kurullar, özerk merkez bankası ve özerk hazine gibi kuruluşların, demokratik denetim ve karar alma sürecinin dışına çıkmak pahasına, ekonomilerdeki temel karar alıcı kurumlar haline gelmesi olarak gösterilebilir (Bayramoğlu, 2005:409). Devletin küçültülerek hızlı ve etkin bir yönetim aygıtına dönüştürülmesi isteği beraberinde daha güçlü bir yürütme erki, buna karşılık ise yürütmeye daha uyumlu bir yasama erki ihtiyacını da getirmiştir.

Neoliberalizm dalgasının tetiklediği süreçlerden bir diğeri, devletin ekonomiden ve böylelikle toplumsal yeniden bölüşüm alanından çekilmesi ve karar alma süreçlerinin git gide toplumdan uzaklaşmasıyla ortaya çıkan meşruluk krizini aşmak amacıyla kamu yönetimi ve siyasal alanda gerçekleştirilmeye çalışılan ve “demokratikleşme” olarak tanımlanan süreçtir. 1980lerin başında yayılan ilk neoliberal dalga, askeri yönetimler ve kısıtlı demokrasiler yardımıyla az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde acı reçetelerin uygulanmasını amaçlıyordu. Neoliberalizmin bir kemer sıkma döneminden sonra vaat ettiği refah artışı ve toplumsal eşitsizliklerin giderilmesi sözü, enflasyondan ezilen halk kesimleri için de bir umut olarak görülüyordu. Ancak 1990’lı yıllara gelindiğinde, neoliberal politikaların hiç te beklenen sonuçları üretmediği, sıkı reform politikalarının uygulandığı ülkelerde geniş halk kesimlerinin olumsuz etkilendiği görüldü. Dahası gelir dağılımında adalet zenginler lehine bozulmaya devam ediyor, hem küresel ölçekte kuzey – güney yarım küre arasında hem de ülkelerin kendi içlerinde refah farklılığı giderek artıyordu. Küreselleşme karşıtı sosyal hareketlerde kendisini ifade eden toplumsal gerginliğin bastırılması için başvurulan yöntem ise reformlara halk desteğini sağlamak için yapılan bir demokratikleştirme hamlesi oldu (Ataay, 2008:41-50). Bu süreçte yönetimlerin Yeni Kamu Yönetimi anlayışı altında hesap verebilirlik, şeffaflık, karar alma süreçlerine katılım ve yerelleşme gibi değerleri benimsemesi ve halkın güçlendirilmesine yönelik aldıkları önlemler (Osborne ve Gaebler, 1993:73-74) kamu kurumları ve vatandaşlar arasındaki ilişkileri yeniden tanımlarken; diğer yandan çoğulcu bir retorikle reformların meşruluk krizi aşmaya çalışıldı. Serbest piyasa koşullarının meşruluğunun sağlanabilmesi ve serbest piyasa aktörlerinin güvenli pazarlarda işleyebilmesi amacıyla siyasetin daha kapsayıcı bir hale getirilmesi için yoğun bir çaba harcandığını ileri sürmek çok aşırı bir ifade olmayacaktır. Çünkü Birleşmiş Milletler eski başkanı Kofi Annan’ın söylediği gibi “serpilen piyasalar, serpilen demokrasilerle ele ele yürümektedir”. Bu çaba kendisini en açık biçimiyle yönetim kavramından, gerçekte serbest piyasa aktörleri

görünürde ise halkın karar alma ve yönetim süreçlerine katılımını öngördüğü ileri sürülen “yönetişim” kavramına dönüşümde göstermektedir⁶. Böylelikle, çoğunluğun yönetim hakkı ve yasaların üstünlüğü arasındaki gerilim, hem demokratikleşme hem de yürütmenin güçlenmesi istekleri bağlamında güncellenmiş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Neoliberal politikaların popülizm ile olan ilişkisi ilk bakışta bir karşılıklı dışlama ilişkisi olarak görülebilir. Neoliberalizmin temel ilkelerinin, gelir dağılımının bölüşümüne yönelik bozucu müdahalelere, toplumsal dezavantajların giderilmesine yönelik teşviklere, rasyonel olmayan harcamaların yapılmasına ve daha genel anlamda halkın ekonomik olmayan taleplerinin karşılanmasına karşı olduğu rahatlıkla söylenebilir. Diğer yandan popülizm ile birlikte anılan güçlü karizmatik lider, çoğunluğun egemenliği ve konsantre güç gibi kavramların, liberal düşüncenin en temel iki kaygısını ifade ettiği, bu perpektiften bakıldığında ikisinin bir araya gelmesinin çok olanaklı olmadığı görünmektedir (Kök, 1995:139-142). Çoğunluk kuralına dayalı seçim sistemlerinin optimum bir karar ortaya çıkarmasının olanaklı olmadığını ifade eden Arrow Paradoksu, Hayek’in demokrasi ve liberalizmi ayırarak, seçilmiş politikacıların keyfi yasama yetkilerine karşı ikili bir yasama organı önerisi, Buchanan’ın mübadeleye dayanan politikacı-seçmen ilişkisine karşı şüphesi ve Friedman’ın Leviathan ve Anarşi arasında bir denge kurulması gerektiğini söylemesi, neoliberalizmin bu kaygısının ifadeleri olarak görülebilir (Heywood, 2007: 67-70).

Ancak tecrube, kuramsal dışlamanın pratik gerçekle örtüşmediğini göstermiş, neoliberal çağ, neoliberal politikaları savunan popülist parti ve liderler gelişmiş demokrasilerde dahi yükselişine tanıklık etmiştir. Neoliberalizm ve popülizm arasındaki bu beklenmedik birliktelik temel bir sorunu beraberinde getirmiştir. Neoliberal politikaların geniş toplum kesimlerinin, özellikle de işçi ve köylülerin, aleyhine olduğu bir gerçektir. Nasıl olup ta kendilerini olumsuz etkileyen politikaları benimseyen liderler en çok bu kesimlerin desteğini sağlayabilmektedir? Bu soruya verilen yanıt, Latin Amerika’da popülist liderlerin yükselişini açıklamayı amaçlayan Weyland ve Roberts için neoliberal popülizmdir. Bu iki yazarın neoliberalizm ve popülizm arasındaki amalgam konusunda yazdıkları önemli ipuçları sağlamaktadır. Öte yandan neoliberal toplum modeline geçişin siyasal parti sistemlerinde yarattığı değişimi ele alan çalışmalar da neoliberal popülist partilerin yükselişindeki kurumsal etkenleri göstermek açısından önem taşımaktadır.

Weyland (1996)’a göre neoliberal ekonomi politikalarının popülist siyasetle birlikteliğinin altında, her ikisinin de paylaştıkları ortak özellikler yatmaktadır. İlk bakışta popülizmin kolektivist, yeniden dağıtımcı ve genişlemeci politikaları, sıkı mali disiplin

⁶ Yönetişim kavramının detaylı analizi için özellikle bkz. Güler, 2005:129-160; Bayramoğlu, 2005:109-147; Ataay, 2008:51-67.

empoze eden ve bölüşümü bozan politikalara karşı olan neoliberal politikalarla birbirine tamamen karşıt görünmekle birlikte, yazara göre bu kuramsal zıtlığın nedeni popülizmin ekonomik boyutuna ağırlık verilmiş olmasıdır. Yazar, neoliberalizm ve neopopülizmin birlikteliğini de üç nedene dayandırmıştır. Bunlardan birincisi, ikisinin de kitlesel desteklerini aynı toplumsal kaynaktan, örgütsüz enformel sektörden almalarıdır. Weyland, Latin Amerika klasik popülizmin gücünü toplumdaki örgütlü güçlere dayandırırken, yeni popülizmin, ithal ikameci dönemin dışladığı geniş enformel sektör çalışanları arasında destek bulduğunu söylemekte; neoliberal ekonominin sendikalara karşı antipatisinin, ikiliyi birbirine yakınlaştırdığını belirtmektedir. Diğer yandan, parti politikalarını kişisel tercihlerine göre belirlemeyi isteyen karizmatik, güçlü lider, politikaların belirlenmesinde örgütlü sivil toplum güçlerin müdahalesini istemeyeceğinden, pasif bir kitleyi tercih etmektedir. Bu özellikle bağlantılı olarak, neoliberalizm ve neopopülizmin ikinci ortak özelliği, düşük gelirliyle yapılan yardımlardır. Genelde enformel sektör çalışanları az gelir getiren işlerde çalışmakta, yoksulluk bu kesimde yaygın olarak görülmektedir. Neoliberal ekonomi politikası toplumda yaratılan eşitsizlikleri yönetebilmek amacıyla fakir kesimlere destek ve yardım programları ön görmektedir. Böylece, bu kesimlerden destek bulan neopopülist liderlerin amaçlarıyla neoliberal politikalar örtüşmektedir. Yazara göre, ikilinin paylaştıkları üçüncü özellik, her ikisinin de gücün tek bir yerde toplanmasını istemeleridir. Sıkı ve toplumda huzursuzluk çıkartabilecek ekonomik programların uygulanabilmesi güçlü bir yönetimi gerektirmektedir. Bu, tam da neopopülist liderin istediği bir şeydir. Ancak tüm bu ortaklıklara rağmen, yazar bunun gönülsüz bir birliktelik olduğunu da söylemektedir. Çünkü neoliberal politikalar, er ya da geç evrensel piyasa mekanizmalarının tam anlamıyla uygulanmasını gerektirecek, bu ise kendi istekleri doğrultusunda ödülleri ve yaptırımları uygulayan popülist liderle uyuşmayacaktır. İşbirliğinin devam etmesi bu gerilimin alacağı şekle bağlıdır.

Roberts (1995) ise Alberto Fujimori'nin neoliberalleşme kapsamında elde edilen özelleştirme gelirleri ve dış kaynakların stratejik yoksullukla mücadele, geniş iş olanakları sağlayan alt yapı ve imar yatırımları, yiyecek dağıtımını gibi süreli ancak popülaritesi yüksek programlara kanallandırmakla hem sıkı reformları yapabildiğini hem de geniş halk kesimlerinin desteğini sağlayabildiğini göstermektedir. Geniş halk kesimlerinin alınması ile birlikte halkın taleplerini kanallandırmak için gereken aracı kuruluşlar da güçlerini kaybetmekte ve liderin kişiliğine bağlı bir yönetim anlayışı oluşmaktadır. Roberts'a (1995) göre neoliberalizm ve popülizm arasındaki otokrasiyi besleyen ilişkinin geleceğini etkileyen faktörler ise halkın er ya da geç piyasanın yarattığı güvensizliklere karşı kalıcı ve demokratik kurumların oluşturulmasını isteyecek olması ve popülist hareketlerin de eğer kalıcı olmak istiyorlarsa sivil toplumun içinde bir yer edinmeye çalışacak olmasıdır.

Neoliberalizmin tetiklediği iki temel sürecin, değişik ülkelerin kurumsal siyaset yapısını derinden etkilediğini söylemek aşırı bir ifade olmayacaktır. Bazı durumlarda şiddetli darbeler yoluyla (örn.: Şili, Yunanistan, Türkiye), bazı durumlarda ise acı ama içilmesi zorunlu ilaçlar olarak uygulamaya konuldukları yerlerde neoliberal reformlar, hem devletlerin belirli sosyal olaylar (işçi hareketleri, demokratik haklar, grup hakları gibi) karşısındaki siyasal hareket alanını daraltmış hem de ülkelerdeki patronaj ilişkilerini ve seçkinler arası hizalanmaları ve toplumsal kesimlerin siyasal seçkinlerle olan ilişkilerini değiştirmiştir. Bu değişim kendisini siyasal partilerin geçirdiği değişimlerde göstermektedir.

Bu değişimin başlangıç noktasında yer alan kitle partilerinin özelliklerini Duverger'in tanımlamalarında bulabiliriz. Duverger parti türlerini incelediği çalışmasında temelde iki tür parti örgütlenmesinden bahsetmiştir. Bunlardan birincisi, daha çok sınırlı oy ilkesinin geçerli olduğu zamanlarda oluşmaya başlayan kadro partileridir. Kadro partileri az sayıda ve seçkin üyelerden oluşan, yalnızca seçim dönemlerinde aktifleşen ve parti disiplini açısından zayıf partilerdir. Duverger'in tipolojisinde yer alan ikinci temel parti örgütlenmesi tipi kitle partileridir. Kitle partileri tarihsel olarak işçi sınıfının parlamenter siyasal yaşama katılmasıyla oluşmaya başlamıştır. Temsil ettikleri toplumsal kesimlerin düşük gelirli ve az eğitilmiş olması, kitle partilerini bir yandan çok sayıda üye edinmeye diğer yandan üyelerine yoğun bir eğitim vermeye yöneltmiştir. Kitle partileri, kadro partilerinin tersine yalnızca seçim zamanlarında değil, sürekli olarak faaliyetlerine devam etmektedir. Ayrıca kitle partileri, belirli bir toplumsal sınıfın temsilcisi olma iddiasında olduğu için, partinin homojen bir üye profili ve belirgin ideolojik özellikleri bulunmaktadır.

Duverger'in tipolojisi kendisinden sonra gelen yazını büyük ölçüde etkilemiş olmasına rağmen, savaş sonrası Amerika ve Avrupa'sında refah toplumu bağlamında yaşanan toplumsal değişiklikler, 1966'da Otto Kirchheimer'in 'cath-all' (hepsini kap) adı altında bir parti örgütlenmesinin oluşumunu analiz etmesine yol açacak kadar siyasal partilerin yapısını etkilemeye başlamıştır. Duverger, kitle partilerinin modern yapıları nedeniyle arkaik kadro partilerine üstün geleceklerini ileri sürmüş olmasına karşın (Wolinetz, 2002:140), Kirchheimer, Avrupa partilerinin merkeze yöneldiklerini ve parti üyeliğinin partizan niteliğini kaybedeceğini öngörmüştür. Seçmen kitlesi giderek artan bir sınıfsal çeşitlilik gösterdikçe kitle partileri ideolojilerini yumuşatmaya; iktidara gelmenin yolu demokratik ve genel oy hakkına dayalı seçimlere dayandıkça kadro partileri toplumsal kesimlerin isteklerine daha fazla dikkat etmeye zorlanmışlardır.

Seymour Lipset et. al (1993) , bu öngörünün bir ölçüde gerçekleştiğini, toplumsal sınıfların siyasetteki güçlerinin azaldığını ileri sürmektedir. Ona göre, kitleleri siyasal yaşama sokan refah toplumu düzeni, ironik biçimde, zamanla kitlelerin siyasetten uzaklaşmasının da

yolunu açmıştır. Lipset (1993:297–298), bunu temelde iki nedene dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi, kitle partilerini yaratan işçi sınıfının değişen ekonomiyle birlikte kendi içinde çok farklı gruplara ayrılmasıdır. Fordist üretim biçiminin yarattığı tek tip işçi profili, benzer amaçları ve değerleri seslendiren kitle partilerine olanak sağlayabiliyorken, beyaz yakalı olarak tanımlanan yeni çalışanlar arasında böylesine bir birlik sağlamak güçleşmiştir. Lipset'in değindiği ikinci nedense, refah devletinin ekonomik bir aktör olarak işçiler ve patronlar arasında uzlaştırıcı bir rol oynamasıdır. Sermaye, devlet ve sendikalar arasında korporatist bir pazarlık sürecine dayanan refah devleti işçi sınıfının koşullarını iyileştirdikçe işçi sınıfı da örgütlenme istekliliğini kaybetmiştir. Ancak krizler ve küreselleşme olgusu, Kircheimer'in merkezileşme öngörüsünü tartışmalı duruma getirmiştir. Refah devletinin kendisi gibi, refah döneminin klasik temsili siyasal partileri de 1970'lerde yaşanan krizlerden ve sonrasında yaşanan küreselleşme süreçlerinden olumsuz etkilenmiştir. Bu etki kendisini parti üyeliği (Mair, Biezen:2001), siyasetçilere duyulan güven (Putnam et al.:2000) ve seçimlerde oy kullanma (Gray, Caul:2000) gibi göstergelerde izlenen düşüşle göstermektedir.

Belirtilen göstergelerin partiler ve toplumlar arasında işaret ettikleri uzaklaşmanın birçok nedeni sayılabilir. Ancak bu nedenler ne olursa olsun, partilerin örgütsel ve söylemsel yapıları bu kopuştan etkilenmiş ve yeni parti stratejilerinin geliştirilmesine yol açmıştır. Lawson ve Poguntke'nin (2004:1–14) söylediği gibi, modern siyasal partiler, iletişim ve katılım kanallarının arttığı, siyasal alanların ulus üstü ve yerel ölçekte çoğaldığı ve kişisel tercihlerin ve çıkar gruplarının çeşitlendiği günümüzde toplumsal çapalarını koruyabilmek için git gide daha fazla olarak sermaye yoğun medya ve pazarlama kanallarını kullanmak durumunda kalmış, diğer yandan partinin ideolojik karakterini silikleştirecek biçimde çıkarların uzlaştırılmasından çok çıkarların toplandığı kurumlar haline gelmişlerdir. Öte yandan üye ve aktivistlerin desteğini yitirmeye başlayan partiler giderek daha fazla devletin mali kaynaklarına yaslanmak ve diğer çıkar örgütleriyle işbirliği yapmak durumunda kalmışlardır. Öyle ki Heidar ve Saglie (2003), partilerin örgütsel veya resmi temsil kanallarından çok gayri resmi ağlar yoluyla parti politikalarının belirlendiği network partilerine dönüştüğünü ileri sürmüştü; Carty (2004) ise parti merkezlerinin geniş kapsamlı temalar ve stratejilerin belirlenmesinden, buna karşılık yerel parti örgütlerinin *ürünü* kendi yerel çevrelerine ulaştırmak ve yerel ihtiyaç ve kaynaklara odaklanmakla sorumlu oldukları bir *franchise* parti yapılanmasından bahsetmiştir.

Parti örgütlenmelerinde yaşanan bu değişimlerin incelendiği çalışmalardan bir diğeri, Katz ve Mair'in 1995 yılında yayınlanan 'Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party' isimli makalesidir. Katz ve Mair (1995) klasik kitle partilerinin önce hepsini kap (catch-all) partilerine, daha sonra da kartel partilerine

dönüştüğünü savunmuşlardır. Yazarlar, iktidarı kendi aralarında paylaşan kartel partilerinin, toplumsal çapalarını kaybettikleri için malî olarak üyelerinden aldıkları paraya değil devletten aldıkları paraya bağımlı hâle geldiklerini, sivil toplumun temsilcileri olmaktan çıkıp devletin ajanlarına dönüştüklerini ileri sürmüşlerdir. Yazarlara göre var olan partiler devlet kaynaklarını kendi müşterilerine (cliente) dağıttıkça toplumsal tabanlarından daha fazla kopmakta, buna karşılık güçlerini koruyabilmek için seçim sistemi, sandığa erişim, devletin medya kanallarını ayrıcalıklı kullanım veya hazine yardımları gibi araçlarla diğer partilerin yükselişini engellemeye çalışmaktadırlar. Öte yandan partilerin üyelerine karşı daha az sorumlu olması, parti üst yönetimi ve üyelerin birbirlerinden görece özerk davranabilmelerini sağlamakta, parti politikalarının belirlenmesinde üye olanlar ve olmayanlar arasındaki katı çizgiler belirsizleşmektedir. Bottom'a (2003) göre kartel partilerle toplum arasında genişleyen bu boşluk popülist partilerin kendilerini halkın gerçek temsilcileri olarak tanıtabilecekleri verimli bir alan açmaktadır. Abedi (2004) de bu hipotezi test etmiş ve siyasal alan daha fazla kartelleştikçe sistem karşıtı partilerin daha fazla şansa sahip olduklarını bulmuştur. Partilerin örgütsel özelliklerinde yaşanan bu değişliğe paralel olarak, söylemsel özelliklerinde de bir değişim yaşandığı görülmektedir. Sınıf temelli ideolojik söylemlere dayanan refah toplumu modeli partilerinin gücü azaldıkça partiler kendilerini diğer partilerden ayırabilecek konu temelli bir siyaset anlayışına yönelmişlerdir. Kamuoyu yoklamalarının giderek önem kazandığı bu süreçte partiler, mümkün olan en fazla kişiye seslenebilmek için kürtajdandan eş cinsel haklarına, kültürel kimliklerden günlük tartışmalara kadar yaşamın her alanında halkın nabzını tutarak buna göre bir konum seçmekte, değişen şartlara göre bu konumların korunmasında ise son derece esnek davranabilmektedirler.

Özetlemek gerekirse neoliberalizm ve popülizm arasındaki ilişkilerin pratik ve kurumsal nedenleri olduğu söylenebilir. Her iki durumda da yasaların üstünlüğü ve çoğunluğun yönetim hakkı arasında bir denge sağlamaya çalışan liberal temsili demokrasi anlayışa yönelik bazı tehditler oluştuğu söylenebilir. Popülist liderler, kişisel programlarını uygulamak için gücü ellerinde toplamaya çalışmakta, yasama ve yargıyı zayıflatarak halkoylamalarını bir tehdit aracı olarak kullanabilmektedir. Diğer yandan neoliberalizm, popülist liderlerin güç kazanması için olanaklar sağlamaktadır. Serbestleşme ve iş gücü piyasasının esnekleştirilmesine yönelik önlemler sendika ve meslek örgütlerinin gücünü azaltmakta, bazı stratejik özelleştirmelerde popülist liderler ihaleler karşılığında seçilmiş büyük sermayenin desteğini kazanabilmektedir. Öte yandan kamunun küçültülmesine ve bürokrasinin siyasetçilerin etkilerine daha fazla açılmasına yönelik reformlar popülist liderlerin ellerinde kendilerine karşı çıkabilecek bürokratların görevden alınması için meşru bir zemin yaratmaktadır. Sonuçta reformlara karşı direncin popülist liderler tarafından

nötralize edildiği, istikrarlı bir nominal demokrasi sağlansa da reel olarak demokrasinin kalitesi düşmektedir (Weyland, 2004) . Neoliberal toplum modelinin de toplumsal değişmeye paralel olarak var olan refah devleti siyasal kurumlarını değiştirdiği, siyasal sistemde yol açtığı açıklıklar nedeniyle popülist partilerin güçlenebileceği bir niş açtığı söylenebilir. Bu kurumlar arasında sendikalar, meslek örgütleri, siyasal partiler ve sivil toplum örgütleri olduğu kadar, yürütme ve yasama arasındaki dengeyi sağlayan parlamentolar da bulunmaktadır.

Laclaucu popülizm yaklaşımı çerçevesinde, “halk”ın bu ilişkideki konumu ise refah devleti politikalarının ve yerleşik seçkinlerinin söylemlerindeki popülist retoriklerin neoliberaler tarafından dönüştürülerek kendi hegemonyalarını kurmak için kullanmalarında kendisini göstermektedir. Toplumdaki antagonizmanın bir kutbuna hantal, aşırı büyümüş, yozlaşmış, çıkar gruplarının egemen olduğu, bürokratik refah devletinin diğerine ise “halk”ın yerleştirilmesi neoliberal popülizmin belirleyici unsuru olarak kabul edilebilir. Ancak neoliberal popülizmin bağlamsal bir karakteri olduğunu da akılda tutmak gerekir. Neoliberal popülizmin yerel siyasetle eklenenebilmesi (boş imleyenler, sembol ve retorik araçlar) kuşkusuz söz konusu toplumun özgül geçmişinden, politika dinamiklerinden ve siyasal kültüründen beslenmesine bağlıdır. Bu nedenle bir sonraki bölümün amacı, AKP neoliberal popülizminin siyasi-ekonomik geri planını ve partinin yükselişini ele almaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

2 AKP İKTİDARININ SİYASAL-EKONOMİK GERİ PLANI VE PARTİNİN YÜKSELİŞİ

Laclau'nun belirttiği gibi popülizmin özgül söylemsel biçimi bağlamsal bir özellik göstermektedir. Diğer bir deyişle popülizmin içeriği farklı coğrafya ve dönemlerde farklı olacaktır. Ancak popülizmin ortaya çıkışında ilk aşamada belirleyici olanın, söz konusu coğrafyadaki toplumsal kesimler arasındaki ilişkiler ve seçkinler arasında ortaya çıkan bir hegemonya krizi olması, ortak paylaşılan bir özelliktir. Öte yandan popülist bir partinin başarıya ulaşmasının ülkenin siyasal yapılarıyla yakından bağlantılı olduğu Latin Amerika ve Batı Avrupa örneklerinde görülmektedir. Bu nedenle ilk olarak, popülist söylemin biçimini belirleyen koşulları açıklayarak, popülist anın geri planı ele alınmalıdır. 1980'lerden bu yana dünya çapında uygulama alanı bulan neoliberal politikalar farklı dinamiklere ve siyasal yapılara sahip yerlerde farklı sonuçlar üretmiştir. Türkiye açısından ise Turgut Özal'ın mimarı olduğu 24 Ocak Kararları ile birlikte ithal ikameci dönem kapanmış, Türk ekonomisinin ve toplumunun dışa açılma süreci başlamıştır. Bu dışa açılma sürecinde, Yeldan'ın (2008:25) ifade ettiği gibi, “ulusal ekonominin birikim ve bölüşüm ilişkileri derinden etkilenmiş ve iktisadi artığın yaratılması ve yeniden dağıtılması sürecine ilişkin dinamikler yeniden yapılanmıştır”. Kuşkusuz bu yeniden yapılandırma ekonomi ile sınırlı kalmamış, daha geniş çerçevede siyasal yapıları dönüştürücü bir etki yaratmıştır. Bu bölümde Adalet ve Kalkınma Partisi'nin söylemsel ve örgütsel özelliklerine kaynaklık eden siyasal ve ekonomik arka planın gelişimi incelenmiştir. Bu yapılırken öncelikle AKP iktidarına kadar olan dönemde seçkinler arası koalisyonlar ele alınmış, daha sonra partinin yükselişi önemli siyasal gelişmeler çerçevesinde anlatılmıştır. Son olarak neoliberal ekonomi politikalarının, partinin eylem ve söylemlerinin belirlendiği çerçeveyi oluşturan toplumsal sonuçları değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.1 Sermaye Hegemonyası ve Parlamenter Kriz

Sermaye ve emek arasındaki dengelerin şiddetli bir biçimde yeniden kurulmasına denk gelen 1970'lerin çalkantılı yıllarından sonra 12 Eylül 1980 darbesiyle sermaye egemenliğinin üstün konuma geldiğini söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Ancak sermayenin, egemenliğinin güçlendiriliş sürecinde homojen bir yapıya sahip olmadığı da bir gerçektir.

Neoliberalleşmeyle paralel olarak ithal ikameci dönemin devlet tarafından palazlandırılan büyük yerli sanayi sermayesi ve söz konusu politikalar tarafından belirlenen patronaj ilişkilerine ek olarak ANAP döneminde yükselişe geçen ticari sermaye ve ihracat yönelimli KOBİ'lerle birlikte anılan muhafazakâr Anadolu sermayesi içinde çıkar çatışmalarının başladığı söylenebilir. Her ne kadar Turgut Özal döneminde sermaye ve toplum kesimleri arasında geçici ve gevşek bir koalisyon sağlanabilmişse de ikinci ANAP iktidarı boyunca egemen liberalleşme söylemi ciddi eleştiriler almaya başlamış, koalisyonun sermaye kesimini oluşturan bazı ortakları diğerlerinin bu süreçten daha kazançlı olduklarını görerek ANAP'la yollarını ayırmaya başlamıştır. Öte yandan liberal ekonominin vaat ettiği zenginlik, istihdam ve adil gelir dağılımı sözlerinin karşılanamaması halk kesimlerini diğer partilere yönlendirmiştir. 1990'lar boyunca istikrarlı bir siyasal ortaklığa ulaşamayan neoliberal hegemonya, AKP'nin iktidara geldiği 2002 seçimi öncesinde parçalanmış bir sermaye kesimi ve neoliberal politikaların gözden çıkardığı geniş halk kesimleri arasında yeni bir koalisyon kurabilecek siyasi bir girişime ihtiyaç duymuştur.

Bu alt başlıkta 1980'lerden 2000'li yıllara kadar olan dönemde neoliberalizmin karşılaştığı egemenlik krizinin gelişimi ele alınmış, AKP neoliberal popülizminin arka planında yer alan çelişkili koalisyonun bileşenleri arasındaki ilişkiler açıklanmaya çalışılmıştır.

2.1.1 Turgut Özal Döneminde Dışa Açılım

Ulusal ekonominin yurt dışına açılması, daha doğrusu yurt içi pazarın yabancı sermayeye açılışı, UPF ile yapılan anlaşmalarla 1980 öncesine uzanmaktadır. Ancak dönemin güçlü toplumsal muhalefeti ve kaotik ortamı bu yeniden yapılanmanın gerçekleştirilmesini engellemiştir. Böylelikle neoliberal hegemonyanın tam gücüyle kurulmaya çalışması, şiddetli bir askeri müdahale sonrasına kalmıştır. 1980 darbesinden sonra Bülend Ulusu'nun başbakanlığında kurulan hükümetin devlet bakanı ve başbakan yardımcısı Turgut Özal öncülüğünde sekteye uğrayan neoliberalleşme sürecine devam edilmiştir. MGK'nın Turgut Özal'ı tercih etmesinde Özal'ın UPF ve Dünya Bankasıyla yakın ilişkilerinin olmasının yanı sıra ülkedeki büyük sermaye kesiminin de desteğini almış olması rol oynamıştır (Öniş, 2004:113–114; Özel, 2003:100). Öyle ki Koç Holding başkanı Vehbi Koç, konseye Özal'ı şahsen önermiştir (Tosun, 1999:147). Askeri yönetimin bu kararındaki en etkili nedenlerden bir tanesi, büyük sermayenin darbeye destek vermesini sağlamak ve önceki dönemin siyasi ve bürokratik ekonomi seçkinlerini saf dışı bırakarak yeni bir seçkinler kesimi oluşturma isteği olmuştur (Tosun, 1999:143–147). Bu nedenle darbe sırasında ülkedeki derneklerin büyük bir

bölümü kapatılırken, siyasi olarak en güçlü dernek olan TÜSİAD varlığını ve gücünü devam ettirebilmiştir (Boratav, 2005:76) .

UPF ile Haziran 1980’da, kurumun tarihinde ilk defa uygulanan bir yöntemle üç yıllık bir stand-by anlaşması yapılmış ve son derece katı tedbirlere dayalı bir dışa açılma politikası benimsenmiştir. Ancak uygulanan bu politikalar 1982’ye gelindiğinde sermayenin bir bölümü tarafından eleştirilmeye başlanmıştır. Bankaların kredi faiz oranlarının yüksekliği ve bankalardaki denetimsizlikler sanayi üretimi yapan, ancak kalkınmada anahtar rol verilmeyen bazı işletmeleri finansman sıkıntısına sokarken, fiyat artışları ve banker iflasları toplumda huzursuzluk yaratmaya başlamıştır. Sonunda korumacı gümrük vergilerinin indirilmesi ve sanayi mallarının ithalatının kolaylaştırılması konusunda Özal ve Adnan Başer Kafaoğlu arasında yaşanan fikir ayrılıkları nedeniyle (Kepenek, 1987:7) 14 Temmuz 1982’de Özal, Maliye Bakanı Kaya Erdem ve İmar ve İskân Bakanı Şerif Tüten görevlerinden istifa etmişlerdir. İstifa eden Özal, Erdem ve Tüten’in yerine Devlet Bakanlığı’na Sermet Refik Pasin, Maliye Bakanlığı’na Adnan Başer Kafaoğlu ve İmar ve İskân Bakanlığı’na da Danışma Meclisi Üyesi Ahmet Samsunlu atanmıştır. Kafaoğlu, ekonomik programın devam ettirileceğini ancak bazı yan tedbirlerin uygulanacağını, “ilk iş olarak sabit gelirlilere kaynak aranacağını” ve gelir kaynakları yaratmak için “vergilerde kaydırmalar” olabileceğini söyleyerek, ekonomik programdan bazı tavizler verileceğinin işaretlerini vermiştir. Bu işaretler Boratav’ın (2005:77) söylediği gibi, burjuvazinin önde gelenlerinin Kafaoğlu’nu kendilerinden saymadıklarını belli etmelerine yol açmıştır. Öyle ki firma bazında yapılan nakit yardımlar ve bazı bankaların ve büyük sanayi şirketlerinin kurtarılmasına yönelik politikalar başta TÜSİAD olmak üzere, Türkiye Odalar Birliği ve İstanbul Sanayi Odası tarafından eleştirilmeye başlanmıştır.

Askeri yönetimden sivil yönetime geçiş aşamasında ılımlı merkez-sağ ve ılımlı merkez-soldan oluşan ve diğer partilerin engellenmesi ve seçim sistemi yoluyla güvence altına alınmak istenen model mecburi bir bütünleşmeye yol açsa da asker, sermaye ve siyasetçiler arasındaki görüş ayrılıkları 1983 yılında yapılacak olan genel seçimler öncesinde netleşmeye başlamıştır (Turan, 2004:125,126). Bir yandan Kenan Evren MDP’yi açıkça destekleyerek halkın Turgut Özal’ın eski AP’li, MSP’li ve MHP’lilerin de desteğini alarak kurduğu ANAP’a oy vermesini engellemeye çalışmış, diğer yandan İstanbul sermayesinin tek bir partide birleşmesi yönündeki çabalarına rağmen sermaye de askeriye’nin partisi olarak görülen MDP ve ANAP arasında ikiye bölünmüştür (Boratav, 2005:77–78).⁷ 1980 öncesi

⁷ Boratav (2005:78) sermaye arasındaki bu bölünmeyi, sermaye kesimindekilerin hesap hataları olarak yorumlamaktadır. Ancak bu bölünmede asker ve sermayenin bir bölümünün devletin müdahale olanaklarının kısılması konusunda daha ılımlı bir geçiş sürecinden yana olmasının da etkili olduğu söylenebilir. Nitekim Kafaoğlu’nun Özal’ın yerine ekonominin başına getirilmesi sürecinde de benzer bir ayrılık oluşmuştur.

düşünüldüğünde, sermaye, asker ve siyasetçiler arasında olağanüstü bir bütünleşmenin yaşandığı da söylenebilir. Bu bütünleşmenin nedeninin darbe sonrasında sermayenin değişik kesimlerini temsil edebilecek siyasilerin yasaklanması ve seçimlere kadar olan süreçte kurulan partilerin değişik yollarla saf dışı bırakılması olduğu rahatlıkla söylenebilir. Ancak 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçiminde oyların %45'ini alan Anavatan Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi ve Özal'ın başbakan olmasıyla birlikte seçkinler arasında var olan görüş ayrılıkları bir süreliğine askıya alınmış görünmektedir.

Çizelge 2-1: 6 Kasım 1983 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı: 19.767.366	Aldığı Oy Sayısı (Toplam Geçerli Oy)	Oy Oranı	Çıkarılan MV. Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı
Katılım Oranı: %92,3				
Temsil Edilmeyen Oy Oranı: %1,1				
ANAP	7.833.148	45,1	211	53
HP	5.285.804	30,5	117	29
MDP	4.036.970	23,3	71	18
BĞSZ	195.588	1,1	-	-
TOPLAM	17.351.510	100	399	100

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

Başbakan olduktan sonra Özal hızla özelleştirme, vergi muafiyetleri ve ihracatçı şirketler için uygun kredi ve teşvikler alanlarında yasal düzenlemeleri yürürlüğe koymuştur. Ekonomik programa göre ekonomik dışa açılmanın bedelinin alınan borçlarla karşılanması, daha sonra gerçekleştirilen yatırımların geri dönüşümleri, özelleştirme gelirleri ve yabancı sermaye girişleriyle zamana yayılarak ödenmesinin amaçlandığı söylenebilir. Kısa dönemde talep baskısından kaynaklı bir enflasyonun engellenebilmesi için halkın tasarrufa teşvik edilmesi, bu sayede biriken tasarrufların kalkınmada anahtar rol oynayacak sektörlerle yapılacak yatırımlara yönlendirilmesi, diğer yandan üretimin önündeki verimlilik ve maliyet sorunlarının aşabilmesi için çalışanların reel ücretlerinin bir süre düşük tutulması programın temel ayaklarını oluşturuyordu.

Ekonomik programın siyasal görünümünün ise muhafazakâr, milliyetçi, sosyal demokrat ve liberal ideolojiler arasında, bu ideolojilerin de silikleştiği, bir bakıma apolitik bir karışım olduğu ileri sürülebilir. Programın uygulanması sırasında ortaya çıkabilecek toplumsal muhalefetin engellenebilmesi için sendikalar etkisiz hale getirilmiş ve işçilerin örgütlenmeleri engellenmiştir. Bu nedenlerle programın ilk uygulama dönemlerinin sermayenin tüm aktörleri tarafından olumlu karşılandığını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Buna ek olarak iktidara geldikten sonra ANAP ve ordu arasındaki ilişkilerin de yumuşadığı ve Özal'ın ordunun öngördüğü, kendi denetimleri altındaki sivil yönetici rolünü üstlendiği ileri sürülmüştür (Kongar, 1998:220) .

Ancak bu planın, özellikle 1980'lerin ikinci yarısında aksamaya başladığı görülmektedir. Yatırımlardan ve özelleştirmelerden beklenen yararlar gerçekleştirilemediği gibi yabancı sermaye girişi de istenilen düzeyin çok altında kalmıştır. Böylece dönüşümün finansmanı, para basımı ve daha çok borçlanmayla karşılanmaya başlanmıştır. Hızlı büyümeye karşılık yüksek düzeyde enflasyonun 1983 sonrasında kabullenilmiş olduğu söylenebilir, ancak bunun dönemselsel bir etki olarak kalmasının beklendiği görülmektedir. 1980'lerin ikinci yarısında ise enflasyon ve enflasyona paralel olarak faiz oranları hızla yükselmeye devam etmiş ve bu süreç yatırımcıları reel üretim yerine spekülative kazançla yönlendirmiştir (Jung, Marshall; 1986:231; Özen, 2003:102; Nas, Perry; 2001:32). Mali varlıklarını riske atamayacak durumda olan küçük esnaf ve küçük işletmelerin ise yüksek faiz oranları ve artan döviz kuru oranları nedeniyle büyük bir baskı altına girdiği söylenebilir (Sakallıoğlu ve Yeldan, 2000) . Bu baskı yalnızca küçük sermaye sahiplerini değil, finansal kaynaklar açısından dışa bağımlı olan ve iktidarın dağıttığı devlet imkânlarından mahrum kalan sanayi sermayesini de rahatsız etmeye başlamıştır (Boratav, 2005:80–81;100–101). Özal, bu kesimler tarafından “spekütatörler, brokırılar, medya patronları, ihaleciler ve rantçılar”dan oluşan yeni bir ekonomi aktörleri grubunu desteklemekle eleştiriliyordu. Bu yeni aktörler, kamuoyunda Prensler olarak adlandırılan yeni dönemin ekonomik seçkinlerini oluşturuyorlardı. Ekonominin en güçlü sivil toplum örgütü TÜSİAD, başbakanın ekonomik alanda son derece yaşamsal kararları tek başına alması, vergi muafiyetleri, krediler ve teşvikleri dağıtırken kayırmacı davranmasını eleştirerek başbakanla gergin tartışmalara girmeye başlamıştır (Tosun, 1999:164–168).

Yerleşik ekonomi aktörlerinden sağlayabileceği desteğin sınırlı oluşunun, Özal'ı dışa açılım politikalarını benimseyen yeni bir taban bulmaya yönelttiği söylenebilir. Bu nedenle 1990'da Müstakil İş Adamları Derneği (MÜSİAD) çatısı altında örgütlenecek olan küçük ve orta ölçekli Anadolu işletmeleri desteklenmeye başlanmıştır (Öniş, 2000:289) . Bu desteğin sağlanmasında Kuveyt Finans, Faysal Finans Kurumu, İhlâs ve Albaraka Türk gibi büyük İslami sermaye gruplarının ülke içinde güçlendirilmesi de önemli rol oynamıştır (Rubin, 2005:8) . Önemli bir bölümü 1980–1989 (744 adet) arasında kurulan bu şirketler, 1980 öncesi devlet desteğiyle tekel oluşturmuş, İstanbul merkezli büyük şirketlere karşı Anadolu'nun çeşitli illerine dağılmış ve Asya tipi ekonomik kalkınma ve İslami bir sosyal düzen arasında bir sentez arayışına giren muhalif bir sermaye kesimini ortaya çıkartmıştır (Buğra, 2008; Buğra, 1998; Keyman ve Koyuncu, 2004:137).

Ekonomide hükümetin dağıttığı olanaklardan aynı oranda yararlanamayanlar arasında farklı sesler duyulmaya başlarken, siyasal alandaki aktörlerde de yeniden bir canlanış yaşanmaya başladığı söylenebilir. 1985 yılında HP ve SODEP birleşerek Sosyal Demokrat

Halkçı Parti (SHP) adı altında birleşmiş, DYP birinci kongresini yaparak kendisini Süleyman Demirel'in emanetçisi olarak gören Hüsamettin Cindoruk'u başkanlığa seçmiş, Rahşan Ecevit ise Demokratik Sol Parti'yi (DSP) kurmuştur. 1987'de bir referandumla Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş ve Bülent Ecevit'in yeniden siyasi yaşama dönmelerinin, ANAP'ın bir arada tutmaya çalıştığı siyasal seçkinler arasında parçalanmayı hızlandırdığı söylenebilir. Diğer yandan 1986'ya kadar olan dönemde darbe sonrası varlığını devam ettirebilen, ancak askeri yönetim ve hükümetle ters düşmemeye özen gösteren Türk-iş sendikacıları da bu tarihten sonra temsil ettikleri kesimlerden gelen tepkilere daha fazla dayanamayarak, şube başkanlarının önemli bir bölümünü değiştirmiş ve hükümete karşı eleştirel bir politika izlemeye başlamıştır (Koç, 2003:226–227).

1987 yılında yapılan Milletvekili Genel Seçimi'nde ANAP, oyların %36,3'ünü alarak birinci parti olmuş ve tek başına iktidara gelmeyi başarmıştır. Ancak, propagandalarında demokratikleşme ve özgürlükler konularına yoğunlaşan SHP ve DYP'nin hızlı yükselişi, Özal'ı yeni politikalar izlemek durumunda bırakmıştır.

Çizelge 2-2: 29 Kasım 1987 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı:	Aldığı Oy Sayısı (Toplam Geçerli Oy)	Oy Oranı	Çıkarılan MV. Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı	1983 Seçimine Göre + / -
26.376.926					
Katılım Oranı: %93,3					
Temsil Edilmeyen Oy Oranı: %19,8					
ANAP	8.704.335	36,3	292	64,9	-8,8
DSP	2.044.576	8,5	-	-	+8,5
DYP	4.587.062	19,1	59	13,1	+19,1
IDP	196.272	0,8	-	-	+0,8
MÇP	701.538	2,9	-	-	+2,9
RP	1.717.425	7,2	-	-	+7,2
SHP	5.931.000	24,8	99	22	+24,8
BĞSZ	89.421	0,4	-	-	-0,7
TOPLAM	23.971.629	100	450	100	36,4 / 26,35

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

Bu gelişmeler karşısında Özal, otoriter yönetimi eleştiren aktörlerin karşısında ordu ile işbirliğini devam ettirmiştir, diğer yandan kendi ekonomi programıyla tamamen zıt bir biçimde ekonomiye devlet müdahalesi araçlarını kendisine destek bulabilmek için kullanmayı arttırarak “ekonomik popülizme” doğru bir kayış gerçekleştirmiştir (Boratav, 2002:167-169) . Neredeyse klasik popülizm uygulamalarına karşılık gelen bu sapmalardan endişe eden liberal kesimlerin desteğini yenileyebilmek için ise henüz çok erken bir aşamada Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusunda bulunmuş ve kimi kritik durumlarda parti içindeki liberal azınlığı korumuştur (Taşkın, 2004:19-21). Ancak ANAP'ın 1989 Yerel Seçimlerinde SHP ve

DYP'nin ardından üçüncü parti oluşu, bir sonraki genel seçimde iktidar değişikliği sinyalleri vermiştir. 1989 yılında Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olmasıyla ANAP genel başkanlığına geçen Yıldırım Akbulut ve sonrasında Mesut Yılmaz'ın muhafazakâr-liberal unsurları parti içinde bir arada tutmak için gösterdiği gayretler ise bunlardan önemli bir bölümünün DYP, MHP ve RP'ye kaymasını engelleyememiştir. Sonuç olarak, 1980 darbesinden ANAP'ın iktidardan düştüğü 1991 seçimine kadar olan süreçte ordu, ekonomi ve siyaset seçkinleri arasındaki zoraki işbirliğinin aşamalı olarak çözüldüğü söylenebilir.

2.1.2 1990 Sonrası Koalisyon Hükümetleri

1980 sonrası on yıllık dönem seçkinlerin zorla bir arada tutuldukları bir dönem olarak tanımlanırsa, bundan sonraki on yıl da seçkinlerin kendilerini bir arada kalmaya zorladıkları bir dönem olarak düşünülebilir. 1991–2002 arasındaki on bir yıllık dönemde on bir hükümetin kurulması ve bu hükümetlerin yedisinin koalisyonlardan oluşması, Turgut Özal sonrası dönemdeki çözümlenin boyutlarını göstermesi açısından ilginçtir. Ancak bu koalisyonların asıl önemi, koalisyonları oluşturan partilerin kimlikleriyle ilgilidir. Ortak hareket etmeleri çok alışıldık olmayan partilerin bir bakıma *mantık evlilikleri* ile bir araya gelmeleri (ve sonrasında genellikle şiddetli geçimsizlikle ayrılmaları), siyasi seçkinlerin toplumda tutunabilmek için her türlü girişime açık olduklarını göstermiştir.

Bu mantık evliliklerinin başlangıcı, 1991 seçimleri olarak gösterilebilir. 1991 Milletvekili Genel Seçimlerinden önce Refah Partisi, Milliyetçi Çalışma Partisi ve daha önce MHP'den ayrılan bir kısım milletvekilinin kurdukları İslahatçı Demokrasi Partisi, en azından seçim sonrasına kadar, işbirliği yapma kararı almıştır. Buna karşılık SHP'de Kürt seçmenlere hitap edebilmek için daha önce kendi partilerinde görev yaparken 1990 yılında kurulan Halkın Emek Partisine geçmiş olan eski üyelerini kendi listesinde göstermiştir (Turan, 2004:140). Süleyman Demirel liderliğindeki DYP'nin ise ANAP'ta yaşanan kopmalardan ve on yıllık ekonomik program ve baskıcı politikaların yarattığı yılgınlıktan yararlanarak güçlenmiş olarak seçime girdiği söylenebilir.

20 Ekim 1991 Milletvekili Seçimi sonucunda ortaya çıkan tablo, ANAP'ın kaybettiği oyların RP ve DYP'ye kaydığını, SHP'nin ise 1989 yerel seçimlerinde gösterdiği başarıya rağmen kısa bir süre içinde oy kaybı yaşadığını göstermektedir. Bu oy kayıplarına rağmen, seçimin birinci partisi olan DYP, akrabalık bağı olan ANAP veya tabanının çok uzak olmadığı ve meclise girmeyi başaran RP yerine SHP ile koalisyon hükümeti kurma yoluna gitmiştir.

Çizelge 2-3: 20 Ekim 1991 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı: 29.979.123	Aldığı Oy Sayısı (Toplam Geçerli Oy)	Oy Oranı	Çıkarılan MV. Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı	1987 Seçimine Göre +/-
Katılım Oranı: %83,9					
Temsil Edilmeyen Oy Oranı: %0,5					
ANAP	5.862.623	24	115	25,60	-12,3
DSP	2.624.301	10,8	7	1,60	+2,3
DYP	6.600.726	27	178	39,50	+7,9
RP	4.121.355	16,9	62	13,80	+9,7
SHP	5.066.571	20,8	88	19,50	-4
BĞSZ	32.721	0,1	-	-	-0,3
DĞR (1 parti)	108.369	0,4	-	-	+0,4
TOPLAM	24.416.666	100	450	100	18,45 / 18,1

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

Daha sonraki koalisyonlar göz önüne alındığında, DYP-SHP koalisyonunun uyumlu ilerlediğini söylemek doğru olacaktır. Bu istikrarın nedeni her iki partinin de 12 Eylül mağduru olmaları ve parti programlarındaki demokratikleşme ve sosyal politika ilkelerinin benzerliği olmuştur (Kongar, 1998:227). Boratav (2004:146-147) ise bu iki partinin ANAP'ın uyguladığı neoliberal politikaların hızını kaybettiği ve eleştirilmeye başladığı 1989-1991 yıllarında toplumsal muhalefetin odakları haline geldiklerini, her iki partinin de –liberal ekonomi boyutunu ön plana almaktan kaçınmakla birlikte- ANAP'ın bölüşüm ilişkilerini hedef aldığını belirtmektedir. Bu birleşmenin diğer bir itici gücünün DYP'nin benzer tabanı paylaştığı ve kendisinin en büyük rakibi olan ANAP'a karşı güçlenme isteği olduğu da söylenebilir. Cizre'nin (2002:85) söylediği gibi ANAP, 1991 yılına kadar olan süreçte orduyla işbirliği yaparak DYP'nin AP'den miras aldığı geleneksel bağlarını harekete geçirerek güçlenmesini engellemeye çalışmıştır. Diğer yandan Tosun'un (1999:167) belirttiği gibi, merkez sağın bu iki partisi aslında birbirleriyle zıtlasmaya başlayan iki sermaye kesimini temsil ediyordu. ANAP yükselen rantiyeci ve mali sermayenin; DYP ise geleneksel sanayi ve kırsal kesim burjuvazisinin temsilciliğini üstlenmekteydi. Bu nedenlerle DYP 1991 seçiminden sonra Kongar'ın (1998:227) sözleriyle halkın mezarlarını bile ayırmalarına yol açan geleneksel kutuplaşmayı yok sayarak CHP'nin devamı olan SHP'yi hükümet ortağı olarak seçmiştir.

Öte yandan DYP ve SHP içindeki parti içi fikir ayrılıklarının da durulmadığını eklemek gerekir. DYP açısından, Turgut Özal'ın vefat etmesinden sonra Süleyman Demirel'in cumhurbaşkanı olması ve yerine Türkiye'nin ilk kadın başbakanı olacak olan Tansu Çiller'in partinin başına geçmesi bir dönüm noktası olarak görülebilir. DYP, bir taraftan Süleyman Demirel'in (ve çok öncesinde Adalet Partisi döneminden beri) liderliğine

sıkı sıkıya bağlı bir parti olarak yeni liderlerine alışma güçlükleri yaşarken, diğer yandan değişen siyaset ve toplum yapısına bağlı olarak Çiller tarafından yeniden şekillendirilmeye çalışılan politikalara uyum sağlamak durumunda kalmıştır. Cizre (2002:89), Çiller'in Süleyman Demirel tarafından formüle edilen politika çizgisini üç temel alanda değiştirme yoluna gittiğini belirtmektedir. Buna göre, Çiller ilk olarak Demirel'in sosyal kesimleri gözetmeye çalışan temkinli ekonomik serbestleşme politikalarından vazgeçerek ANAP çizgisinde bir liberalizasyon politikasını benimsemiştir. İkinci olarak Demirel'in demokratikleşme söylemine karşıt bir biçimde muhafazakâr, milliyetçi ve otoriter bir dil kullanmaya başlamıştır. Öte yandan Avrupa Birliği ile olan ilişkilerde bir dönüm noktası olarak gösterilen Gümrük Birliği Anlaşmasını ve özelleştirmeleri savunarak uluslararası ve ulusal sermayenin bir bölümünün desteğini almayı amaçlamıştır. Bu politika değişiminin en başta Demirel'in kızı olarak lanse edilen Çiller ile *babasının* ve parti içindeki sıkı Demirelcilerin arasını açtığı söylenebilir. Ancak, RP ile kurulan koalisyon ve Cindoruk'un 28 Şubat sonrasında partiden ayrılarak DTP'yi kurmasına kadar olan süreçte büyük bir kopuş yaşanmamıştır.

SHP (ve sonrasında CHP) için parti içi çalkantıların DYP'dekilerden daha sık ve sancılı olduğunu söylemek aşırı bir ifade olmayacaktır. Bir önceki başlıkta belirtildiği gibi, SHP, 1980 sonrası kurulmasına ve seçime girmesine izin verilen tek *sol* parti olan SODEP ve HP'nin birleşmesinden kurulmuştur. Bu nedenle sol içindeki geniş yelpazenin hemen her kesimi bu *şemsiye partinin* içinde yer almıştır (Ayata, 2002:116). Eski CHP'nin devletçi geleneğinden, Alevilerden, sosyalist Kürt siyasetçilerden, yeni sosyal demokratlardan ve diğer bağlılıklardan (akrabalık veya patronaj ilişkileri gibi) oluşan bir hizipler silsilesini bir arada tutmak, belki de İsmet İnönü'den miras aldığı denge politikası kültürüyle, Erdal İnönü'nün en önemli başarısı sayılabilir. Ancak bu koalisyonun bir parçası, 1991 seçiminden hemen sonra kopmuştur. 1991'de meclise giren 88 SHP milletvekilinin 20'si HEP'lilerden oluşuyordu. Bu milletvekilleri arasında Ahmet Türk, Leyla Zana, Sırrı Sakık, Hatip Dicle, Zübeyr Aydar ve Sedat Yurttaş, Selim Sadak ve Mahmut Alnak gibi isimler yer alıyordu. Milletvekili yemin töreninde Leyla Zana ve Hatip Dicle'nin Kürtçe yemin etmeleriyle patlak veren kriz sonrasında 13 milletvekili SHP ile yollarını ayırarak HEP'e geri döndüler (Savaş, 2003:18-23). SHP açısından ikinci büyük darbe kuşkusuz, 1993 yılında yobaz dincilerin Madımak Otel'i ni ateşe vererek otuz yedi aydını canlı canlı yaktıkları Sivas Katliamı olmuştur. Madımak Olayında, üstelik SHP'ye yakınlığı ile bilinen bir vali görevdeyken, sekiz saat süren ayaklanmada iktidar ortağı olan SHP'nin yetersiz kaldığının düşünülmesi (Savaş, 2003:37-40), parti içindeki Alevilerin partiden uzaklaşmasına neden olmuştur. Neoliberal dalganın sol içinde oluşturduğu çatlağı dile getiren olay ise Deniz Baykal'ın genel

başkanlığında yeniden kurulan CHP'nin, Avrupa sosyal demokratlarını takip ederek, yeni sola yönelmesi olmuştur. Sermaye ve halkın çıkarları arasındaki çıkar çatışmalarının uzlaşma yoluyla çözülebileceğini ve üretim olmadan paylaşımında olamayacağını savunan orta yolcu bu yeni strateji, neoliberal politikaların göz ardı ettiği enflasyon, işsizlik ve gelir dağılımında adaletsizlik sorunlarının sahiplenilmesini de olanaksızlaştırmış, partinin sosyal demokrat kimliği parti içinde tartışmalara yol açmıştır (Ayata, 2002:119). Bu tartışmaları çözmek için ise parti içi hiziplerin elimine edilmesi ve merkez ve yerel örgütlerde başkana bağımlı bir örgütlenmeye gidilmesi parti içindeki küskünlerin sayısını arttırmış, bunlardan bir kısmı DSP'ye geçmiş, bir kısmı ise ihraç edilene kadar direnmeyi sürdürmüştür.

Koalisyonu oluşturan partilerin içinde bu yeni hizalanmalar olurken 1994 Ekonomik Krizi ve sonrasında geniş kesimleri zora sokan 5 Nisan Kararlarının yarattığı huzursuzluk, Gümrük Birliği ve özelleştirmeler konusunda ortaklar arasındaki görüş ayrılıkları su yüzüne çıkmış ve CHP'nin girişimiyle erken seçime gidilmesi kararlaştırılmıştır.

Çizelge 2-4: 24 Aralık 1995 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı: 34.155.981	Aldığı Oy Sayısı (Toplam Geçerli Oy)	Oy Oranı	Çıkarılan MV. Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı	1991 Seçimine Göre +/-
Katılım Oranı: %85,2					
Temsil Edilmeyen Oy Oranı: %14,5					
ANAP	5.527.288	19,6	132	24	-4,4
CHP	3.011.076	10,7	49	8,9	-10,1 ⁸
DSP	4.118.025	14,6	76	13,8	+3,8
DYP	5.396.009	19,2	135	24,5	-7,8
HADEP	1.171.623	4,2	-	-	+4,2
MHP	2.301.343	8,2	-	-	+8,2
RP	6.012.450	21,4	158	28,7	+4,5
BĞZ	133.895	0,5	-	-	+0,4
DĞR (5 parti)	455.284	1,6	-	-	+1,2
TOPLAM	28.126.993	100	550	100	22,3 / 15,3

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

1995 seçimi, bölge barajı uygulamasının kaldırıldığı ve milletvekili sayısının 550'ye yükseltildiği ilk seçim olmuştur. Sonuçlar ise son derecede parçalı bir meclis yapısı ortaya çıkarmıştır. Meclise girmeyi başaran beş partinin üçü sağ (RP, ANAP, DYP), ikisi ise sol (CHP, DSP) yelpazeden olmuştur. Siyasal İslami bir gündeme sahip ve sistem karşıtı özellikler gösteren RP'nin %21,4'lük oy oranıyla seçimin birinci partisi olması rejimle ilgili kaygıların yüksek sesle dile getirilmesine yol açmıştır. Başta DYP ve DSP olmak üzere medya ve iş dünyasından şeriat tehlikesine karşı birlikte hareket etme çağrıları yükselmiştir. Bu ortamda cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, seçim sonuçlarına göre en fazla oyu alan

⁸ SHP oylarına göre.

RP'yi hükümeti kurmakla görevlendirmiştir. Necmettin Erbakan, bir taraftan parlamentoda kazandığı 158 sandalyenin verdiği güvenle, kendi partilerinin yer almadığı bir hükümetin uzun süre görev yapamayacağını belirtirken, diğer yandan da toplumun beklentilerini karşılayabilmek adına bazı ilkelere ödün verilebileceğini ima ediyordu. Ancak hükümeti kurma görevi Erbakan'dayken bile DYP-ANAP koalisyonunun en doğru seçenek olacağı yalnızca bu iki parti liderleri tarafından değil, CHP ve DSP başkanları tarafından da dile getirilir olmuştur. Böylelikle Erbakan hükümeti kurma görevini iade etmek durumunda kalmış ve hükümeti kurma görevi Çiller'e verilmiştir. Kendi partilerinden dahi yükselen ortaklık taleplerine rağmen Çiller ve Yılmaz arasındaki kişisel çekişmelerin, iki parti arasında bir koalisyon oluşturmanın yolunu kapattığı söylenebilir. Çiller, dönüşümlü başbakanlık da dâhil çeşitli formüllerle her yolu denediğini, ancak Mesut Yılmaz'ın uzlaşmaz tutumunun çözümsüzlüğün nedeni olduğunu söylemiş; Mesut Yılmaz ise Tansu Çiller'in başbakanlık hastalığına yakalandığını, onun başbakanlığını içeren herhangi bir ortaklığa girmeyeceklerini söyleyerek sorumluluğu Çiller'e yüklemiştir. Hükümetin kurulmasında karşılaşılan bu kilidin aşılması için yeni bir seçim, DSP ve CHP'nin dışarıdan destekleyecekleri bir azınlık hükümeti, hatta DSP ve CHP koalisyonu seçenekleri dahi kamuoyunda konuşulmaya başlamıştır. Hükümeti kurma görevini Mesut Yılmaz üstlendiğinde ise Çiller, daha önce ANAP'a götürdükleri seçenekleri tartışabileceklerini söyleyerek en baştan yolu kapatmıştır. Bu nedenle Mesut Yılmaz, Necmettin Erbakan'la görüşmelere ağırlık vermiştir. Bu görüşmeler oldukça olumlu gitmiş, her iki parti lideri de görüşmelerin kısa süre sonra tamamlanacağına yönelik demeçler vermişlerdir. Ancak ani bir kararla bu görüşmelerin de sonuçsuz kaldığı açıklanmıştır⁹ (Meyer, 1999).

Böylelikle merkez sağı ele geçirmek için uzun süredir birbirleriyle rekabet halinde olan ve başkanlarının kişisel rekabetlerine rağmen DYP ve ANAP ilginç bir koalisyon formülüyle bir araya gelmiştir. Bu formüle göre koalisyonun birinci ve dördüncü yıllarında Mesut Yılmaz'ın, arada kalan yıllarda Tansu Çiller'in, son yıl ise iki partinin ortaklaşa belirleyeceği DYP'li bir isimin başbakan olması kararlaştırılmıştır (Turan, 2004:161). Koalisyon hükümeti protokolünün, daha önceki görüşmelerin de etkisiyle, uzun süreli bir koalisyonu işaret ettiği söylenebilir. Ekonomi, eğitim, sağlık, demokratikleşme ve bakanlıkların dağılımı gibi konular her iki partinin taleplerini karşılıyor görünüyordu¹⁰. Ancak 06.03.1996'da kurulan DYP-ANAP azınlık koalisyon hükümeti ancak üç ay dayanarak 28.06.1996'da dağılmıştır. Hükümetin ilk günlerinden itibaren Mesut Yılmaz, önceki dönemde yapılan yanlışlıklardan ve başarısızlıklardan bahsetmeye başlamıştı. Ancak Çiller

⁹ Ali Bayramoğlu, ANAP-RP görüşmelerinin başarısızlıkla sonuçlanmasında Genel Kurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadağ ve Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'in rolü olduğunu belirtmiştir (Turan, 2004:160-161).

¹⁰ Bkz. <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP53.htm>

hakkında TEDAŞ ve TOFAŞ yolsuzluk dosyalarını gündeme taşıyan RP'nin hamlesi, hükümeti kısa sürede sarsmayı başardı. TEDAŞ ve TOFAŞ dosyalarının mecliste görüşülmesini onaylayan ANAP'la DYP'nin arası açıldı. Ayrıca Tansu Çiller'in 52. hükümetin son dönemlerinde örtülü ödenekten yaptığı büyük harcamalar da gündeme getirildi. RP için ise Bosna'daki savaş mağdurları için toplandığı ileri sürülen paraların amacı dışında kullanılmasıyla ilgili açılan Mercüme Davası (Kayıp Trilyon Davası) ve Erbakan'ın mal varlığının araştırılması istemi DYP'nin kozu haline gelmişti. Çiller Mesut Yılmaz'a karşı da ÇAYKUR'u zarara uğrattığı gerekçesiyle meclis soruşturması açılmasını istedi. Öte yandan Anayasa Mahkemesi'nin hükümeti göreve getiren güven oylamasını iptal etmesiyle iktidar ortaklarının bir arada kalamayacaklarının anlaşılması üzerine 53. Hükümet dağılmıştır (Meyer, 1999) .

Tansu Çiller'in üçlü ve dörtlü koalisyon girişimleri ve hatta Mesut Yılmaz'ın iki partinin birleşmesi yolundaki önerilerine rağmen RP, DYP'nin bir sonraki koalisyon ortağı olmuştur. Bu ikilinin bir araya gelmesi üç açıdan son derece şaşırtıcı bir gelişme olarak değerlendirilebilir. İlk olarak, Tansu Çiller, seçim öncesi ve sonrasında laikliğin en büyük savunucusu olma iddiasında bulunuyor, RP'nin güçlenmesini rejim için en tehlikeli gelişme olarak değerlendiriyordu. Kongar'a göre (1998: 270) DYP bu yolla hem RP hem de bazı dinci isimleri kadrosuna dâhil eden ANAP'ı hedef alıyordu. RP ise seçim propagandasını diğer tüm partilerin aynı olduğu üzerine kurmuştu (taklitçi ve çıkarıcı) ve ANAP-DYP koalisyonunu yıpratmak için Tansu Çiller hakkındaki yolsuzluk dosyalarını kullanmıştı. Diğer yandan ANAYOL koalisyonunu bir rantiyeciler koalisyonu olarak adlandırıp, neoliberal ekonomi modelinin karşısına "adil düzen" alternatifini savunuyordu. İkinci olarak, bu negatif siyasetin yanı sıra, RP ve DYP arasında Avrupa Birliği, Çekiç Güç, Sekiz Yıllık Eğitim, İsrail devletiyle ilişkiler gibi temel politika farklılıkları ve her iki partinin temsil ettiklerini iddia ettikleri sermaye kesimleri arasındaki rekabet, bu koalisyonun anlaşılmasını güç kılıyordu. Bu koalisyondaki üçüncü şaşırtıcı nokta ise 50. hükümetin kuruluşundan bu yana izlediği *şahin* politikalarıyla orduyla son derece yakın ilişkiler geliştiren Çiller'in, rejime karşı oluşabilecek tehdit nedeniyle ANAP-RP koalisyonuna karşı çıkan orduya rağmen, bu ortaklığa evet demesi olarak gösterilebilir¹¹. Çiller'in koalisyondaki rolünü RP'yi dizginlemek ve laikliğin savunuculuğunu yapmak olarak açıklayarak kendisini meşrulaştırmaya çalışması, belki de ordu ile aralarındaki gerilimi yumuşatmaya yönelik bir girişim olarak değerlendirilebilir. Tüm bu zıtlıklara rağmen Erbakan'ın başbakanlığı ve Çiller'in başbakan yardımcılığı ve dış işleri

¹¹ Bu durumda dahi iki parti arasında koalisyona gidilmesi, ortaklığın partilerin birbirlerini aklama planı olduğuna yönelik yorumlara yol açmıştır. Diğer yandan seçimden birinci parti olarak çıktıktan ve iktidara bu kadar yaklaştıktan sonra partinin bazı ilkelerinden taviz vermesi de doğal karşılanabilir.

bakanlığı ile başlayıp eşit süreli ve dönüşümlü başbakanlık formülüyle kurulan koalisyon göreve başlamıştır.

Yeni hükümetin kendi içinde ANAP-DYP koalisyonundan çok daha uyumlu sürdüğü söylenebilir. Öyle ki RP, temel politikalarının birçoğundan keskin bir dönüş yapmakta sakınca görmemiştir. Buna karşılık iktidarın ilk aylarında Erbakan'ın Müslüman ülkelerle ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik gerçekleştirdiği Asya ve Afrika gezilerinde söylediği sözler ve özellikle de Dış İşleri Bakanlığı'nın ilgili birimlerinden gelen uyarılara rağmen gittiği Libya'da Muammer Kaddafi'nin Türk devletini rencide edici açıklamalarına rağmen, Tansu Çiller bu görüşmeleri yararlı bulduğunu belirtmiş, benzeri gezilerin sürdürüleceğini söylemiştir. Her ne kadar yolsuzluk dosyalarının bu iki ortak arasındaki uyumu güçlendirdiği söylenebilirse de söz konusu dayanışmanın altında her iki partideki strateji değişikliğinin de rolü olduğunu varsaymak gerçekçi olabilir. Daha önce belirtildiği gibi Çiller, Demirel çizgisinden ayrılarak daha piyasacı bir yaklaşımı benimsemiştir. Ancak ANAP ile olan ortaklığın bozulmasından sonra İstanbul sermayesine dayanamayacağı anlamıştır. Diğer yandan uluslararası pazarlara girmek için sabırsızlanan İslami sermayenin iktidarın olanaklarından yararlanma taleplerinin, RP'yi daha uyumlu bir ortak olmaya zorladığı düşünülebilir. Böylelikle KOBİ'lere ve esnaf ve sanatkârlara yapılan önemli teşvik ve kredi harcamalarıyla devlet memurlarına yapılan yüksek zamlar her iki parti tabanını da (RP tabanını daha fazla) memnun eden girişimler olarak değerlendirilebilir.

Söz konusu harcamaları *popülist* olarak değerlendiren ve hükümetin politikalarını eleştirerek skandal ve yolsuzlukları gündeme taşımaya devam eden medyaya karşı baskıcı bir basın kanunu ile karşılık veren ikili, böylelikle Anadolu basını ezdiklerini ve yalan habercilik yaptıklarını iddia ettikleri medyayı da karşılığın almaktan çekinmemişlerdir. Ancak sermaye cephesinde TÜSİAD ve İSO, işçi kesiminde ise Türk-iş ve DİSK, yargı cephesinde ise Barolar Birliği hükümetin gidişatından duydukları kaygıları yüksek sesle ifade etmeye başlamışlardır. Tansu Çiller'in Bayram Meral'le yaptığı görüşmede kamu işçileri, TÜSİAD ve SSK'yi ülkenin "kanını içmek"le suçlaması, tasarruf teşvik fonunda biriken paraların ödenmesi konusu, Madımak Olayının faillerini savunan Şevket Kazan'ın Adalet Bakanlığı'na getirilmesi, ceza evlerinde patlak veren açlık grevleri ve isyanlar ve hâkim ve savcı atamalarındaki kadrolaşma iddiaları hükümetin bu aktörlerle olan ilişkilerini olumsuz etkilemiştir. Diğer yandan RP'li bir milletvekilinin esir alınan askerlerle ilgili olarak bir PKK kampına gitmesi ve PKK'ya yardım yataklık yapanlara af çıkarılmasıyla ilgili çalışmaların toplumda tepki gördüğü de söylenebilir.

Kasım 1996'da DYP Şanlıurfa Milletvekili Sedat Bucak'ın ağır yaralandığı, Polis Müdürü Hüseyin Kocadağ, Interpol tarafından aranan Abdullah Çatlı ve bir kadının ise

öldüğü Susurluk'ta meydana gelen trafik kazası, siyaset-mafya-devlet üçgeninin su üstüne çıkması olarak gündemin ilk sırasına yerleşmiştir. Paramiliter bir oluşumu, “devlet için kurşun sıkan da kurşun yiyen de şerefli dir” sözleriyle destekleyen Çiller ve bu olayın örtbas edilmesini engellemek amacıyla gerçekleştirilen Sürekli Aydınlik için Bir Dakika Karanlık eylemine katılanları “gulu gulu” dansı yapmakla suçlayan Erbakan ve Adalet Bakanı Şevket Kazan'ın “mum söndü oynuyorlar” yakıştırmaları demokratik sivil toplum örgütlerinden üst düzey bürokratlara kadar her kesim tarafından ağır eleştirilerle karşı karşıya kalmıştır. Başbakanlık konutunda cumhuriyet tarihinde ilk defa Tarikatçılara iftar yemeği verilmesi, Kayseri il teşkilatının Necmettin Erbakan'ı üniformalı bir grupla karşılaması, RP'li Sincan Belediye Başkanı Bekir Yıldız'ın şeriat yanlısı konuşmaları ve İran Büyükelçisinin şeriat çağrısı yaptığı Filistin Gecesi, ordunun eğitim alanına gitmek için Sincan'ın içinden tanklarla geçmesine neden olan olaylar silsilesinin son zincirleri olduğu söylenebilir (Bila, 1999:409-410, Toprak, 2005:175-176).

Bu gelişmeler sonucunda Genel Kurmay Başkanı'nın Cumhurbaşkanı'nı ziyareti, askerinin müdahale hazırlığı içinde olduğu yorumlarına yol açmış, buna karşılık partiler ve sivil toplum örgütleri, karşılaşılan sorunun askeri yöntemlerle değil rejimin sınırları içinde çözülmesine yönelik açıklamalarda bulunmaya başlamışlardır. Sonuç olarak 28 Şubat 1997 tarihli MGK toplantısında askerlerin iç tehditleri dış tehditlerin önüne aldığı ve irtica ile mücadele planının Erbakan'a imzalatıldığı, *post-modern darbe* olarak nitelenen olay gerçekleşti. Necmettin Erbakan, 28 Şubat'ı askerlerin bir takım kaygılarını dile getirdikleri bir toplantı, post modern darbe söylentilerinin ise ordu ile iktidarın arasını bozmaya çalışanların bir komplosu olarak göstermeye çalışıyordu. Ancak yaşanan olaylar ve RP hakkındaki kapatma davası, Tansu Çiller'in başbakanlık dönemi bitmeden Necmettin Erbakan'ın istifa etmesini istemesine ve cumhurbaşkanına DYP-RP-BBP arasındaki bir koalisyon önerisi götürülmesine yol açtı (Turan, 2004:163). Cumhurbaşkanı Demirel ise meclisi fesih ederek erken seçime götürme veya hükümeti kurma görevini Tansu Çiller yerine ANAP başkanı Mesut Yılmaz'a vererek DYP-RP koalisyonuna son verdi.

DYP ve RP ortaklığı her iki parti içinde yıkıcı sonuçlar yarattığı öne sürülebilir. Çiller'in RP ile koalisyona girmesi ve bunda da ısrarcı davranması İsmet Sezgin, Yalım Erez, Yıldırım Aktuna gibi parti kurmayları başta olmak üzere partiden önemli kopuşların yaşanmasına ve daha öncesinde partiden ayrılan Cindoruk'un başkanlığındaki DTP'ye geçişlere neden olmuştur (Kongar, 1998:275). Erbakan'ın, partinin tabanındaki kökten dinci kesimlerin tepkisine karşılık Milli Görüş ve Adil Düzen söylemlerinden verdiği tüm tavizlere rağmen rejimle barışma mücadelesinde başarısız kalması ve İslami sermayenin de yoğunlaştığı KOBİ'lerin sürekli patlak veren siyasi krizlerden etkilenmesi MÜSİAD

üyelerinin taleplerini karşılayamayacak durumda olduğunu göstermiştir (Ataay, 2007:81; Taşkın, 2006:21). Ayrıca 28 Şubat sonrasında dernekle RP arasındaki ilişkiler nedeniyle dernek için de kapatma davası açılmış, derneğe üye kuruluşlarda sıkı denetimler yapılmaya başlamıştır (Keyman ve Koyuncu, 2004:173). Böylelikle İslami sermayeyi temsil eden ekonomik aktörlerle RP arasında da bir mesafe oluşması kaçınılmaz olmuştur.

DYP-RP koalisyonu kendi içinde bir parçalanma yaşarken bu ortaklığın başka bir çıktısı, bu koalisyona tepki olarak oluşan karşı hizalanma olarak görülebilir. 28 Şubat sonrası hızlanmaya başlayan bu hizalanmada ANAP, TUSİAD, TÜRK-İŞ, TİSK, DİSK, HAK-İŞ, MEMUR-SEN ve daha önce hükümete verdikleri destek nedeniyle uzak kalmayı tercih ettiği TOBB gibi farklı gündemlere sahip kurumların ortak hareket etmeleri için bir zemin oluşturma girişiminde bulunuyordu. Siyaset cephesinde ise DYP ile yollarını ayıran DTP'liler ve merkez solun iki partisi CHP ve DSP ile koalisyon görüşmeleri yapılıyordu. Sonuçta CHP'nin dışarıdan destekleme sözü verdiği ANAP-DTP-DSP koalisyonu işbaşına geldi.

ANAP-DTP-DSP koalisyonunun kurulma gerekçesi¹², koalisyon protokolüne aşağıdaki biçimde yansımıştır.

Anavatan Partisi, Demokratik Sol Parti ve Demokrat Türkiye Partisi ülkeyi 54'üncü Hükümet tarafından içine düşürüldüğü rejim ve Devlet bunalımından kurtarmak, toplumdaki gerginliği ortadan kaldırmak ve uzlaşmayı güçlendirmek, ahlaki yozlaşmayı durdurmak, kamu yönetimindeki yıpranmaya son vermek, temiz toplum özlemini gerçekleştirmek, ülke ekonomisini yeniden üretken niteliğe kavuşturmak ve devletin saygınlığını sağlamak, laik, demokratik Cumhuriyeti güçlendirmek amaçlarıyla bir araya gelerek bir koalisyon hükümeti kurmaya karar vermiştir.

Bu gerekçe, ortakların önünde rejim bunalımının giderilmesi, yolsuzlukla mücadele, kamuda şeffaflaşma ve ekonomik istikrarın sağlanması gibi ağır bir gündemin olduğunu göstermektedir. Ancak protokol metninin niyet belgesi niteliğinde oluşunun ve ekonomi, adalet, eğitim, kültür gibi temel alanlarda ayrıntılı bir uzlaşmanın olmayışının, bir fetret döneminin yaşanacağını gösterdiği söylenebilir. Öyle ki, ANAP'ın bünyesindeki muhafazakâr grupların baskısı karşısında sekiz yıllık eğitim konusunda çelişkili bir tavır takınması ve DTP ile ANAP atamalar konusunda yaşanan anlaşmazlıklara ek olarak zamlar, memurların sendikal hakları, özelleştirmeler, emeklilik ve ücret artışları konularında sendikalarla olan ilişkilerinde de gerilimin tırmanışa geçişi ve hükümeti dışarıdan destekleyecek olan CHP'nin de muhalefeti güçlendirmesi bu birlikteliğin beklenilenden daha kısa ömürlü bir işbirliği olacağını göstermeye başlamıştır. Böylelikle, özellikle ANAP ve CHP'nin ortak tutumları sonucunda, 2000 yılında yapılması gereken milletvekili genel seçiminin bir yıl öncesinde yapılacak olan yerel seçimle birleştirilmesi ve 1999 yılında yapılması kararı alınmıştır.

¹² <http://www.tbmm.gov.tr/hukümetler/KP55.htm>

Seçime kadar olan süreçte mevcut hükümetin yerine bir seçim hükümetinin kurulması ilk aşamada düşünülmesi de Kasım ayındaki bir gensoruyla hükümet düşürülmesinin ardından tekrar bir hükümet krizi yaşanmıştır. Görevi alan Bülent Ecevit'in ilk denemede başarısız olması karşısında hükümet kurma görevi parti başkanları dışında bir milletvekili olan Yalın Erez'e dahi verilmiş, Yalın Erez'in de başarılı olamaması sonrasında ANAP-DYP desteğiyle Bülent Ecevit hükümeti kurulabilmiştir.

1999 Milletvekili ve Yerel Seçimlerinin ağır bir gündem ortamında gerçekleştirildiği söylenebilir. Ekonomi cephesinde 1990'lar boyunca yaşanan krizlerin toplumda yarattığı huzursuzluk bu gündemin belki de ilk unsuru olarak gösterilebilir. 1995 yılında patlak veren ve 5 Nisan Kararları olarak adlandırılan sıkı maliye tedbirlerinin ardından, 1998-1999'da önce Asya ülkelerinde daha sonra da Rusya'da mali piyasaları sarsan krizlerin etkileri ekonomideki daralmayı körükleyerek işsizliğin artmasına neden olmuş, UPF ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde bu konjonktürün olumsuz etkilerinden korunması gereken kesimlerin talepleri göz ardı edilmiştir. Diğer yandan AB'nin Türkiye'nin aday adaylığı başvurusunu reddetmesi, 1999'da Kosova Krizi, Çeçenistan Katliamı, Kıbrıs Güney Rum Kesimi'nin Rusya'dan satın aldığı S-300 füzelerini adaya konuşlandırmak istemesi ve Irak Savaşı'nın olumsuz etkileri gibi olaylar uluslararası politikayı da seçimin önemli bir eksenine haline getirmiştir. Kuşkusuz seçimlerin kaderini belirleyen en önemli konulardan bir tanesi de terörist elebaşı Abdullah Öcalan'ın bilmeceye dönen kaçış hikâyesi olmuştur. 1990'lar boyunca tırmanışına devam eden PKK terör örgütünün Suriye'de bulunması, iki ülke arasında gerginliği arttırdı ve ordu en sonunda Suriye sınırına yığınak yapmaya başladı. Diplomatik yolların tüketilmesinden sonra güç kullanılacağına mesajları veriliyordu. Krizin son aşamalarında Suriye savaş riskini göze alamadı ve Öcalan'ın ülke dışına çıkartılmasını sağladı. Ancak bu, uzun bir kovalamacanın da başlangıcı oldu. Öcalan'ın Rusya'da, Yunanistan'da, bir Avrupa ülkesinde olduğu yönünde sürekli haberler verilmeye başladı. En sonunda İtalya'da yakalanan Öcalan, bu sefer de İtalya ve Türkiye arasında bir krize neden oldu. İtalya, ölüm cezası olan Türkiye'ye Öcalan'ı iade etmek istemiyor, Almanya'nın iade talebi olmazsa Öcalan'ı serbest bırakacağını söylüyordu. Almanya ise İtalya'dan iade talebinde bulunmayarak Öcalan'ın serbest bırakılmasının yolunu açtı. Yunanistan hükümetinin üyelerinin Öcalan'ın korunması konusundaki girişimleri ve iki Avrupa ülkesinin tutumlarına karşı toplumda derin bir kızgınlık oluştu. Bir kez daha ortadan kaybolan Öcalan en sonunda bir operasyonla Kenya'da yakalanarak, seçim hükümetinin başındaki Bülent Ecevit döneminde Türkiye'ye getirildi (Çarkoğlu, 2000; Aras, Bacık, 2000).

Bu ortamda yapılan 1999 milletvekili seçiminde DSP dışında önceki dönemde parlamentoda bulunan tüm partilerin oy oranı düşmüş, CHP ise yapılması için oldukça çaba

harcadığı seçimde geçerli oyların %8,7'sini alarak tarihinde ilk defa meclis dışında kalmıştır. Seçim sonrasında Deniz Baykal istifa etmiş, onun yerine Altan Öymen genel başkan seçilmiştir. Bir oy sıçraması yapan DSP seçimden birinci parti olarak çıkmış, seçimin diğer yükselen partisi MHP %18 oy oranıyla ikinci büyük parti olarak meclise girmeyi başarmıştır. FP, ANAP ve DYP de ulusal barajı aşan diğer partiler olmuştur. Böylelikle tıpkı 1995 seçiminden sonra olduğu gibi mecliste beş partili bir yapı oluşmuştur. Daha sonra FP'nin kapatılmasıyla onun yerine kurulan Saadet Partisi ve bu gelenekten kopanların kurdukları AKP ile parti sayısı altıya çıkmıştır.

Çizelge 2-5: 18 Nisan 1999 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı: 37.495.217	Aldığı Oy Sayısı (Toplam Geçerli Oy)	Oy Oranı	Çıkarılan MV. Sayısı	Meclisteki Sandalye Oranı	1995 Seçimine Göre +/-
Katılım Oranı: %87,1					
Temsil Edilmeyen Oy Oranı: %19,8					
ANAP	4.122.929	13,2	86	15,6	-6,4
CHP	2.716.094	8,7	-	-	-2
DSP	6.919.670	22,2	136	24,7	+7,6
DYP	3.745.417	12	85	15,4	-7
HADEP	1.482.196	4,7	-	-	+0,5
MHP	5.606.583	18	129	23,4	+9,8
FP	4.805.381	15,4	111	20,1	-6 (RP'ye göre)
BBP	4.566.353	1,5	-	-	
BĞZ	270.265	0,9	3	0,5	+0,4
DĞR (13)	1.059.608	4,9	-	-	+3,3
TOPLAM	31.184.496	100	550	-	21,5 / 18,6

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

Ancak 1999 seçimi sonrasında oluşan koalisyon seçenekleri 1995'den çok daha farklı olmuştur. İlk olarak RP'nin devamı olarak kurulan FP¹³ ve RP ile kurduğu koalisyon sonrasında patlak veren krizin ortağı olarak görülen DYP koalisyon seçeneklerinden dışlanmış görünmektedir. Daha önce ANAP-DSP-DTP koalisyonu döneminde DSP ve ANAP arasında önemli bir anlaşmazlık yaşanmamış olması, iki parti arasındaki ortaklığın sürdürülebileceği izlenimini veriyordu. Ancak iki partinin toplam sandalye sayısı bir üçüncü ortağın bulunmasını gerektiriyordu. FP ve DYP dışında, meclisteki tek seçenek ise MHP olarak görünüyordu. DSP ve ANAP arasındaki işbirliği bir noktaya kadar anlaşılabilir olsa da MHP ve DSP arasında bir ortaklığın kurulmasının önünde 1980 öncesine uzanan bir zıtlık bulunuyordu. Bu zıtlık DYP ve CHP koalisyonu sırasında da gündeme gelmiş olmakla beraber, Bülent Ecevit'in 1980 öncesinin bunalımlı dönemlerinde CHP genel başkanı olması, MHP-DSP ilişkisini daha zor bir seçenek haline getiriyordu. Nitekim koalisyon

¹³ TBMM'nin açılışıyla birlikte patlak veren Merve Kavakçı olayı, FP'nin de RP benzeri bir krize neden olacağını göstermekteydi.

görüşmelerinin daha başında Raĥşan Ecevit'in "Yıllarca sayısız can aldılar. Bunları unutmak kolay mı?" (Milliyet, 15.05.1999) sözleri DSP ve MHP arasında soĥuk rüzgârların esmesine neden olmuştur. Bülent Ecevit'in partinin diĥer milletvekillerinin de MHP ile kurulacak bir ortaklığı sindirmekte zorlandıklarını ifade etmesi, partinin genelinde bir hoşnutsuzluĥın olduğunu göstermektedir. MHP açısından da aynı sorun var olmakla birlikte, seçim stratejisinden kaynaklanan bazı sorunlar da bu ortaklığın önünde aşılanması gereken konular olarak gündeme geldi. MHP, RP'nin seçmen kitlesinden kopmaları hesap ederek bu oylara seslenebilmek amacıyla RP'nin çözemediĥi sorunları kendilerinin çözebilecekleri vaadini veriyor, özellikle türban ve sekiz yıllık eĥitim konularında Erbakan gibi ürkemeyeceklerini ifade ediyorlardı¹⁴. Gerçekten de MHP izlediĥi bu stratejiyle RP'nin güçlü olduĥu illerde dahi oy devşirmeyi başarabilmişti. Ancak bu durum laiklik konusunda hassas davranan DSP ile bir uzlaşma yapılmasını da güçleştiriyordu (Aras, Bacık, 2000; Akgün, 2007:160).

Bu sorunlara raĥmen iki partiyi birbirine yakınlaştıran nedenlerin de bulunduĥu söylenebilir. Öncelikle her iki parti de seçim öncesi dönemde milliyetçi bir politika çizgisinde yer almıştır. Küreselleşmenin beraberinde getirdiĥi kimlik kriziyle sarsılan ve liberal ekonominin çevreye savurduĥu kitlelerin, kendilerini geleneksel bağlara sarmalamaları veya etnik duygulara bağlanmasıyla birlikte aşırı saĥ ve sol partilerin güç kazanmalarına denk gelen bir dönemde orta sınıf sol milliyetçiliĥinin sözcülüĥünü yapan DSP ve orta-alt sınıf milliyetçiliĥinin bayrağını taşıyan MHP'nin, aslında görüntülerinden daha yakın bir konumda yer aldıkları öne sürülebilir. Öyle ki DSP sol bir parti olmasına raĥmen CHP'den aldığı oylardan daha fazlasını ANAP ve DYP'den kopan oylardan almıştır. Öte yandan her iki lider de önceki dönemin yolsuzluk iddiaları furyasından etkilenmemiş, dolayısıyla dürüst lider imajından yararlanmışlardır. İki partiyi birbirine yaklaştıran diĥer neden ise DSP-MHP-ANAP koalisyonuna alternatifin MHP-FP-DYP koalisyonu olması olarak görülebilir. Bu durumun hem DSP'nin hem de söz konusu iki partiyle aynı tabana seslenen ve rekabet halinde olan MHP için de daha az istenebilir olduĥu düşünülebilir. Böylelikle siyasal rasyonalite bir kez daha ideolojik sınırları eriterek merkez saĥ-merkez sol ve aşırı saĥ arasında bir koalisyonun kurulmasına yol açmıştır. Bu işbirliği aynı zamanda büyük İstanbul sermayesi, milli görüşçü partilerin kavgacı tutumundan yorulan bir kısım Anadolu sermayesi ve göz ardı edilmiş orta ve alt sınıfın geniş bir işbirliği olarak da değerlendirilebilir (Turan, 2004:165-178; Aras, Bacık, 2000).

Milliyetçi karakteri ağır basan DSP-MHP-ANAP koalisyonu, ekonomi ve siyasetin en yoğun biçimde dışarıya açılmaya başladığı bir dönemde iktidara gelmiştir. Ekonomi

¹⁴ MHP'nin bu stratejisi kendisini "ürkeklere deĥil erkeklere oy verin" biçimindeki popüler bir sloganla gösteriyordu.

politikalarının belirlenmesinde UPF, siyasal gelişmelerde ise AB'ye adaylık sürecinin söz konusu baskıların iki ayağını oluşturduğu iddia edilebilir. ANAP ve DSP'nin ortak olduğu dönemde UPF ile imzalanan izleme anlaşması sonraki dönemde kurumdan gelecek politika taleplerinin öncülü olmuştur. 55. hükümetin UPF' ye sunduğu ekonomik programın bileşenleri daha sonra stand-by düzenlemeleri ve 2001 krizi sonrasındaki güçlü ekonomiye geçiş programıyla birlikte ekonominin tamamen neoliberal ekonomiye uyumlaştırılmasının yolunu açmıştır. UPF, 55. hükümet döneminde anti-enflasyonist politikaları izlemekle yetinen ve finansal destek vermeyen bir yaklaşımı benimsemiştir. Ancak, 1998–1999 krizinin etkilerinin ağırlaştığı bir dönemde 17 Ağustos 1999 Depremi'yle ağır bir yara alan ekonominin istikrara kavuşturulması amacıyla finansal yardımı içeren bir stand-by anlaşması için görüşmelere başlanıldığında UPF'nin daha otoriter bir tutum takındığı görülmektedir. Sosyal güvenlik, özelleştirme (özellikle Telekom, TEKEL ve bankacılık özelleştirmeleri), uluslararası tahkim, tarım desteğine sınırlama düzenlemelerinin çıkarılması gibi yapısal yeniden yapılanmaları bir önkoşul olarak ileri sürmüştür. Diğer yandan Dünya Bankası da vereceği krediler için tarım ve bankacılık alanlarındaki özelleştirmelerin tamamlanması koşullarını öne sürmüştür. Bu koşullar dikkate alınarak hazırlanan ve UPF' nin görüşleri doğrultusunda gerçekleştirilen meclis çalışmalarını da anlatan niyet mektubuyla 3 yıllık anlaşmaya varılmıştır. Yeni çıkan Bankalar Kanunu'na göre beş bankaya el koyulması ve bu bankaların Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmesiyle başlayan ve Bankacılık Düzenleme Denetleme Kurulu'nun da faaliyete geçmesiyle su üstüne çıkan banka vurgunlarına karşı başlatılan operasyon ve sonrasında patlak veren 21 Şubat 2001 Krizi'nden sonra UPF ve DB politikalarına karşı meclis içinde de önemli bir direnç kalmadığı ileri sürülebilir. ABD'den Türkiye'ye gelen Dünya Bankası Başkan Yardımcısı Kemal Derviş'in ekonomiden tek başına sorumlu olarak devlet bakanı atanması sonrasında ekonomi politikasının tamamen uluslararası finans kuruluşlarının güdümüne girdiği anlaşılmaktadır. Ekonomi ve siyasetin birbirinden ayrılmasına yönelik olarak Merkez Bankası ve Hazine Müsteşarlığında özerkleşme yoluna gidilirken demokratik denetim dışına taşan Bağımsız Düzenleyici Kurulların devreye girmeye başladığı söylenebilir.

Ekonomi politikalarında siyasi iradenin alanının kısıtlanmasının, koalisyon ortakları arasında ciddi bir fikir ayrılığına yol açmadığı söylenebilir. ANAP'ın büyük sermayenin bir temsilcisi olarak söz konusu güdümlenmeden rahatsız olmayacağı düşünülebilir, ancak özellikle MHP'nin milliyetçi karakterlerine karşılık ekonomi politikalarının uluslararası etkilere açılmasına karşı yaklaşımı daha şaşkıncı olmuştur. Bülent Ecevit “Geçmişte benim de karşı çıktığım ama bugün farklı düşündüğüm konular var. Değişimin ışığında biz de bazı düşüncelerimizi yeniden değerlendiririz”, Devlet Bahçeli ise “uluslararası tahkim, küresel

ekonomi ile ilişki içine girmenin araçlarından biridir” diyerek neoliberalizmin başka alternatif yok sloganını kabullendiklerini göstermişlerdir.

Ekonomi cephesinde koalisyon ortakları arasında ciddi bir anlaşmazlık yaşanmazken AB adaylık süreci kapsamında siyasi ve ideolojik konularda artan uluslararası baskının, ortaklar arasındaki ilişkilerin zedelenmesine neden olduğu ileri sürülebilir. 10–11 Aralık 1999’da gerçekleştirilen Helsinki Zirvesinde Türkiye’nin aday ülke olarak kabul edilmesiyle birlikte, AB ile ilişkilerde yeni bir döneme girilmiştir. Katılım ortaklığı belgesi çerçevesinde Kopenhag siyasi kriterlerinin yerine getirilmesine yönelik çalışmaları devam ettireceğini kabul eden hükümet ortakları, anadilde yayın ve eğitim, idam cezası, fikir ve düşünce suçları ve Kıbrıs ile ilgili düzenlemeler konusunda fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Bu fikir ayrılıklarının kriterlerin aynen kabul edilmesini benimseyen ANAP ve söz konusu kriterlerin ülkeyi bölünmeye sürükleyeceğini savunan MHP arasında daha keskin bir biçimde geliştiği söylenebilir. Öyle ki AB Uyum Yasasının kabul edilmesinden sonra Mesut Yılmaz bunu Türkiye için dev bir adım olarak nitelendirirken, iktidarın diğer ortağı MHP yasanın iptali için Anayasa Mahkemesine başvurmuştur.

11 Eylül 2001 tarihinde ABD’de gerçekleştirilen saldırılardan sonra ekonominin yeni bir bunalıma sürüklenmesi ve Başbakan Bülent Ecevit’in sağlık durumunun giderek ağırlaşması ile birlikte erken seçim tartışmaları da alevlenmiştir. Koalisyon ortakları arasında belirginleşmeye başlayan görüş ayrılıkları erken seçim olasılığının artmasıyla birlikte su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Koalisyon ortakları geçirilen sancılı iktidar döneminin sorumluluğunu üzerlerinden silkelemeye çalışırken, seçim öncesi en büyük darbeyi parti içinde yaşanan depremle DSP’nin aldığı iddia edilebilir. Bülent Ecevit’in sağ kolu olarak tanınan dönemin Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hüsamettin Özkan, partinin bir sonraki genel başkanı olma ihtimali zayıflayınca partiden ayrılma kararı almıştır. Öte yandan partinin önde gelen isimlerinden Dışişleri Bakanı İsmail Cem de DSP’den ayrılarak seçimde yeni solun temsilcisi olması hedeflenen Yeni Türkiye Partisi (YTP) adında bir parti kurmuştur. Bu istifalardan sonra DSP’den hızlı bir kopma süreci yaşandığı görülmektedir. Bir önceki seçimde birinci parti olan ve 136 milletvekilliği kazanan DSP’den iktidar ortağı olduğu dönemde altmışın üzerinde milletvekilinin istifa etmesi, yaklaşan erken seçimde partinin çöküşünün sinyallerini verdiği öne sürülebilir. Bu arada İsmail Cem ve Hüsamettin Özkan’la YTP çatısı altında işbirliği yapması beklenen Kemal Derviş de kararsız bir dönem sonrasında CHP’ye katılmayı uygun görmüştür. DSP’de hızlı bir çözülme süreci yaşanırken ANAP içinde de önemli kopuşlar yaşandığı söylenebilir. İçişleri bakanlığı döneminde önemli yolsuzlukla ve çetelerle mücadele operasyonlarına imza atan Sadettin Tantan’ın 2001 Temmuz’unda beklenmedik bir biçimde İçişleri Bakanlığı’ndan alınmasından sonra

partisinden istifa ederek Yurt Partisi adında bir parti kurması, daha sonra da Mesut Yılmaz yönetimiyle fikir ayrılıkları yaşayan Erkan Mumcu'nun partiden istifa ederek AKP'ye geçişi ve Korkut Özal'ın da AKP ile yakın ilişkiler kurması, ANAP içinden büyük gruplar halinde kopuşların habercisi olarak görülebilir.

Merkez sağ partiler için asıl büyük darbenin ise erken seçime bir yıldan az bir süre kala kurulan iki partiden geldiği söylenebilir. Bunlardan ilki 14 Ağustos 2001'de Recep Tayyip Erdoğan tarafından kurulan Adalet ve Kalkınma Partisi'dir. AKP ile ilgili ayrıntılı anlatım bir sonraki bölümde yapıldığı için burada partinin kuruluşu konusunda detay verilmemiştir. Ancak kısaca belirtmek gerekirse partinin kuruluşundan sonra seçimde önemli bir başarı sağlayabileceğinin kamuoyu yoklamalarında belirmesiyle birlikte bu sağ partilerin üst ve yerel örgütlerinden AKP'ye geçişlerin başlamasının önemli oy kayıplarına neden olduğu rahatlıkla ileri sürülebilir. Siyaset sahnesine ilginç bir biçimde katılan ve sağ partileri olumsuz etkileyen diğer parti Cem Uzan'ın kurduğu Genç Parti (GP) olmuştur. Seçime çok az bir süre kala Temmuz 2002'de kurulan GP, Ağustos ayında Yeniden Doğuş Partisi'nin (YDP) adını Genç Parti olarak değiştirmesi ve genel başkanlığa Cem Uzan'ı seçmesiyle seçime katılma hakkı kazanmıştır. Herhangi bir parti programı veya ideolojik altyapısı olmayan parti, kısa sürede sahip olduğu medya gücüyle yoğun bir reklam kampanyasına başlamış, propaganda yasaklarını çiğnemek pahasına popüler milliyetçiliğin ağır bastığı televizyon reklamları ve parasal imkânlarını seferber ederek 3 Kasım 2002 seçimlerinde diğer sağ partilerden önemli oranda oy devşirmeyi (%7,2) başarabilmiştir.

DSP ve koalisyonu oluşturan diğer sağ partilerin seçmen zeminlerinde önemli kaymalar yaşanırken, 30 Eylül 2000'de yapılan kurultayda Deniz Baykal'ın yeniden genel başkan seçildiği CHP'de bir yeniden yapılanma süreci başlatılmış, bu tarihten sonra CHP'nin parti politikalarında da bir değişim yaşanmıştır. Parti bir yandan süre giden seçkinci imajından sıyrılabilmek için halkın değerlerine ve kültürüne daha yakın bir Anadolu Solu yaklaşımına yönelirken diğer yandan sermaye örgütlerinin desteğini sağlayabilmek için serbest piyasa ekonomisinin etkinlik, verimlilik, büyüme ve kârlılık gibi kavramlarına daha fazla ağırlık vermeye başlamıştır (Ayata, 2002:112–113). Kemal Derviş'in CHP'ye katılması partinin sermaye ile yakınlaşmasının doruk noktasını belirlediği söylenebilir.

DSP-ANAP-MHP koalisyonu döneminde ekonomi ve siyasetin uluslararası etkilere olabildiğince açılmasının sermaye tarafından olumlu bir gelişme olarak değerlendirildiğini öne sürmek yanlış olmayacaktır. Ancak TÜSİAD, özellikle 21 Şubat Krizi sonrasında yasama çalışmalarının ağır işleme ve bürokratik engellere olan tepkisini göstermekten de kaçınmıyordu. TÜSİAD başkanı Tuncay Özilhan “Siyasetçilerimizin krizin dehşet verici boyutlarını tam anlamıyla kavramadıklarını görüyoruz. Türkiye üzerine düşeni yapmadıkça

Dünya Bankası ve IMF'nin para vermeyeceğini gördük. Siyasetçiler ise bunun farkında değil" diyerek, aslında kamu yararı ve hukuk devleti ilkeleri nedeniyle cumhurbaşkanlığı tarafından hükümete geri gönderilen yasalar veya olağan bir mecliste olması gerektiği gibi uzlaşma süreçlerinin uzamasından duyduğu rahatsızlığı dile getiriyordu. Kemal Derviş'in öncülüğünde başlatılan ekonomik programla birlikte derneğin daha yumuşak bir tavır aldığı ise şu açıklamadan anlaşılabilir: "ekonomi yönetimi [Kemal Derviş'in kast edildiği düşünülebilir] tarafından yapılan bu doğru tespitleri ve değerlendirmeleri paylaşmakta, ancak reformların hayata geçirilmesinde son haftalarda iyi bir performans sergileyen TBMM ve hükümetin özverili çalışmasının da önemine dikkati çekmek istemektedir". Diğer bir deyişle TÜSİAD açısından en sonunda doğru bir yola girildiği düşünülebilir.

Emekçi örgütleri açısından ise girilen yol yanlıştı. UPF programının sosyal güvenlik, tarım, ücretler ve özelleştirmelere yönelik katı yaklaşımı, çalışan kesimlerin ekonomi politikalarına karşı 1999'da "Emek Platformu" adı altında ortak hareket etme kararı almalarına yol açmıştı. Esasen emekçi örgütleri daha önce de "Çalışanların Ortak Sesi Demokrasi Platformu" adı altında 1993'te iş birliği yapma girişiminde bulunmuştur. Bu ilk girişimde yer alan örgütler farklı gündemlere ve farklı konulardaki farklı çizgilerine rağmen neoliberal politikalar ve baskıcı uygulamalara karşı çalışan kesimlerin oluşturduğu geniş bir cephe oluşturmak amacıyla ortak eylemlerde bulunmayı amaçlıyorlardı. 1995 yılında platformun temelinde yer alan sendikaların özelleştirmeler konusundaki görüş ayrılıkları nedeniyle platformun gücünü kaybettiği söylenebilir. Dört yıl sonra kurulan Emek Platformu, Demokrasi Platformundan farklı olarak örgütlenme ve koordinasyon açısından daha sıkı bir yapı sergilemiştir. Platformun ücretli çalışanları ve yerel şubeleri bulunuyordu ve UPF ve DB politikalarının çalışan kesimler üzerinde yarattığı baskı, önceki görüş ayrılıklarının da aşılması için ortak eylemler düzenlenmesini olanaklı kıldı. Ancak emekçi örgütlerinin ortak hareket politikalarını tam olarak uygulayabildiğini söylemek de güçtür. Emek Platformu içinde de 2001 itibariyle DİSK, KESK, TMMOB ve TTB arasındaki ilişkiler diğer ortaklara göre daha ileri gitmiş, böylelikle platformun çalışmalarındaki ortaklık ruhu zayıflamıştır (Koç, 2003:238–241). Nitekim Emek Platformu'nun kurulmasından kısa bir süre sonra oluşturulması düşünülen ve DİSK, TZOB, TESK, Türk-İş, Hak-İş ve TOBB'a ek olarak TİSK'in de içinde yer aldığı Yedili İnisiyatif, DİSK'in çekilmesiyle Altılı İnisiyatif olarak toplanabilmiştir. Diğer yandan Kemal Derviş'in işçi ve işveren sendikalarına yaptığı yoğun ikna ziyaretlerinin de işe yaradığı söylenebilir. Öyle ki TOBB Başkanı Rifat Hisarcıklıoğlu "Türkiye ile IMF ilişkilerinde olduğu gibi reel sektörle hükümet arasındaki ilişkilerde artık performans kriterleri var. Uzlaşma metni sonuca ulaşmaya kadar işin takipçisi olacağız" diyerek, Kemal Derviş'in girişimleriyle ekonomik programa daha sempatik bakıldığını

göstermiştir. Sonuç olarak 1999 sonrasında uygulanmaya başlayan ve 21 Şubat Krizinden sonra iyice etkisini arttıran neoliberalleşme karşısında emekçi kesimlerin de ortak bir direniş gösterdikleri ancak bu dayanışmanın örgütler arasındaki fikir ayrılıklarının aşılammaması nedeniyle beklenilenden daha kısa ömürlü olduğu söylenebilir.

Ekonomik ve siyasal dışa bağımlılığın bu derece artışından rahatsız olan tek aktörler kuşkusuz yalnızca emekçi örgütleri olarak görülemez. Koalisyon ortaklarının cumhurbaşkanlığı süresi dolan Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel'den sonra bu makama geçecek kişi konusunda uzlaşamamaları sonucunda Anayasa Mahkemesi Başkanı Ahmet Necdet Sezer üçüncü tur oylamada 330 oy alarak Mayıs 2000'de onuncu cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. Necdet Sezer cumhurbaşkanlığı makamına gelmesinden hemen sonra cumhurbaşkanının yetkilerinin çok fazla olduğunu, bu yetkilerin azaltılması gerektiğini ifade etmiştir. Ancak göreve başladıktan kısa bir süre sonra hükümetin irticai faaliyetlerle daha etkin mücadele kapsamında hazırladığı ve devlet memurlarının daha kolay memurluktan çıkarılabilmelerine olanak sağlayan kanun hükmünde kararnameyi hukuk ilkelerine aykırı bularak geri göndermesi, hükümet ve cumhurbaşkanlığı arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in, başta kamu bankalarının özelleştirilmesi ile ilgili KHK, RTÜK Yasası, Tütün Yasası ve Mali Sektöre Olan Borçların Yeniden Yapılandırılması Yasası gibi AB, UPF ve DB' nin baskıları ve ekonomik kriz ortamında hızla çıkarılmaya çalışılan yasal düzenlemeleri hukuk devleti ve kamu yararı ilkelerine dayanarak hükümete geri göndermesinin, yürütme erki içinde sorgusuzca neoliberalleşmenin neden olduğu ayrılıkları gösterdiği ileri sürülebilir.

Diğer yandan AB uyum sürecinde TÜSİAD, siyasal partiler ve ordu arasında Kıbrıs'ın neden olduğu fikir ayrılıkları ve TELEKOM özelleştirmesinde patlak vererek ANAP ve ordu arasında gerilimi daha da ileri noktaya taşıyan ulusal güvenlik tartışması ve Bülent Ecevit'in Fetullah Güven'e destek veren açıklaması ekonomik, siyasal ve askeri seçkinler arasındaki çözülmeyle beraberinde getirmiştir. Genelkurmay Başkanlığı'nın yaptığı "Ekonomiyi iflas noktasına getirenler hakkında bir işlem yapılamamasından, soygun düzeninin normal bir davranış haline getirilmesinden, ortaçağı özleyenlerin devlet kadrolarına özenle yerleştirilmesinden, siyasal istikrarın kişisel ihtiraslar nedeniyle sağlanamamasından ve küreselleşmenin ekonomik teslimiyetçilik olarak benimsenmesinden ulusal güvenlik kavramının sorumlu tutulamayacağı" (Hürriyet, 07.08.2001) açıklaması, ordunun da var olan siyasal partilere karşı olan yüksek güvensizliğini göstermektedir.

Sonuç olarak 1990'ların sonunda ortaya çıkan tabloda partilerin UPF politikalarına alternatif stratejiler geliştiremedikleri için seçmenlerden uzaklaştıklarını, sermayenin taleplerini törpüleme güçleri kalmadığını, seçmenlerin partilerin tümüne karşı toptan bir

güvensizlik geliştirdiklerini, diğer yandan sermayenin de var olan siyasal partiler içinde toplumun azınlık bir kesiminin lehine çoğunluğun ise aleyhine işleyecek olmasına rağmen sahip olduğu halk desteğiyle kararlı ve kesintisiz bir ekonomik program uygulama kapasitesine sahip bir ortak bulamadıklarını söylemek yanıltıcı olmayacaktır. Tüm bu özellikler göz önüne alındığında, 2002 seçimlerine geldiğinde var olan siyasal seçkinlerin kendi aralarındaki ittifak olasılıklarını tükettiği, ordu ve sermaye ile güçlü bir ittifak oluşturma kapasitelerinin de kalmadığı söylenebilir (Ataay, 2008:77-79; Ataay, 2002).

2.2 AKP İktidarının Yükselişi

Bu bölümde 2002 seçimine kadar olan sürece damgasını vuran siyasal ve ekonomik geri planın, partinin siyasal sistem içinde iktidara gelişine ve varlığını sürdürebilmesine etkisi tartışılmıştır. Siyasal yapı bir hareketin veya söylemin ortaya çıkış ve başarıya ulaşmasında ilk aşamada belirleyici olabilmektedir ve 2002 seçimine kadar olan süreçte yeni bir siyasal girişim için siyasal arenada bir boşluğun açılmış olduğu söylenebilir. Ancak böylesine bir fırsat yapısının bulunması AKP'nin kısıtlı bir süre içinde örgütlenebilmesi ve önemli derecede ayrışmalar gösteren seçmenler arasında destek bulabilmesini açıklamakta yetersiz kalacaktır. Bu nedenle partinin izlediği koalisyon stratejileri ve iktidara geldikten sonra kendi konumunu güçlendirme yöntemlerini incelemek, neoliberalizm ve popülist söylemin işbirliğinin aldığı biçimi açıklamak ve temsili demokrasi açısından sonuçları yorumlamak için gerekli unsurları belirlemekte yardımcı olarak kullanılabilir.

Partinin siyasal yapı çerçevesindeki konumlarını inceleyebilmek için üç dönem ele alınmıştır. Bunlardan birincisi partinin kuruluşundan 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimine kadar olan süredir. Ele alınan ikinci dönem 3 Kasım 2002 seçiminden 28 Mart 2004 Mahalli İdareler Seçimlerine kadar olan dönemdir. Son olarak 22 Temmuz 2007 yapılan Milletvekili Genel Seçimleri ve 21 Ekim 2007 Anayasa Değişikliği Halkoylamasına kadar olan süreç incelenmiştir. Kuşkusuz bu tarihten sonra siyasal yapıda ve partinin izlediği stratejilerde önemli değişiklikler olduğu söylenebilir. Tezde bir sınırlama yapılması gerekliliği ve bu süreçlerin süreklilik göstermesi nedeniyle cumhurbaşkanlığı seçimi sonrasında kapsayan dönem tezin sınırları dışında tutulmuş, ancak sonuç bölümünde 2007 sonrası dönem konusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

2.2.1 Partinin Kuruluşu

Siyasal yapıların özellikleri bir siyasal söylemin veya hareketin ortaya çıkış döneminde belirleyici rol oynamaktadır. Bu ilk aşamada belirli bir güce ulaşabilen hareket

veya parti daha sonraki eylemleriyle fırsat yapısını değiştirebilmekte ve ilerleyen aşamalarda kendi eylemleri daha belirleyici olabilmektedir. Bu nedenle oluşunun ilk ortaya çıkış koşullarına yakından bakmak gerekecektir. İkinci bölümde partinin ilk ortaya çıkış dönemine kadar olan süreçte siyasal fırsat yapısındaki değişimler ele alınmış olmakla birlikte burada partinin kuruluşundan öncesine uzanan konular da ele alınmış, daha sonra, partinin ne tür koalisyon stratejilerini benimsendiği incelenmiştir.

Partinin kuruluşundan 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimine kadar olan süreçte, partinin kuruluşuyla birlikte partinin başkanı olarak seçilen Recep Tayyip Erdoğan ve partinin içinden çıktığı milli görüşçü siyaset geleneği ile olan bağları, siyasal fırsat yapısıyla çelişen özellikler göstermektedir. Öte yandan kuramsal kısımda belirtildiği gibi, popülist liderin boş bir imleyen olarak toplumsal talepleri temsil etme kapasitesi, söylemin toplumda kabul görmesi açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle kısaca Erdoğan'ın kişisel geçmişinden ve siyasal sistem içindeki konumuna yer vermek uygun olacaktır.

Otoriter bir deniz kaptanının ikinci eşinden oğlu olan Recep Tayyip Erdoğan, 1954 yılında İstanbul Kasımpaşa'da dünyaya gelmiştir. İlk dini eğitimi küçük yaştan itibaren ailesi tarafından ve katıldığı Kuran kurslarından almıştır. İlköğretim okulunu Piyale Paşa İlkokulunda tamamlayan Erdoğan'ın bu dönemde dahi dine karşı son derece duyarlı olduğu belirtilmektedir. Örneğin din dersinde bir gazetenin üzerinde namaz kılmasını isteyen öğretmenine gazetenin üzerinde ahlaksız fotoğrafların olduğunu söyleyerek karşı çıkması, Erdoğan'ın küçük yaştan itibaren dine karşı bir tutkusunun olduğunu göstermektedir (Sontag, 2003) .

1965 yılında ilkokuldan mezun olduktan sonra din öğretmeninin de teşvikiyle İstanbul İmam Hatip Lisesine kaydolan Erdoğan, bu dönemde Milli Türk Talebe Birliği'ne üye olmuřtur¹⁵. 1973 yılında İmam Hatip Lisesinden mezun olan Erdoğan, üniversite sınavlarına katılabilmek için Eyüp lisesinde fark derslerine girmiş ve Marmara Üniversitesi İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesini kazanmıştır. Aynı dönemde Necmettin Erbakan'ın liderliğindeki Milli Selamet Partisine üye olan Erdoğan 1975 yılında Milli Selamet Partisi Beyoğlu Gençlik Kolları Başkanı olmuş ve “Akıncılar” isimli örgüt ile ortaklaşa çalışmalarda bulunulmuştur (Bayhan, 2007:31-35).

Üniversite yıllarında çalışmaya başladığı İETT'den 1980 yılında ayrılan Erdoğan özel sektörde çalışmaya başlamış, genel müdürlüğe kadar yükselen Erdoğan ilerleyen yıllarda gıda sektörüne yönelik girişimleriyle kendi işini kurmuştur. 1980, MSP'nin kapatılması ve Erbakan'ın tutuklanması ile birlikte siyasi çalışmalarına ara verdiği bir dönem olmuştur. 1984

¹⁵ Daha sonra AKP'nin çekirdek kadrosunu oluşturacak olan Abdullah Gül, Cemil Çiçekçi, Mehmet Ali Şahin, Ömer Dinçer, Bülent Arıç, Hüseyin Çelik, Beşir Atalay gibi isimler de aynı örgüte üye olmuşlardır. 12 Eylül sonrasında kapatılan MTTB dernek, 2006 yılında tekrar kurulmuştur.

yılında MSP'nin yerine kurulan Refah Partisi'nde tekrar aktif siyasete dönmüş ve önce Refah Partisi Beyoğlu İl Başkanı, daha sonra ise İstanbul İl Başkanı ve Refah Partisi MKYK üyesi olmuştur. 1986 ara seçiminde milletvekili adayı olan Erdoğan bu seçimde başarılı olamamış, daha sonra 1989 yılında Beyoğlu belediye başkanlığı için aday olmuş, bu seçimde de başarılı olamamıştır. Bu seçimde İstanbul il örgütünün seçim kampanyası ile ilgili aldığı, modern yöntemler kullanma ve kadınların aktif olarak örgütlenmede kullanılması gibi kararlar milli görüşü tabandan eleştirilerin yükselmesine neden olmuştur. Parti içindeki ayrışmanın başlangıcı belki bu yıllara kadar uzatılabilir. 1991 Milletvekili Genel Seçiminde Refah Partisi'nin barajı geçmesiyle milletvekili mazbatasını almak için Yüksek Seçim Kuruluna gitmiş, ancak tercihli oy sistemi nedeniyle milletvekili olamadığını Yüksek Seçim Kurulundan öğrenmiştir. Bu seçim yenilgilerinden sonra Erdoğan, 1994 mahalli idareler seçimlerine yoğun bir çalışmayla hazırlanmıştır. Kadın ve gençlik kollarının çalışmalarıyla özellikle düşük gelirli kesimlere ulaşmayı başarmış, akademisyenlerle iş birliği yaparak belediyeçilik, ulaşım, su yönetimi gibi konularda dersler almıştır. Ancak Erdoğan'ın seçim heyecanı, parti yönetimiyle arasındaki gerilimi en üst noktaya getirecek olan aday belirleme süreci ile kesintiye uğramıştır. Erbakan'ın İstanbul Büyükşehir Belediye başkanlığı için düşündüğü isim, Korkut Özal, Cemil Çiçek, Abdülkadir Aksu ve Ali Coşkun tarafından ANAP'tan Refah Partisine geçmek için belediye başkanlığına aday gösterilmesi istenen Ali Coşkun idi. Buna karşılık İstanbul İl Teşkilatı, Erdoğan'ın aday gösterilmesi için yoğun baskı yapıyor ve gerekirse istifa edeceklerini söylüyorlardı. Bu durumda Erbakan, Erdoğan'ı aday göstermek zorunda kalmış, ancak parti yönetimiyle Erdoğan'ın ekibi arasındaki çatlak da büyümüştür (Bayhan, 2007:37-39; Pamuk, 2001:24-31).

İstanbul Büyükşehir Belediye başkanı olduktan sonra Recep Tayyip Erdoğan hakkında bazıları yargıya taşınan ihaleye fesat karıştırma, haksız mal edinme, zimmete para geçirme gibi yolsuzluk iddiaları olmasına rağmen, Erdoğan bu suçlamalardan af, erteleme veya zamanaşımı nedenleriyle kurtulmuştur. Ancak Aralık 1997 yılında Siirt'teki bir mitingde yaptığı konuşma, Refah Partisi'nin kapatılması ile ilgili dava devam ederken Erdoğan'ın mitingde okuduğu "Minareler süngü, kubbeler miğfer, Camiler kışlamız, müminler asker" dörtlüğün ve sonrasında söylediği "referansız İslam" sözlerinin halkı din dil ve ırk farklılığı gözeterek düşmanlığa tahrik ettiği gerekçesiyle hakkında Diyarbakır Devlet Güvenlik Mahkemesi tarafından dava açılmıştır. Yargılama sürecinin sonunda Erdoğan 10 aylık ağır hapis cezası ve ömür boyu siyasetten men cezası almıştır. Böylelikle Erdoğan'ın belediye başkanlığı da düşmüş ve Refah Partisi'nin yerine kurulan Fazilet Partisi'nden de istifa etmek zorunda kalmıştır.

Ömür boyu siyasetten men cezası almış olmasına rağmen Erdoğan beş ay kaldığı haptisten çıktıktan sonra Erbakan ve ekibine karşı eleştirel, daha ılımlı bir siyaset izleme taraftarı bir görünüm sergilemeye başlamış ve yeni bir siyasal girişimin çalışmalarını başlatmıştır. Hapishanede kaldığı sürede ve sonrasında TÜSİAD ile bağlantılarını kuracağı ve partinin kurucular listesinde yer alacak olan Cüneyt Zapsu ile görüşmelerde bulunmuştur. Yine Cüneyt Zapsu'nun yardımıyla İstanbul Yahudi cemaatinden İshak Alaton'la (ALARKO Holding'in Başkanı) bağlantıya geçmiş ve Amerikan Yahudi kuruluşlarını, İsrail'le ılımlı ilişkiler kurabilecek bir oluşum olduklarına yönelik toplantıların düzenlenmesinde Alaton'dan destek almıştır (Sontag, 2003).

Erdoğan, Refah Partisi'nin kapatılmasından sonra Fazilet Partisi'ne geçen milletvekilleri arasında yenilikçiler olarak adlandırılan bir grubun da öncülüğünü üstlenmiştir. Yenilikçiler ve Gelenekçiler arasındaki ilk karşılaşma yeni kurulan partinin başkanlığı konusunda yaşanmıştır. Yeni kurulan partinin başkanlığı için Erdoğan ve Recai Kutan en önemli adaylar olarak görülüyordu. Ancak Erdoğan hakkındaki siyasi yasak kararı ve partinin gelenekçi kurmayları için tehlikeli olması nedeniyle başkanlığa Recai Kutan getirildi. Bu iki grup arasındaki belirleyici karşılaşma ise partinin birinci genel kongresinde yaşanmıştır. Erbakan'ın emanetçisi Recai Kutan ve Erdoğan'ın emanetçisi Abdullah Gül arasında yaşanan adaylık yarışını Kutan çok az bir farkla kazandı. Fazilet Partisinin de kapatılmasından sonra bu iki grup yollarını ayırdılar. Gelenekçiler Recai Kutan başkanlığındaki Saadet Partisini kurarken, Erdoğan'ın liderliğini yaptığı "yenilikçiler" Adalet ve Kalkınma Partisini kurdular (Turan, 2004:246).

Partinin 14 Ağustos 2001 tarihinde kurulmasından henüz bir hafta geçmeden Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu, kurucular listesinde yer alan türbanlı üyeler ve siyasi yasaklı Erdoğan'ın kurucu üyelikten çıkarılması için uyarılması istemiyle anayasa mahkemesine başvurdu. Başsavcıya göre "Milletvekilliğine seçilme yeterliliği bulunmayan hatta bir siyasi parti üyesi olamayacak ve üye kaydedilemeyecek olan adı geçenlerin ayrıca TBMM'de grubu bulunan bir partinin Genel Başkanlığı'na seçilmesi, ayrı bir talihsizlik oluşturmuş", ayrıca "iktidar olmak amacıyla kurulan ve faaliyette bulunan bir partinin, iki ayrı partinin kapatılmasına neden olan türbanı bilinen simge olarak kullanmasının seçmene verilen mesajdan başka bir anlama gelmeyeceği" belirtilmiştir. Bu başvuru sonucunda Anayasa Mahkemesi, Recep Tayyip Erdoğan'ın partinin kurucu üyeliğinden çıkarılması için AKP'nin "uyarılmasına" karar vermiş, AKP'nin türbanlı kurucu üyeler nedeniyle uyarılması istemini ise reddetmiştir. Ancak parti Erdoğan'ın kurucu üyelikten çıkarılması yönünde herhangi bir işlem yapmamış, bu nedenle cumhuriyet başsavcısı parti hakkında kapatma davası açmıştır.

Bu kapatma davası herhangi bir sonuca ulaşmamakla birlikte Erdoğan'ın halen siyasi yasaklı olması nedeniyle 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimine katılması konusu da ayrı bir yargı sürecini başlatmıştır. Erdoğan siyasi haklarını geri alabilmek için sicil kaydının silinmesini talep etmiş, ancak sicil kaydının silinmesi Yargıtay tarafından reddedilmiştir. Bu konudaki son kararı veren Yüksek Seçim Kurulu da Erdoğan'ın affa uğramış olsa bile aday olamayacağını söyleyerek seçime katılma yolunu kapatmıştır. Erdoğan hakkında verilen kararı Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine götüreceğini söylese de daha sonra ifade edileceği gibi anayasal bir değişiklikle parlamentoya ve başbakanlık makamına gelmeyi başarabilmiştir.

Partinin kuruluşundan hemen sonra açılan bir başka soruşturma, Erdoğan'ın İstanbul İl başkanı olduğu dönemde Ümraniye ilçe örgütünün açılışında yaptığı iddia edilen bir konuşmanın ulusal bir televizyon kanalında yayınlanmasından sonra başlatılmış, Erdoğan hakkında “devlete hakaret” fiilini düzenleyen 159. Maddesi uyarınca soruşturma başlatılmıştır. Daha sonra yayınlanan bu konuşmanın iddia edildiği gibi 1994 yılında değil, 1992 yılında Rize’de yaptığı bir konuşma olduğu ve 1998 yılında kasetle ilgili soruşturma yapılarak takipsizlik kararı alındığı belirlenmiştir. 2002 Nisan’ında bu kasetlerin tekrar gündeme gelmesinden sonra Genelkurmay Başkanlığı, AKP Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türk Silahlı Kuvvetleri’ni (TSK) “intihar cellâtlığı” ile eleştirdiği konuşmasıyla ilgili olarak suç duyurusunda bulunmuş, ancak Rize Cumhuriyet başsavcılığı bu konuşmayla ilgili takipsizlik kararı almıştır.

Yukarıda belirtilen yargı süreçleri, partinin kuruluşu sonrasında önemli bir medya muhalefeti ve ordunun tepkisiyle karşılaştığını göstermektedir. Erdoğan'ın yaptığı ilk basın toplantısından itibaren medyayı oligarşik güç odaklarının uzantısı olarak tanımlaması ve siyasi kariyerinin demokratik rejimle çatışmalı özelliği bu tepkileri doğal kılmaktadır. Seçim öncesi dönemde Erdoğan yoğun olarak “değişmemiş” olmakla suçlanmış, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Hüseyin Kıvrıkoğlu, “bölücü ve irticai tehdidin siyasallaşma maskesi altında devamına karşı her türlü önlemin alınması gerektiğini” söyleyerek emekli olurken, kendisinden sonra bu göreve gelecek olan Hilmi Özkök’e de AKP ile ilgili temennilerini iletmiştir. Böylelikle kuruluşundan itibaren partinin medya, ordu ve yargı ile sürtüşmeli olduğu söylenebilir. Buna rağmen Refah Partisi davasından itibaren oldukça güçlü bir hukukçu desteğinin sağladığı avantajlar ve öğrenme süreciyle, yukarıda söz edilen yargı süreçleri sonucunda Erdoğan ve partiyi engelleyecek bir sonuç ortaya çıkmamıştır.

Tayyip Erdoğan ve AKP'nin içinden ayrılarak kurulduğu Milli Görüşçü siyaset geleneğinin açık handikaplarına rağmen 3 Kasım Milletvekili Genel Seçimlerine kadar olan süreçte partinin ve Erdoğan'ın lehine işleyen süreçler de bulunmaktadır. Bunlardan ilki ikinci bölümde yer verilen 1999 sonrası siyasi ve ekonomik krizlerin sistemdeki diğer partilere

karşı olan güveni toptan sarsması ve partilerin AKP'yi başlarda önemli bir rakip olarak görmemeleri olarak görülebilir. Bunun nedeninin askerinin Fazilet Partisi'nin devamı olarak görülen bir partinin yükselişine izin vermeyeceğini düşünmüş olmaları olabilir (Laçiner, 2002:13; Bölügiray,2004:35-37). Diğer yandan AKP bir bölünmeyi temsil ediyordu ve belki de bu nedenle bir zayıflama işareti olarak görülmüştü. Ancak partinin hızla örgütlenme eksikliklerini gidermesi ve desteğinin arttığından anlaşılmasından sonra partiye yönelik daha ciddi adımlar atılmaya başlamış, AKP'nin Türkiye'yi bir rejim bunalımına sürükleyeceği DSP, CHP, ANAP ve DYP tarafından bir propaganda kozu olarak kullanılmaya başlamıştı (Turan, 2004:232; Meham, 2004:350-351). Ancak bu olumsuzlama siyaseti AKP'nin zararına işlemekten çok yararına işlediği öne sürülebilir. Böylelikle parti ve Erdoğan, sistemdeki diğer partilerden ve liderlerden ayrık kalmayı başarabilmiş ve yıllar boyunca ekonomik ve siyasi krizlerin nedeni olarak görülen yerleşik seçkinlere karşı bir alternatif olabileceğinin sinyallerini verebilmiştir.

AKP'nin lehine işleyen diğer bir süreç, kuşkusuz Avrupa Birliği'ne uyum çalışmaları olarak gösterilebilir. Erdoğan'ın siyasal yasaklı olarak kalmasını sağlayan 312. madde de dâhil olmak üzere anayasa ve ceza kanunlarında yapılması istenen değişiklikler, bu çalışmaları yürüten iktidarı bir yandan AKP'yi bir tehlike olarak kabul etmek ve engellemeye çalışmakla diğer yandan demokratikleşme adımlarını atmak arasında ilginç bir konuma sürüklemiştir. Bu durum AKP'nin yeni bir 28 Şubat sürecine yol açacağını söyleyerek DSP'nin varoluş amacının böyle bir süreci önlemek olduğunu söyleyen Bülent Ecevit ve AB uyum yasalarını şiddetle savunan Mesut Yılmaz için daha büyük bir çelişki olmuştur. Necmettin Erbakan'ın siyaset yasağı ve türbanla ilgili davalar nedeniyle Avrupa İnsan Hakları Mahkemesine sıcak bakmaya başlayan Milli Görüşçü gelenekten gelen Erdoğan, iktidar partilerinin bu ikilemi karşısında demokratikleşme ve özgürleşme temaları ekseninde tamamen AB odaklı bir siyaset izleyerek kendi sorunlarının çözümünü AB uyum sürecine bırakmıştır. Öyle ki 312. maddenin değiştirilmesi için özel bir çaba sarf etmeyeceğini ve uyum paketiyle ilgili görüşmelerde hiçbir ön şart koşmayacağını söyleyerek, bu sürece olan "adanmışlığını" da ortaya koymuştur.¹⁶

Partinin AB'ye karşı koşulsuz desteğinin başka avantajları da beraberinde getirdiği de söylenebilir. Partinin demokratikleşme ve özgürlük üzerine verdiği önem, bazı liberal aydınların da Erdoğan'a bir şans vermesi gerektiğine dair inancı güçlendirmiştir. Öte yandan partinin AB yanlısı tutumunun asıl önemli çıktısı TÜSİAD içinden önemli isimlerin yer aldığı

¹⁶ İktidar partilerinin 312. maddenin değiştirilmesi konusunda Erbakan ve Erdoğan'ı olumsuz etkileyecek bir formül arayışına girmelerinden sonra AKP'nin ölüm cezasının anayasa değişikliği yoluyla kaldırılması koşulu ve siyasi partiler kanununa bir siyasi partinin kapatılmasına neden olan kişilerin bağımsız olarak seçimlere katılabilmesi hükmünün koyulmasını istemesi Erdoğan'ın bu tutumuyla çelişkili bir girişim olmuştur.

bazı üyelerin desteğini almayı sağlamış olması olarak gösterilebilir¹⁷. Daha önceki bölümde anlatıldığı gibi TÜSİAD uzun bir süreden beri belirli bir siyasi partiden çok uluslararası kuruluşların uygulanmasını istedikleri programlara endeksli bir politika izlemekteydi. Üçlü koalisyon döneminin merkez sağ eritmesi nedeniyle, bu boşluğu doldurabilecek alternatifin AKP olacağı yapılan kamuoyu yoklamalarında da kendisini gösterir olmuştu (Ataay, 2007:83). Bu nedenle YSK'nın Erdoğan hakkındaki kararı açıklandıktan sonra örgüt tarafından bir mesaj yayınlamış ve kararın hukuka uygun olmakla birlikte demokratik ilkelere uygun olmadığı söylenerek bu destek açıkça ifade edilmiştir.

Partinin AB ülkeleri dışında uluslararası alanda destek alabildiği diğer ülke Amerika Birleşik Devletleri olmuştur. Erdoğan partinin kuruluşundan hemen sonra uluslararası destek alabilmek için Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği ülkelerine giderek partisinin geçirdiği değişimi anlatmış ve AKP'nin bir İslami parti olmadığını, dine dayalı bir devlet amacının olmadığını söyleyerek, referanslarının T.C. Anayasası olduğunu söylemiştir. Erdoğan'ın bu gezi sırasında iş adamları ile toplantılar yapması ve finans kuruluşlarıyla görüşmüş olması, aynı zamanda serbest piyasa aktörlerine karşı bir güven verme girişimi olarak da değerlendirilebilir. Diğer yandan bu ziyaretlerin kapsamına Yahudi kuruluşlarının da dâhil edilmesi kuşkusuz İsrail'le olan ilişkilerde Refah Partisi'nin katı çizgisinin gerilerde bırakıldığını göstermek için yapılmış bir plan olarak değerlendirilebilir. Söz konusu ABD gezinin oldukça etkili olduğunu söylemek çok abartılı bir ifade olmayacaktır, çünkü Abdullah Gül hükümetinin kurulmasından sonra dahi Erdoğan'ın parti başkanı olmasına rağmen Beyaz Saray'a bir devlet başkanı gibi davet edilmesi, ABD'nin partiye ve Erdoğan'a olan desteğini son derece açık bir biçimde göstermektedir.

Sonuç olarak partinin kuruluşundan 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimine kadar olan süreçte partinin siyasi rejim için bir tehlike olmadığını ispatlamaya çalıştığını, bunu da Avrupa Birliği süreci paralelinde demokratikleşmeye verilen önem ve anayasaya olan saygı temaları bağlamında ifade ettiği söylenebilir. Ordu ile herhangi bir gerilimin yaşanmasına tahammülü olmayan parti, Kıvrıkoğlu ve bazı emekli subayların parti aleyhine söylediği sözlere rağmen laiklik cephesinden yapılan saldırılar karşısında düşük bir profil sergilemeyi uygun görmüş, belki de silahlı kuvvetlerle ilişkilerini normalleştirebilmek adına cumhuriyetin temel ilkelerine sıkı sıkıya bağlı olduğunu ilan etmiştir (Laçiner, 2002:12). Özellikle laiklik ilkesine¹⁸ karşı hassas olunması ve partinin siyasi İslam anlamında bir kimliğinin

¹⁷ Uzan, Doğan ve Koç Gruplarının kuruluş aşamasında ve sonrasında Erdoğan ve partiye yönelik tutumları dikkate alındığında TÜSİAD içinde de önemli bir fikir ayrılığının olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

¹⁸ Partinin laiklik ilkesine önem vermesini gerçekte yadırgamamak gerekir, çünkü partinin bağlı olduğunu belirttiği laiklik tanımlaması daha çok devletin dini işlere karışmaması ve devletin görevinin dini ibadetlerin yerine getirilmesini sağlamak olması boyutuyla vurgulanmaktadır. Erdoğan'ın laiklik tanımı bu anlamda açıklayıcı olabilir: "AK Parti'ye göre laiklik, her türlü din ve inanç mensuplarının ibarelerini açıklayıp bu

olmadığının vurgulanması AB ve orduyla olan ilişkiler bağlamında düşünülebilir. Diğer taraftan parti sahip olduğu hukukçu desteği ve siyasi İslamcı partilerin deneyimlerinden kazanılan öğrenme süreciyle BM İnsan Hakları Beyannamesi, Kopenhag Kriterleri, Anayasa ve Siyasal Partiler Kanunu'nun hükümleri doğrultusunda hazırladığı parti tüzüğüyle partiye karşı açılacak davalara karşı bir tür zırh hazırlamayı başarabilmiş, parti içi demokrasiye yönelik alışık olunmayan hükümlerle (örn. Ön seçim, liderlik süresi, şeffaflık, katılımcılık gibi) diğer partilerden farklı bir yapısının olduğunu iddia edebilmiştir¹⁹ (Keyman, Koyuncu, 2004: 133; Tepe, 2005; Mecham, 2004:350-351) . Köktenci tabana seslenebilmek için nüfus planlaması “vatan hainliği”, profesörler “Batının kölesi” ve İsrail “zalim” olarak tanımlanırken, sekiz yıllık eğitim ve imam hatipliler konusunda eski söylemlere çekingen bir dönüş yapan Erdoğan halkın yararı adına “gerilim siyaseti izlememek” için bu tartışmalara çok fazla girmeyerek partinin hem eski ve köktenci tabanına hem de ılımlaşmayı bekleyen seçmenlere ikili bir mesaj verme yoluna gitmiştir.

2.2.2 AKP İktidarının İlk Yılı

3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri partinin siyasi fırsat yapısı içindeki konumunu tartışmasız bir biçimde değiştirmiştir. Tam anlamıyla bir deprem niteliği taşıyan seçim sonucunda CHP dışında 1980 sonrası siyasi yaşama yön veren ana akım siyasi partilerinin hepsi parlamento dışında kalmışlardır. Bir önceki seçimin birinci partisi olan DSP en dramatik düşüşü göstererek %22,2 oy oranından %1,2'ye, iktidarın ikinci partisi olan MHP %18'den %8,4'e, ANAP ise %13,2'lik oy oranından %5,1'e inerek iktidarlara dönemine denk düşen bunalımlı günlerin bedelini ödemişlerdir. Ancak seçmenlerin tepkileri yalnızca iktidar partileriyle sınırlı kalmamış, DYP, BBP, Fazilet Partisinin devamı olan SP, İsmail Cem tarafından DSP'den koparak büyük umutlarla kurulan YTP' de bu seçimde umduklarını bulamamışlardır. Seçim sonrasında ANAP, DYP ve daha sonra SP bir lider krizine sürüklenmiş, günümüze kadar da bu krizin etkisinden kurtulamamışlardır. Sonuç olarak meclis iki partili bir yapı kazanmıştır.

3 Kasım 2002 seçimi, aynı zamanda 1980 sonrası gerçekleştirilen genel seçimler içinde en düşük katılımın olduğu seçim özelliğini göstermektedir. Bu seçimde kayıtlı seçmenlerin %20,9'u sandık başına gitmemiştir. Bu orana parlamentoda temsil edilmeyen oylar (%45,3) ve geçersiz oylar (%3) eklendiğinde, toplam seçmen nüfusunun önemli bir bölümünün siyasi iradesinin meclise yansımadağı görülmektedir. Bu yüksek temsilsizlik

doğrultuda yaşamalarını, ancak inançsız insanların da yaşamlarını bu doğrultuda düzenlemelerini güvence altına almaktır. Dolayısıyla laiklik, toplumsal uzlaşma demektir.”

¹⁹ Parti tüzüğündeki bu demokratik hükümler daha sonra değiştirilerek genel başkanın gücü artırılmış, ön seçim kuralı değiştirilmiştir.

oranına rağmen meclisin meşruluğu ve %10'luk barajın anti-demokratik etkileri konusunda ciddi bir tartışma yaşanmamış olması, seçim sonucunda ortaya çıkan iki partili meclis yapısının istikrar arayışında olan çevreler için olumsuz bir sonuç olmamasına bağlanabilir.

Burada söz konusu seçimin sonuçları üzerinde durulmayacaktır. Daha önceki bölümlerde yer verilen süreçler bu konudaki ipuçlarını barındırmaktadır ve seçimin sistemiyle ilgili değerlendirmelere bir sonraki bölümde yer verilmiştir. Bu nedenle AKP'nin tek parti olarak iktidarı ele geçirmesinin siyasal fırsat yapısı ve partinin siyasal fırsat yapısını etkileme kapasitesiyle ilgili değerlendirmelere yoğunlaşmıştır.

Çizelge 2-6: 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı: 41.407.027	Aldığı Oy Sayısı (Toplam Geçerli Oy)	Oy Oranı	Kazanılan Milletvekilliği Sayısı	Meclisteki Temsil Oranı	1999 Seçimine Göre +/-
Katılım Oranı: %79,1					
Temsil Edilmeyen Oy Oranı: %45,3					
ANAP	1.618.465	5,1	-	-	-8,1
AKP	10.808.229	34,3	363	66	+34,3
CHP	6.113.352	19,4	178	32,4	+10,7
DSP	384.009	1,2	-	-	-21,0
DYP	3.008.942	9,5	-	-	-2,5
DEHAP (HADEP)	1.960.660	6,2	-	-	+1,5
YP	294.909	0,9	-	-	+0,9
MHP	2.635.787	8,4	-	-	-9,6
SP (FP)	785.489	2,5	-	-	-12,9
GP	2.285.598	7,2	-	-	+7,2
BBP	322.093	1	-	-	-0,5
YTP	363.896	1,2	-	-	+1,2
BĞZ	314.251	1	9	1,6	+0,1
DĞR (6 parti)	633.130	2	-	-	+2,9
TOPLAM	31.528.783	100	550	100	56,7 / 22,55

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

AKP'nin %34,3'lük oy oranıyla meclisteki sandalyelerin %66'sını kazanmış olması, uzun bir süreden beri süre giden istikrarsız koalisyon hükümetleri dönemine bir nokta koymuş ve tek parti iktidarı olanağı ortaya çıkmıştır. Kazanılan 363 milletvekilliği, partinin istediği kanunları ve hatta anayasa değişikliklerini kolaylıkla meclisten geçirmesine olanak sağlayacak aritmetiği sağlamıştır. Her ne kadar bu meclis aritmetiği parti için önemli bir avantaj oluştursa da aynı zamanda tek parti iktidarı olmanın bazı dezavantajlarından da bahsedilebilir. Tek parti iktidarı olmak sorumluluğun da koalisyon ortaklarıyla paylaşılabilmesi anlamına gelmektedir. Böylelikle uygulanacak politikaların başarısızlıklarını ortaklarla uyum sağlanamamasına bağlamak söz konusu olmamakta, partinin seçim öncesi verdiği sözleri tutamaması durumunda sorumluluğu paylaşacağı bir olasılık bulunmamaktadır. AKP için bu durum bir kat daha önem taşımaktadır, çünkü parti kendisini ispat edebilmek için

hem ulusal hem de uluslararası alanda birçok ittifak arayışına girmiş ve bu ittifak arayışlarında kendisini bağlayacak sözler vermiştir.

Nitekim seçim sonuçlarının ortaya çıkmasının hemen sonrasında Erdoğan tarafından yapılan açıklamalarda partinin anayasaya olan bağlılığı vurgulanmış, sayısal çoğunluğa rağmen uzlaşmacı bir yönetim anlayışı sergileneceği söylenmiş, AB sürecinin hızlandırılacağı ve serbest piyasa ekonomisine geçiş programının kararlılıkla devam ettirileceği mesajları verilmiştir. Buna karşılık TÜSİAD'dan yapılan açıklamada hükümete verilecek olan desteğin AB ve UPF ile olan ilişkilere ve uzlaşmacı bir politika anlayışına bağlı olduğu ifade edilmiş, UPF ve DB ise tek başına iktidar olan AKP'nin UPF programına olan güvenini memnunlukla karşılayarak "kendi beklentilerinden çok daha fazlasını" yapmaya kararlı olan hükümetle çalışmak için hazır olduklarını ve programda hükümetin sosyal politikalarına uygun bazı düzenlemelerin yapılmasının da doğal olacağını belirtmişlerdir. Öte yandan Genel Kurmay Başkanlığını Hüseyin Kıvrıkoğlu'ndan devralan Hilmi Özkök'ün demokratik seçim sonucunda kurulan hükümete saygı duyulması gerektiğini söylemesi her ne kadar ılımlı bir yaklaşım olarak değerlendirilebilirse de ordunun demokratik ve anayasal ilkelerin korunmasına özen gösterdiğini göstermesi açısından da okunabilir. Böylelikle partinin tek başına iktidara gelmiş olmasına ve yasama faaliyetlerindeki gücüne rağmen geniş bir hareket alanının olmadığı da söylenebilir. Sonuç olarak önemli bir değişimin ispatlanması gerekliliği ve partinin seçim öncesinde verdiği sözler, partiyi kısa zamanda ve köklü düzenlemeler yapmak durumunda bırakmıştır.

AKP iktidarı en başında ilginç bir görüntüyle göreve başladı. Partinin siyasi yasaklı olmasına rağmen genel başkanı olan Recep Tayyip Erdoğan²⁰ başbakan olamadığı için partinin başkan yardımcısı Abdullah Gül hükümeti kurmakla görevlendirildi. Parti politikalarından Erdoğan sorumluyken hükümet politikalarından Abdullah Gül sorumlu olarak görünüyordu. Diğer yandan Amerika gezisinde olduğu gibi Erdoğan bir parti başkanı olarak değil başbakan gibi değerlendiriliyordu. Böylelikle Abdullah Gül hükümetinin ilk işi Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi yasaklı olarak kalmasını sağlayan yasaların değiştirilmesi için çalışmak oldu. Bu çabada CHP de AKP'yi yalnız bırakmadı. CHP'nin demokrasi anlayışına uygun olmadığı gerekçesiyle, Erdoğan'ın yasaklılık halinin kaldırılması için destek olunacağı belirtildi. Ancak hükümetin göreve başlar başlamaz yapmaya çalıştığı bu anayasal değişiklikler Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in vetosuyla karşılaştı. Yapılmaya çalışılan değişikliklerin tamamen kişiye özgü bir nitelik gösterdiğini söyleyen Sezer'e göre, anayasanın bu biçimde değiştirilmesi kabul edilebilir değildi. Başbakan Abdullah Gül, cumhurbaşkanının

²⁰ Anayasa Mahkemesi kararına göre Recep Tayyip Erdoğan'ın kurucu üyelikten istifa ettiği 17 Ekim 2002 tarihinde genel başkanlığı da düşmüştü. 22.01.2003

vetosuna karşılık olarak referanduma gidilebileceğini söyleyerek hükümetin bu değişiklik için direneceğini göstermiş ve cumhurbaşkanı da 2. uyum paketinde yer alan değişiklikleri onaylamak durumunda kalmıştır. Hükümet ve cumhurbaşkanlığı arasında bu gerilim devam ederken 3 Kasım Milletvekili Genel Seçimi'nde hata ve eksikliklerin olduğu gerekçesiyle AKP'nin yaptığı itirazla Siirt'te yapılan seçimin tekrarlanması kararı alındı. Yapılan seçimde AKP oyların %84,8'ini aldı ve böylelikle Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olmasının önündeki engel de kalkmış oldu. Abdullah Gül başbakanlık görevinden ayrılarak Recep Tayyip Erdoğan hükümetinin kurulması için yolu açtı ve 2003 Mart ayında 59. hükümet göreve başladı.

AKP iktidarı uluslararası politikada kritik bir döneme rastladı. İktidarın ilk günlerinden itibaren AB ile ilişkilerde ön plana geçen Kıbrıs Sorunu ve Amerika Birleşik Devletleri'nin “terörle savaş” bayrağı altında Irak'a askeri müdahale olasılığının artması yeni hükümetin ilk ve zorlu sınavları oldu. Bu sınavları daha da zorlaştıran ise bu ikilinin hükümetin en çok uluslararası destek sağladığı aktörler olması ve yurt içindeki TÜSİAD ve liberal kesimlerin desteğinde partinin AB ve ABD'ye karşı tutumunun bir ölçü olarak kabul edilmesiydi. AKP iktidarı AB uyum yasaları konusunda hızlı bir başlangıç yaptı. 3 Kasım 2002 seçiminden bir ay sonra 3 Aralık 2002'de dördüncü, 9 Aralık 2002'de ise beşinci uyum paketleri meclise gönderildi. Recep Tayyip Erdoğan'ın başbakan olmasından sonra ilk olarak uyum çalışmalarının hızlandırılması için meclis bünyesinde AB Uyum Komisyonu kuruldu. Bu komisyonunda çalışmalara başlamasından sonra 12 Haziran 2003'de altıncı ve 23 Temmuz 2003'te yedinci uyum paketleri AKP iktidarı tarafından meclise gönderildi. Söz konusu uyum paketlerinin hızlı bir biçimde meclisten geçirilmesinde CHP'nin de ulusal programda yer alan uyum değişikliklerini desteklemesi önemliydi. Ancak özellikle yedinci uyum paketi Milli Güvenlik Kurulu ile ilgili tartışmadan dolayı hem muhalefetin hem cumhurbaşkanlığının hem de ordudan gelen tepkilere neden olmuştu. Bu tartışmalara rağmen AKP, AB'nin istekleri doğrultusunda bir politika benimsemeyi tercih etti. Bunda kuşkusuz 2004 Aralık ayında toplanacak olan AB komisyonu toplantısından müzakerelerin başlatılması kararının hedeflenmesinin etkisi olduğu düşünülebilir. Ancak 5 Kasım 2003'de açıklanan AB İlerleme raporu AB ile ilişkiler açısından hükümeti zor bir konuma soktu. Bu raporda Kıbrıs ile ilgili sorunların çözülmemesi durumunda üyelik sürecinde önemli bir engel olabileceği uyarısında bulundu. Daha önceki bölümlerde belirtildiği gibi, Kıbrıs konusu siyasiler ve ekonomi seçkinleri arasında zaten bir fikir ayrılığı yaşanmasına neden olmuş, ANAP ve TÜSİAD Kıbrıs'ta daha tavizkar bir tutumdan yana olduklarını göstermişlerdi. Aynı çizgide yer almayı tercih eden Erdoğan'ın Klerides ve Rauf Denktaş'la müzakerelerin sonuçlanabilmesinin zor olduğunu söylemesi ve Annan Planının kabul edilmesi yönünde

yaptığı baskı Kıbrıs konusunda temel bir politika değişikliğine işaret ediyordu. Bu duruş zaman içerisinde MGK toplantılarından sonra geleneksel Kıbrıs politikasına doğru bir kayış gösterse de hükümetin Kıbrıs konusunda AB'nin ve ABD'nin tutumuna yakın olduğunu söylemek çok yanlış olmayacaktır. Sonuç olarak 24 Nisan 2004'te uluslararası baskılara rağmen her iki tarafında bazı değişiklikler yapmaya çalıştığı Annan Planı adada referanduma götürüldü. Referandum sonucunda Türk kesimi plana “evet” derken Rum kesimi “hayır” dedi. 1 Mayıs 2004'te ise ada, sınır sorunlarının çözülmemiş olması ve Türkiye'nin itirazlarına rağmen AB'ye üye olarak katıldı (Fırat, 2009:443-455) . Adadaki Türklerin referandumda “evet” demesi AB fonlarının kullanılmasyla ödüllendiriliyordu. Ancak çözümsüzlüğe neden olarak gösterilen liderlerin görevden ayrılmış olmalarına rağmen Kıbrıs konusunda nihai bir çözüme halen ulaşılammış olduğu da bir gerçektir. Hükümetin Kıbrıs konusundaki tutumu ve uyum sürecinde gösterdiği azimli çalışmaların karşılığını bulduğu da söylenebilir. Öyle ki AB'nin genişlemeden sorumlu üyesi Günter Verheugen 28 Mart Mahalli İdareler seçimlerinden hemen önce “Reformlar konusunda hükümetin ve TBMM'nin politikasını desteklemeyen her kesim Türkiye'nin ulusal çıkarı aleyhine hareket ediyor demektir” diyerek AB'nin hükümete olan açık desteğini göstermiştir.

Abdullah Gül hükümetinin göreve başlar başlamaz karşılaştığı ikinci sorun, ABD'nin Irak'a askeri bir müdahale yapacağıının iyiden iyiye anlaşılması ve ABD'nin Türkiye'den talepleri oldu. 11 Eylül saldırısından sonra önce Afganistan'a giren ABD, 2002 yılının sonlarına doğru kitle imha silahları üretmek ve uluslararası İslami terör örgütlerini desteklemekle suçladığı Saddam Hüseyin'in devrilmesi için hazırlıklarını yoğunlaştırdı. Bu kapsamda lojistik desteğin sağlanmasında coğrafi olarak önemli bir avantajı olan Türkiye'den de toprak ve hava sahasının kullanılması yönünde isteklerde bulunuyordu. Bu taleplerin karşılığında Türkiye'nin savaştan doğacak zararlarını karşılama, hibe ve krediler teklif ediliyordu. Türkiye Irak Savaşı'nın başlamasına yakın bir döneme siyasal iktidarda yaşanan bir ikilikle giriyordu. Başbakan olan Abdullah Gül, belki de daha önce dış işleri bakanlığı yapmış olmanın verdiği tecrübeyle, Amerika'nın taleplerine temkinli yaklaşırken resmi olarak hükümette yer almayan Recep Tayyip Erdoğan ABD ile işbirliği yapılması konusunda daha istekli görünüyordu. Erdoğan, parti genel başkanı olarak ABD'nin görüşlerini almak için Aralık ayında George Bush'la görüşmeye çağrıldı. ABD Türkiye'nin topraklarını ve hava sahasını ABD ordusuna açmasını ve ABD'nin görevlendireceği yerlerde görev almak üzere Irak'a Türk askerinin gönderilmesini istiyordu. Buna karşılık Türkiye'nin mağduriyetlerini karşılamak için 1-2 milyar dolar teklif edilmesi Erdoğan'ı tatmin etmemiş, buna karşılık ABD'nin talepleri ile ilgili bir referandum yapılabileceğini ifade etmiştir (Radikal, 11 Aralık 2002). Bu tarihten sonra Türkiye BM ve NATO tarafından Irak'a askeri müdahale konusunda

bir karar çıkmasının önemine vurguda bulunmaya başlamış, barış için tüm çabaların gösterilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Öte yandan ABD’li yetkililerin üs ve limanlarda inceleme yapmalarına ve modernizasyon çalışmalarının başlatılmasına izin verilmiştir. ABD’nin bir karar alınması için yaptığı baskı artınca hükümet Milli Güvenlik Kurulunu ön plana getirmeye çalışmış, ordu ise bir an önce siyasi kararın alınması gerektiğini söyleyerek alınacak kararın adresi olarak hükümeti göstermiştir. ABD’nin Irak’a gireceğinin kesinleşmeye başlamasıyla sendikalar ve sivil toplum örgütlerinin düzenlediği geniş çaplı savaş karşıtı eylemler, halkın önemli bir bölümünün savaşa karşı olduğunu gösterdiği için hükümet savaş yanlısı bir tavır sergilemekten kaçınmış, ancak ABD’nin istekleri ile ilgili tezkerenin meclisten geçirilebilmesi için çalışmalarda bulunmaya da devam etmiştir. Şubat ayının sonlarında meclise gönderilen tezkere, sürpriz bir biçimde AKP milletvekillerinin bir bölümünün de olumsuz oy kullanmaları ile reddedilmiştir. Bu arada mart ayının ortalarında Recep Tayyip Erdoğan hükümetinin kurulmasından kısa bir süre sonra tezkere tekrar meclise taşınmış, Erdoğan’ında yoğun telkinleri ile hava sahasının kullandırılmasına yönelik tezkere bu sefer kabul edilmiştir. Her ne kadar bu tezkerenin kabul edilmesiyle Türkiye’ye 8,5 milyar dolarlık bir kredi sağlanacağına söylenmesi ilişkilerde bir yumuşama belirtisi olarak kabul edilebilirse de, tezkere konusunda yaşanan bu gerginlik savaşın başlamasından sonra Süleymaniye’de Türk askerlerinin ABD’li askerler ve peşmergelerden oluşan bir güç tarafından esir alınması ile doruk noktasına tırmanmıştır. Sonuç olarak Irak savaşının iki ülke arasındaki ilişkilerde önemli bir hasara neden olduğu söylenebilir. Ancak AKP’nin ABD ile olan hizalanması, başka bir platformda olabildiğince gelişmiştir. ABD’nin 2004 yılında yapılacak olan G-8 Zirvesi öncesinde Ortadoğu’daki rejimlerin demokratikleştirilmesine ve geniş bir serbest ticaret alanı yaratılmasına yönelik olarak hazırladığı Büyük Ortadoğu Projesi kapsamında Türkiye de yer alıyor ve yapılacak toplantıya “demokratik ortak” olarak davet ediliyordu. Demokratik seçimle iktidara gelen, küresel ekonomi ile bütünleşme yanlısı ve ılımlı bir siyasi İslami ideolojiyi temsil eden AKP, TSK’nın ılımlı İslam modeli yakıştırmamasını kabul etmemesine rağmen, ABD için diğer Ortadoğu ülkelerine gösterilebilecek model bir ülke sunma olanağını veriyordu. Bu nedenle Irak Savaşı’nın başlarında yaşanan gerilim, yerini stratejik ortaklığın yeniden güçlendirilmesi ve Irak’ın yeniden yapılandırılmasında Türkiye’ye de pay verilmesine bırakmaya başladı. Ayrıca ABD, Türkiye’nin adaylığı konusunda AB’ye yoğun bir baskı yaparak AKP hükümeti ile işbirliğinin devam ettiğini göstermiştir (Uzgel, 2009:368-380) .

Böylelikle yurt içinden gelen tepkiler karşısında bu politikaların tam olarak örtüştüğü söylenemez ise de AKP iktidarının ilk yılında uluslararası ittifaklarının gündemlerine uygun bir politika çizgisi benimsediği söylenebilir. Partinin ilk yılındaki ulusal politika gündemiye

çok daha yüklü bir çerçevede işlemiştir. İktidarın programı, Acil Eylem Planı olarak adlandırılan ve gerçekte AB, UPF; DTÖ, OECD ve DB' nin gerçekleştirilmesini istediği reformların bir araya getirilmesi ile oluşturulan plana bağlanmıştır. Plan Kamu Yönetimi Reformu, Ekonomik Dönüşüm, Demokratikleşme ve Hukuk Reformu ve Sosyal Politikalar olmak üzere dört ana politika başlık altında toplanmış ve hemen her kamu kurumu yeniden yapılandırma sürecine dâhil edilmiştir (Ataay, 2007:85). Bu politikalar kısa, orta ve uzun vadede gerçekleştirilecek alt başlıklara ayrılmıştı (bkz. 58. Hükümet Acil Eylem Planı) , . Bunlardan ilk üç aylık faaliyetler diğerlerinden farklı bir konumdadır. Çünkü iktidarların ilk yüz günlük performansları, günümüzde önemli bir gösterge olarak kullanılmaktadır. AKP için bu sürenin daha önemli olduğu iddia edilebilir. AKP toplumda geniş kesimlerin olumsuz etkilendiği ciddi bir kriz sonrasında iktidar olmuştu ve seçim döneminde diğer partilerden farklı olduklarını, yalnızca bir iktidar değişikliği değil, yönetimde bir zihniyet değişikliği yapacaklarını iddia etmişlerdi. Başka bir deyişle, yönetim anlayışında önemli değişikliklerin yapılacağı mesajı verilmişti. Bu açıdan hükümetin ilk politikaları ayrı bir önem taşımaktadır.

Çizelge 2-7: Acil Eylem Planında İlk Üç Ayda Gerçekleştirilmesi Öngörülen Faaliyetler

Ekonomik Dönüşüm			Sosyal Politika
IMF ile yürütülmekte olan Stand-By Anlaşması ile ilgili (hazırlık) görüşmeler yapılacak	Teşvik, muafiyet, istisna ve sübvansiyonların tamamını gözden geçirip yeniden düzenleyecek bir komisyon oluşturulacak	Kamu hizmet binası yapımı ile makam-hizmet aracı alımı en az iki yıl süreyle durdurulacak	Açlık sınırının altındaki aileler belirlenecek
Mali Milat uygulaması kaldırılacak	Sınır ticaretinin yeniden düzenlenmesi için çalışma yapılacak	Kamu yönetiminde bürokratik formalitelerin azaltılması çalışmaları başlatılacak	Açlık sınırının altındaki ailelere yardım programı başlatılacak
4325 sayılı Kanununun uygulama alanı yeniden tespit edilecek	Elektrik fiyatlarının ucuzlatılmasına yönelik olarak TRT payı aşamalı olarak kaldırılacak	Vatandaşın Bilgi Edinme Hakkı Kanunu Tasarısı hazırlanacak	Yoksul aile çocuklarına temel eğitim ve sağlık yardımı yapılacak
Özel İletişim Vergisinin süresi uzatılacak	Enerji piyasasının rekabete açılması hızlandırılacak	Maden arama ve üretim faaliyetleri teşvik edilecek	Üniversiteye yerleştirme sistemi fırsat eşitliğini sağlayacak şekilde yeniden düzenlenecek
Özel İşlem Vergisinin süresi uzatılacak	Bor Araştırma Enstitüsü kurulacak	Demokratikleşme ve Hukuk	Özel sektöre eğitim alanında yatırım yapması desteklenecek
Vergi Barışı Projesi'nin hayata geçirilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacak	Kamu Yönetimi	Temel hak ve hürriyetler evrensel düzeyde kabul edilmiş standart ve normlar ile AB kriterleri seviyesine çıkarılacak	Özel sektörün sağlık alanına yatırım yapması özendirilecek
Kamu yatırımlarının etkinleştirilmesi sağlanacak	Başbakanlığa bağlı ve ilgili birimler icracı bakanlıklara bağlanarak Başbakanlık asli (koordinasyon) görevine döndürülecek	Ekonomik ve Sosyal Konsey (EKOSOK)'in daha etkin çalıştırılması için gerekli düzenleme yapılacak	Gecekondulaşma önlenecek
Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın, suiistimal edilmeden sermaye piyasasına katılımı sağlanacak	Bakanlıkların sayısı azaltılacak	Muhalefet partileri hükümet uygulamaları ile ilgili periyodik olarak bilgilendirilecek	Kayıt dışı istihdam ve yabancı kaçak işçi çalıştırılması önlenecek
Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar gözden geçirilerek durumları yeniden değerlendirilecek	Makam aracı kullanımının sınırlandırılmasına yönelik düzenleme yapılacak	EKOSOK üyesi olmayan sosyal taraflarla ve sivil toplum kuruluşlarıyla toplantılar yapılarak bu toplantıların sürekliliği sağlanacak	İnsan gücünün niteliğinin artırılması için kısa süreli eğitim ve danışmanlık hizmetleri etkin olarak sürdürülecek
Özelleştirme kapsamına alınacak KİT'ler gruplandırılarak farklı stratejiler belirlenecek	Lojmanların kira bedelleri rayiç düzeye çekilecek ve satılması ile ilgili esaslar belirlenecek	Medya kuruluşlarının temsilcileri ile periyodik toplantılar kanalıyla diyalogun artırılmasına özen gösterilecek	İnsan gücü planlaması etkin bir şekilde yapılacak

Kaynak: 58. Hükümet Acil Eylem Planı

Çizelge 2-7, Acil Eylem Planının ilk üç aylık döneminde gerçekleştirilmesi planlanan faaliyetlerden bazılarını göstermektedir. Çizelgede görüleceği gibi, kamu yönetimi alanında gerçekleştirilmesi planlanan ilk adımlar reformların koordinasyonunun sağlanması ve hızlı karar alınabilmesi için başbakanlığın gücünün artırılması, bakanlıkların sayısının azaltılması, kamuoyunda ayrıcalık olarak görüldüğü değerlendirilen makam araçları ve lojmanlarla ilgili kısıtlamalar, önceki dönemde gündemin sürekli olarak ilk sıralarında yer alan yolsuzluk konusunda girişimler ve vatandaş memnuniyetinin izlenmesi gibi maddelerden oluşmaktadır. Daha sonraki aşamada ise kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması ve merkezi yönetimin yetkilerinin önemli bir kısmının yerel yönetimlere aktarılması ile ilgili reformların başlatılması öngörülmektedir. Bu maddelerin hem yapısal reformların hızlandırılmasını talep eden kesimler hem de kamu görevlilerinin ayrıcalıklarının kaldırılmasını isteyen kesimler için güçlü mesajlar verdiği ileri sürülebilir. Ekonomik alanda yapılacak işlerin en başında UPF ile görüşmelerin ivedilikle başlatılmasının olması ise partinin seçim döneminde sergilediği UPF karşıtı tutuma karşıtlığı ile göze çarpmaktadır. Diğer yandan teşvik, muafiyet ve sübvansiyon sisteminde yapılması öngörülen *revizyonun* değişecek olan patronaj yapısına işaret ettiği söylenebilir. Demokratikleşme ve hukuk alanında AB'nin etkisi görülmekteyken, muhalefet ve medya ile yakın ilişkiler kurulacağı söylenmesi, uzlaşmacı bir politika anlayışına sahip olunacağını ima etmektedir. CHP'nin Tayyip Erdoğan'ın durumu konusundaki tutumu ve seçim sonrasında medyanın AKP'ye karşı değişen olumlu yaklaşımı bu politikaların bir süreliğine de olsa karşılık bulduğunu göstermektedir. Kuşkusuz, AB uyum çalışmalarının Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasal yasaklılık halinin kaldırılması için de aciliyet taşıdığı iddia edilebilir. Sosyal politika alanında hedef kitle olarak belirlenen kesimlerin *yoksulun yoksulu* olarak tanımlanan en alt gelir tabakası olduğu söylenebilir. Bu politikaların uygulanmasında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu görevlendirilmiştir. Ancak bu politikaların uygulanmasında önemi vurgulanması gereken kurumun Dünya Bankası olduğunu söylemek gerçekçi olacaktır. Çünkü fonun gerçekleştirdiği uygulamaların birçoğu 2001 yılında uygulamaya giren Sosyal Riski Azaltma Projesi kapsamında gerçekleştirilmiş ve 2006 yılına kadar süren bu program kapsamında en yoksul kesime yönelik projeler kapsamında (şartlı nakil transferi ve mikro krediler dâhil) 500 milyon dolarlık yardım yapılmıştır²¹.

Gerçekten de iktidarın ilk günlerinden itibaren planda yer alan lojman satışları, vergi barışı, “mali milat” ve “nereden buldun” uygulamalarının kaldırılması, yüksek öğretim kanununda reform ve nihayet kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması gibi maddeler Abdullah Gül hükümetinden başlayarak ülke gündeminde tartışılır duruma gelmiştir. Ancak

²¹ DB Projesinin detayları için bkz.

http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/WDSP/IB/2008/08/06/000333038_20080806015943/Rendered/PDF/ICR3060ICR0P071closed0August0402008.pdf

AKP iktidarının ekonomik politikalarında yaşanan sürpriz bir gelişme DB, UPF ve partiyi iktidara taşıyan toplumsal kesimlerin gözetilmesi konusunda yaşanan sıkıntıları ve partinin sermayeden yana olan tutumunu görünür kıldı. Dünya Bankası Türkiye temsilcisi Chibber'ın 2003 yılı bütçesi için “Bu bütçenin gerçekten yoksula karşı olduğunu düşünüyoruz. Çiftçilere zarar veriyor, doğrudan gelir desteği için para ayırmıyor. Hükümet bunu bütçeden çıkardı. Bu bütçe büyümeye de zarar verecek nitelikte. Türkiye'nin orta sınıfına zarar veriyor, her zaman orta sınıf eziliyor. Bu, vergi ödemeyenleri destekleyen bir bütçe, çünkü onlara vergi affı getiriyor ve vergisini ödeyen orta sınıf azınlığı da tekrar tekrar vergilendiriyor. Bu bizim destekleyebileceğimiz bir bütçe değil. Şaşırtıcı olan, sosyal adalet programı olan AKP'nin böyle bir bütçe ile gelmesi. Bu bütçenin düzeltilmesi gerektiği görüşlerimizi hükümete açıkça ifade ettik, düzeltilene kadar Dünya Bankası'nın kredi desteği sağlaması zor olur.” (Radikal, 11 Mart 2003) biçiminde yaptığı açıklama, partiden sert bir tepki aldı ve UPF ile görüşmelerin devam ettiği, kaynak gösterilmesi halinde doğrudan gelir desteğine devam edileceği söylendi. Böylelikle partinin uygulamak istediği dağıtım politikalarının UPF tarafından kaynak gösterme koşuluna bağlandığı da anlaşılıyordu.

AKP'nin kaynak sağlama konusundaki temel yaklaşımı ise vergilerin arttırılmasından çok, toplanamayan vergiler için bir af yasası çıkarmak, ülkeye döviz girişini arttırmak için kara parayla mücadele kapsamında uygulanmaya başlanan nereden buldu uygulamasını kaldırmak, emekli yaşını 65'ten 61'e düşürerek kamudaki personel sayısını kısa sürede azaltmak ve maaş ödemelerinden tasarruf sağlamak ve kamuoyunda 2-B olarak bilinen arazilerin satılması idi²². UPF'nin bu kaynak yaratma politikalarını benimsemesiyle ek bir bütçe hazırlandı ve DB' nin partinin sosyal politikalarında kullanacağı kredinin de yolu açılmış oldu. Söz konusu gelişme, AKP ile UPF ilişkilerinde tek sorun değildi. Daha önce belirtildiği gibi, AKP seçim öncesinde UPF karşıtı bir tavır sergilemişti ve iktidara gelindiğinde kuruluşla görüşmelerin başlatılmasına ve 2002–2004 yılları arası dönemi kapsayan programa bağlı kalınacağına söylenmiş olmasına rağmen 2004 sonrasında yeni bir anlaşma yapılmayacağı söyleniyordu. Öte yandan UPF'nin üzerinde önemle durduğu ve 01.01.2003'te yürürlüğe girmesi kararlaştırılan 4734 sayılı Kamu İhale Kanunu'nun hükümet tarafından geciktirilmesi de sermaye cephesinde rahatsızlık yaratıyordu. AKP'nin iktidara gelişinden hemen sonra 57. hükümetin son döneminde yapılan ihaleleri iptal etmesi ve ihale kanununun bir yıl kadar gecikebileceğinin söylenmesi kuşku yaratıyordu. Bu gelişmeler uluslararası kuruluşlar ve TÜSİAD tarafından tepkiyle karşılandı ve sermayeden gelen eleştiriler karşısında geri adım atılarak, 2004 sonrasında UPF ile ilişkilerin devam ettirileceği

²² Orman Bakanı Osman Pepe'nin ifadelerine göre hükümet bu yolla 25 milyar dolara yakın bir gelir sağlanacağını hesaplıyordu. Recep Tayyip Erdoğan'a göre bu gelir ülke ekonomisinin düze çıkarılması için mutlaka gerekli bir paraydı.

ve yalnızca artık borç almak istenmediği açıklandı. Kamu İhale Kanunu ise sonradan üzerinde çok sayıda değişiklik yapılacak olmasına rağmen yürürlüğe girdi (Bayramoğlu, 2005:320-335). Böylelikle ilk aşamada direnç gösterilmekle birlikte AKP iktidarının uluslararası sermayenin isteklerini kabul ettiği ve bu aktörlerle aynı paralelde hizalandığı söylenebilir.

Aynı durumun ulusal sermaye içinde doğru olduğu, çok açık göstergelerde kendisini göstermektedir. 57. hükümet döneminde sendikaların uzun mücadelesi sonucu çıkarılan İş Güvencesi Yasası'nın 15 Mart 2003 tarihinde yürürlüğe girmesi gerekiyordu. Ancak aynı zamanda 4857 sayılı İş Yasası'nın görüşmeleri de devam ediyordu. Hükümet işveren tarafı ve emekçiler arasında bir mutabakatın sağlanmamış olmasına karşılık tasarımı bakanlar kuruluna getirdi ve çalışanlar üzerinde baskı oluşturabilmek için İş Güvencesi Yasası'nın yürürlüğe girişinin ertelenebileceği söylendi. Bu strateji sendikalar arasında da fikir ayrılıkları yarattı. Öyle ki DİSK diğer konfederasyonları İş Yasası karşısında kararlaştırılan eylem planlarına uymamak ve DİSK'i yalnız bırakmakla suçluyordu. Böylelikle İş Yasası Mayıs ayında kabul edildi ve Haziran ayında yürürlüğe girdi. AKP'nin bu girişimi son derece basit bir nedene dayandırılıyordu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'a göre iş yeri güvencesi olmazsa işçinin de güvende olmasından söz edilemezdi (Coşar, Özman, 2004:63). Ayrıca "memurlar nereye dökülürlerse dökülsünler" diyen Erdoğan, işverenlerin her istediklerini yerine getireceklerini ancak işverenlerin de hükümet lehine baskı yapması gerektiğini söyleyerek partinin duruşunu net bir biçimde gösteriyordu.

İş Yasasının İş Güvencesi yasasıyla kazanılan haklardan bazılarını rafa kaldırması emekçi kesimin neoliberal çağın zayıf halkası olduğu bir kez daha ispatlanmış oldu. Ancak Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in sendikalar ve kamuoyunun önemli tepkisini çeken 61 yaş düzenlemesi ve hükümetin referandum imasına karşın 2-B arazilerinin satışını veto etmesi, kamu yönetimi temel kanunu ve yüksek öğretim sisteminin değiştirilmesi girişimlerinin başarısız kalması, bazı halkaların halen güçlü olduğunu gösterdi. Kamu yönetiminin yeniden yapılandırılması ve yüksek öğretim sisteminin değiştirilmesine yönelik girişimler içerik ve yöntem açısından benzer özellikler göstermektedir. Her iki politika alanı da UPF, DB ve OECD gibi kuruluşların belirlediği stratejiler doğrultusunda biçimlendirilmeye çalışılmış ve her iki durumda da karşılaşılmaması muhtemel dirençlerin aşılabilmesi için katılımcı bir sürecin işletileceği söylenmiş ve ilk aşamada sivil toplum örgütleri, ilgili kurumlar, bürokrasi ve bu konularla ilgilenen tüm vatandaşlardan gelecek eleştirilere açık olunacağı belirtilmiştir. Diğer bir deyişle, partinin elinde bu reformların nasıl gerçekleştirileceğine dair somut bir planın olmadığı, çalıştay, atölye çalışmaları, *paydaşlarla* toplantılar gibi yöntemler sonrasında hazırlanacak bir taslak üzerinden kanun tasarılarının oluşturulmak istendiği görülmektedir.

Yüksek öğretimle ilgili çalışmalar Abdullah Gül hükümetinde Milli Eğitim Bakanı olan Erkan Mumcu döneminde başlatılmış ve taslak hazırlıklarının emekli rektör, dekan ve görevde olan öğretim üyelerinden oluşan 27 kişilik bir uzman çalışma grubunca yapılacağı söylenmiştir. Ayrıca taslak konusunda görüşlerin toplanması için öğretim üyelerine 2500 mektup gönderilmiş, belki de en alışılmadık olanı, tasarıların internete koyularak e-posta yoluyla öneriler toplanmıştır. Daha sonraki Milli Eğitim Bakanı Hüseyin Çelik'in ifade ettiği gibi "konuyla ilgili ilgisiz herkesin" görüşleri alınmıştır. Bu alışılmadık yöntemler ve ortaya çıkan taslak başta dönemin YÖK Başkanı Kemal Gürüz olmak üzere rektörler komitesi ve üniversitelerarası kuruldan ve çeşitli yüksek öğretim kurumlarından ciddi tepkiler almıştır. Milli Eğitim Bakanı Erkan Mumcu döneminde başlatılan çalışma Hüseyin Çelik'in bakan olmasından sonra da devam etmiş ve ancak sonuçta ortaya çıkan tasarı yaşama geçirilememiştir. Tasarının amacı hükümete göre "eğitim-öğretim kalitesinin artırılması, akademik denetimin yapılabilmesi ve bilimsel özgürlüğün sağlanması; yönetimde demokratikleşme, katılımcılık, şeffaflık, hesap verebilirlik, ortak aklın işletilmesi, performans değerlendirmesi ve yöneticilerin sorumluluklarını gereği gibi yerine getirmesi ile öğrencilerin yönetime katılmalarının sağlanması; yüksek öğretime girişte ve akademik yükseltmelerde yaşanan sorunların önemli ölçüde giderilebilmesi; orta öğretim ile yüksek öğretimin, üniversite sanayi iş birliğinin sağlanması; bilim-eğitim-istihdam-üretim ilişkilerinin geliştirilmesi ve "Avrupa Birliği Yükseköğretim Alanı"nın gereklerinin yerine getirilmesi" olarak gösteriliyordu. Söz konusu taslak üzerinde bir uzlaşma sağlanamamasının nedeni ise YÖK ve ÜAK üyelerinin "kendileri ile ilgili durumlar söz konusu olunca görüşmelerden çekilmeleri", bu kurumlar tarafından ve dar çevrelerde hazırlanan taslakların "toplumdan yeterince destek bulamaması" olarak gösterilmiştir (MEB, 2004.). Sonuç olarak katılımcı yöntemden geri adım atılmış ve Milli Eğitim Bakanlığı taslak çalışmalarını kendi oluşturduğu bir danışma kurulu ile tamamlamıştır. Mecliste kabul edilen tasarının bazı maddeleri ise cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiş ve uzun bir süre tekrar gündeme getirilmemiştir. Yüksek öğretim alanında hükümetle cumhurbaşkanlığı ve yüksek öğretim kurullarını karşı karşıya getiren bir diğer gelişme TÜBİTAK konusunda yaşandı. TÜBİTAK Bilim Kurulu'nda boşalan üyeliklere bir defaya mahsus olmak üzere başbakan tarafından atama yapılmasını öngören yasa TÜBİTAK'tan istifaların yaşanmasına yol açtı ve yasa hükümetin yüksek öğretim alanını siyasi kontrolü altına almaya çalışması olarak değerlendirildi (Radikal, 21 Ocak 2004). Yasa cumhurbaşkanı tarafından veto edilmesine rağmen, mecliste aynen kabul edildi. İkinci kez gelen yasanın Sezer tarafından onaylanmasının ardından CHP tarafından anayasa mahkemesinde iptal davası açıldı ve yürürlüğün durdurulması kararı alındı. Ancak

yargı süreci devam ederken boşalan üyelikler için hükümetin öngördüğü kişiler göreve başlamış olduğundan bu kişiler görevlerine devam ettiler.

Kamu Yönetimi Reformu çalışmaları da Yüksek Öğretim Kanunu tasarısına benzer bir biçimde çalıştay, sempozyum ve atölye çalışmaları gibi toplantılarla başlatılmıştır. Ancak görünen o ki, bu çalışmalarda istenilen sonuçlar elde edilemediği için çalışmalar sonraki aşamalarda daha dar bir grup tarafından devam ettirilmiş, kamuoyundan gelen şiddetli tepkiler karşısında bazı değişiklikler yapılan tasarı 3 Kasım 2003'te kamuoyuna açıklanmıştır. İki kitaptan oluşan taslak metni internet sayfasına da koyulmuş ve tasarının hazırlanmasında geniş bir toplumsal katılımının sağlanmaya çalışıldığı iddia edilmiştir. Kamu yönetiminin köklü bir biçimde değiştirilmesini amaçlayan taslağın hazırlanmasında Danıştay'dan görüş istenmemesi ise hükümetin tasarı için aceleci bir yaklaşımı olduğunu göstermektedir. Öyle ki tasarının "Kamu Yönetimi Temel Kanunu" olan başlığının hukuk sisteminde yeri olmadığı ve değiştirilmesi gerekliliği taslağın cumhurbaşkanlığına gönderilmesinden kısa bir süre önce fark edilmiştir. Hükümetin kamu yönetimi reformu ve AB uyum yasaları gibi planladığı yasal değişikliklerin meclis komisyonlarında muhalefete takılmasını engellemek için yaptığı meclis iç tüzük değişikliği (bu değişiklik CHP'nin 15.03.2003 tarihinde açtığı dava iptal edilmiştir) ise iktidarın zaman kaybı konusundaki tahammülsüzlüğünü göstermesi açısından önemli bir girişim olmuştur. Ancak meclis görüşmeleri 15 Temmuz 2004'e kadar devam etmiş, tasarı cumhurbaşkanlığına gönderildikten kısa bir süre sonra barındırdığı çok sayıda anayasaya aykırılık nedeniyle veto edilmiştir (Güler, 2005:78-81).

AKP'nin ilk yılında ordu ile olan ilişkilerinin de sorunsuz olduğu söylenemez. İlk AKP hükümetinin, tıpkı Adnan Menderes'in yaptığı gibi, bir yıldızlar karması olarak değişik ideolojilere sahip, daha doğrusu, Taşkın'ın (2003:70) ifade ettiği gibi bu ideolojilerden uzaklaşan, kişilerden oluşması radikal bir kimlik sergilemeyi istememesine bağlanabilir. Ancak hükümetin ilk yılında ordu ve parti arasında laiklik konusundaki tartışmaların yaşanması da uzun sürmemiştir. Hükümetin ilk aylarında yaptığı ve önemli bir bölümü cumhurbaşkanının vetosuna takılan atamalar, önce Abdullah Gül'ün daha sonra Recep Tayyip Erdoğan'ın irticai faaliyetlerle ilişkisi olan personelin ordudan çıkarılmasına yönelik YAŞ kararlarına muhalefet şerhi koyması ve Dışişleri Bakanlığının Milli Görüşçü ve Fetullah Gül cemaatiyle ilişkili derneklere kolaylık sağlanmasına yönelik olarak gönderdiği genelge sonrasında başlayan tartışmalar, Yüksek öğretim kanunu tasarısındaki katsayı ve kılık kıyafetle ilgili maddeler ve özel okullarda on bin öğrencinin devlet tarafından okutulmasına yönelik düzenlemeyle devam etmiş, rejim tartışmaları yine gündemin ilk sıralarına yükselmiştir. İlk olarak TBMM başkanı Bülent Arınç'ın verdiği 23 Nisan Resepsiyonuna Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer, Genelkurmay Başkanı, kuvvet komutanları ve Deniz

Baykal katılmamış; daha sonra 29 Ekim resepsiyonuna milletvekillerinin başörtülü eşleri davet edilmemiştir. Böylelikle devletin en üst kurumları arasındaki gerginlik açıkça ilan edilmiştir. Mayıs ayında genç subayların hükümetin izlediği yoldan memnun olmadıkları ve darbe iddiaları basına yansımış ancak bu iddialar Genelkurmay Başkanı Hilmi Özkök tarafından asılsız olarak nitelendirilmiştir. Sonuç olarak AKP iktidarının ilk yılında partinin uluslararası platforma sağladığı desteği sürdürebildiği, ulusal ve uluslararası sermayenin taleplerine karşı duyarlı olduğu; buna karşılık Cumhurbaşkanlığı, Ordu, YÖK, Danıştay, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, işçi ve memur sendikaları ve TÜBİTAK gibi temel kurumlarla gerilimli bir dönem geçirdiği söylenebilir.

Ulusal seçkinlerin dirençleri karşısında AKP'nin izlediği yöntem tezkere, Erdoğan'ın siyasi yasaklarının kaldırılması, 2-B arazilerinin satışı konularında olduğu gibi referandum olasılığının öne sürülmesi veya katılımcılık çerçevesinde seçkinlerin gücünün seyreltilmesi olarak görünmektedir. Bu çerçevede AKP iktidarının geniş kitlelere ulaşabilmek için geliştirdiği politikalar da ilk yıldan itibaren kendisini göstermiştir. Örneğin hem eğitim ve sağlık alanında özel sektöre geniş kaynak aktarımlarının önünü açacak hem de çok sayıda bireyi etkileyecek olan iki uygulama hükümetin ilk aylarında programına koyduğu öncelikli işler arasında yer almıştır. Buna göre parasal gücü olmayan on bin çocuğun özel okullarda devlet tarafından okutulması ve özel sağlık kuruluşlarının sosyal güvenlik kurumları çalışanlarına açılması planlanmıştır. Bu uygulamalardan ilki cemaat okullarına devlet tarafından yüklü bir destek sağlanmasına yol açacağı nedeniyle eğitim sendikalarının ve cumhurbaşkanlığının girişimleri sonucunda uygulanamamış olsa da sağlık alanında önemli değişiklikler yapılabilmektedir. Bu alanda yapılan ilk değişiklik tüm özel ve kamu hastanelerinde “ödeme gücü” ve “sosyal güvence” şartı aranmaksızın acil başvuruların kabul edilmesine yönelik bir genelgenin yayınlanması olmuş; SSK ve devlet hastanelerinin ortak kullanımına ilişkin bir protokol yayınlanarak SSK'luların devlet hastanelerinde tedavi görmelerine olanak sağlanmıştır. Daha sonra devlet memurları ile bakmakla yükümlü buldukları kişilerin özel sağlık kurum ve kuruluşlarından yararlanmasına olanak sağlayan bir yasa çıkarılmış, ilaç fiyat kararnamesiyle ilaç fiyatlarının düşürülmesine yönelik çalışma iktidarın yerel seçimler öncesi gerçekleştirmeye çalıştığı bir diğer değişiklik olmuştur²³. Kitlelerin desteğini sağlamaya yönelik olarak yapılan diğer girişimler SSK ve Bağkur prim borçlarının yeniden düzenlenmesi, karşılıksız çek ve protestolu senetlerle, kredi ve kredi kartı borçlarına ilişkin

²³ Hükümetin sağlık alanında yaptığı bu düzenlemeler “hastane sıralarının” yok olması, “vatandaşın ölüme terk edilmemesi”, “rehin tutma”, “ilaç ücretlerinin düşmesi”, “ayrıcalıkların engellenmesi” ve genel olarak da Sosyal Güvenliğin tüm toplumu kapsayıcı hale getirilmesi gibi argümanlarla destekleniyordu. Ancak bu dönüşüm aynı zamanda sağlık hizmetlerinin işletmecilik esasına göre yeniden düzenlenmesi, özel sigortacılığa kaynak aktarımı ve kar amaçlı paralı hizmet sunumuna geçiş stratejisinin ayaklarını oluşturmuştur (bkz. Atay:2005:63-82).

kayıtların silinmesini öngören yasa, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu aracılığı ile küçük ve büyük baş hayvan dağıtımı, Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi çerçevesinde faizsiz kredi sağlanması, Doğrudan Gelir Desteği ile birlikte tarım sigortası, ucuz mazot, gübre ve tohum desteği ve kömür yardımlarının başlatılması olarak gösterilebilir.

AKP iktidarının yukarıda değinilen girişimlerinden bazılarının sonuçsuz kalması veya partinin geri atmasının nedenleri olarak partinin var olan seçkinlerin dirençleri nedeniyle gerçek bir iktidara sahip olamaması veya partinin yasama süreçlerindeki acemilikleri gösterilebilir. Bu nedenleri haklı kılan gelişmeler elbette yaşanmış, örneğin Erdoğan hükümet olmalarına rağmen iktidar olmalarının engellendiğini ifade etmiştir. Öte yandan önemli bir kriz sonrasında göreve gelen partinin kendisini ispatlamak ve yerel seçimler öncesinde partinin gerçek bir değişim partisi olduğunu gösterebilmek için kısıtlı bir zamanının olmasının da bu girişimlerdeki eksik ve yanlışlıklara katkısının olduğu söylenebilir. Acemilik, acele veya yanlış stratejik tercihlerle de olsa partinin uyguladığı politikaların hedefine ulaştığı ve toplumsal kesimler arasında partinin desteğini arttırdığı 28 Mart Mahalli İdareler Seçimlerinde ortaya çıkmıştır. Bir sonraki bölümde partinin hem toplumsal desteğini hem de siyasal konumunu güçlendirme kapasitesini önemli oranda arttırdığı 2004 ve 2007 yılları arasını kapsayan dönem ele alınmıştır.

2.2.3 AKP İktidarının Güçlenişi

Bir yıllık AKP iktidarının ardından gerçekleştirilen 28 Mart 2004 Mahalli İdareler Genel Seçimi, belediye ve büyükşehir belediyelerinin de çoğunluğunun yönetiminin partiye geçmesini sağladı. Parti bu seçimde belediye başkanlıklarının %54,8'ini (1.750 belediye başkanlığı), büyükşehir belediye başkanlıklarının %75'ini (12 büyükşehir belediyesi), belediye meclisi üyeliklerinin %48,2'sini (16.637 üyelik), il genel meclisi üyeliklerinin ise %70,9'unu (2.276 üyelik) kazandı.

Çizelge 2-8: 28 Mart 2004 Mahalli İdareler Seçimi Sonuçlarına Göre AKP'nin Oyları

	Seçmen sayısı	Katılım oranı	Aldığı oy sayısı	Oy oranı	Kazanılan başkanlık/üyelik sayısı	Kazanılan başkanlık/üyelik oranı
Büyükşehir Belediye Başkanlığı	15.426.031	70,6	4.822.636	46,066	12	75,00
Belediye başkanlığı	34.213.138	73,3	9.674.306	40,186	1.750	54,807
Belediye meclisi üyeliği	34.213.138	73,3	9.635.145	40,325	16.637	48,255
İl genel meclisi üyeliği	43.552.931	76,3	13.447.287	41,673	2.276	70,948

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu

Seçim sonuçları, AKP'nin kuruluşuyla birlikte yerel düzeyde de diğer partilerden partiye önemli kaymaların yaşandığını göstermektedir. Kuşkusuz bu sürecin en önemli nedeni, AKP'nin tek başına iktidar olması olarak gösterilebilir. 2009 Mahalli İdareler Seçiminde parti yöneticileri tarafından açıklıkla söylendiği gibi, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki vesayet ve kaynak aktarımı konularında sahip olduğu yetkiler, iktidar partilerini yerel seçimlerde avantajlı bir duruma getirmektedir. Öte yandan diğer partilerin kemikleşmiş kadroları arasında adaylık şansı bulunmayan yerel siyasetçilerin ve siyasete yeni atılmak isteyenlerin hızla partiye yönelmesi, yerel siyasetteki değişimin başka bir nedeni olarak kabul edilebilir.

Bir yıllık iktidar sonrasında kazanılan 12 büyükşehir ve 1.750 belediye başkanlığı parti için yeni ve çok çeşitli patronaj olanakları yaratmıştır. Dahası, merkezi yönetimin yerel yönetimler üzerindeki vesayet yetkilerini sınırlandıran ve belediyelerin görev alanını genişleterek özel sektöre kaynak aktarımının yolunu açan kamu yönetimi ve yerel yönetimler reformları, serbest piyasa ilişkilerinin hemen her kamu hizmetine sızmasını kolaylaştırmıştır. Kuşkusuz bu süreç, gücünü neoliberal reformlardan alan hükümet için de önemli bir girişim olarak değerlendirilebilir. Ne var ki reform paketlerinde yer alan yasal düzenlemelerin cumhurbaşkanlığı vetosu ile karşılaşması nedeniyle 2004 yılının geri kalanına yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılması ile ilgili çalışmalar ağırlığını koymuştur. Yerel yönetimlerle ilgili yasal düzenlemelerden en sorunsuz olanının 5216 sayılı Büyükşehir Belediyeleri Kanunu olduğu söylenebilir. Temmuz ayının ilk yarısında görüşülen kanun 23 Temmuz'da yürürlüğe girmiş, yasayla İstanbul ve Kocaeli il sınırının tümü büyükşehir belediye sınırına alınmıştır. Merkezi yönetim tarafından sunulan hizmetlerin önemli bir bölümünü yerel yönetimlere devretmeyi amaçlayan 5197 sayılı İl Özel İdaresi Yasası ise genel kurulda onaylanmasının ardından 10 Temmuz 2004'te Anayasa'da öngörülmeleyen bir yönetim biçimi getirildiği gerekçesiyle cumhurbaşkanı tarafından veto edilmiştir. Özellikle eğitim hizmetlerinin yerel yönetimlere devredilmek istenmesinin cumhurbaşkanının vetosunda etkili olduğu söylenebilir. Vetodan sonra tekrar görüşülen yasa, 5302 sayılı İl Özel İdaresi yasası olarak 22 Şubat 2005'te yapılan değişikliklerden sonra kabul edilerek Mart ayında yürürlüğe girmiştir. Belediye yönetimleri için yapılan değişiklikler ise daha uzun bir süreçten geçmiştir. 9 Temmuz 2004'te kabul edilen 5215 sayılı Belediye Kanunu ilk olarak 22 Temmuz 2004'te Ahmet Necdet Sezer tarafından 3, 14 ve geçici 4. maddeler nedeniyle veto edilmiş ve TBMM'ye bir kez daha görüşülmek üzere iade edilmiştir. Daha sonra 5272 sayılı Belediye Kanunu hazırlanarak 07.12.2004'te tekrar kabul edilmiş, ancak bu yasa da yasanın oylamasındaki hukuki aksaklık nedeniyle iptal edilmiştir. Son olarak 5393 sayılı Belediye Kanunu ilk kanunun kabul edilmesinden bir yıl sonra yürürlüğe girebilmiştir.

Yerel yönetimlerle ilgili yasaların cumhurbaşkanı tarafından veto edilme gerekçeleri incelendiğinde ilk olarak üniter devlet yapısına uygun olmayan bazı düzenlemeler yapılmak istendiği anlaşılmaktadır. Vetoların bir başka nedeni, eğitim hizmetlerinin laiklik ilkesine tehlike oluşturabilecek biçimde yerel yönetimlere devredilmek istenmesidir. Ekonomik açıdan ise belediyelerin görev ve hizmet alanlarının belirsiz bir biçimde genişletilerek “yerel halkın ihtiyaçlarını karşılamak” ölçütüne ek olarak “beldenin ihtiyaçları” gibi coğrafi birimlerin ihtiyaçlarından bahsedilmesi vetolarda etkili olan faktörler olarak gösterilebilir. Hizmet ve görev alanını belirsiz biçimde genişleten bu ifadeler vetolar sonrasında değiştirilmiş olmakla birlikte, yasal değişikliklerden sonra belediyelerin özel sektöre iş yaptırma olanaklarının önemli ölçüde arttırıldığı söylenebilir. 5393 sayılı Belediye Kanunu ile nüfusu 50.000 ve üzerinde olan bir belediyenin sınırına, 5 kilometreden daha yakın duruma gelen belediye ve köylerin tüzel kişiliği kalkmış, yakınlaştıkları büyük belediyenin mahallesi haline getirilmiştir. 5216 sayılı Büyükşehir Belediye Kanunu ile büyükşehir belediye sınırları genişlemiş, sınır genişlemesiyle büyükşehir içinde kalan daha önce ilçe belediyesi olan belediyeler, büyükşehir ilçe belediyesine, belde belediyeleri ilk kademe belediyesine, köyler mahalleye dönüşmüştür. 5747 sayılı kanunla büyükşehir belediye sınırları içinde yeni ilçeler kurulmuş, ilk kademe belediyelerinin tüzel kişilikleri kaldırılarak bu belediyelerin mahalleleri büyükşehir ilçe belediyelerine katılmıştır. Nüfusu 2000’in altına düşen belediyeler ise köye dönüştürülmüştür. (Ancak nüfusu 2000’in altına düşen belediyelerin köye dönüştürülmesine ilişkin olan geçici 1. maddesinin (1) numaralı fıkrasına yönelik olarak, Cumhuriyet Halk Partisi tarafından Anayasa Mahkemesine iptal davası açılmıştır). Değişiklikler incelendiğinde büyük belediyelerin küçük belediyeleri içine aldığı, sınırların genişlediği, belediye nüfuslarının arttığı, köylerin belediyelerin mahallesi haline geldikleri görülmektedir. Belediye hizmet alanının genişlemesi sürecine ve alanlara alt yapı, su, çöp vs. gibi hizmetlerin götürülmesi gereğine paralel olarak ülkemiz belediyelerinin kaynak sıkıntıları, mevcut yerleşim alanına hizmet götürmekte zorlandıkları göz önünde bulundurulduğunda genişleyen sınırlarla özelleştirmeye dayalı bir hizmet sunumu ağırlık kazanacağı, kentsel rant sorununun derinleşebileceği de öngörülebilir. Böylelikle yerel yönetimlerin sundukları hizmetlerin daha fazla bir bölümünün özel sektör tarafından yerine getirilebilmesinin yolu açılarak siyasal patronaj ilişkilerinin genişletildiği ileri sürülebilir.

AKP’nin özel sektörle olan ilişkilerindeki bir başka öge, geniş kapsamlı kamu yatırımları olarak gösterilebilir. Bunların başında ise KÖYDES ve BELDES projeleri gelmektedir. Köylerin alt yapı hizmetlerini merkezi bir yönetim birimi olarak yerine getiren Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü 2005 yılı itibarıyla kaldırılmış, kurumun hizmetleri il özel idarelerine ve yine 2005 yılında kabul edilen Mahalli İdare Birlikleri Kanunu ile yetki ve mali

açından güçlü, idari ve mali denetim açısından esnek bir yapıya kavuşturulan Köylere Hizmet Götürme Birlikleri'ne aktarılmıştır. Bu hizmetler Köylere Hizmet Götürme Birlikleri aracılığıyla da İçişleri Bakanlığı'nın koordinasyonluğunda yürütülen, sürdürülebilirliği belirsiz olan Köy Altyapısını Destekleme (KÖYDES) ve Belediye Altyapısını Destekleme (BELDES) projeleriyle yerine getirilmeye başlanmıştır. Projeler kapsamında, detaylı bir düzenlemeye haiz olmayan Köylere Hizmet Götürme Birlikleri İhale Yönetmeliği uyarınca hizmetler piyasadan satın alınır hale gelmeye başlamış böylece yerelleşme-özelleştirme-taşeronlaştırma ve ulusal planlama temelli politikalarından proje temelli politikalara geçiş süreçleri somut bir biçimde tamamlanmıştır (Akıllı, 2009: 61; Dilem, 2009: 8, 10).

AK Parti döneminde özel sektör lehine yapılan yasal düzenlemelerden biri de 09 Mayıs 2008 tarihinde kabul edilen 5762 sayılı kanundur. 5762 sayılı kanunla 1994 yılında kabul edilmiş olan 3390 sayılı "Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli²⁴ Çerçevesinde Yapıtılması Hakkında Kanun" un bazı maddeleri değiştirilmiştir. Bu bağlamda 3996 sayılı kanunun 2. maddesinde sıralanan - sermaye veya yabancı şirketlerin görevlendirileceği - hizmet alanları genişletilmiştir. "Köprü, tünel, baraj, sulama, içme ve kullanma suyu, arıtma tesisi, kanalizasyon, haberleşme, elektrik üretim, iletim, dağıtım ve ticareti, maden ve işletmeleri, fabrika ve benzeri tesisler, çevre kirliliğini önleyici yatırımlar, otoyol, trafiği yoğun karayolu, demiryolu, gar kompleksi, lojistik merkezi, yeraltı ve yerüstü otoparkı ve sivil kullanıma yönelik deniz ve hava alanları ve limanları"na ek olarak yük ve/veya yolcu ve yat limanları ile kompleksleri, sınır kapıları, milli park (özel kanunu olan hariç), tabiat parkı, tabiatı koruma alanı ve yaban hayatı koruma ve geliştirme sahaları da sermaye şirketlerine ve yabancı şirketlere açılmıştır (Akıllı, 2009: 73).

Diğer yandan en önemli özelleştirmeler de bu dönemde gerçekleştiriliyordu. SEKA, THY, TEDAŞ, TELEKOM, TÜPRAŞ, POAŞ, ERDEMİR ve TEKEL özelleştirmeler, bu kurumlarda çalışan emekçilerin direnişleri, yargı kararları ve sendikal tepkilere rağmen tam anlamıyla amansızca gerçekleştirildi. Hükümetin neoliberalleşme yolunda attığı bu adımların, seçim öncesi memurlara verilen ek zam, asgari ücretlerdeki artış, teşvik yasasından yararlandırılan il sayısının 36'dan 49'a çıkarılması ve tekstilde KDV indirimine gidilmesi gibi UPF programından sapışların zayıf bir tonda eleştirilmesine ve sosyal sigortalar ve enerji piyasalarıyla ilgili düzenlemelerin seçim sonrasına ertelenmesinin kurum tarafından doğal karşılanmasına yetecek kadar önemli olduğu söylenebilir. Hükümetin toplumsal taleplere sırtını çevirerek 2008 yılına kadar yeni bir stand-by anlaşması imzalaması ile birlikte rekor

²⁴ Yap İşlet Devret Modeli; sermaye / yabancı şirketin işletme süresi içinde (bu süre en fazla 49 yıldır) ürettiği hizmetin idare veya hizmetten yararlananlarca satın alınması suretiyle, yatırım bedelinin şirkete ödenmesini sağlayan risk ve borcun kamuya yüklendiği özel bir finansman modelidir.

seviyelere gelen cari açık, dış borç ve yüksek işsizlik oranlarına rağmen UPF ve DB, Türkiye'nin altın çağını yaşadığını ve bölge ülkeleri için örnek bir başarı öyküsü olduğunu açıklamaktan çekinmemişlerdir (Ataay, Kalfa, 2009:325).

Yerel seçimlerde oy oranını önemli ölçüde arttıran parti, bu tarihten sonra ilk yılında gösterdiği çekingen tavrını da değiştirmeye başladı. Emekçi örgütlerine karşı tavrı belli olan hükümet, yerel seçimden sonra da sendikaların özelleştirmeler, SSK hastanelerinin sağlık bakanlığına devri ve sosyal güvenlik ve sigorta ile ilgili düzenlemelere karşı tepkilerine duysuz kaldı. Memur sendikalarının gücünü kırabilmek için memurlara birer derece verilmesi ve KEY ödemelerinin nihayet yapılması yoluna giderken, işçi sendikalarının kendi aralarındaki görüş ayrılıklarını kullandı ve prim affı ve emekli maaşlarına yapılan zamlarla BAĞKUR ve SSK'lılardan gelebilecek tepkileri önlemeye çalıştı. Diğer yandan parti, TÜBİTAK üyeliklerinden sonra yeni kurulacak olan üniversitelerin rektörlüklerini belirlemede hükümete yetki verilmesi için hazırlanan yasa, RTÜK, TRT ve Merkez Bankası başkanlıkları ve HSYK üyelerinin seçiminde olduğu gibi, üst düzey kamu yöneticiliklerine partiye yakın isimlerin atanmasını son derece açık bir biçimde gerçekleştirmeye çalışıyordu. Diğer bürokratlar ise Erdoğan'ın sözleriyle partinin "hızına ayak uydurmak" veya "yoldan çekilmek" arasında bir tercihte bulunmaya zorlanıyordu.

Partinin bu "hızlı" temposu yargı ile yürütme arasında sürtüşmeleri de beraberinde getirdi. Avukatlık Yasası ve HSYK'nın yapısının değiştirilmesine yönelik girişimler, yargı bağımsızlığı ile ilgili şikâyetlerin yükselmesine neden oluyordu. Diğer yandan hükümetin parlamento çoğunlu sayesinde hızla çıkarttığı yasalar ve pragmatik işlemler yüksek yargıdan dönüyor (bkz. Çizelge 2-9, Çizelge 2-10), buna karşılık hükümet erkler ayırımına göre yargının yürütme ve yasamaya üstün olamayacağını, yargının milletin iradesini temsil eden yasamanın iradesini hiçe sayamayacağını savunuyordu. Bu savunmanın en uç noktasında Bülent Arınç, yasamanın isterse Anayasa Mahkemesini de kaldırabileceğini söylemiştir.

Yargı kurumları arasında parti ile karşı karşıya kalan en önemli iki kurumun Danıştay ve Anayasa Mahkemesi olduğu söylenebilir. Çizelge 2-9'da görüleceği gibi 2003 yılından itibaren Danıştaya gelen dava sayısında önemli artışlar olmuştur. Bu sayının artışında hangi tür davaların etken olduğu açık olmamakla birlikte özellikle yerel yönetimler ve kamu yönetimi reformu bağlamında gerçekleştirilmek istenen değişikliklerin önemli bir payı olduğu düşünülebilir. Öyleki reform takvimine uymak için hızla yasama organından geçirilen yasalar ve Danıştay'dan görüş alınmadan gerçekleştirilmek istenen önemli düzenlemeler, kurum ve iktidar arasında sürekli olarak tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur.

Çizelge 2-9: 1998-2007 Yılları Arasında Danıştay Dairelerine Gelen Davalar

Daire	1998	1999	2000 ⁽¹⁾	2001 ⁽¹⁾	2002	2003	2004 ⁽¹⁾	2005 ⁽¹⁾	2006 ⁽¹⁾	2007
Toplam	127 007	133 313	150 568	136 116	137 164	128 537	141 339	157 163	169 924	206 701
1.Daire	663	208	220	190	204	188	873	1 738	1 512	1 712
2.Daire	8 953	9 490	10 174	7 726	5 727	⁽²⁾ 2 389	593	-	-	-
Dava daireleri	117 391	123 615	140 174	128 200	131 233	125 960	139 873	155 425	168 412	204 989

Kaynak: Danıştay

Çizelge 2-10: 1983-2008 Yılları Arasında Anayasa Mahkemesine Gelen Davalar

Yıllar	İptal Davası Açmaya Yetkili Merciler	Mahkemeler	Kaldırılmasına İlişkin TBMM Kararlarına Karşı Yapılan Başvurular	Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı	Şahıslar	T O P L A M	Yıllar	İptal Davası Açmaya Yetkili Merciler	Mahkemeler	Kaldırılmasına İlişkin TBMM Kararlarına Karşı Yapılan Başvurular	Yargıtay Cumhuriyet Başsavcılığı	Şahıslar	T O P L A M
1983	-	11	-	6	1	18	1996	16	61	-	4	-	81
1984	6	8	-	4	3	21	1997	4	73	2	8	-	87
1985	12	19	-	2	2	35	1998	2	56	1	1	-	60
1986	10	14	-	-	-	24	1999	12	39	-	2	-	53
1987	13	22	-	3	1	39	2000	29	57	-	-	-	86
1988	10	52	-	2	3	67	2001	23	472	-	13	-	508
1989	8	23	-	5	4	40	2002	11	160	-	12	-	183
1990	13	27	-	7	-	47	2003	18	95	-	8	-	121
1991	7	54	-	7	-	68	2004	28	90	-	4	-	122
1992	5	43	-	7	1	56	2005	35	134	-	3	-	172
1993	20	33	-	5	-	58	2006	23	146	-	2	-	171
1994	19	34	39	7	-	99	2007	31	84	-	2	-	117
1995	13	43	-	6	-	62	2008	23	93	-	1	-	117

Kaynak: Anayasa Mahkemesi

Yüksek yargı kurumlarıyla yaşanan sürtüşmelerin bir ucunda da Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in bulunduğu söylemek yanlış olmayacaktır. Anayasa Mahkemesi başkanlığı tecrübesi ile reform takvimlerine uymak için hızla çıkarılan yasalara karşı çıkan Sezer 2003–2007 yılları arasında 25 kanunu iptal istemiyle Anayasa Mahkemesine göndermiştir. Bu rakam, Fahri Korutürk, Kenan Evren, Turgut Özal ve Süleyman Demirel'in iptal için anayasa mahkemesine yaptıkları başvurularının toplamından (18) fazladır.

Öte yandan partinin TÜSİAD ve ordu ile olan ilişkilerinde AB süreci ve cumhurbaşkanlığı seçiminde yaşanan gerginlikler karşısında daha katı bir tutum sergilemesi, partinin stratejisinde önemli bir eksen değişikliğini gösteriyordu. Daha önce belirtildiği gibi AKP, AB sürecine bağlılığını partinin kuruluşundan itibaren güçlü bir biçimde ifade ediyordu. Özellikle Kıbrıs konusunda geleneksel politikaları terk ederek bir risk almak pahasına da olsa AB taraftarı bir çizgi benimsenmişti. Ancak yerel seçimler sonrasında AB'nin isteklerine karşı daha temkinli bir duruş sergilenmeye başladı. Birlikte müzakerelere başlanmasına karar verilecek olan 17 Aralık 2004 öncesinde alkollü içeceklerin belirli bölgelerde satılmasına yönelik girişim ve yeni TCK tasarısında zinanın bir suç olarak

tanımlanması yurt içi kamuoyunda olduğu gibi AB ülkelerini de rahatsız ediyordu. Parti ise toplumun değerleri ve ihtiyaçları doğrultusunda kanunların hazırlandığını ifade ederek direnç gösterdi. Daha sonraki süreçte geri adım atılsa da bu olaylar partinin AB ile olan ilişkilerinin geleceği konusunda ipucu veriyordu. Nitekim tam üyelik müzakerelerinin başlatılması kararının ardından Kıbrıs Rum kesimine Türk havaalanları ve limanlarının açılması ve Kıbrıs'ın bir bütün olarak tanınmasını gerektiren ek protokolün imzalanması konusu Birlik'le Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilemesine ve AB'nin insan hakları, kadın hakları ve sendikal haklar konusunda yapılmasını beklediği reformlarda bir duraksama yaşanmasına yol açtı. Bu tikanıklıklar sonucunda AB Komisyonu sekiz başlıkta müzakereleri durdurma kararı aldığını bildirdi. AB komisyonunun Müzakereleri askıya alması olasılığına karşı Ercan Havaalanı'nın uluslararası ulaşımına açılması karşılığında bir liman ve havaalanının Rumlara açılması teklifi sunan partinin bu girişimi de başarısız kaldı. Öte yandan Birliğin üyeleri Ermeni soykırımı iddialarını parlamentolarında tartışmaya açarak 1915 olaylarının soykırım olarak tanımlanmasını kabul etmeye başladılar. Böylelikle Kıbrıs politikasında yaşanan sıkıntıyı örtbas etmeye çalışan parti, AB'yi "ayak oyunları yapmak" ve bir "Hıristiyan klübü" olmakla suçlamaya başladı. Partinin AB'nin isteklerine karşı yeni bir ivme kazanması ancak 2007 milletvekili seçimi sonrasında gerçekleştirilmeye çalışılan anayasa değişikliğinin tartışılmaya başlamasıyla oldu. Bu yumuşamanın Anayasa ve yargı alanında yapılacak yasal değişiklikler için güçlü bir yurtdışı desteği ihtiyacından kaynaklanmış olabileceği düşünülebilir. Ancak yine de 2007 seçimine kadar olan süreçte partinin AB ile olan ilişkilerinin ilk dönemle kıyaslanamayacak ölçüde bozulduğu söylenebilir.

AB ve UPF tarafından çizilen reform takvimini partiye verdiği desteğin pusulası olarak gören TÜSİAD için bu sapmalar rahatsızlık verici gelişmelerdi. Bu nedenle partiye yönelik eleştirel bir tutum gelişmeye başladı. Hükümetin reform sürecinde yaşadığı yavaşlama ve mesleki eğitim alanında yapmaya çalıştığı düzenlemeler karşısında uyarı niteliğinde demeçler verilerek raporlar hazırlandı. Ancak AKP, artık TÜSİAD'ı siyasi bir dernek değil yalnızca kendi alanıyla ilgili bir örgüt olarak gördüğünü söyleyebiliyordu. Seçim sistemi veya laiklik ile ilgili tartışmalara derneğin taraf olması uygun görülüyordu. Cumhurbaşkanlığı seçim süreci ise hem TÜSİAD hem de 2002 seçiminden sonra düşük bir profil sergileyen ordunun daha sert uyarılarda bulunmasına yol açtı. 16 Mayıs 2007 tarihinde görev süresi dolacak olan Cumhurbaşkanı Ahmet Necdet Sezer'in yerine kimin cumhurbaşkanı olacağı sorusu, cumhurbaşkanlığı seçimden çok daha öncesinde gündeme gelmeye başlamıştı. CHP yeni seçilecek olan cumhurbaşkanının üzerinde herkesin uzlaşabileceği ılımlı bir isim olması gerektiğini söylüyor, AKP'nin bu süreçte rejimi zorlamaması gerektiğini belirtiyordu. AKP ise cumhurbaşkanlığı seçimine henüz çok zaman

olduğunu söyleyerek bu konuda bir gündem oluşmasını engelliyordu. Ancak seçim zamanı yaklaştıkça cumhurbaşkanlığı seçimi tam bir pandora kutusuna dönüştü. CHP mecliste uzlaşma sağlanamaması halinde cumhurbaşkanlığı seçimi için mecliste 367 milletvekili olması gerektiğini Anayasa Mahkemesine götüreceklerini söylüyor, AKP ise mecliste çoğunluğa sahip olan partinin istediği kişiyi cumhurbaşkanı olarak seçebileceğini, bu konuda mutlaka bir uzlaşmaya gerek olmadığını savunuyordu. Öyle ki Erdoğan'a göre "Düşüncesini açık, net açıklamış bir parlamento içi ve parlamento dışı muhalefetle görüşmenin bir anlamı" yoktu ve uzlaşma arayışları "bir zaman israfı" idi. Diğer yandan AKP, aday belirleme sürecinde tüm yetkinin Başbakan Erdoğan'da olduğunu açıklamıştı. İlk günlerden itibaren cumhurbaşkanlığı için Bülent Arınç, Tayyip Erdoğan ve Abdullah Gül'ün isimleri kamuoyunda tartışılmaya başladı. Bülent Arınç yaptığı "Müslüman cumhurbaşkanı" tanımlamasıyla rejim tartışmalarını ateşledi. Diğer yandan CHP ve medya Tayyip Erdoğan'ın kişisel siyasi geçmişi nedeniyle cumhurbaşkanlığı için direktmemesi gerektiğini yüksek sesle dile getiriyordu. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Yaşar Büyükanıt ise yaşanan rejim tartışmalarına karşılık seçilecek cumhurbaşkanının, "Hem vatandaş hem TSK'nın bir personeli olarak cumhuriyetin temel değerlerine sözde değil özde bağlı olan bir kişinin cumhurbaşkanı seçilecek olmasını umut ediyoruz" diyerek ordunun da cumhurbaşkanlığı seçimi konusundaki endişelerini dile getirdi. AKP seçmenleri arasında dahi Erdoğan'ın değil daha ılımlı bir ismin aday gösterilmesi isteniyordu. Adaylık süresinin bitmesine bir gün kalana kadar parti, belki de aday üzerinde tartışma yapılmasını engellemek için, adayını ilan etmedi. Öte yandan cumhurbaşkanlığı seçimi ulusalcı sivil toplum örgütleri tarafından da endişe ile takip ediliyor, geniş katılımlı cumhuriyet mitingleriyle AKP'nin cumhurbaşkanlığı seçimi sürecindeki tutumu protesto ediliyordu. Nihayetinde Genel Kurmay başkanlığı internet sitesinde ordunun laiklik ve cumhuriyetin temel nitelikleri konusundaki kaygılarını dile getiren bir açıklama yapılarak hükümet bir kez daha uyarıldı. E-muhtıra olarak tanımlanan bu olay sonrasında gündem bir anda değişerek ordunun demokrasiye müdahalesine dönüştürüldü. Bu ise bazı yazarlar tarafından da değinildiği gibi partinin mağdur imajını perçinlemesine yaradı.

Son derece gerilimli bir süreç sonrasında partinin adayının Abdullah Gül olduğu ilan edildi ve Bülent Arınç meclis başkanı olarak oturumun başlatılması için CHP'nin iddia ettiği gibi 367 milletvekili aramayacağını, 184 milletvekilinin yeterli olduğunu söyledi. Böylelikle 27 Nisan'da on birinci cumhurbaşkanını seçmek için yapılan seçimde Abdullah Gül 357 oy alarak, cumhurbaşkanı seçimi için gereken 367 oyun altında kaldı. CHP ise daha önce söylediği gibi konuyu Anayasa Mahkemesine götürdü. Anayasa Mahkemesinin aldığı karar ikinci bir tartışma dalgasını tetikledi. Anayasa Mahkemesinin kararına göre cumhurbaşkanlığı

seçiminin ilk tur oylaması iptal edildi. Böylelikle cumhurbaşkanının görevde bulunan meclis tarafından seçilebilme olanağı da kalmamış oldu. Mahkemenin kararı parti tarafından şiddetle kınandı. Erdoğan kararın yüz karası olduğunu söyleyecek kadar kızgınlık gösteriyor, diğer yandan parti genel seçimleri dört yıla, cumhurbaşkanlığı süresini ise beş yıla indirirken bir kişinin iki defa cumhurbaşkanı olabilmesine, cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesine ve referandum süresinin 45 güne indirilmesine yönelik anayasa değişikliği yoluyla milletvekili seçiminden önce cumhurbaşkanlığı seçiminin gerçekleştirilmesi için çalışıyordu. TUSİAD ve muhalefet partileri AKP iktidarının toplum tarafından dile getirilen rejime yönelik kaygılara kulak vermesi gerektiğini belirterek erken seçime gidilmesi ve cumhurbaşkanının yeni oluşacak meclis tarafından seçilmesini istiyordu. Bu taleplere karşı Erdoğan, meclisin ne yapacağını onlardan daha iyi bileceğini söyleyerek uzlaşmaz tutumunu sürdürdü. Ancak anayasa değişikliğinin cumhurbaşkanından dönmesi ile birlikte tek seçenek olarak milletvekili seçiminin erkene alınması kaldı. Böylelikle 22 Temmuz 2007 tarihinde gerçekleştirilecek olan genel seçim öncesinde cumhurbaşkanı seçimi gerçekleştirilememiş, yalnızca parlamentodaki partiler arasında değil toplumsal kutuplar arasındaki uzlaşma anlayışının da kaybolduğu gerilimli bir siyasi atmosfer oluşmuştur.

Cumhurbaşkanının mevcut parlamento tarafından seçilme olanağının kalmaması nedeniyle partiler artık milletvekili genel seçimine odaklanmaya başladılar. Bu çalışmaların en başında da partilerin seçim ortaklıkları arayışına girmeleri bulunuyordu. Gerçekte sol içinde birleşmeye yönelik adımlar sendika ve bazı siyasi partilerin içinde yer aldığı 10 Haziran Hareketi olarak bilenen süreçte atılmaya başlanmıştı. Ancak CHP, solda bir krizin olmadığını savunarak bu hareketi desteklememişti. Öte yandan AKP karşısında güç birliği yapma ihtiyacı daha ağır basmaya başladı. Bu ihtiyaç karşısında ilk olarak DSP'den koparak İsmail Cem tarafından kurulan YTP, CHP'ye katılma kararı aldı. Daha sonra ise DSP ve CHP arasında bir anlaşma sağlanarak DSP'lilerin CHP listelerinden seçilebilecek sıralarda aday gösterilmesi konusunda uzlaşıldı. Soldaki bu güç birliğine DTP ile yakınlaşmaya çalışan Murat Karayalçın başkanlığındaki SHP katılmadı. ANAP ve DYP arasındaki birleşme çalışmaları ise büyük bir hayal kırıklığına dönüştü. Erkan Mumcu başkanlığındaki ANAP ve Mehmet Ağar başkanlığındaki DYP, Demokrat Parti adı altında birleşme kararı alarak merkez sağda AKP'ye karşı ciddi bir alternatif yaratmaya çalışıyorlardı. Bu süreçte DYP partinin adını ve amblemi değiştirmeye kadar ilerledi. Ancak partiler arasında son ana kadar süren anlaşmazlıklar nedeniyle bu birleşme gerçekleştirilemedi. Sonuç, kuruluşundan bu yana ilk kez ANAP'ın seçime katılamaması oldu. Sağın bir diğer temsilcisi MHP ise AKP dışındaki sağ partilerin içinde buldukları durum nedeniyle BBP ile ittifak yapma ihtiyacı hissetmedi.

AKP dışındaki hem sağ hem de sol partiler propagandalarını ulusalcılık, milliyetçilik ve laiklik konularında yoğunlaştırdılar. Öyle ki sosyalist İşçi Partisi dahi amblemindeki renkleri değiştirerek kırmızı beyaz renkleri kullanmaya başladı. Bu, aslında AKP'nin iktidara gelmesinden hemen sonra başlayan ve aralarındaki fikir ayrılıklarını bir kenara bırakarak ulusal devlet yapısının savunulması gerektiğine inanan ulusalcı birleşmenin bir sonucu olarak görülebilir. Sol için neoliberal politikalar karşısında durabilecek elde kalan tek kale, uluslararası baskılara direnebilecek bir ulus devletti. Nitekim cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde gerçekleştirilen cumhuriyet mitinglerinde de laikliğin yanı sıra ABD, AB ve uluslararası finans kuruluşlarına karşı anti-empyralist eleştiri ağırlığını koymuştu. Milliyetçi sağ için ise AKP'nin sözcüğünü yaptığı çok kültürcülük, milli kimliğin aşınması ve ulusal birliğin tehdit altında kalmasına yol açıyordu. Erdoğan'ın bir başbakan olarak ilk kez "Kürt sorunu" ifadesini kullanması, diğer yandan anadilde yayın, eğitim ve grup haklarının tanınmasına yönelik AB baskısı bu grupların öfkesini giderek arttırıyordu. Bu öfkenin sembolik ifadesi Devlet Bahçeli'nin miting meydanında Öcalan'ın idamı için ip sallaması oldu. Ancak 22 Temmuz Milletvekili Genel Seçiminin sonuçlarını gösteren Çizelge 2-11'de görüldüğü gibi, seçmenlerin önemli bir çoğunluğu için rejim tartışmaları, anti-empyralizm veya ulusal kimliğin tehdit altında olması istikrarlı bir yönetimi çağrıştıran "durmak yok, yola devam" sloganı karşısında beklenen sonucu vermedi. AKP, bu defa katılım oranının %84,3 olduğu seçimde, oyların %46,6'sını alarak bir önceki seçime göre oylarını 12,3 puan arttırdı. Bu oran 1969 seçiminde oyların %46,6'sını alan Adalet Partisinden bu yana alınan en yüksek oy oranıydı.

Çizelge 2-11: 22 Temmuz 2007 Milletvekili Genel Seçimi Sonuçları

Seçmen Sayısı: 42.799.303	Aldığı Oy Sayısı (Toplam Geçerli Oy)	Oy Oranı (%)	Kazanılan Milletvekilliği Sayısı	Meclisteki Temsil Oranı (%)	2002 Seçimine Göre +/- NO/KO
Katılım Oranı: %84,3					
Temsil Edilmeyen Oy Oranı:%13					
AKP	16.327.291	46,6	341	62,1	+12,3
CHP	7.317.808	20,9	112	20,4	+1,5
MHP	5.001.869	14,3	70	12,7	+5,9
SP (FP)	820.289	2,3	-	-	-0,2
GP	1.064.871	3	-	-	-4,2
BĞZ	1.835.486	5,2	26	4,7	+4,2
DĞR (9 Parti)	2.682.077	7,7	-	-	+5,7
TOPLAM	35.049.691	100	549	100	17 / 11,95

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

Seçim sonuçları AKP için önemli bir başarı olmakla birlikte, meclisin yapısı ve koltuk sayısı açısından 2002 seçimine göre daha zor bir aritmetik oluşturmuştu. CHP, DSP ile kurduğu ittifaka rağmen oy oranını yalnızca 1,5 puan arttırırken, MHP daha başarılı bir

sonuçla meclise girmeyi başardı. Meclisin diğer yeni grubu ise ulusal barajdan kurtulmak için seçime bağımsız aday olarak giren DTP'liler oldu. Böylelikle AKP'nin seçim öncesinde üzerinde sıklıkla vurguda bulunduğu anayasal değişikliklerin gerçekleştirilebilmesi ve cumhurbaşkanlığı seçiminin yapılabilmesi için gerekli 367 sayısına ulaşmak, 2002 sonrası oluşan meclisten daha zor hale geldi. Nitekim seçim sonuçlarının kesinleşmeye başlamasından sonra Erdoğan, AKP genel merkezinin balkonundan coşkulu kalabalığa uzlaşmacı ve ılımlı bir siyaset izleme sinyalleri vererek, seçim öncesi yaşanan kutuplaşmanın geride kalması gerektiğini söylüyordu. Ancak bu uzlaşma arayışı MHP'nin Ağustos ayında Abdullah Gül'ün on birinci cumhurbaşkanı olarak seçilmesi ve sonrasında türban serbestisine yönelik anayasa değişikliğine verdiği destekle sınırlı kaldı. 2004 Mahalli İdareler seçiminde mahalli idarelerin büyük çoğunluğunu kazanan ve 2007 milletvekili seçiminden de bir zaferle çıkan AKP, hükümetle cumhurbaşkanlığı arasındaki ilişkilerde Ahmet Necdet Sezer'den farklı olacağı tahmin edilen Abdullah Gül'ün cumhurbaşkanı olması ile birlikte iktidarını perçinlemiş ve güçlenmiş oluyordu (Ataay, Kalfa, 2009:303) .

Çizelge 2-12: 1993–2010 Yılları Arasında Cumhurbaşkanları Tarafından Yapılan İşlemler

		Kanun	Kanun	Bakanlar	Bakanlar	Müşterek	Üçlü Asker ve	Vekâlet	Af
			Hükmünde	Kurulu	Kurulu		Diğer		
		Kararname	Kararnamesi	Kararnamesi	Kararnamesi	Kararnameler	Kararnameler		
Süleyman Demirel	Gelen	657	114	301	9812	7269	3124	1603	98
	Onay	643	109	297	9788	6855	3113	1603	95
	Geri Alınan ve İade	14	5	4	24	414	11	0	3
	Geri Alınan ve İade/Gelen	0,021	0,044	0,013	0,002	0,057	0,004	0,000	0,031
Ahmet Necdet Sezer	Gelen	1120	32	211	11639	6380	2267	2362	272
	Onay	1048	25	178	11622	5533	2265	2362	261
	Geri Alınan ve İade	72	7	33	17	847	2	0	11
	Geri Alınan ve İade/Gelen	0,064	0,219	0,156	0,001	0,133	0,001	0,000	0,040
Abdullah Gül (28.08.2007- 11.03.2010)	Gelen	269	0	100	3284	1742	634	1047	15
	Onay	266	0	100	3272	1711	634	1047	10
	Geri Alınan ve İade	3	0	0	11	25	0	0	3
	Geri Alınan ve İade/Gelen	0,011		0,000	0,003	0,014	0,000	0,000	0,200

Kaynak: Cumhurbaşkanlığı Kanunlar, Kararlar ve Hukuk İşleri Başkanlığı

Öte yandan cumhurbaşkanının halk tarafından 5 yıllığına ve en fazla iki defa seçilebilmesini, milletvekili seçimlerinin 5 yıl yerine 4 yılda bir yapılmasını ve TBMM toplantı yeter sayısının 184 olmasını öngören Anayasa değişikliği paketi ekim ayında yapılan halkoylamasıyla kabul edildi. Halkoylaması Özal döneminden beri tartışılan 5+5 sisteminin sonunda kabul edilmesini sağlıyordu, ancak başka bir bakış açısına göre %67,5'lik düşük katılım ve %31'lik "hayır" oyu, AKP karşıtlarının da heyecanını yitirdiklerini göstermek açısından önemliydi.

Çizelge 2-13: 21 Ekim 2007 Anayasa Değişikliği Halkoylaması Sonuçları

Kayıtlı seçmen sayısı (gümrük dâhil)	42.690.252
Oy kullanan seçmen sayısı	28.819.319
Katılım oranı	%67,51
Evet oyu verenlerin sayısı	19.422.714
Evet oyu verenlerin oranı	%68,95
Hayır oyu verenlerin sayısı	8.744.947
Hayır oyu verenlerin oranı	%31,05

Kaynak: Yüksek Seçim Kurulu

Sonuç olarak 2001 yılında SP'den kopan bir grup milletvekili, altı yıl içinde devletin en yüksek makamı olan cumhurbaşkanlığı, merkezi yönetimi elinde tutan başbakanlık ve yerel yönetimlerin önemli bir çoğunluğuna sahip olmayı başardı. Bunu yaparken ilk başlarda daha uzlaşmacı bir görünüm sergileyen partinin, seçim sonuçları ve elde ettiği olanaklar çerçevesinde daha katı bir politika çizgisine taşındığı söylenebilir (Ataay, Kalfa, 2009:304-305). Kuşkusuz partinin daha cesur adımlar atabilmesindeki en önemli etkenler, partinin bir yandan uluslararası aktörlerinin ve yerel sermaye kesimlerinin önemli bir bölümünün desteğini arkasına almayı başarması, ancak diğer yandan da katı neoliberal ekonomi taraftarlığına karşılık bu politikalarından olumsuz etkilenen kesimlerin de desteğini alabilmesidir. Partinin güçlendikten sonra yerel büyük sermaye ve karşıt sivil oluşumlara ve uluslararası finans kuruluşlarına karşı daha sert davranabilmesi halk desteğine ne kadar güvenildiğini göstermektedir. Bu noktada, partinin ekonomi politikalarının değerlendirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Toplumsal kesimlerin partiye olan desteğinin arkasındaki nedenler, klasik bir popülizm tanımlamasında olduğu gibi toplumsal bölüşüm politikalarında halk kesimleri lehine bir ekonomik tercihten mi kaynaklanmaktadır? Bu soruya cevap verebilmek için, neoliberal politikaların toplumsal sonuçları ve partinin ekonomi politikaları bir sonraki bölümde ele alınmıştır.

2.3 Neoliberal Ekonomi Uygulamalarının Toplumsal Kesimler için Sonuçları

Yeni liberal ekonominin siyaseti ekonomiden ayırma prensibi, kendisini Buchanan'ın kamu tercihi kuramında açıkça ifadesini bulmuştur. Bu prensip, sadece ekonomi de değil toplumsal yaşamın neredeyse tamamında bir depolitizasyon öngören 12 Eylül rejimiyle de oldukça uyumlu bir yaklaşım olmuştur. Bunun yanı sıra, UPF ve Dünya Bankasıyla yapılan görüşmelerde ve borç ve kredi anlaşmalarının yapıldığı uluslararası kredi kuruluşlarında da ekonomiye devletin ve bu bağlamda da siyasal partilerin müdahalelerinin kısıtlanmasını istemesi ve Türkiye'nin iç-dış borç faiz geri ödemeleri, bütçe açıkları, artan kamu harcamalarının karşılanabilmesi gibi mali güçlükleri ancak bu tür desteklerin

sürdürülebilmesiyle sağlayabilecek durumda olması, iktidara gelen tüm partilerin kendilerine özgü ekonomi politikaları uygulamalarını engellemiş; her ekonomik krizin ardından partilerin ekonomideki hareket alanları daha fazla daralmıştır.

Neoliberal dışa açılmayla birlikte ekonomideki değişim otoyollar, köprüler ve telekomünikasyon alanlarında yapılan alt yapı yatırımları ve ülkeye giren yeni ürünlerle fark ediliyordu. Ancak tüm bu gelişmelerin bedelinin ödenmesi gerekiyordu. Türkiye için bu kaybedenler kesimi, sabit ücretli işçi, memur, küçük köylü, marjinal işlerde çalışan ve sosyal güvenlikten yoksun geniş bir halk kesimi anlamına geliyordu. Bu tezde popülizm politik ekonomi bağlamında ele alınmamıştır ve yazarın da ekonomi politikaları konusunda yeterli bir altyapısı bulunmamaktadır. Bu nedenle neoliberal politikaların dönüştürdüğü bölüşüm ilişkilerinin detaylı bir analizini yapmak yerinde olmayacaktır. Ancak yine de neoliberal popülizmin doğasında var olan çelişkiyi gösterebilmek için toplumsal eşitsizliğin boyutları hakkında genel bir tablo çizilmeye çalışılmıştır.

1980 sonrası iktidarların “Başka alternatif yok” zırhının arkasına saklanmalarına rağmen, küresel ekonomiye geçiş stratejilerinde maliye, işsizlik ve eşitlik arasında farklı tercihler yapılabilmekte, ülkeler bu hedeflerden bir veya ikisine karşılık diğerlerinde görece bir eksiklik kabullenebilmektedir. Örneğin ABD’de toplumsal eşitliğin göz ardı edildiği buna karşılık örgütlü pazarlık gücünden yoksun, adaletsiz bir dağılım sergileyen ücretlerin görüldüğü daha yüksek bir istihdam düzeyinin tercih edildiği görülmektedir. Diğer yandan yüksek sosyal harcamaların yapıldığı Avrupa refah devletlerinde istihdamın ABD’ye göre daha düşük olduğu, buna karşılık olarak toplumsal eşitliğin daha yüksek oranda sağlandığı görülmektedir (Myles ve Quadagno, 2002:45) . Ronald Schetkatt (2001) piyasayı olumsuz etkilediği ileri sürülen refah devleti politikalarını ABD, Avusturya, Danimarka, İrlanda ve Hollanda’yla karşılaştırarak makro-ekonomik/sosyal göstergeler bakımından inceleyerek yüksek vergi oranlarının olduğu, işçilere toplu sözleşme ve iş güvencesi sağlayan ve ücret dağılımında eşitliğe yönelik düzenlemelerin bulunduğu Avrupa ülkelerinin ekonomik performanslarının ABD’yle farklılık göstermediğini, hatta bazılarının daha başarılı olduğunu ortaya koymuştur.

1980–2003 arasında Türkiye’deki iktidarların söz konusu üç politika arasındaki tercihleri ise ilginç bir görünüm sergilemektedir. Toplumun geniş kesimlerinin ekonomi politikalarından nasıl etkilendiğini gösteren temel göstergelerin hemen hepsi, 1980–2000 arasında devasa bir eşitsizliğe işaret etmektedir. Bu göstergelerden bir kaçına yer verilmesi bu eşitsizliğin boyutlarını göstermek açısından kullanılabilir. Çizelge 2-14, 1980’lerde neoliberal ekonomi politikalarına geçiş yapan OECD ülkelerinde toplumdaki gelir dağılımının adaletli olup olmadığını gösteren Gini katsayısının 1990’lara kadar olan dönemde değişimini

göstermektedir. Çizelgede görülebileceği gibi birkaç istisna hariç, neoliberal ekonomi politikalarına geçiş yapan ülkelerin çoğunda 1980'lerden 1990'a doğru gidildiğinde toplumsal eşitsizliğin bozulduğu görülmektedir. Türkiye'de bu katsayı 1980'lerde %43,5 iken 1990'ların ortalarında %49,1'e yükselmiştir. Bu rakam Meksika'dan (52,6) sonra en yüksek adaletsizliği göstermektedir. Diğer bir deyişle kapitalizmin eşitsizlikçi etkilerine karşı toplumsal kesimlerin korunmasını sağlayabilecek mekanizmaların olmadığı, demokrasinin az gelişmiş olduğu ülkelerde neoliberalleşmenin gelişmiş demokrasilere oranla çok daha yıkıcı etkiler gösterdiği söylenebilir.

Çizelge 2-14: Çeşitli Ülkelerde Gini Katsayısının Değişimi (Esneklik=0,5)

Ülke/Dönem	1970'ler	1980'ler	1990'lar
Avustralya	29,1	31,2	30,5
Avusturya		25,3	26,1
Belçika		25,9	27,2
Kanada	29,8	29,0	28,5
Danimarka		22,9	21,7
Finlandiya	23,5	20,7	22,8
Fransa		27,6	27,8
Almanya		26,5	28,2
Yunanistan	41,3	33,6	33,6
Macaristan		29,2	28,3
İrlanda		33,1	32,4
İtalya		30,6	34,5
Japonya	26,6	25,2	26,0
Meksika	52,2	50,2	52,6
Hollanda	22,6	23,4	25,5
Norveç		23,4	25,6
İsveç	23,2	21,6	23,0
İsviçre			26,9
Türkiye		43,5	49,1
Birleşik Krallık	25,5	29,4	32,4
Birleşik Devletler	31,3	34,0	34,4

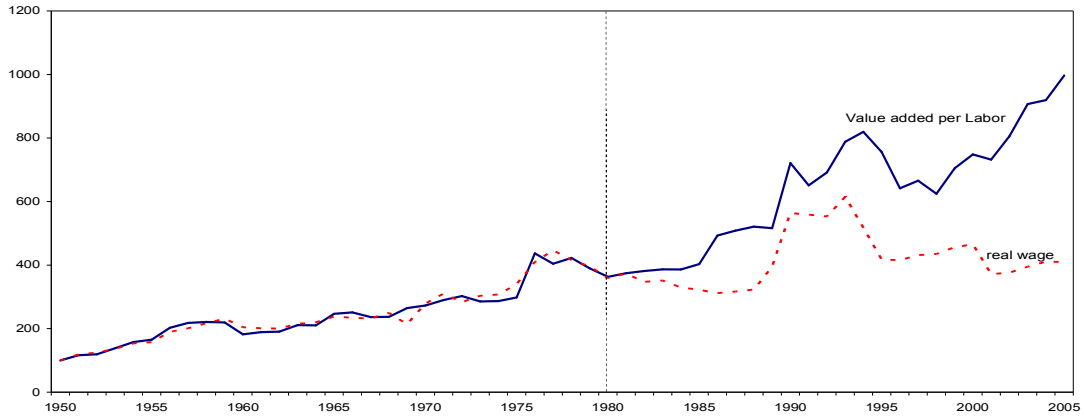
Kaynak: OECD

Kuşkusuz bu yüksek toplumsal eşitsizliğin farklı bileşenleri bulunmaktadır. Bu bileşenler içinde neoliberalleşmenin kaybedenlerini oluşturan imalat sanayinde çalışan emekçilerin yaratılan katma değer karşılığında aldıkları pay, ücretliler arasındaki gelir farklılıkları ve tarımsal kesimin durumuna değinilerek, dönemin genel bir tablosu sunulabilir.

Emekçilerin neoliberal ekonomiye geçişle sürecinde nasıl etkilendiklerini anlayabilmek için, emekçilerin ürettikleri katma değerden aldıkları payın ne olduğu bir

gösterge olarak kullanılabilir. Şekil 2-1 Türk imalat sanayinde 1950–2005 arası dönemde işçi başına reel katma değer ile reel ücret arasındaki ilişkiyi göstermektedir.

Şekil 2-1: Türk İmalat Sanayinde Emek Üretkenliği ve Reel Ücretler (1950–2005)

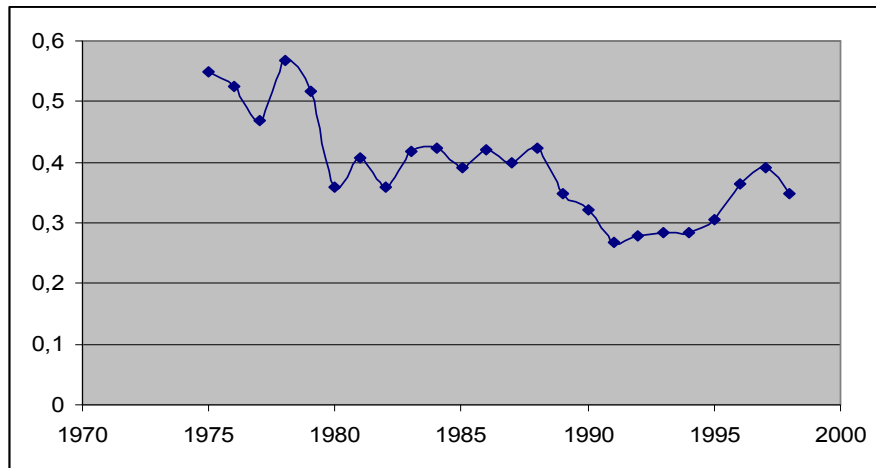

Kaynak: Yeldan (2009:150)

Şekilde açıkça görülebileceği gibi 1950’den 1970 sonlarına kadar olan dönemde hem emek üretkenliği hem de emekçilerin yaptıkları üretimden aldıkları pay istikrarlı bir gelişim göstermektedir. Ancak 1980 darbesinden sonra bu ilişki keskin bir biçimde bozulmakta, 1990 sonrasında ise makas büyük oranda açılmaktadır. Bu rakamların kelimelere çevirisi ise 1980 sonrası neoliberalleşme sürecinde yoğun bir emek sömürüsü gerçekleştiğini göstermektedir. Bu sömürünün gerçekleştirilebilmesi, kuşkusuz emeğin hakkını koruyabilecek sendikaların da neoliberalleşme sürecinde şiddetli bir biçimde güçlerinin kısıtlanması ve 1980 sonrası hükümetlerin farklı partilerden olsalar da aynı ekonomik programı takip etmeleriyle olanaklı hale gelmiştir.

Toplumsal eşitsizliğin bir diğer göstergesi, ücretliler arasındaki dengesizliklerin değerlendirilebildiği en düşük ücretlerin medyan tam zamanlı kazançlara oranlarıdır. Türkiye için bu oranın 1975–1998 arasındaki değerleri Şekil 2-2’de gösterilmiştir.

Şekil 2-2: En Düşük Ücretlerin Medyan Tam Zamanlı Kazançlara Oranları

Kaynak: OECD

Şekil 2-2'nin gösterdiği gibi, 1980 darbesinden sonra ücretliler arasındaki eşitsizlik önemli ölçüde artmış, 1990'larda bu eşitsizlik daha fazla açılmıştır. 1995 sonrasında bu aralık kapatılmaya çalışılmışsa da 2000'li yıllara girilirken tekrar bir düşüş yaşanmıştır. Sabit ücretli özel sektör ve kamu çalışanlarının ücretlerindeki artış, enflasyon karşısında hızla değer kaybederken, reel ücretlerin üzerindeki baskıyı azaltmak için harekete geçebilecek sendikalar, 1982 Anayasasının getirdiği yasaklar nedeniyle güçlü bir tepki verememiş, Dünya Bankası ve UPF'yle yapılan mali anlaşmalarda ücretlerdeki artış belirlenmiş olduğundan, *mali disipline* uygun olarak bu kesimlerin talepleri göz ardı edilmiştir (Güçlü ve Bilen, 1995). Öte yandan ücretliler arasında da eşitsiz bir dağılım ortaya çıkmış, üst tabaka bürokrat, memur ve özel sektör üst düzey çalışanları bu olumsuz süreçten daha az etkilenmiştir.

Neoliberal dönüşümün bedelini ödeyen diğer kesimler yeni dönemde ekonominin gözden çıkardığı küçük çiftçiler olarak gösterilebilir. Küçük üreticilerin 1980 sonrası içine düştükleri durumun genel bir nedeni olduğunu da söylemek gerekir. Soğuk Savaş yıllarında sosyalist düşüncelerin kırsal alanlarda yayılmasını engellemek isteyen sermaye sınıfları, bu dönemde küçük çiftçilerin korunmasına yönelik tedbirler alıyorlardı. Ancak 1980 sonrası dönemde komünist bloğun zayıflamasıyla birlikte tarımsal teşvik sistemleri büyük ölçekli işletmeler lehine değiştirilmeye başladı. Sanayi için gerekli ürünlerin destekleri metropol ülkelerde sürdürülse de UPF güdümüne giren az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde bu ürünlerin dahi desteklenmemesine yönelik telkinlerde bulunulmaya başlanmıştır. Türkiye için de aynı sürecin işlediği, hatta tarımsal üretimin aşamalı olarak tasfiye edildiği iddia edilmektedir (Oral, 2006:109-115).

Hükümetlerin tarımsal üretimi ve üreticiyi korumak için kullandığı en önemli araçlardan bir tanesi destekleme alımları yapılması olarak değerlendirilebilir. Bu açıdan destekleme fiyatlarındaki değişim, tarım kesiminin gelir durumunu irdelemek için kullanılabilir. Çizelge 2-15 seçilmiş bazı ürünlerde tarımsal destekleme alımlarındaki fiyat artışlarının enflasyon artışı karşısındaki durumunu göstermektedir.

Çizelge 2-15: Seçilmiş Tarımsal Ürünlerin Destekleme Alım Fiyatlarındaki (TL/kg) Yüzde Artışın TEFE ile Karşılaştırması

	TEFE	Arpa	Buğday	Çay	Pamuk	Ş. Pancarı	Tütün	Ayçiçeği	Fındık
1981	36,8	19,16	46,48	9,63	-10,80	10,94	-13,20	-3,47	-23,16
1982	27	-14,75	-4,60	7,15	-3,19	0,95	26,04	-2,00	-7,00
1983	30,5	6,86	-1,22	2,23	-8,71	-14,97	3,10	-8,50	-13,83
1984	50,3	50,54	7,54	-11,94	46,54	-17,95	-16,39	30,03	-6,30
1985	43,2	-23,63	-9,78	-4,59	-13,79	12,60	-0,96	-14,11	124,26
1986	29,6	-6,95	-3,00	-3,17	-6,46	-7,04	14,19	-11,29	-27,23
1987	32,1	-5,65	-9,72	-7,81	77,97	1,16	54,65	-4,12	41,09
1988	68,3	1,71	2,57	-4,66	-27,72	30,38	32,88	3,79	1,74
1989	63,9	35,36	34,23	-5,84	22,35	21,53	-1,55	16,64	-27,68
1990	52,3	-8,23	1,32	16,07	-13,92	16,75	11,17	-23,26	-27,08
1991	55,4	6,04	-5,62	-5,50	1,61	-1,88	-14,36	20,01	7,29

1992	62,1	-4,78	-8,78	6,35	7,21	1,20	74,47	8,67	9,44
1993	58,4	5,06	1,03	-11,85	-7,98	-2,22	-31,57	-2,86	45,46
1994	120,7	-51,72	-29,06	-47,87	59,67	-35,09	-57,91	16,58	64,73
1995	86	12,72	24,45	14,28	-26,96	80,47	4,16	2,91	-40,67
1996	76	102,72	121,23	27,64	-7,50	-2,36	10,38	34,93	76,14
1997	81,8	-13,17	-22,74	19,97	22,06	72,19	23,05	-3,42	75,87
1998	71,8	-18,35	-19,37	1,67	-41,90	-25,78	2,55	-6,90	-26,51
1999	53,1	0,52	-7,53	-9,21	-14,84	4,37	7,15	-36,70	-13,23
2000	51,4	-22,13	-18,30	-22,28	10,66	-23,03	-30,46	-24,48	-51,37
2001	61,6	1,72	-10,24	-5,77	-3,79	-23,52	-22,71	60,31	-21,27
2002	50,1	-30,75	-4,19	-23,70	-32,43	8,73	-17,90	-24,47	-44,28

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

Çizelgede görülebileceği gibi, tarımsal destekleme alım fiyatlarındaki artışlar, çoğunlukla enflasyon oranlarının altında kalmış, çiftçilerin reel kazançlarında bir aşınmaya neden olmuştur. Diğer yandan artan girdi fiyatları, yüksek faizli tarımsal krediler, destekleme alımlarının azalması ve büyük çaplı üretimin küçük çiftçilere tercih edilmesi gibi nedenlerle bir gerileme sürecine giren tarım sektörü toplumsal eşitsizliğin bir diğer önemli kaynağını oluşturmuştur. 1980 sonrası tarımın aşamalı olarak tasfiyesi politikalarının sonucunda 1990'lara kadar istihdamın yarısına yakınının çalıştığı tarımın GSMH'dan aldığı pay sürekli olarak azalmıştır (bkz. Çizelge 2-16). Kırsal kesimde yaşanan fakirleşme hem kırsal alanda bir topraksızlaşmaya hem de kırsal bölgelerde yaşanların geçim sıkıntılarını aşmak için kentlere göç etmesine yol açmıştır.

Çizelge 2-16: Tarımın GSMH'daki Payı ve Tarımsal İstihdam Oranı

Yıllar	Tarımın GSMH içindeki payı (%)	Toplam İstihdam	Tarımsal İstihdam	Tarımsal İstihdam (%)
1980	25,5	16523	8360	50,60
1981	23,5	16664	8353	50,13
1982	21,9	16837	8326	49,45
1983	20,7	17004	8300	48,81
1984	21	17260	8272	47,93
1985	19,7	17547	8246	46,99
1986	19,2	17865	8223	46,03
1987	17,2	18268	8197	44,87
1988	16,7	17755	8249	46,46
1989	16,2	18222	8639	47,41
1990	16,8	18539	8691	46,88
1991	14,5	19288	9212	47,76
1992	14,1	19459	8718	44,80
1993	14,7	18500	7862	42,50
1994	14,7	20006	8813	44,05
1995	14,8	20586	9080	44,11
1996	15,7	21194	9259	43,69
1997	13,4	21204	8837	41,68
1998	16,5	21779	9039	41,50
1999	14,4	22048	8856	40,17
2000	13,5	21580	7769	36,00
2001	11,6	21524	8089	37,58
2002	11,5	21354	7458	34,93

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

Özetle söylemek gerekirse, Türkiye'nin neoliberal ekonomiye geçiş sürecinde vatandaşlarını korumaya yönelik bir tercihinin olmadığı söylenebilir. Bu durumda yüksek enflasyona rağmen hızlı gelişen ekonominin ihtiyaç duyacağı istihdam olanaklarıyla toplumsal eşitsizliğin bir ölçüde engellenebileceği düşünülebilir. Ancak 1980 sonrası politika tercihlerinin hizmet sektörü ve spekülasyon kazançlarına dayalı olması işsizlik sorununun da kronik bir biçimde devam etmesine neden olmuştur. Çizelge 2-17, 1988–2002 arası dönemde kent ve kırsal ayrımına göre işsizlik oranlarını göstermektedir. Kırsal kesimde işsizliğin görece olarak düşük olması olumlu bir göstere olarak kabul edilebilir. Ancak bu düşüklüğün nedeni tarımsal faaliyetlerin genelde aileler tarafından gerçekleştirilmesi ve aile bireylerinin işsiz sayılmaması ve kırsal kesimden kentsel alanlara yüksek göç oranlarıyla açıklanabilmektedir.

Çizelge 2-17: Kent ve Kırsal Ayrımına Göre İşsizlik Oranı

Yıllar	Kent (%)	Kırsal (%)	Yıllar	Kent (%)	Kırsal (%)
1988	13,1	5	1996	9,9	3,7
1989	13,1	5,3	1997	10	3,8
1990	12	4,9	1998	10,5	3,3
1991	12,7	4,7	1999	11,4	3,8
1992	12,6	5	2000	8,8	3,9
1993	12,6	5,5	2001	11,6	4,7
1994	12,4	5	2002	14,2	5,7
1995	10,8	4,8			

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

Kırsal alanda yaşanan gerileme ve Güney Doğu Anadolu'da terörün tırmanışa geçmesiyle birlikte iç göç tetiklenerek kentsel alanlarda var olan koşullardan daha kötü koşullarda ve daha az ücretlerle çalışmaya hazır bir gecekondü kitlesi yaratmıştır. Her türlü sosyal güvenceden mahrum olan bu insanlar uzun çalışma saatleri karşılığında çok düşük ücretler karşılığında çalışmaya mecbur bırakılmışlardır. Kuşkusuz, bu sağlıksız kentleşme süreci eşitsizliğin yanı sıra diğer sosyal ve psikolojik sorunları da beraberinde getirmiştir. İşsizlikle mücadele, istihdam olanaklarını artırıcı yatırımların yapılmasından ve işsizlik karşısında resmi koruma sistemlerinden çok geleneksel dayanışma mekanizmalarına bırakılmış, böylelikle yalnızca işsiz kalan kişi değil, onu desteklemek durumunda kalan yakınları da işsizliğin olumsuzluklarından etkilenmiştir.

Böylelikle Türkiye'nin dışa açılma sürecinde emeğin korunmadığı, buna ek olarak yüksek enflasyon karşısında vaat edilen istihdam yaratma sözünün de gerçekleştirilemediği söylenebilir. Buna karşılık, toplumsal eşitsizliği bir ölçüde giderebilecek olan maliye politikalarının durumu ise umut verici olmaktan uzaktır. 1980–2001 yılları arasında uygulanan neoliberal maliye politikalarının toplumun geniş kesimlerine yönelik sonuçları

konusunda genel bir değerlendirme yapabilmek amacıyla Çizelge 2-18’de seçilmiş mali göstergelere yer verilmiştir.

Çizelge 2-18: 1980–2001 Arası Dönemde Seçilmiş Mali Göstergeler

	1980	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1990
Dolaysız Vergi/Konsolide Bütçe Gelirleri	51,6	55,1	57,2	50	49,3	39,6	43,4	43	40,2	43,5	42,8
Dolaylı Vergi/Konsolide Bütçe Gelirleri	30,6	30,4	33,1	34,1	35,3	43,4	40,1	43,6	40,7	38	39,4
Gelirler/GSMH	17,2	17,4	13,6	16,5	12,7	13	14	13,9	13,6	13,6	13,9
Faiz Ödemeleri/Konsolide Bütçe Harcamaları	2,9	4,9	5,4	8,1	11,7	12,5	15,5	17,4	23,2	21,2	20,4
Kamu Sosyal Harcamaları/GSMH	4,33	3,18	3,38	3,66	4,54	4,21	4,4	4,56	5,35	6,36	6,44
Sosyal Hizmetler (Eğitim, Sağlık, Kültür vd.)				16,3				15,9			25,5
	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Dolaysız Vergi/Konsolide Bütçe Gelirleri	42,5	41	36,5	38,1	33	32,7	33,6	36,2	35,5	32,1	31
Dolaylı Vergi/Konsolide Bütçe Gelirleri	38,8	40,3	38,7	40,8	44,8	50,4	48,9	41,5	42,7	46,4	45,7
Gelirler/GSMH	15,3	15,8	17,6	19,2	17,7	18	19,6	22,2	24,2	26,9	29,4
Faiz Ödemeleri/Konsolide Bütçe Harcamaları	18,5	18,2	24	33,2	33,7	38	28,5	40	38,2	44,2	51,4
Kamu Sosyal Harcamaları/GSYİH	7,99	7,35	7,19	7,86	7,46	10,41	11,72	11,59	14,31		
Sosyal Hizmetler (Eğitim, Sağlık, Kültür vd.)	22,9	26,1	22,1	18,1	16,6	15,1	15,5	14,4		12,3	

Kaynak: TÜİK İstatistikleri, OECD, Oyan, 2001:293

Çizelge 2-18’in işaret ettiği gibi, 1980–2001 yılları arasında konsolide bütçe gelirleri içindeki dolaysız vergi oranı 1980’de %51,6 iken 2001 yılına kadar olan süreçte, küçük bazı yükselmeler hariç, önemli oranda düşerek 2001 yılında %31’e inmiştir. Aynı süreçte dolaylı vergilerin oranı %30,6’dan %45,7’ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde elde edilen gelirlerin GSMH’ya oranı ise %17,2’den %29,4’e çıkmıştır. Bu rakamlar devletin gelirlerini arttırmak için toplumun geniş kesimlerinden aldığı vergileri arttırırken, sermaye üzerindeki vergi yükünü azaltmaya çalıştığını göstermektedir.

Çizelgenin son üç satırı ise, arttırılan bu gelirlerin harcandığı alanlarla ilgili net bir yoruma olanak sağlamaktadır. 1980 yılında borç faiz ödemelerinin konsolide bütçe harcamalarına oranı yalnızca %2,9 iken 2001 yılında bu oran %51,4’e sıçramıştır. Bütçe harcamalarında eğitim, sağlık ve kültürel hizmetlere yapılan ödemeler 2000 yılında 1983 seviyesinin de altına düşerek %12,3 olmuştur. Sosyal hizmetlere ayrılan pay azalırken kamu sosyal harcamalarının GSYİH’ya oranı %4,33’den 1999 yılında %14,31’e yükselmiştir. Eğitim, sağlık ve kültür gibi hizmetlere yapılan harcamaların kısıldığı düşünüldüğünde, kamu sosyal harcamalarındaki artış -en iyi ihtimalle- toplumun neoliberal politikalarından en büyük darbeyi alan kesimlerinin var olmalarına yönelik desteklerle açıklanabilir.

Böylelikle neoliberal politikaların yirmi yıllık uygulama sürecinde istihdam yaratmayan bir büyüme gerçekleştiğini, özellikle spekülasyon dayalı gelirlere sahip olan dar bir kitle rahat yaşarken sabit ücretli çalışan memur ve işçiler, esnaflar, küçük çiftçiler ve iç göçle gecekondulara yerleşen ve kayıt dışı ekonominin iş gücü kaynağını sağlayan geniş bir nüfustan oluşan kesimlerin ekonomi politikalarının yükünü omuzladığını, buna karşılık

devletin refah devleti harcamalarındaki daralma nedeniyle vatandaşların ezilmesini engelleyemediğini, ancak toplumsal piramidin en dibindekilere yoksulluk yardımları yapabildiğini, sonuç olarak neoliberal ekonomiye geçişte işsizlik, maliye ve eşitlik alanlarının içinde de başarısız bir görünüm sergilediğini ileri sürmek çok yanıltıcı bir tespit olmayacaktır.

Bütün bunlara rağmen 1989 yerel seçimlerinde alınan yenilgi ve 1991 yılında Mesut Yılmaz'ın ANAP genel başkanı olmasına kadar olan süreçte, Turgut Özal'ın kazananlar ve kaybedenler arasında bir köprü kurabildiği, 1984 yerel seçimleri, 1986 ara seçimleri ve 1987 genel seçimlerinden izlenebilmektedir (Waterbury; 1992:132). Bunun altında ise Özal'ın kaybedenlere sunduğu *tazminatların* yattığı düşünülebilir. Özellikle seçim öncesi zamanlarda çiftçilere yönelik yüksek alım fiyatları ve kredi afları; kayıt dışı ekonomiye ve gecekondu'lara göz yumulması ve bu alanların rant ekonomisine dâhil edilmesi; takip edilmesi güç fonların ve kamu sosyal harcamalarının iktidar lehine kullanılması; devlet kurumlarındaki rüşvet, yolsuzluk ve yozlaşmaların denetlenmesinde yaşanan tıkanıklıklar, izlendiğini söylenen özelleştirme politikalarına zıt bir biçimde KİT'lere yapılan personel ödemelerindeki olağanüstü artışlar söz konusu *tazminatlar* içinde gösterilebilir. 1989 sonrası dönemde ise siyasal iktidarların uluslararası finans kuruluşlarının denetimine giren ekonomide Boratav'ın deyimiyle “yoz popülizm” uygulamalarını dahi gerçekleştirmekte zorlandıkları söylenebilir. 1990'ların sonlarında ekonomik yaşamı yönlendiren enerji, rekabet, bankacılık sektörü gibi ana damarların prensipte siyasilerden özerk bağımsız idari otoriteler bünyesinde denetim altına alınması ve Merkez Bankası'nın özerkleştirilmesi, ekonomik alandaki sınırlamalara örnek gösterilebilir. Çeşitli ülkelerde neoliberal politikaların yolsuzluklara ve sosyal patlamalara yol açtığını kabullenen DB ve UPF, bir taraftan bağımsız düzenleyici kurullarla ekonominin siyasetten ayrılması ve kamu yönetiminde yeniden yapılanma ilkelerini yeni anlaşmalar için şart koyarken, diğer yandan yoksulluğun yönetilebilmesi için sosyal riskleri azaltma projelerini gündeme getirmiştir (Boratav, 2007:172–175).

Daha önceki bölümde görüldüğü gibi, AKP'nin ekonomi politikaları UPF ve DB tarafından son derece olumlu karşılanmış, hükümetin ekonomi performansı “olağanüstü” olarak tanımlanarak, ülke ekonomisinin altın bir dönem geçirdiği söylenmiştir. Küresel ekonomilerin yükselişe geçtiği bir dönemde iktidara gelen AKP, bu trendin getirilerini sahiplenebilmiş, derin bir krizden çıkan ekonomide önceki hükümet tarafından alınan katı önlemler sonuçlarını AKP döneminde göstermiştir. Böylelikle 2007 seçiminde hükümetin ekonomik performansının önemli bir etken olduğu saptamaları yapılmıştır. Ekonomideki başarı kriterleri UPF programına tam bağlılık, büyüme, düşük enflasyon, yeniden yapılanma için gerekli yasal düzenlemelerin yapılması, özelleştirmeler ve ekonominin dış piyasayla

bütünleşmesi olarak belirlendiğinde, söz konusu değerlendirmelerin haklı bir yönü olduğu söylenebilir. Ancak, AKP iktidarına kadar olan dönemde olduğu gibi, bu dönemde de ekonomik başarının arkasında bir kaybedenler kesimi olduğu açıktır. Bu bölümde çeşitli temel göstergeler bazında AKP ekonomi politikalarının toplumsal kesimler için sonuçları tartışılmış ve bu sonuçların hafifletilmesi için ağırlık verilen sosyal politikalara yer verilmiştir.

Çizelge 2-19, 2001-2007 arası dönemde çeşitli ekonomik göstergeleri sunmaktadır. Çizelgenin ilk satırında yer alan reel büyüme rakamları krizden çıkışın başladığı 2002 yılından itibaren önemli bir artış göstermektedir. AKP döneminde (2003–2007) ortalama büyüme hızı 7 olarak hesaplanabilir. Çizelge, ekonomideki büyümeyle paralel olarak kişi başına GSYİH’da da önemli artışlar olduğunu göstermektedir. 2003 yılında 8.316 dolar olan kişi başına GSYİH rakamı, 2007 yılına gelindiğinde %56,2 oranında artarak 12.993 dolar olmuştur. UPF ile yapılan programa bağlı kalarak Merkez bankasının fiyat istikrarını koruma politikası izlemesi ve sıkı bir enflasyon hedeflemesi yapması, 2001 yılında 61,6 olan TEFE’nin 2007 yılına gelindiğinde 6,3’e kadar düşmesini sağlamıştır. Böylelikle Turgut Özal döneminden bu yana toplumsal eşitsizliğin en büyük nedenlerinden bir tanesi olarak kabul edilen “enflasyon canavarı” da AKP döneminde gücünü kaybetmiş görünmektedir. AKP iktidarının en başarılı olduğu alan, kuşkusuz özelleştirmeler olmuştur. AKP, 2003-2009 arası dönemde toplam 30,6 milyar dolarlık özelleştirme yaparak kendisinden önceki tüm iktidarlara geride bırakmıştır. Ekonomide alınan bu önlemler sonucunda Türkiye’nin kredi notları artmış, uluslararası sermaye de payına düşeni alabilmek için ekonomiye girmeyi hızlandırmıştır. 2001 yılında üç milyar dolar civarında olan net UDY fiili girişleri, 2007 yılında yedi kat artarak 21 milyar dolara ulaşmıştır. Yabancı sermaye ile birlikte İMKB’de yabancıların payı da %70’lere kadar yükselmiştir. AKP’nin bir diğer başarısı, ihracata yönelik KOBİ’lerin önemli payı olan ihracat rakamlarında izlenebilir. İhracat rakamları 2002 yılından itibaren sürekli olarak artış göstermiş, özellikle 2003 (%34,5 artış) ve 2004 (%40,7 artış) yıllarında yüksek bir ihracat performansı sağlanmıştır.

Çizelge 2-19: 2001-2007 Yılları Arası Dönemde Seçilmiş Ekonomi Göstergeleri

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Reel Büyüme	-5,7	6,2	5,3	9,4	8,4	6,9	4,5
Kişi Başına GSYİH (dolar)	8178	8217	8316	9595	10841	12074	12993
TEFE	61,6	50,1	25,6	14,6	5,9	9,3	6,3
Özelleştirme (milyon dolar)	120	536	187	1.283	8.222	8.096	4.259
Uluslararası Doğr. Yatırımlar Toplam (Net-mily. Dol.)	3.352	1.133	1.752	2.885	10.029	19.918	21.873
İhracat Değişim Oranı (%)	-24	24,5	34,5	40,7	19,7	19,5	21,8
İthalat Değişim Oranı (%)	12,8	15,1	31	33,7	16,3	16,4	25,4
Dış Ticaret Dengesi (milyon dolar)	-10.064,90	-15.494,70	-22.086,90	-34.372,60	-43.297,70	-54.041,50	-62.791,00
Toplam Dış Borç Stoku (milyon dolar)	113.592	129.720	144.319	160.835	168.849	207.436	247.094
İç Borç Stoku (milyar TL)	122.157.260	149.869.691	194.386.700	224.482.922	244.782.000	251.470.000	255.310.000

Kaynak: TÜİK İstatistikleri, Hazine Müsteşarlığı, OECD

Buraya kadar verilen rakamlar gerçekten de genişleyen ve istikrarlı bir ekonomiyi işaret etmektedir. Ancak bu rakamların elde edilmesi için benimsenen stratejilerin ne olduğu, bu stratejilerin toplumsal sonuçlarını anlamak açısından önemlidir. İlk olarak hızlı büyüme oranları ele alındığında, büyümenin reel sektör kaynaklı olmaktan çok sermaye hareketlerine ve tüketime dayalı bir büyüme olduğu söylenebilir. Öyle ki ana sektörlerin GSYİH'dan aldıkları paylar incelendiğinde sanayinin payının hemen hemen sabit kaldığı, buna karşılık tarım kesiminde sürekli bir düşüş ve hizmetler sektöründe sürekli bir artış olduğu gözlenmektedir. Buna ek olarak toplam yurtiçi tasarrufların GSYİH'ya oranı 2002 yılında 19,2 iken bu oran 2005'te 17,1'e, 2006'da ise 16,6'ya gerilemiştir. Başka bir deyişle tasarruf eğilimi azalmış, hem ticari işletmelerin hem de bireylerin tüketim eğilimi artmıştır. Bu tüketim eğiliminin kaynağı ise reel bir gelir artışından çok kredi kullanımına dayalı olmuştur, borç ödemelerinin hane halkı gelirine oranları sürekli olarak yükselmiştir. Çizelge 2-20, özellikle küçük esnafın içine düştüğü ödeme sıkıntısını gösteren ve bireysel ödeme güçlüğüne gösteren ikiye göstergeyi sunmaktadır. Buna göre protesto edilen senetlerde 2003 yılında bir gerileme olmakla birlikte 2004 yılında bu oran tekrar artış göstermiş, 2005 yılına gelindiğinde ise protesto edilen senetlerde %56,1'lik bir artış olmuştur. 2003 yılında %11,89 oranında artış gösteren karşılıksız çekler, dönem boyunca artmaya devam etmiş ve 2007'de %15,72 oranında artış göstermiştir. Çizelgenin ikinci bölümünde 2005 ve 2009 arası dönemde ferdi ve kredi kartı borcunu ödeyemeyenlerin sayısındaki artış gösterilmektedir. Bu rakamlar tüketime yönlendirilen insanların bir süre sonra borçlarını ödeyemez duruma geldiklerini göstermektedir. Ferdi kredilerini ödemeyenlerin oranı 2006 yılında bir önceki yıla göre 61,73 yüksek bir rakamken, 2007 yılında olağanüstü bir yükselişle %204,04; 2008 yılında ise %311,4; 2009'da ise %177,5 artış göstermiştir. Aynı durum kredi kartı borcunu ödemeyenlerin sayısında da görülmektedir. 2008 yılında kredi kartları borçlarını ödemeyenlerin sayısındaki artış, %156'ya ulaşmıştır.

Çizelge 2-20: Karşılıksız Çek ve Kredi Geri Ödemelerindeki Değişimler

	2003	2004	2005	2006	2007
Protesto Edilen Senetlerdeki Değişim (%)	-3,7	22,8	56,1	27,9	24,9
Karşılıksız Çeklerdeki Değişim (Banka Bildirimleri-%)	11,89	7,53	12,60	13,73	15,72
	2005	2006	2007	2008	2009
Ferdi Kredi Borcunu Ödemeyenlerin Sayısındaki Artış(%)	-	61,73	204,04	311,41	177,56
Kredi Kartı Borcunu Ödemeyenlerin Sayısındaki Artış (%)	-	35,34	21,27	155,69	86,21

Kaynak: TÜİK İstatistikleri, TC Merkez Bankası

Ekonomideki büyüme ile ilgili değinilmesi gereken bir başka özellik, büyümenin istihdam yaratıcı bir etkisinin olmaması olarak gösterilebilir. Çizelge 2-21, 2003–2008 arası dönemde işsizlikle ilgili verileri göstermektedir. Çizelgede ilk göze çarpan olgu, iş gücüne katılım oranındaki düşüş olarak gösterilebilir. Buna göre 2003 yılında 48,3 olan iş gücüne katılım oranı, 2007'ye gelindiğinde 46,2'ye düşmüş, 2008 yılında ise az bir yükseliş

göstererek 46,9 olmuştur. İş gücüne katılım konusunda değinilmesi gereken bir konu, kadınların emek piyasasından uzaklaşmasıyla ilgilidir. Kadınların iş gücüne katılım oranları 2002 yılında 27,9 iken 2006 yılında bu rakam gerileyerek %24,9 olmuştur. Böylelikle zaten düşük olan kadın istihdamı, ekonomik büyümenin kentlerde istihdam yaratamaması nedeniyle daha da azalmıştır. Diğer yandan dönemin başında yine yüksek bir oranı ifade eden 10,5'lik işsizlik oranı, hemen hemen sabit seyretmiş, 2008 yılında ise %11'e ulaşmıştır. İşsizlikten en çok zarar görenlerin başında gençlerin olduğu söylenebilir. Bu gruptaki işsizlik oranı, 2004–2006 döneminde bir düşüş göstermekle birlikte, 2007 yılından itibaren tekrar yükselişe geçmiş ve 2008 yılında %20,5 düzeyine ulaşmıştır (Mütevellioglu, Işık, 2009: 166-168).

Çizelge 2-21: 2003-2008 Yılları Arası Dönemde İşsizlik ile İlgili Temel Veriler

	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Kurumsal olmayan sivil nüfus (000)	69 479	70 556	71 611	72 606	68 901	69 724
15 ve daha yukarı yaştaki nüfus (000)	48 912	49 906	50 826	51 668	49 994	50 772
İşgücü (000)	23 640	24 289	24 565	24 776	23 114	23 805
İstihdam (000)	21 147	21 791	22 046	22 330	20 738	21 194
İşsiz (000)	2 493	2 498	2 520	2 446	2 376	2 611
İşgücüne katılma oranı (%)	48,3	48,7	48,3	48,0	46,2	46,9
İstihdam oranı (%)	43,2	43,7	43,4	43,2	41,5	41,7
İşsizlik oranı (%)	10,5	10,3	10,3	9,9	10,3	11,0
Kent	13,8	13,6	12,7	12,1	12,0	12,8
Kır	6,5	5,9	6,8	6,5	6,8	7,2
Genç nüfusta işsizlik oranı⁽¹⁾ (%)	20,5	19,7	19,3	18,7	20,0	20,5
Kent	25,3	25,2	13,2	12,5	21,8	22,6
Kır	14,5	12,6	14,8	13,2	15,6	15,5
Eksik istihdam oranı (%)	4,8	4,1	3,3	3,6	3,0	3,3
İşgücüne dâhil olmayanlar (000)	25 272	25 616	26 260	26 892	26 879	26 967

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

İşsizlik ve işsizliğin neden olduğu toplumsal sorunlarla ilgili kuşkusuz söylenebilecek çok fazla şey bulunmaktadır. Ancak çok genel hatlarıyla söylemek gerekirse, AKP iktidarı döneminde ulaşılan yüksek işsizlik oranlarının önceki dönemden çok farklı olmadığı, bunun kabullenilmiş bir olgu olarak kaldığı söylenebilir. AKP döneminde değişmeyen ve hatta daha da baskılanan alan ise emeğin üretimden aldığı payda kendisini göstermektedir. Çizelge 2-22, emek ve üretim arasındaki ilişkileri gösteren bazı göstergelere yer vermektedir. Buna göre 1997 yılı baz alındığında 1998 sonrasında sürekli olarak üretimde çalışılan saat başına verimliliğin arttığı, buna karşılık üretimde çalışılan saat başına reel ücretlerin neredeyse sabit kaldığı görülmektedir. Sendikaların da 2001 Krizi sonrasında ekonomi politikalarının belirlenmesinde rolünün giderek zayıflaması ve direnişlerin sert polisiye önelemlerle bastırılmasıyla birlikte işçi sınıfının içinde bulunduğu koşullara karşı koyma kapasitesi de son derece azalmış, yüksek işsizlik ortamında elde edilen işin korunması, ek hakların kazanılmasından daha önemli hale gelmiştir. Ekonomik yaklaşımların, popülizm göstergesi olarak kullandıkları bu rakamlar incelendiğinde, uygulanan bölüşüm politikalarının popülist olarak nitelendirilemeyeceği açıktır (BSB, 2008).

Çizelge 2-22: Emek ve Üretim İlişkisi

Yıllar	İmalat Sanayi Üretim	İmalat Sanayi Katma Değeri	İmalat Sanayi Üretimde Çalışanlar	İmalat Sanayi Üretimde Çalışılan Saat	Üretimde Çalışan Başına Verimlilik	Üretimde Çalışılan Saat Başına Verimlilik	Reel Kazanç (Üretimde Çalışan Kişi Başına)	Reel Ücret (Üretimde Çalışılan Saat Başına)	Reel Kazanç (Diğer İşlerde Çalışan Kişi Başına)
1998	100,1	101	100,2	99,5	100	100,7	98,1	99,7	104,4
1999	95,9	95,4	91,2	89,2	105,2	107,5	108,7	110,7	110,3
2000	102,1	102	89,1	88,1	114,5	115,7	110,2	111,3	113,1
2001	92,4	93,3	81,7	79	113,1	116,9	95,4	95,1	100,7
2002	102,5	103	82,2	80,7	124,6	126,9	87,8	90	96,6
2003	112	112	83,7	82,3	133,8	136,1	82,3	88,3	96,2
2004	123,7	123	85,4	84,6	144,8	146,1	83,4	90,5	96,7
2005	129,6	131	84,8	83,7	152,9	154,8	84,9	92,3	97,8
2006	136,8	140	84,2	82,8	162,4	165,2	85,4	93,1	100,7

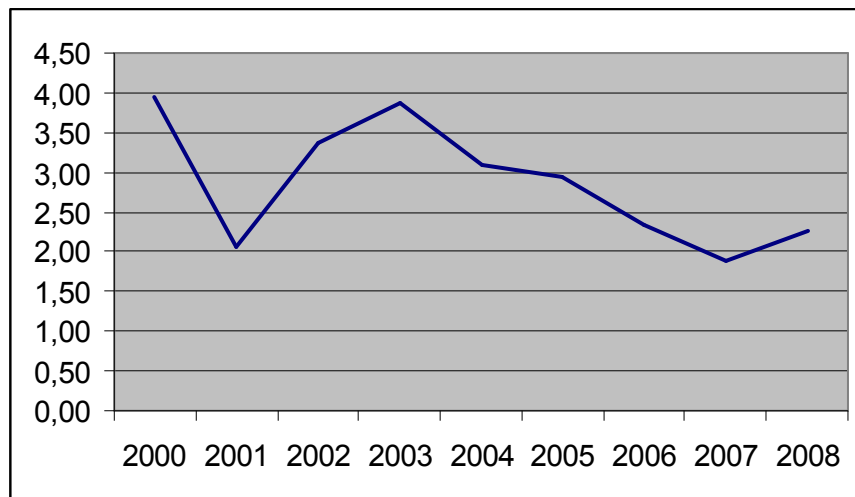
Kaynak: Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2008:98.

Ekonomik popülizmin bir diğer göstergesi olarak kullanılan tarımsal destekleme politikalarında da benzer bir durum ortaya çıkmaktadır. Çizelge 2-23, toplam tarımsal desteklerdeki değişimi göstermektedir. Görüldüğü gibi tarıma yapılan toplam destekleme sürekli bir azalış göstermektedir. Bu rakam 2003 yılında GSYİH'nın 3,87'sine karşılık gelirken, 2007 yılında 1,89'una gerilemiştir. Şekil 2-3, tahmini toplam tarımsal desteklerin GSYİH'ya oranlarındaki değişimleri göstermektedir. 2000 krizinin kırsal alanda yarattığı olumsuzlukları yumuşatabilmek için 2001 ve 2002 yıllarında desteklerin GSYİH'ya oranında bir artış olmakla birlikte, 2003 sonrasında bu oran sürekli olarak azalmıştır.

Çizelge 2-23: Tahmini Toplam Tarımsal Destekler ve GSYİH'ya Oranı

	1990	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Tahmini Toplam Destek (milyon dolar)	7061,8919	10515,114	4036,963	7785,9128	11720,654	12108,429	14221,725	12376,206	12421,471
GSYİH'ya oranı (%)	3,48	3,94	2,06	3,36	3,87	3,09	2,94	2,33	1,89

Kaynak: OECD

Şekil 2-3: Tahmini Toplam Tarımsal Desteklerin GSYİH'ya Oranı

Tarım kesiminin desteklenmesi açısından ele alınabilecek bir diğer faktör, girdi ve ürün fiyatlarındaki değişimler olarak gösterilebilir. Özellikle 1999 yılında UPF ile yapılan anlaşmalar çerçevesinde devletin tarımsal üretimden desteğini önemli ölçüde azaltmasına bağlı olarak, hem tarımsal destekleme alım fiyatları hem de destekleme alımları azaltılmıştır

(Oral, 2006:143, 352-360) . Buna bağılı olarak tarım kesiminde ürün fiyatlarındaki artışların girdi maliyetleri karşısında bir erime yaşandığı söylenebilir. Çizelge 2-24, 2002–2008 arası dönemde en önemli tarımsal girdiler olan mazot ve gübre fiyatlarındaki artışla, seçilmiş bazı bitkisel ve hayvansal ürünlerin fiyatlarındaki artışı göstermektedir. Buna göre 2002 yılı baz alındığında, gübre fiyatları 4,3 kat, mazot fiyatları ise 2,6 kat artarken, bitkisel ve hayvansal ürünlerin fiyatlarındaki artışın bunların çok gerisinde kaldığı söylenebilir (CHP, 2009).

Çizelge 2-24: 2002-2008 Yılları Arasında Tarımsal Girdi ve Ürün Fiyatlarındaki Değişim

	Mazot	Gübre	Buğday	Ayçiçeği	Mısır	Sığır Eti	İnek Sütü
2002	100	100	100	100	100	100	100
2003	127	118	140	116	142	159	115
2004	141	144	134	123	164	168	115
2005	177	151	125	123	119	167	137
2006	214	157	144	121	128	181	137
2007	226	195	169	154	169	182	149
2008	266	431	215	202	179	202	173

Kaynak: CHP, 2009:58-59.

Yüksek işsizlik oranları, baskılanan reel ücretler ve giderek yoksullaşan kırsal kesimin karşısında yüksek ticari ve sermaye gelirlerinin gözlendiği bir ülkede gelir dağılımında ciddi bir adaletsizlik olacağını düşünmek çok yanıltıcı olmayacaktır. Ancak 1980’lerde 0,43; 1990’larda ise 0,50 civarında olan Gini katsayısının 2003 yılında 0,42; 2005 yılında ise 0,38 civarında hesaplanması gelir dağılımındaki adaletsizlikte küçük de olsa bir düzelmenin gerçekleştiğini göstermektedir (bkz. Çizelge 2-25). Yoksullukla ilgili temel göstergelerin yer aldığı Çizelge 2-26 ise, neoliberal ekonomi politikalarının ürettiği yoksullaşmayla ilgili olumlu gelişmeler yaşandığını göstermektedir.

Çizelge 2-25: Hane halkı Kullanılabilir Gelirine Göre Sıralı Yüzde 20’lik Gruplar İtibariyle Yıllık Gelirlerin Dağılımı

	1994	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Toplam	100	100	100	100	100	100	100
Birinci %20	4,9	5,3	6	6	6,1	5,8	6,4
İkinci %20	8,6	9,8	10,3	10,7	11,1	10,5	10,9
Üçüncü %20	12,6	14	14,5	15,2	15,8	15,2	15,4
Dördüncü %20	19	20,8	20,9	21,9	22,6	22,1	21,8
Beşinci %20	54,9	50	48,3	46,2	44,4	46,5	45,5
Gini Katsayısı	0,50	0,45	0,42	0,4	0,38	0,4	0,39

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

Çizelge 2-26’da gösterildiği gibi, 2002 yılında gıda yoksulu olanların (açlık sınırının altında yaşayanların) oranı 2008’de 1,35’ten 0,54’e; gıda ve gıda dışı yoksulluk oranı 26,96’dan 17,11’e düşmüştür. Kişi başı günlük bir, iki buçuk ve dört doların altında olanların oranında da önemli bir düzelmeye olduğu söylenebilir. Ancak Çizelgede dikkati çeken iki nokta bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kentlerdeki yoksulluk oranlarının kırsal alandan önemli ölçüde farklılaşması ve kırsal alanda yoksulluk oranının süreç içinde neredeyse sabite yakın bir seyir izlemesidir. Bunun temel nedeninin, tarım kesiminde uygulanan politikalar olduğu söylenebilir. Böylelikle kırsal kesimden kentlere doğru göçün devam ettiği, kentlerde ise kayıt

dışı işlerde çalışma olanağının daha fazla olması nedeniyle yoksulluk oranlarında daha düşük bir oran gözleendiği düşünülebilir. Çizelgede dikkati çeken bir diğer konu, harcama esaslı görel yoksulluğun dönem içinde küçük artış ve azalışlar göstermekle birlikte sabit kalmasıdır. Diğer bir deyişle yoksulların yoksulluk statüsünde bir değişiklik olmadığı ileri sürülebilir.

Çizelge 2-26: 2002-2008 Yılları Arası Dönemde Yoksullukla İlgili Göstergeler

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)						2008
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	
TÜRKİYE							
Gıda yoksulluğu (açlık)	1.35	1.29	1.29	0.87	0.74	0.48	0.54
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26.96	28.12	25.60	20.50	17.81	17.79	17.11
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0.20	0.01	0.02	0.01	0.00	0.00	0.00
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	3.04	2.39	2.49	1.55	1.41	0.52	0.47
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	30.30	23.75	20.89	16.36	13.33	8.41	6.83
Harcama esaslı görel yoksulluk ⁽²⁾	14.74	15.51	14.18	16.16	14.50	14.70	15.06
KENT							
Gıda yoksulluğu (açlık)	0.92	0.74	0.62	0.64	0.04	0.07	0.25
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21.95	22.30	16.57	12.83	9.31	10.36	9.38
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0.03	0.01	0.01	0.00	0.00	0.00	0.00
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	2.37	1.54	1.23	0.97	0.24	0.09	0.19
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	24.62	18.31	13.51	10.05	6.13	4.40	3.07
Harcama esaslı görel yoksulluk ⁽²⁾	11.33	11.26	8.34	9.89	6.97	8.38	8.01
KIR							
Gıda yoksulluğu (açlık)	2.01	2.15	2.36	1.24	1.91	1.41	1.18
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34.48	37.13	39.97	32.95	31.98	34.80	34.62
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0.46	0.01	0.02	0.04	0.00	0.00	0.00
Kişi başı günlük 2.15 \$'ın altı ⁽¹⁾	4.06	3.71	4.51	2.49	3.36	1.49	1.11
Kişi başı günlük 4.3 \$'ın altı ⁽¹⁾	38.82	32.18	32.62	26.59	25.35	17.59	15.33
Harcama esaslı görel yoksulluk ⁽²⁾	19.86	22.08	23.48	26.35	27.06	29.16	31.00

Kaynak: TÜİK İstatistikleri

(1) Satınalma gücü paritesine göre 1 \$'ın karşılığı olarak 2002 yılı için 618 281 TL; 2003 yılı için 732 480 TL; 2004 yılı için 780 121 TL, 2005 yılı için 0.830 YTL, 2006 yılı için 0.921 YTL, 2007 yılı için 0.926 YTL ve 2008 yılı için ise 0.983 kullanılmıştır.

(2) Eşdeğer fert başına tüketim harcaması medyan değerinin %50'si esas alınmıştır.

(*) Yeni nüfus projeksiyonlarına göre revize edilmiştir.

Yoksulluk ve gelir dağılımdaki düzelmenin kaynaklarını araştırmak, bizi neoliberal popülizmin bir bileşeni olarak kabul edilen sosyal yardım konusuna getirmektedir. Özellikle AKP iktidarının sosyal politikalarının önemli bir bölümünü oluşturan sosyal yardımların gelir dağılımını düzenleme ve “yoksulun yoksulu” olarak tanımlanan kişilerin desteklenmesini amaçladığı söylenebilir. Bu politika, esasen UPF ve DB'nin yoksullukla mücadele stratejisinin bir uzantısı olarak 2001 krizinden sonra kararlaştırılmış bir yönelimi ifade etmektedir. Kemal Derviş'in öncülüğündeki ekonomik programın hedeflerinden bir tanesi, ekonomik politikaların üreteceği yoksulluğun sosyal patlamalara neden olmayacak ölçüde giderilmesi olarak kararlaştırılmış, DB ile sosyal riski azaltma projesi kapsamında sosyal yardım sistemi modernize edilerek başbakanlığa bağlı olan Sosyal Yardımlaşma ve

Dayanışma Fonu (SYDF) yeniden yapılandırılmıştır. Bu çerçevede 2003 yılında acil destek programı uygulanarak önemli boyutlara gelen yoksulluğun yönetilmesi için bir kurumsal yapı oluşturulmuştur. Çizelge 2-27, 2003 ve 2007 yılları arası dönemde SYDF' nin temel gider kalemlerini göstermektedir.

Çizelge 2-27: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonunun Temel Gider Kalemleri

	2003 TL/trl	2004 TL/trl	2005 YTL/mlır	2006 YTL/mlır	2007 YTL/mlır
SYD Vakıflarına Aktarmalar	44,33	29,52	36,94	38,30	48,30
Periyodik Yardımlar	16,71	11,77	14,87	16,08	20,87
Mesleki Eğ. Ve İsth. Yönelik Proj.	1,42	6,51	8,71	6,42	10,87
Eğitim Yardımları	7,20	2,27	3,93	3,74	4,98
Sosyal Yardımlar (Kömür Nakl. Ücr./Gıda/Yang. Bar./Muhtelif Yard.)	5,87	4,15	7,16	11,22	10,56
MEB (Ücr.Ders Kit./Taş.Öğr.Yem./Özr. Öğr. Taşım.)	-	18,75	22,59	26,61	27,59
Şartlı Nakil Transferi	-	-	-	11,44	22,71
Toplam Gider	651	1,347	1,304	1,377	1,413

Kaynak: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporları

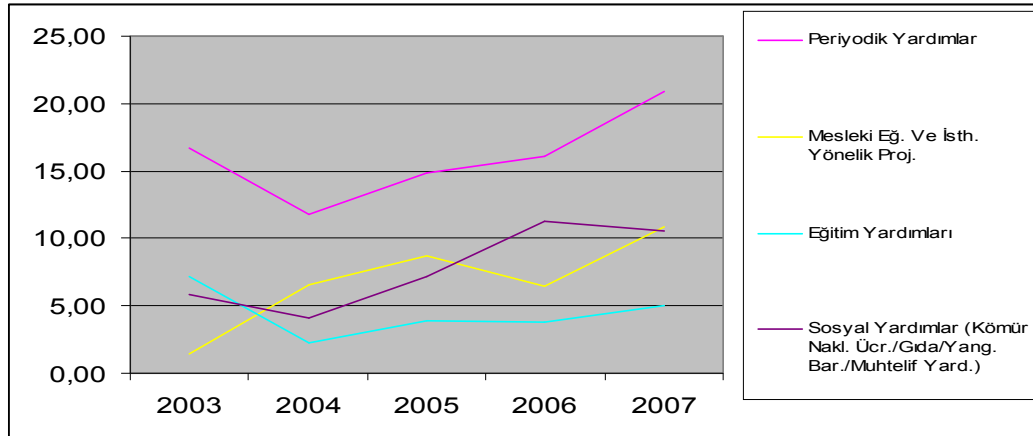
Çizelgede görüleceği gibi, SYDF' nin en önemli giderlerini her il ve ilçede (973 adet) bulunan sosyal yardımlaşma ve dayanışma vakıflarına (SYDV) yapılan aktarımlar oluşturmaktadır. SYDV'lerin müteveli heyetlerinin başkanları illerde valiler, ilçelerde ise kaymakamlardır. Müteveli heyetinin diğer üyeleri illerde Belediye Başkanı, Defterdar, İl Milli Eğitim Müdürü, İl Sağlık Müdürü, İl Tarım Müdürü, İl Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Müdürü, İl Müftüsü, bir köy muhtarı, bir mahalle muhtarı, iki sivil toplum kuruluşu temsilcisi ve iki hayırsever vatandaş; ilçelerde ise Belediye Başkanı, Mal Müdürü, İlçe Milli Eğitim Müdürü, Sağlık Bakanlığının ilçe üst görevlisi, varsa İlçe Tarım Müdürü, İlçe Müftüsü, bir köy muhtarı, bir mahalle muhtarı, bir sivil toplum kuruluşu ve iki hayırsever vatandaştan oluşmaktadır. Vakıfların müteveli heyetinin oluşumu, merkezi yönetim, yerel yönetim, STÖ'ler ve vatandaşlar arasında bir köprü kurulmak istendiğini göstermektedir²⁵.

SYDV'lerin en önemli gelir kaynağını periyodik aktarımlar oluşturmaktadır. Bu yardımlar, vakıfların buldukları çevrede *esnek* bir biçimde aynı ve nakdi yardım yapmaları amacıyla kullanılmaktadır. Vakıfların etkin olarak kullanıldığı diğer harcama kalemleri, mesleki istihdam ve sosyal yardımlardan oluşmaktadır. Bu iki yardım türü arasında sabit bir tercih yapılmadığı söylenebilir. 2003 yılında düşük tutulan mesleki eğitim ve istihdama yönelik projelere verilen destekler 2005 yılına kadar olan dönemde artmış, 2005-2006 yılları arasında azalmış, daha sonra tekrar artmaya başlamıştır. Burada 2007 seçiminin etkisi olduğu söylenebilir. Öte yandan sosyal yardımlar 2004'ten 2006 yılına kadar artmış, 2007'de küçük bir azalış göstermiştir. Eğitim yardımlarının, vakıf harcamaları arasındaki payı ise 2004 yılından sonra diğerlerine göre sabit sayılabilecek bir oran sergilemektedir (bkz. Çizelge 2-28).

²⁵ İl merkezlerindeki SYV'lerde hangi sivil toplum örgütlerinin temsil edildiği SYDF'ye bilgi edinme hakkı çerçevesinde sorulmuş, ancak vakıfların tüzel kişilikler olması nedeniyle kurumların kendilerinden bu cevabın istenmesi gerektiği söylenmiştir.

Eğitim yardımlarının vakıf harcamalarında daha aza bir paya sahip olmasının nedeni, eğitimle ilgili sosyal yardımların MEB ve Şartlı Nakil Transferi programlarından karşılanması olarak gösterilebilir. Öte yandan fonun sağladığı yüksek öğrenim burslarında önemli bir düşüş olmuş, 2003 yılında %9,4 olan bu pay sürekli olarak azalmış, 2007 yılında ise %0,8'e düşürülmüştür. SYDF'nin özellikle kamuoyunda sıklıkla tartışılan bir diğer uygulaması kömür yardımlarını kapsamaktadır. 2003 yılında 650 bin ton olan kömür yardımı miktarı 2007 yılında 1 milyon 430 bin tona yükselmiş, bu süreçte toplam 8 milyon 230 bin aile, bu yardımdan yararlanmıştı.

Çizelge 2-28: 2003-2007 Yılları Arasında SYDV'lere Yapılan Aktarımların Bileşenleri

SYDF'nin kırsal alanda yoksullukla ilgili en önemli çalışması Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesidir (KASDEP). Programdan maddi durumları SYDV'ler tarafından tespit edilen en az 50, en çok 100 üyeden oluşan Kırsal Kalkınma Kooperatifleri yararlandırılmaktadır. Çizelge 2-29, 2003–2009 arası dönemde bu proje kapsamında desteklenen aile sayılarını ve destekleme miktarlarını göstermektedir. Çizelgeden görüleceği gibi 2003–2009 yılları arasında bu projeden 63 bin aile, 577 milyon 300 bin TL dolayında destek almıştır. Bu projenin kentsel alanlardaki sosyal yardım programlarından daha farklı bir karakterde olduğu görülmektedir. Kentsel alanlarda kişi bazında aynı ve nakdi yardımlar yapılırken kırsal alanlarda uygulanan yardım programının gruplaştırmacı bir özelliği olduğu görülmektedir.

Çizelge 2-29: KASDEP Projesinden Yararlanan Ailelerin Sayısı ve Yardım Tutarları

PROJE TÜRÜ	PROJE SAYISI	AİLE SAYISI	GÖNDERİLEN TUTAR (TL)
Koyunculuk	165	8.200	83.990.120
Seracılık	5	337	5.466.907
Süt Sığırcılığı	711	55.146	487.846.747
TOPLAM	881	63.683	577.303.774

Kaynak: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü

Bu rakamlar, 2003 yılından sonra geniş kapsamlı bir yoksullukla mücadele programının yürütüldüğünü göstermektedir. Bu programın temelinde ancak toplumsal piramidin en alt kesimini oluşturanların hedeflenmesi, eğitim ile ilgili yardımların ilköğretimle sınırlandırılması, yoksulluğun mesleki ve istihdama yönelik projelerle aşılma istenmesi (balık tutmayı öğretme) ve sosyal yardımlaşmada sivil toplum örgütleri ile iş birliği yapma gibi neoliberal ilkelerin yer aldığı rahatlıkla görülebilir. Ancak sosyal yardımlaşma vakıflarının anahtar konumda olduğu periyodik yardımlar ve sosyal yardımların yoksulluğu yok etmekten çok yönetilebilir bir düzeyde tutma eğilimi, gelir dağılımında ancak geçici bir iyileşme sağlayabilmesi ve bu yardımların kurumsal normlardan çok *esnek* bir karar alma sürecine bağlı olması, yardım programlarının birer patronaj ağı kurmaya zemin hazırlaması ve özellikle gıda yardımlarının dini motiflere dayandırılarak (örn. iftar çadırları, Ramazan aylarında yardımların artırılması gibi) kullanılması sosyal yardımların siyasal çıkarlar için manipüle edildiği ve bir sosyal devletten çok “sadaka” devletine işaret ettiği eleştirilerini beraberinde getirmiştir (Köse, Bahçe, 2009:508; Buğra, 2008; Ataay, 2007:88-89; Güler, 2005:94).

Kısaca özetlemek gerekirse 2003 – 2007 yılları arasında AKP iktidarının ekonomi politikalarının ürettiği yoksullaşmanın, geniş kapsamlı bir sosyal yardım kampanyasıyla yönetilebilir bir düzeyde tutulmuş olduğu, geçici düzenlemelerle gelir dağılımında görece bir düzelleme ve yoksulluk oranında geçmiş dönemlere göre bir azalış yaşandığı söylenebilir. Ne var ki katı bir neoliberalleşme politikaları sonucunda toplumun geniş bir bölümünün son derece olumsuz etkilendiği de görülmektedir. Bu kesimler arasında küçük esnaf, sanayici, emekçi ve köylülerin ciddi sorunlar yaşadığı söylenebilir. Ekonomi politikalarının bu karanlık yüzü, 2003–2007 arasında küresel piyasaların yükselişiyle birlikte etkisizleştirilebilmiş, istikrar ve büyüme, hükümetin başlıca ekonomik propagandası haline gelmiştir. Ancak yine de tek başına ekonomi politikaları ve sosyal politikaların AKP popülizmini açıklamak için kullanılması mümkün değildir. Bu nedenle bir sonraki bölümde neoliberalleşmeden en çok etkilenenler arasında partinin desteğini sürdürebilmesinin kaynakları sistemik, ideolojik, söylemsel ve örgütsel düzeylerde araştırılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3 AKP ÖRNEĞİNDE NEOLİBERAL POPÜLİZMİN KURUMSAL KAYNAKLARI VE İDEOLOJİK, SÖYLEMSEL, ÖRGÜTSEL GÖRÜNÜMÜ

14 Ağustos 2001 yılında Eski İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Recep Tayyip Erdoğan ve Fazilet Partisi'nin kapatılmasından sonra kurulan Saadet Partisi'nin başkanı Recai Kutan'la yollarını ayırma zamanının geldiğini düşünen diğer 50 milletvekilinin katılımıyla Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) kurulmuştur. Kurulmasından yalnızca bir yıl sonra yapılan 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimi'nde oyların %34,28'ini alarak seçimden birinci parti olarak çıkmış ve tek başına iktidara gelmiştir. Daha sonra 28 Mart 2004 Mahalli İdareler Seçimlerinde büyükşehir belediyesi başkanlığı seçimlerinde geçerli oylarının %46'sını; belediye başkanlığı seçimlerinde ise geçerli oyların %40'ını almıştır. Bu tezin yazılmaya devam ettiği sırada yapılan 22 Temmuz 2007 seçimindeyse, oyların %46,52'sini alarak ikinci dönemde tek başına iktidar olmuştur. Diğer yandan parti, 2006 yılı itibariyle 1.834.520 üyeye sahiptir. Bu üye sayısı, Türkiye'deki toplam parti üyelerinin yaklaşık %28'ine, Cumhuriyet Halk Partisi'nin (CHP) üye sayısının yaklaşık üç katına karşılık gelmektedir.

Bazı yazarlara göre AKP koyun postuna bürünmüş bir kurttur. Partinin kuruluşundan bu yana partinin ve liderinin İslami esaslara göre yönetilen bir siyasi rejim kurmak gibi gizli bir gündemi vardır. Buna göre AKP, yalnızca uzun bir süredir devam eden karşı devrimin son zinciri olarak değerlendirilmelidir. Bu görüşü savunanlar için partinin göreve ilk geldiği dönemden itibaren cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Yargıtay, TÜBİTAK, Genel Kurmay ve YÖK gibi temel kurumlarla girdiği sürtüşmelerin amacı, halkın gözünde laik devlet kurumlarının güvenilirliğini sarsmaktır (örn.: Bölügiray, 2004:60). Diğerlerine göre ise Recep Tayyip Erdoğan ve AKP, siyasal İslam'da bir dönüşümü ifade etmektedir. Bu yeni İslami yaklaşım Avrupalı Hıristiyan demokratlara benzer bir biçimde günümüzün gerekliliklerini kavramıştır ve dini pratiklerle demokrasi ve serbest piyasa ilkelerini bağdaştırmaya çalışmaktadır (Hale, 2005). Bu muhafazakâr demokrasi, gücünü inançları ve kimlikleri modernist seçkinler tarafından inkâr edilmiş gerçek halkın iradesinden almaktadır. AKP, aynı zamanda diğer Müslüman ülkelere bir model olma görevini de üstlenmiştir. ABD ve AB ile kurduğu yakın ilişkiler kurarak medeniyetlerarası diyalogun sembolü olma yolundadır. Bu görüşe göre AKP temsili demokrasiye karşı bir tehdit değil, tam tersine insan haklarına ve toplumsal uzlaşya dayanan gerçek demokrasinin savunucusudur. AKP yıllar

boyu süren çöküş, toplumsal huzursuzluk ve siyasal yozlaşmanın ardından Türk siyasetinde yeni bir toplumsal sözleşmenin mimarıdır (Yavuz, 1997; Yavuz, 1999; Yavuz, 2000; İnsel, 2003). Bazılarına göre ise Recep Tayyip Erdoğan ve AKP davaya ihanet etmiş, fırsatçı bir grubu temsil etmektedir. Recep Tayyip Erdoğan kendi çıkarları uğruna içinden geldiği partinin kurmaylarına ihanet etmiş, milli görüş gömleğini çıkartarak sistemdeki diğer devlet partilerinin arasına girmiştir (örn.: bkz. Akgül, 2007).

Söz konusu yaklaşımlar elbette bir araştırma nesnesi olarak AKP konusunun değişik boyutlarına eğilmektedir ve bütüncül bir panorama çizebilmek için değerlendirilmeleri gerekir. Ancak bu tezin konusu, bu yaklaşımların yorumlanmasını kapsamamaktadır. Burada yapılması amaçlanan, neoliberal dönüşümün siyasal sistem üzerindeki etkilerinin hangi yollardan neopopülizm için bir alan yarattığını araştırmak, AKP'nin neoliberalizm ve popülizm arasında nasıl ideolojik, söylemsel ve örgütsel bir bağ kurabildiğini açıklamaya çalışmaktır. Bu yönüyle tezin amacı var olan açıklamalara bir alternatif bakış açısı eklemektir.

Buraya kadar yapılan açıklamalarda partinin başarısını açıklamak için kullanılabilecek ve neoliberal popülizmi olanaklı kılan gelişmelerden bazılarına değinilmiştir. Partinin kuruluş aşamasında sermaye, siyasetçi ve ordu arasındaki blokta artık kısa sürede kapatılamayacak bir çatlağın oluşması; sistemli olarak 1980 sonrası baskı altında tutulan solun talepleri sürekli olarak göz ardı edilen halk kesimlerini temsil edebilme gücünün erimesi; emekçileri temsil eden kurumların kendi iç çekişmelerinden dolayı güç birliği sağlayamamaları; AKP liderinin kişiliğinde partinin sergilediği statüko karşıtı profil; uluslararası siyasal ve ekonomik konjonktürün parti için uygun koşullar sağlaması; patronaja dayalı siyaset anlayışının partiler arasında ani ve geniş kapsamlı kaymalara neden olması; partinin uluslararası ve ulusal sermaye (hem İstanbul hem de Anadolu sermayesi için) açısından uygun bir *iş ortağı* olarak kabullenilmesi ve partinin hedef kitlelere yönelik medya etkisi yüksek sosyal yardım programları partinin iktidara gelişi ve kendi konumunu güçlendirebilmesinde rol oynayan etkenlerden bir kaçı olarak gösterilebilir. Ancak bu unsurların partinin yükselişini açıklamak için gerekli koşullar olmakla birlikte yeterli koşullar olmadıkları da söylenebilir. AKP neoliberal popülizminin daha bütüncül bir açıklaması için neoliberal dönüşümün beraberinde getirdiği sistemik olanakların ve partinin özgül kimliğinin de irdelenmesi gerekmektedir. Böylelikle sonraki alt bölümlerde neoliberalizmin siyasal sistemde popülist bir partinin yükselişine yol açan sistemik etkileri ve partinin halk kesimlerinden sağladığı desteğin ideolojik, söylemsel ve örgütsel nedenleri incelenmiştir.

3.1 Kurumsal Siyasal Sistemin Özellikleri

Neoliberalizm ve popülizm arasındaki ilişkilerin bir kriz anında patlak veren popülist hareketlerle sınırlanması, iki olgu arasındaki sistemik ilişkilerin gerektiği kadar irdelenmemesine yol açabilir. Bu nedenle bu bölümde kurumsal siyasal sistemin neoliberalleşme bağlamında değişimi ele alınmıştır. Kurumsal siyasal sistemin incelenmesi için ilk olarak 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikler incelenmiştir ve siyasal sistemin geçirdiği dönüşümlerin neoliberal bir popülist söylem için oluşturduğu fırsat yapısının gelişimi ele alınmaya çalışılmıştır. Bu yapılırken anayasal değişikliklerin inceleme konusu yapılmasının nedeni, yasaların maddi anlamda birer metin olmaları ve birer metin olarak kendilerini oluşturan güç ilişkilerini yansıtmalarıdır. Dolayısıyla yasa metnindeki değişimler aynı zamanda bu ilişkilerin biçimlendiği yapılardaki değişimleri de imlemektedir. Söz konusu bir anayasa olduğunda bu değişimlerin analizi bir kat daha önem kazanmaktadır. Çünkü anayasalardaki değişiklikler altta yatan yapısal farklılaşmaların devletin özünde, yapısında, işleyişinde ve vatandaşlarıyla olan ilişkilerinde meydana getirdiği etkilerin dışı vurumu olarak değerlendirilebilirler. Öte yandan anayasa değişiklikleri toplumdaki güç ilişkilerinin en üst düzeyde kristalleştiği olaylar olarak değerlendirilebilir.

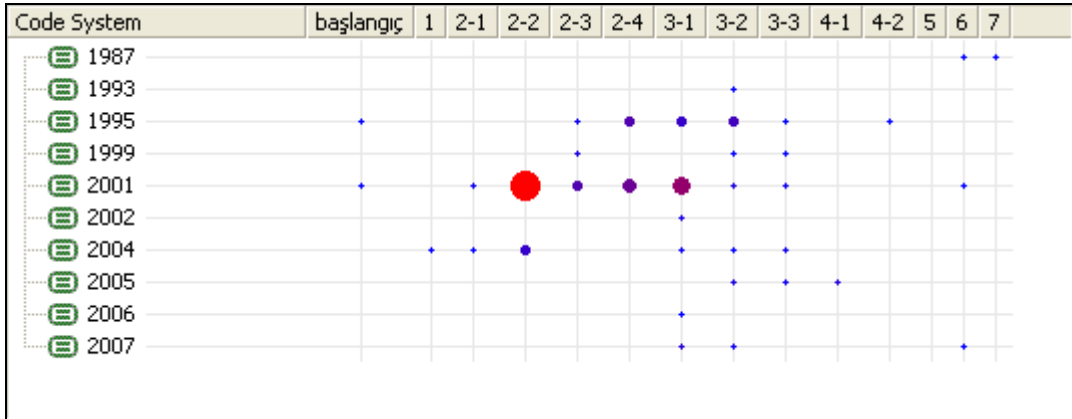
Bölümün diğer iki alt başlığında kurumsal siyasal sistemin belirleyici unsurları olan seçim sistemi ve hazine yardımlarıyla ilgili değerlendirmeler yapılmıştır. Bu iki başlığın seçilmesinin nedeni, neoliberalizmin siyasi istikrar arayışlarının açık göstergelerinin bu başlıklar altında gözlenebilmesidir. Siyasal istikrarın sağlanması için anayasada belirtilen ideolojik kısıtlamalara ek olarak siyasal yaşamı düzenleyen çeşitli kanunlar, bir siyasal partinin örgütsel ve söylemsel olanaklarını ve sınırlılıklarını belirleyen ikinci temel kaynak olarak gösterilebilir. 1980 sonrası için öngörülen siyasal sistemin partiler açısından sonuçlarını değerlendirmek amacıyla 1983 tarihli ve 2820 sayılı Siyasal Partiler Kanunu ve 2839 sayılı Milletvekili Seçim Kanunu ile 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin Temel Hükümleri ve Seçmen Kütükleri Hakkında Kanununun özelliklerine yer verilebilir. Bu kanunlarda yapılan tüm değişikliklerin incelenmesi, tezin amaçlarını aşan bir çaba olacağı için, parti sistemi konusunda yorum yapabilmeye olanağı sağlayabileceği düşünülen iki konu belirlenmiştir. Bunlardan ilki sandığa erişimle ilgili olarak seçim sistemi ve seçimlere katılabilme; ikincisi ise partiler açısından yaşamsal öneme sahip olan hazine yardımlarıdır. Bu iki başlık aynı zamanda anayasanın ilgili maddeleriyle birlikte siyasal sistemin kartelleşme özelliği gösterip göstermediğini yorumlamak üzere birer gösterge olarak kullanılmıştır.

3.1.1 1982 Anayasasında Yapılan Değişikliklerin Neoliberalizm Bağlamında Değerlendirilmesi

1982 Anayasası, 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi'nin bir ürünüdür ve 1961 anayasasının özgürlükçü anlayışına bir tepki olarak hazırlanmıştır. Darbenin gerekçesi 1 numaralı MGK kararına göre “ülke bütünlüğünü korumak, millî birlik ve beraberliği sağlamak, muhtemel bir iç savaşı ve kardeş kavgasını önlemek, devlet otoritesini ve varlığını yeniden tesis etmek ve demokratik düzenin işlenmesine mani olan sebepleri ortadan kaldırmak” olarak gösterilmektedir. Bu amacı gerçekleştirebilmek için öncelikle parlamento ve hükümet fesih edilmiş; siyasi partilerin, DİSK, MİSK ve bunlara bağlı sendikaların faaliyetleri durdurulmuş, parti ve sendika liderleri cezaevlerinde “güvence altına” alınmıştır. Darbenin, hürriyetçi demokrasinin yeniden tesis edilmesine yönelik yapıldığı söylene de, liberal (hürriyetçi) demokrasinin temelini oluşturan kişi temel hak ve özgürlükleri sayısız kısıtlamalarla sınırlandırılmış, devlet otoritesine dayanılarak toplumsal muhalefet üretebilecek aracı kurumlar susturulmuştur. Bu açıdan anayasanın liberal değil illiberal bir demokrasi anlayışına dayandığı söylenebilir. Öte yandan ülkenin dışa açılması ve uluslararası baskılar, zaman içinde anayasanın önemli ölçüde değiştirilmesine neden olmuştur.

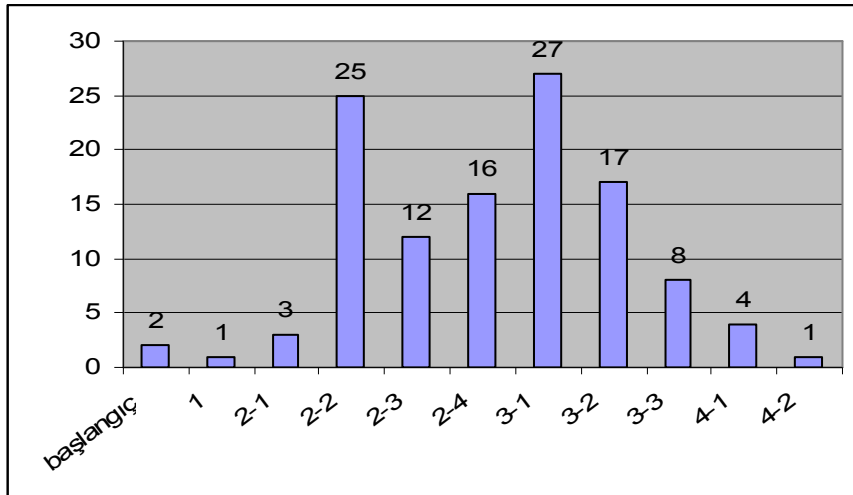
Yürürlüğe girdiği tarihten 2008 yılına kadar olan süreçte, 1982 Anayasası'nda on dört kanunla değişiklik yapılmıştır. 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikler esas olarak 1995 yılından itibaren başlamış, 1995 ve 2001 yıllarında en yoğun değişimler yaşanmıştır. 2002 yılında iktidara gelen ve halen hükümette bulunan Adalet ve Kalkınma Partisi de 22 Temmuz 2007 Genel Seçiminden sonra sivil anayasa tartışmasını gündeme getirmiştir. 1924 ve 1961 Anayasalarında olduğu gibi, 1982 Anayasası da yurt içi siyasi arena da sıklıkla sorunların kaynağı olarak gösterilmiş, siyasal, ekonomik, kültürel ve yönetsel sorunlar anayasa değişiklikleriyle çözülmek istenmiştir. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden on beş yıl sonra ivme kazanan anayasal değişikliklerin uluslararası konjonktürle de yakından bağlantılı konusunda fikir birliği olduğu söylenebilir. 1990'ların başında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasıyla birlikte dünyanın tek kutuplu düzene geçişi, geriye kalan süper güç Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) neoliberal ekonomi politikalarının küresel ölçekte yayılmasını kolaylaştırmıştır. Diğer yandan 1995'de Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasındaki ilişkiler de normalleşmeye başlamış; anayasa da yapılan çoğu değişiklik AB'yle imzalanan anlaşmalar ve ulusal uyum programı çerçevesinde yapılmıştır. Özellikle Gümrük Birliği Anlaşması, Maastricht Kriterleri ve Kopenag Kriterlerinin bu açıdan belirleyici oldukları söylenebilir.

Bu değişikliklerin yıllara ve anayasanın kısımlarına dağılımı, bir nitel analiz yazılımıyla kodlanarak belirlenmiş ve Şekil 3-1'de gösterilmiştir.

Şekil 3-1: 1982 Anayasası'nda Yapılan Değişikliklerin Dağılımı²⁶

1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikler incelendiğinde, değişikliklerin ikinci ve üçüncü kısımda yoğunlaştığı görülmektedir. Bu kısımlarda toplam 108 değişiklik yapılmıştır. Buna karşılık Başlangıç Kısmı, genel esasların yer aldığı Birinci Kısım ve mali ve ekonomik esasların yer aldığı Dördüncü Kısım'da göreceli olarak çok daha az değişiklik yapılmıştır. Değişiklik sayıları Şekil 3-2'de açık olarak görülmektedir. Kuşkusuz, yapılan değişikliklerin nicel olarak az olması, bu değişikliklerin önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Bu nedenle, söz konusu kısımlarda niçin az değişiklik olduğunu irdelemek gerekmektedir.

Şekil 3-2: 1982 Anayasasında Yapılan Değişikliklerin Bölümler İtibariyle Sayıları

Başlangıç Kısmı, Anayasa'nın 176. maddesine göre anayasa metnine dâhildir. Bu kısımda birincisi 1995, ikincisiyse 2001 yılında olmak üzere iki değişiklik yapılmıştır. 1995 yılında yapılan değişiklikle öncelikle 12 Eylül 1980'e yapılan atıflar kaldırılmıştır. Böylelikle 1995 yılına kadar olan dönemden farklı bir döneme girildiği düşünülebilir. Başlangıç kısmında değişmeden kalan paragraflara bakıldığında, bunların liberal (hürriyetçi) demokrasi

²⁶ Anayasanın Kısım ve Bölüm Başlıkları: 1-Genel Esaslar, 2-Temel Haklar ve Ödevler (2-1 Genel Hükümler, 2-2 Kişinin Hak ve Ödevleri, 2-3 Sosyal ve Ekonomik Haklar ve Ödevler, 2-4 Siyasi Haklar ve Ödevler), 3-Cumhuriyetin Temel Organları (3-1 Yasama, 3-2 Yürütme, 3-3 Yargı), 4- Mali ve Ekonomik Hükümler (4-1 Mali Hükümler, Ekonomik Hükümler), 5- Çeşitli Hükümler, 6-Geçici Hükümler, 7- Son Hükümler.

(kuvvetler ayrımı, hukukun üstünlüğü, doğuştan kazanılan hak ve hürriyetler) ve cumhuriyet değerlerini (ulusal egemenlik, eşitlik, kardeşlik, dayanışma, laiklik) sıraladığı görülmektedir²⁷. 2001 yılında yapılan değişiklikle beşinci paragrafta yer alan ‘hiçbir düşünce ve mülhazanın’ ifadesi, ‘hiçbir faaliyetin’ şeklinde değiştirilerek düşünce özgürlüğünün alanı genişletilmiş, yasaklamalarda bir somutlaştırmaya gidilmiştir.

Birinci kısımda on bir madde bulunup, bunlardan ilk üç maddenin değiştirilmesi ve değiştirilmesinin teklif edilmesi dördüncü maddeyle yasaklanmıştır²⁸. Diğer maddelerdeyse liberal demokrasinin esaslarına aykırı bir ifade bulunmamakta, Başlangıç Kısmı’na benzer biçimde liberal demokrasi ve cumhuriyetin temel esaslarını belirlemektedir. Kavramsal olarak bu çerçeveye içine oturtulmasında güçlük olan tek kavram beşinci maddedeki ‘hukuk devleti’ kavramının önündeki ‘sosyal’ sözüdür. Birinci Kısım’daki tek değişiklik 10. maddeye bir fıkra eklenerek kadınlar ve erkeklerin eşit haklara sahip olduğunun belirtilmesi, devletin bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlü olduğunun söylenmesidir. Madde 10’un ilk fıkrasında cinsiyet gözetmeksizin kanun önünde eşitlik olduğu belirtilmişken bu fıkra haklar açısından bir eşitliğe vurgu yapılmıştır. Hakların niteliği (ekonomik, siyasal, sosyal) ise belirgin değildir. Bu eklemeye toplumdaki cinsiyet ayrımcılığı kabullenilmiş, ayrımcılığın giderilmesi için devlet üzerine görev almıştır. Bu anlayışın Friedman’ın ilk bölümde yer verilen düşüncelerine uygunluğu göze çarpmaktadır.

Mali ve ekonomik hükümlerin yer aldığı dördüncü kısmın birinci bölümünde yapılan değişikliklerin tümü Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası ile sürdürülen görüşmeler kapsamında çıkartılan ve yeni kamu yönetimi anlayışına uygun biçimde tasarlanan 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu çerçevesinde değiştirilmesinden ibarettir. 161. maddenin ikinci fıkrasına bu kavramsal değişikliğin yanı sıra ‘kontrol’ün eklenmesi, yeni kamu yönetiminin kontrol (denetim) üzerine yaptığı vurgunun yansıması olarak düşünülebilir. Diğer yandan mali hükümlerin bütçe konusunda hükümeti ve genel kurul görüşmelerinde getirilebilecek teklifleri sınırlayıcı hükümleri Buchanan’ın anayasal iktisat düşüncelerini çağrıştırmaktadır. Bu yaklaşımın daha yoğun hissedildiği maddeyse 167. maddedir. Bu maddeyle devletin tekelleşmeyi ve kartelleşmeyi engellemesi ve dış ticareti kolaylaştırıcı önlemler alması gerektiği belirtilmektedir. Dördüncü kısmın ikinci bölümünde yer alan planlama, tabii servetlerin korunması, ormanların ve orman köylülerinin, kooperatifçiliğin, esnaf ve sanatkârların korunmasına yönelik hükümlerin milli ekonomi anlayışına yaptığı

²⁷ Anayasa önerisinin başlangıç kısmında bu değerlerden kardeşlik, dayanışma ve kuvvetler ayrılığının çıkartılmış olması, diğer yandan neoliberal çok kültürlülük değerlerinin yer alması dikkat çekmektedir.

²⁸ İlk üç maddenin değiştirilmesi veya değiştirilmesinin teklif dahi edilemeyecek olmasına rağmen ikinci madde başlangıç kısmındaki temel ilkelere atıfta bulunduğu için, başlangıç kısmında yapılan değişiklik bu maddeyi de değiştirmektedir.

vurgu nedeniyle neoliberal ekonomik çerçeveye oturmadığı söylenebilir²⁹. Bu uyumsuzluk kendisini orman köylüleri, kooperatifler, esnaf ve sanatkârlar bağlamında kullanılan ‘gerekli tedbirleri alır’ ifadesinde göstermektedir. “Piyasalarda fiili veya anlaşma sonucu doğacak tekelleşme ve kartelleşmeyi önler” cümlesinde olduğu gibi daha güçlü bir fiil yerine bu ifadenin kullanılması ilgi çekicidir. 171. maddede yapılan tek değişiklik, kooperatiflerin devlet kontrolünden çıkarılması ve siyasi işbirliği kurmalarına izin verilmesidir ki bu değişiklik devletin ekonomiden çekilmesi ve siyasal alanın genişletilmesi yönünde yorumlanabilir.

Başlangıç, Birinci ve Dördüncü kısımlardan sonra en az değişiklik İkinci Kısım Birinci Bölüm’de yapılmıştır. Ancak bu bölüm, temel hak ve ödevlerle ilgili maddelerin genel esaslarını belirlediği için son derece önemlidir. Yapılan üç değişikliğin bir tanesi 2004 yılında 15. maddenin ikinci fıkrasından ölüm cezalarıyla ilgili bölümün, Avrupa Birliği uyum sürecinde ölüm cezalarının kaldırılmasıyla birlikte çıkartılmasıyla ilgilidir. Bu değişiklik, ulus devletin gücünün aşınması ve ulusal yargı sistemimizin yaşadığı uluslararasılaşma sürecinin bir uzantısı olarak okunabilir. Benzer biçimde 2001 yılında 13. maddede yapılan değişiklikle “ölçülülük ilkesi”nin anayasaya girmesi, 19. maddede daha önce kanunla düzenleneceği belirtilen uğradıkları zararın ‘tazminat hukukunun genel prensiplerine’ göre ödeneceği ifadesinin kullanılması, 1999 yılında 125. maddede uluslararası tahkimin anayasaya girmesi ulusal yargılama sürecinde uluslararası etkilerin yansımaları olarak değerlendirilebilir. Yine 2001 yılında 14. maddede yapılan değişiklikle faşizm, komünizm ve şeriat ideolojilerine yapılan göndermeler metinden çıkarılarak yerlerine insan haklarına dayanan demokratik toplum düzeni ve laik cumhuriyet ifadeleri koyulmuştur. Bu değişiklikle birlikte şeriat dışındaki diktatörlük rejimlerinin artık bir tehdit olarak değerlendirilmediği, bu nedenle maddenin dilinin yumuşatıldığı düşünülebilir. 13. maddedeki en dramatik değişiklik, laiklik tanımıyla ilgilidir. İlginç bir biçimde temel hak ve özgürlüklere getirilecek sınırlandırmaların laikliğe aykırı olamayacağı söylenmiştir. Bir başka deyişle laikliğin dinin devlet işlerine karışmaması olarak değil, devletin dine karışmaması biçiminde yorumlanmasına yol açabilecek bir değişiklik yapılmıştır. 14. maddedeki değişikliğin yine liberal düşünce geleneğiyle uyumlu yönü kendisini “Devletin anayasayı kötüye kullanması” anlayışıyla göstermektedir. Bu değişiklik bireylerin devlete karşı korunmasını ima etmekte, diğer yandan devletin hak ve özgürlüklere getirebileceği sınırlandırma alanı daraltılmaktadır. İkinci Kısım Birinci bölümde değişiklik yapılmayan 12. maddenin ilk fıkrası herkesin temel hak ve

²⁹ Planlama, orman köylüleri, esnaf, sanatkârların korunması ve kooperatiflerin geliştirilmesiyle ilgili hükümler anayasa önerisinde yer almamış; çevre, ormanlar, kıyıları ve tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunacağı hükümleri getirilmiş; dördüncü kısımda yer alan ‘milli ekonomi’ kavramı yerine ülke ekonomisi kavramı kullanılmıştır.

hürriyetlere sahip olduğunu söylemekte, ikinci fıkrası ise kişilerin toplum, aile ve diğer kişilere karşı sorumluluklarını ifade etmektedir. İkinci fıkranın sorumluluk üzerine yaptığı vurgu liberal düşünce geleneğine uyumsuzluğuyla göze çarpmaktadır³⁰. Diğer yandan yabancıların temel hak ve hürriyetleriyle ilgili 16. maddede herhangi bir değişiklik yapılmamıştır.

Buraya kadar olan bölümde anayasa değişikliklerinin göreceli olarak daha az yapıldığı bölümler ele alınmıştır. Bu inceleme sırasında değişiklik yapılmayan bölümlerin anayasanın genel esaslarıyla ilgili olduğu, bu esaslarınsa birkaç istisna dışında liberal düşünce geleneği ve cumhuriyetçi ideolojiyle uyumlu olduğu saptanmıştır. İstisnaları oluşturan bazı maddelerin zaman içinde değiştirilerek neoliberal sürece uyumlaştırıldıkları görülmektedir. Neoliberal ekonomiyle karşıt unsurlar barındırmakla birlikte varlığını devam ettiren hükümlerin, anayasa önerisinde yer almaması da ilgi çekici bir noktadır.

Genel esaslar kapsamında liberalizmle paralel bir tablo ortaya çıkmakla birlikte, 1982 Anayasası'nın İkinci Kısmı'nın değişiklikler öncesinde son derece otoriter bir yapısı olduğu bir gerçektir. 12 Eylül 1980 darbesinden sonra toplumsal düzenin sağlanması adına temel hak ve özgürlükler, siyasal, ekonomik ve sosyal haklar geniş biçimde sınırlandırılmış, sendika, siyasal partiler, dernekler, meslek örgütleri gibi toplumsal örgütlenmelerin güçleri indirgenmiştir. 1982 Anayasası sınırlandırmaların yasal çerçevesini oluşturmuş, bu çerçeve 1995 yılına kadar olan süreçte yoğun bir değişiklik geçirmeden devam etmiştir. 1995 değişiklikleri (yirmi üç değişiklik), anayasal değişiklikler bağlamında bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Bu değişikliklerden sonra 1999 (beş değişiklik), 2001 (elli üç değişiklik), 2004 (on iki değişiklik), 2005 (dokuz değişiklik), 2006 (bir değişiklik) ve en son olarak 2007 (yedi değişiklik) yıllarında ikinci ve üçüncü kısımlar ağırlıklı olmak üzere çok sayıda değişiklik yapılmıştır. Yapılan çok sayıda değişiklik bazı yazarlar tarafından anayasanın delik deşik olması olarak yorumlanmıştır. Ancak yakından bakıldığında bu değişikliklerin aslında anayasanın genel esaslarına, başka bir deyişle, yukarıda belirtildiği gibi neoliberal ilkelere uygun olduğu görülmektedir. Neoliberal toplum modeline geçişin sancılarını bastırmak için kullanılan otoriter önlemler aşamalı olarak terk edilmiş görünmektedir.

1995 ve sonrasında yapılan değişiklikler kişi hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi, ekonomik ve sosyal hakların daha da kısıtlanması, siyasal alanın genişletilmesi, yasamanın hızlandırılması, yürütmenin güçlendirilmesi ve yargının uluslararası etkilere açılması eksenlerinde değerlendirilebilir. Kişi hak ve özgürlüklerinin geliştirilmesi ikinci kısım birinci ve ikinci bölümlerinde yapılan değişikliklerle gerçekleştirilmiştir. Birinci bölüme yukarıda

³⁰ Bu bağlamda anayasa önerisinin 11. maddesinde birinci fıkrası 'kişiliğine bağlı' yerine 'insan haysiyetinden kaynaklanan' ifadesi kullanılarak korunmuş, ikinci fıkraysa çıkarılmıştır.

değ inildiği için tekrar ele alınmamıştır. Diğer yandan ikinci bölümde yapılan değişiklikler nicel olarak ağırlık taşısa da, bu değişikliklerin neoliberal dönüşümün ahlaki meşrutiyet zeminini hazırlamaları dışındaki özellikleri burada ele alınmamıştır. Burada AKP ile ilgili ilginç bir tespiti de not etmek gerekir. AKP'nin siyasal söyleminde özgürlük ve demokratikleşme konularının önemli bir ağırlık taşıdığı söylenebilir. Ancak AB uyum yasaları kapsamında 2004 yılında gerçekleştirilen değişikliklerden sonra anayasanın ikinci bölümünde kişisel hakları genişletici bir değişiklik yapılmamış olması ilginç bir durum ortaya çıkarmaktadır. Ne var ki bu konuya daha sonraki bölümde değ inilecektir. Bu başlıkta asıl ilgilenen konular sosyal ve ekonomik haklar, siyasal haklar, yasama, yürütme ve yargıyla ilgili bölümlerdir.

Temel hak ve özgürlükler ve kişi hakları konusunda geniş açılımlar sağlayan anayasal değişikliklerinin sosyal ve ekonomik haklar bakımından aynı ölçüde geliştirici bir karakterinin olmayışı dikkat çekicidir. Sosyal ve ekonomik hakların konu edinildiği ikinci kısım üçüncü bölümde ikisi 1995, üçü 1999, yedisi de 2001 yılında olmak üzere on iki değişiklik yapılmıştır. 1995 yılında yapılan değişiklikte 49. maddede, geçilen ekonomik sistemin işsizlik üreteceği kabullenilmiştir. “Çalışma barışının sağlanmasını kolaylaştırıcı ve koruyucu tedbirler alır” ibaresi çıkarılmış yerine “çalışma barışını sağlamak için gerekli tedbirleri alır” ibaresi yazılmıştır. İşçi ve işveren arasında devletin kolaylaştırıcı ve koruyucu bir rol üstlenmesi engellenmiştir. 51. maddede “işçiler ve işverenler” ibaresi “çalışanlar ve işverenler” olarak değiştirilmiştir. Bu terminoloji, yalnızca eş anlamlı kelimelerin birbirleri yerine kullanılması olarak algılanamaz. Çalışanlar terimi, işçi teriminin sınıfsal karakterini taşımamakta, işverenler karşısında heterojen ve bunun için de tabilik ilişkisinde bulunan bir kesimi ifade etmektedir. 52. madde mülga olmuş, sendikalar üzerindeki siyasal kısıtlamalar kaldırılmıştır. Ancak grev hakkının sınırlarını belirleyen 54. maddede herhangi bir değişiklik yapılmadığı için gerçek anlamda sendikaların güçlenmesinden söz edilmesi tartışmalıdır. Diğer yandan kamu personeline sendika ve toplu pazarlık hakkı tanınması olumlu bir gelişme olarak görülebilirse de Bakanlar Kurulunun takdir yetkisiyle birlikte, sendikaların yürütmeyle anlaşmaya teşvik edildiği de ileri sürülebilir. 55. maddenin ilk halinde ücretin tespitinde ülkenin ekonomik ve sosyal durumu göz önünde bulundurulur denilmekteyken, bu maddede yapılan değişiklikte, neyin asgari ücretin belirlenmesinde birincil olduğu belirtilmemekte, çalışanların geçim şartları ile ülkenin ekonomik durumu da göz önünde bulundurulur denilmektedir³¹. Aslında her iki durumda da yer alan “göz önünde bulundurulur” ifadesi, bu

³¹ Vatandaşların yurt dışına çıkmaları konusunda yapılan değişiklikte, ülkenin ekonomik koşullarının dikkate alınmasıyla ilgili ibarenin çıkartılması, bu noktada farklı bir tartışma yaratmaktadır. Ülkenin ekonomik koşullarının yurt dışına çıkabilecek kadar geliri olanları etkilemeyip, asgari ücretlerin belirlenmesinde önem kazanması sosyal adalet açısından eleştirilebilir.

koşulların ikincilliğine işaret etmektedir. Yapılan değişiklikle bu ikincillik perçinlenmiştir. Diğer bir deyişle 1982 Anayasasının ilk durumundan geriye gidiş söz konusudur. 13. kenar başlığında yapılan değişiklik devletin değişen rolünü en açık biçimde ifade etmektedir. Bu başlığın ilk hali “Sosyal ve Ekonomik Hakların Sınırı”dır. Bu sınır bireylerin devletten isteyebileceği sosyal ve ekonomik haklarının sınırı olarak yorumlanmalıdır. Ancak yapılan değişiklikle bu sınır devlet için çizilmiş, başlık “Devletin iktisadi ve sosyal ödevlerinin sınırları” olmuştur. Hemen altındaki 65. maddede de ‘ekonomik istikrarın korunmasını gözeterek’ ibaresi çıkartılmış, devletin ekonomiye müdahalesine karşı yaklaşımı ortaya koymuştur.

Sosyal ve ekonomik haklar bakımından bir gerileme söz konusuysen ikinci kısım dördüncü bölümde yer alan siyasal haklar bakımından genişletici nitelikli değişiklikler yapılmıştır. Yapılan değişikliklerin bir kısmı seçmen tabanını genişletmiştir. 67. maddede yapılan değişiklikle yurt dışında bulunan vatandaşların oy hakları anayasaya girmiş, seçmen yaşı 1987’de yirmiye, 1995’te on sekize indirilmiştir. Taksirli suçlardan hüküm giyenlerin oy kullanabilmesi anayasaya girmiştir. Partilerin üye edinme olanakları da genişletilmiştir. Partilere üye olabilme yaşı on sekize indirilmiş, üniversite öğrencilerinin parti üyesi olabilmeleri ve öğretim elemanlarının partilerin merkez organlarında görev alabilmeleri sağlanmıştır. Öte yandan sivil toplum örgütleriyle partiler arasındaki ilişkilerde sınırlamalar azaltılmıştır. Tüm bu gelişmelere karşın siyasi partilere olan güvensizlik kendisini 68. maddenin ikinci fıkrasında göstermektedir. Siyasi partilerin siyasal yaşamın vazgeçilmez unsurları olduğuna yönelik fıkra, önemine rağmen birinci fıkrada yer almamaktadır³².

Seçimlerle ilgili değişikliklerse seçimlerin yargı denetimi altında güvenilir bir biçimde yapılmasına yönelik yapılmıştır. Bu noktada 1995 yılında yapılan değişiklikle seçim kanunlarının temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerine uygun olmasına yönelik getirilen hüküm ilgi çekicidir. Bilindiği gibi siyasi istikrar hem piyasaların işleme açısından hem de piyasaya yönelik reformların hızla uygulanabilmesi açısından önemli rol oynamaktadır. Bu maddeyle dünyadaki en yüksek eşik olan %10’luk ulusal baraj uygulaması meşrulaştırılmaktadır. Ancak bu durum temsilde orantısızlığı da beraberinde getirmektedir. Siyasilerin sürekli olarak barajın indirilmesinden yana olmalarına rağmen, istikrarın korunması amacıyla geçici olarak barajı uygun kabul etmeleri siyasal gelişimimiz açısından düşünülmesi gereken bir noktadır³³. Yine seçimlerle ilgili 2001 yılında yapılan değişiklikle seçim kanunlarında yapılan değişikliklerin bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaması hükmü getirilmiş, böylelikle iktidarların kendi lehlerine kanunları değiştirmeleri

³² Anayasa önerisinin 37. maddesinde bu cümle ilk paragrafa geçmektedir.

³³ 2007 seçiminde ulusal baraj uygulamasının fiilen bir geçerliliğinin kalmadığı da bağımsız adaylar yoluyla görülmüştür.

engellenmiştir. Bu uygulama seçim kanunları açısından sağlıklı olmakla birlikte, siyasetçilere olan güvensizliğin bir işareti olarak kabul edilebilir.

Siyasal partiler açısından bakıldığında da sınırlandırmaların ve yasakların azaltıldığı, siyasal alanın genişletildiği görülmektedir. 1982 Anayasası'nın 1995 ve 2001 değişiklikleri öncesi halinde 68. ve 69. maddeler siyasal partilerin içinde işleyeceği yasal çerçeveyi oldukça dar bir alan olarak çizmiştir. Söz konusu maddeler siyasal partileri mali olarak devlete tabi kılmış, ideolojik yelpazeyi merkeze doğru daraltmış, sivil toplum örgütleriyle partilerin ilişkilerini kesmiş ve partileri devlet politikasının araçları konumuna getirmiştir. Diğer yandan siyasal partiler kanunu ve seçim yasalarıyla birkaç büyük parti dışındaki partilerin mecliste koltuk kazanabilmesi barajlar yoluyla engellenmiştir. Bu nedenle, bazı siyasi partilerin liderleri ve sosyal bilimciler Anayasa ve Siyasi Partiler Kanunu'nun siyasi partileri tek tipleştirdiğini, partilerin özgül kimliklerini ifade edemediklerini ileri sürmüşlerdir. Bu görüşler son derece haklıdır. Ancak 68. ve 69. maddede yapılan değişikliklerle birlikte, en azından partilere daha geniş bir alan açıldığı söylenebilir. 69. madde ilk olarak 1995 yılında değiştirilmiş, daha sonra 2001 yılında üç ekleme yapılmıştır. 69. maddenin ilk hali ve son hali karşılaştırıldığında ilk olarak siyasi partilerin kapatılmasıyla ilgili davayı açacak olan taraf konusunda bir değişiklik yapıldığı görülmektedir. Buna göre 1995 yılından önce davalar "cumhuriyet başsavcılığı" tarafından açılmaktayken, değişiklik sonrasında bu görev makama değil kişiye verilerek "cumhuriyet başsavcısı" olarak değiştirilmiştir. Bu değişiklik, sorumluluğun paylaşılabilceği bir yapıdan, sorumluluğun bir kişi üzerinde toplandığı bir duruma neden olmuş ve parti kapatma davalarının açılması konusunda bir güçlük yarattığı ileri sürülmüştür. Diğer yandan maddenin ilk hali anayasanın 14. maddesine atıfta bulunurken, sonraki düzenlemede 68. maddenin dördüncü fıkrasına atıfta bulunulmuş, yoruma açık ve geniş bir kapsamı olan 14. madde yerine daha somut olan ve Anayasa Mahkemesince "odak haline gelme" halinin tespit edilmesini gerektiren hükümlere yer verilmiştir. 2001 yılında yapılan değişikliklerle "odak haline gelme" halinin de koşulları sayılarak, parti kapatma davası açılmasını önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Parti kapatmalarının neden olduğu olumsuzlukların giderilmesine yönelik olarak 2001 yılında yapılan başka bir eklemeye partilerin temelli kapatılmasına ara bir formül olarak söz konusu siyasi partinin Devlet yardımından kısmen veya tamamen yoksun bırakılmasına karar verebilmesi sağlanmıştır. 69. maddenin ilk ve son hali arasındaki önemli bir diğer farklılık da maddenin ilk halinde partilerin kapatılmasından sonra partinin kurucuları ve tüm kademedeki yöneticileri yeni bir partide görev alamazken yapılan değişikliklerle bu sınırlamanın partinin kapatılmasına neden olan üyelerle sınırlandırılması ve aynı zamanda bu kişiler için de beş yıl gibi bir süre sınırlamasının olmasıdır. Böylelikle partilerin kapatılması ile ilgili

düzenlemelerin süreç içinde esnetildiğini ve parti kapatma koşullarının zorlaştırıldığını söylemek çok yanlış olmayacaktır. Diğer yandan siyasal partilerle ilgili maddelerin somutlaştırılması yoluna gidilmiştir. Bu somutlaştırmaların, partilerin kapatılma koşulları üzerine yoğunlaştığı söylenebilir. Anayasal değişikliklerde göze çarpan bir diğer durum partilerin denetimleriyle ilgilidir. 1982 Anayasası'nın ilk halinde partilerin kuruluş öncesinde sıkı bir denetime tabi olduğu görülmekte ve sınırlamalarda soyut ideolojik koşulların ağırlıkta olduğu görülmektedir. Ancak bu denetim 1995 değişiklikleriyle partilerin kuruluşu sonrasında kaymış, 2001 değişiklikleriyle de kuruluş sonrası denetimlerde mali denetime yapılan vurgu artmış; kısıtlamalarda düşünceden eylemlere doğru bir yöneliş yaşanmıştır³⁴. 1983'ten bu yana açılan 43 davada 18 siyasal partinin kapatıldığı görülmektedir³⁵. Bu 18 kapatma kararının 3 tanesinde laikliğe aykırı faaliyetler, 11'inde ise etnik kimliğe dayalı siyaset öne çıkan nedenler olarak gösterilebilir. Diğer kapatma davalarının nedeni ise ideolojik kısıtlamalardan çok yasal zorunlulukların parti tarafından yerine getirilmemesi olarak görülmektedir. Bu durumda Türk siyasal yaşamında siyasal partiler için birincil yapısal kısıtlamanın, parti büyüklüğüne bakılmaksızın, dini ve etnik kimliklere dayalı siyaset yapmamaya ilişkin olduğu görülmektedir.

Cumhuriyetin temel organları olan YASAMA, YÜRÜTME ve Yargı güçleriyle ilgili Üçüncü Kısım'da toplam elli iki adet değişiklik yapılmıştır. Bu değişikliklerden yasamayla ilgili olanlar incelendiğinde önem verilen konuların yasamanın temsil niteliğinin artırılması ve yasama sürecinin hızlandırılması olduğu söylenebilir. Öyle ki, milletvekili sayısı önce dört yüz elliye, daha sonra beş yüz elliye çıkartılmıştır. Milletvekili seçilebilme yaşı 2006 yılında yirmi beşe indirilmiştir. 2002'de 78. maddede yapılan bir değişiklikte bir il veya seçim çevresinin mecliste temsilcisinin kalmaması durumunda ara seçim yapılacağı hükmü getirilmiştir. Esasen bu maddenin milletvekillerinin tüm ülkeyi temsil ettiğine dair 80. maddeyle tartışmalı durumda olduğu ileri sürülebilir. Bu değişiklik temsil niteliğinin dayanağında yerellik ve bölgesellik ilkelerinin güç kazanması olarak değerlendirilebilir. 2007 yılında genel seçimlerin dört yıla indirilmesi de yasama açısından son derece önemli bir değişikliktir. Diğer görüşler bir yana, yasama organının çalışma süresindeki bu kısalma, günümüzde yasama organlarının çabuk yıpranması ve temsil niteliklerini çabuk kaybetmeleriyle paralel değerlendirilmelidir. Hemen burada belirtmelidir ki, yasama organı üyelerinin sayısının artması, aynı oranda yasama organının gücünün artması anlamına gelmemektedir. Yasama gücünün artması için soru, meclis araştırması, gensoru, genel görüşme ve meclis soruşturması gibi denetim mekanizmalarının gücünün artırılması

³⁴ Tezin yazılmaya devam ettiği sırada AKP hakkında açılan kapatılma davasında da bu görüşü destekleyecek bir karar alınarak, partinin aldığı hazine yardımlarından kesinti yapılmasına yönelik bir sonuç ortaya çıkmıştır.

³⁵ Tezin yazımı sırasında DTP'nin kapatılmasıyla bu sayı 19 olmuştur.

gerekmektedir. Oysaki var olan yapılanmada mecliste çoğunluğu oluşturan bir partinin bu yollarla denetlenmesi imkânı neredeyse bulunmamaktadır. 1982 Anayasasının temel özelliklerinden bir tanesi yasama sürecindeki tıkanıklıkların aşılması olarak gösterilebilir. Bunda 1980 öncesinde Cumhuriyet Senatosu ve Meclis arasındaki tıkanıklıkların önemli rol oynadığı, diğer yandan 12 Eylül öncesinde cumhurbaşkanı seçiminde yaşanan krizin, bu özelliğin temelini oluşturduğu ileri sürülmüştür. Anayasanın 90. maddesine göre ekonomik, ticari veya teknik ilişkileri düzenleyen ve süresi bir yılı aşmayan antlaşmaların meclisten onay almasına gerek olmadığı söylenmektedir. Öte yandan 91. maddede bakanlar kuruluna sıkıyönetim veya olağanüstü haller dışında dahi sosyal ve ekonomik hakların düzenlenmesi amacıyla kanun hükmünde kararname çıkarabilme yetkisi verilmiştir. 155. maddenin ikinci fıkrasındaki değişikliklerle Danıştay'ın kamu hizmetleri ile ilgili imtiyaz şartlaşma ve sözleşmeleri hakkında görüş bildirme süresinin iki ayla sınırlandırılması da bu bağlamda düşünülmelidir. Buna ek olarak yasama sürecinin hızlandırılması amacıyla 89. maddede yapılan bir değişiklik cumhurbaşkanının kendisine gönderilen kanunları tüm maddeler itibarıyla değil kısmen iade etme olanağı doğmuştur. Anayasa değişiklikleriyle ilgili 175. maddede de cumhurbaşkanının anayasa değişikliklerini geciktirmesi, anayasa değişikliklerinin ivedilikle görüşülemeyeceğine dair ibarenin çıkarılması, genel görüşmenin iki görüşmeyle sınırlandırılması ve halkoylamalarının rolünün güçlendirilmesiyle engellenmiştir. Halk oylamalarının rolünün güçlendirilmesi, doğrudan halkın güçlendirilmesi anlamını taşımamaktadır. Öyle ki halk oylamasına gitme olasılığı aynı zamanda yürütmenin yasama ve cumhurbaşkanlığı karşısında daha dirençli olabilmesi sağlamaktadır.

Anayasanın yürütmeye ilgili üçüncü kısım ikinci bölümünde yapılan değişikliklere bakıldığında ilk olarak 2007 yılında halkoylamasıyla cumhurbaşkanıyla ilgili yapılan değişiklikler karşımıza çıkmaktadır. Bu değişikliklerin ne gibi etkiler yaratacağı süreç içinde görülecektir. Ancak cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi, 1982 Anayasasında oldukça güçlü olan yürütmenin daha güçlü hale getirilmesi anlamını taşımaktadır. Cumhurbaşkanı ve başbakan arasında görüş ayrılıklarının varlığı veya yokluğu siyasal istikrar açısından çok daha önemli hale gelmiştir. Bu da seçmenlerin oy verme davranışlarına etki edebilecek nitelikte bir değişiklik olarak değerlendirilebilir. Aynı biçimde 1995 yılında yapılan değişikliklerle genel ve ara seçimlerden bir yıl önce ve sonra yapılacak mahalli idareler seçimlerinin, genel veya ara seçimle birlikte yapılması da seçmen davranışını etkileyici niteliktedir. Böylelikle cumhurbaşkanı, başbakan ve yerel yönetimler arasındaki uyum ödüllendirilmekte, uyumsuzluksa cezalandırılmaktadır. Diğer bir deyişle istikrar kaygısı, yürütmenin aşırı güçlenmesine karşı duyulması gereken kaygının önüne geçmiş görünmektedir. Yürütme alanında yapılan değişikliklerin beşi kamu kurumu niteliğindeki meslek örgütlerinin faaliyet

ve denetimlerine ilişkin olarak yapılmıştır. 1995 yılında yapılan bu değişiklikle 1982 anayasasının otoriter dili yumuşatılmışsa da yukarıda siyasal alanın genişlemesiyle ilgili söylenenlere karşıt bir biçimde meslek örgütlerinin siyasal işbirlikleri kurmaları, faaliyet alanları dışında etkinliklerde bulunmalarına yönelik kısıtlamalar devam ettirilmiştir. Milli Güvenlik Konseyinin yürütme erki içindeki rolünün azaltılması 118. maddedeki değişiklikle sağlanmıştır. Konseyin azalan etkisi kendisini konsey kararlarının bakanlar kurulu tarafından ‘öncelikle dikkate alınır’ ibaresinin ‘değerlendirilir’ ibaresiyle değiştirilmesinde göstermektedir. Aynı paralelde, 131. maddede yapılan değişiklikle Genelkurmayın YÖK bünyesine üyesi seçimi de kaldırılmış, 160. maddenin son fıkrasında Silahlı kuvvetlerin elinde bulunan devlet mallarının meclis adına denetlenmesinde gizlilik esaslarına uygun davranılacağı hükmü kaldırılmıştır. Yönetimde askeri etkilerin giderilmesine yönelik olarak Devlet Güvenlik Mahkemelerinin kaldırılması da sivilleşme anlamında en önemli adımlardan bir tanesidir. Yürütme erkinde yapılan bir diğer değişiklik yürütmenin kitle iletişim araçları üzerindeki güçlerinin azaltılması yönünde olmuştur. Basın ve ifade özgürlüğü alanında yapılan değişikliklerle birlikte, devletin bilgi akışı üzerindeki kısıtlamaları geniş ölçüde kaldırılmış, uluslararası kuruluşların medya sektörüne girişleri kolaylaştırılmıştır. Üçüncü kısmın son bölümünde yer alan ‘Yargı’ erkiyle ilgili olarak yukarıdaki bölümlerde uluslararası etkiye açılma, askeriye azalan gücü ve Danıştay’ın imtiyaz sözleşmelerindeki rolü konusuna değinilmiştir. Bu değişiklikler dışında yargı erkinin değiştirilmeyen özellikleri, 1982 anayasasının ilk halinde liberal demokrasi esaslarına göre tasarlanmıştır. Bu nedenle burada ayrıca bir yorum yapılmamıştır.

Anayasanın genel esasları tam anlamıyla neoliberal bir demokrasinin iskeletini oluşturmaktadır. Yapılan değişiklikler, bir geçiş sürecinden sonra siyasal alanını genişletilmesi, demokratikleştirme sürecinin paralelinde cumhurbaşkanlığı seçimi ve halkoylamaları yoluyla halkın güçlendirilmesi, yürütmenin güçlendirilmesi, yönetimde istikrarın sağlanması, yasamanın (özellikle ekonomik kararlarda) hızlandırılması, buna karşılık sosyal ve ekonomik hakların daraltılması ve yönetimde askeri etkilerin giderilmesine yönelik gerçekleştirilmiştir. Değişikliklerin genel bir incelemesi, uzun bir sürece yayılan gelişmeler çerçevesinde neoliberal popülist bir partinin yükselişine yol açabilecek bir siyasal alanın açıldığını göstermektedir. Bu değişiklikler sonrasında istikrar adına güçlü bir iktidarın uzlaşmaya dayalı bir iktidara tercih edildiği anlaşılmaktadır. Bu durumda popülist bir partinin veya liderin gücünü arttırmak üzere girişimlerde bulunması (ekonomik tercihlerde bir değişiklik olmadığı sürece) anayasanın neoliberalleşme çerçevesindeki evrimleşmesi açısından olağan karşılanabilir. Öte yandan partilerin kapatılma koşullarının zorlaştırılmasıyla birlikte popülist partilerin güçlerini arttırabilmek için daha geniş bir “retorik cephanesi”ne

kavuştukları söylenebilir. Daha önce siyasal alana taşınamayan veya taşındıklarında cezalandırılan konuların süreç içinde belirli sınırlara uymak koşuluyla siyasal söyleme dâhil olabilmesi, bu konuları sahiplenme konusunda daha esnek davranabilen popülist partiler için bir avantaj olmuştur. Yasama süreçlerinin kısaltılmasına/hızlandırılmasına yönelik değişiklikler ise siyasal sistemin giderek bazı durumlarda kamu yararının gözetilebilmesi ve değişik grupların çıkarlarının uzlaştırılması arayışlarına karşı daha tahammülsüz bir biçim aldığını göstermektedir. Kuşkusuz bu, yasama etkinliklerinin karmaşık süreçlerine karşı olan popülist bir parti açısından olumlu bir gelişme olarak değerlendirilebilir. Bir yandan sosyal ve ekonomik hakların yerinde sayması ve bazı maddelerde geriye doğru gidişin yaşanması diğer yandan ise siyasal hakların genişletilerek halk oylamalarının rolünün güçlendirilmesinin sosyal kesimler arasında bir bölüşüm dengesi kurmayı amaçlayan klasik bir popülizmden çok neoliberal popülizm için elverişli bir ortam yarattığı da ileri sürülebilir.

3.1.2 Seçim Sistemi

Siyasi partilerin kurumsallaşmış siyasal sistem içindeki konumlarını belirleyen diğer bir etken, ülkede uygulanan seçim sistemi ile ilgilidir. Seçim sistemleri, partilerin örgütsel yapılanmalarından parlamentonun ve iktidarın oluşumuna kadar siyasal sistemleri derinden etkilemektedir (Çam, 1995:490-513). Bu nedenle, kurumsallaşmış siyasal sistemin özelliklerini irdelerken seçim sisteminin etkilerinin de mutlaka incelenmesi gerekmektedir. 1980 askeri darbesinden sonra kurulmak istenenin istikrarlı hükümetler oluşturan ve ılımlı siyasal partilere geçit veren bir siyasal sistem kurmaya yönelik olduğu düşünülebilir. Ancak seçim kanunlarında yapılan çok sayıda değişiklik, beklenenden farklı sonuçlar yaratmıştır. Bu alt başlıkta seçim sistemiyle ilgili değişiklikler ve partiler açısından sonuçlarına kısaca yer verilmiştir.

Seçim sisteminde yapılan değişikliklerin ilki seçilecek olan milletvekili sayısı ile ilgilidir. 1982 Anayasası'nın ilk haline göre TBMM'deki milletvekili sayısı 400'dür. 1987 yılında yapılan bir değişiklikle bu sayı 450'ye, 1995 yılında ise 550'ye yükseltilmiştir. Bu milletvekilliklerinin partilere dağıtılmasında üç farklı yöntem kullanılmıştır. Bu sistemlerden ilki, 1983 seçiminde kullanılan çifte barajlı d'Hondt yöntemidir. Bu yöntemde hem yüzde onluk çevre barajı hem de yüzde onluk ülke barajı uygulanmıştır. 1987 seçimlerinde çifte barajlı d'Hondt uygulamasına ek olarak kontenjan aday uygulaması gerçekleştirilmiştir. 1991 yılında yapılan seçimde de aynı sistem kullanılmıştır. Anayasa Mahkemesinin kontenjan ve çevre barajını iptal etmesi ile 1995, 1999 ve 2002 ve 2007 seçimlerinde yüzde on ülke barajlı d'Hondt sistemi uygulanmıştır.

Çizelge 3-1, 1983–2007 yılları arasında gerçekleştirilen milletvekili genel seçimlerinin sonuçlarını seçilmiş göstergelere göre özetlemektedir. Çizelgede yer alan net oynaklık sütunu seçmenlerin bir seçimden diğerine parti tercihlerindeki değişimlerini ve koltuk oynaklığı sütunu da bir seçimden diğerine parlamentoda temsil edilen partilerin oylarındaki değişimleri göstermektedir. Bu değer yüz olması, bir önceki seçimde yer alan partilerin hiçbirinin oy alamadıkları ve yerlerine yeni partilerin geldiğini gösterirken, sıfır değeri seçmen tercihlerinde herhangi bir değişiklik olmadığını göstermektedir. Söz konusu göstergelerin on beşin üzerinde olması, o seçimde önemli değişikliklerin yaşandığını göstermektedir. Türkiye için normal durumun ise oynaklık oranlarının çoğunlukla on beşin üzerinde olduğu görülmektedir.

Bu yüksek oynaklık oranları, seçmenlerin parti tercihlerinde her seçimde önemli değişikliklerin olduğunu ve seçmenlerle partiler arasında ideolojik bağlılığın zayıf olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda seçmenlerin iktidar partilerinin performanslarından da memnun olmadıkları söylenebilir. Diğer yandan seçim sisteminin oynaklık oranları üzerindeki etkisi de düşünülmelidir. Yüzde onluk baraj uygulaması nedeniyle barajın altında kalacağı düşünülen partilerden barajı aşabileceği öngörülen partilere doğru önemli oy kaymaları yaşanabilmekte, bu durum ise oynaklık oranını yükseltmektedir.

Çizelge3-1: 1983-2007 Yılları Arasında Uygulanan Seçim Sistemlerinin Etkileri

Seçim yılı	Seçim sistemi	Net oynaklık ³⁶	Temsil edilmeyen oy	Koltuk oynaklığı	Parlamentoda temsil edilen parti sayısı (bğz hariç)	Aşkın temsil
1983	Çifte barajlı d'Hondt	*	1,1	*	3	7,9
1987	Çifte barajlı d'Hondt+Kontenjan	36,4	19,8	26,35	3	28,6
1991	Çifte barajlı d'Hondt+Kontenjan	18,45	0,5	18,1	5	12,5
1995	Ülke Barajlı d'Hondt	22,3	14,5	15,3	5	7,3
1999	Ülke Barajlı d'Hondt	21,5	19,8	18,6	5	2,5
2002	Ülke Barajlı d'Hondt	56,7	45,3	22,55	2	31,7
2007	Ülke Barajlı d'Hondt	17	13	11,95	3	15,5
Ortanca (mean)	-	21,9	-	18,35	-	-

Uygulanan seçim sisteminin temsilde adalet ve istikrar arasında nasıl bir eğilim gösterdiğini anlayabilmek için ise aşkın temsil oranı kullanılabilir. Aşkın temsil partinin seçimlerde aldığı oyla parlamentodaki temsil oranı arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Aşkın temsilin değeri arttıkça temsilde adaletin azaldığı, buna karşılık istikrarın güçlendiği söylenebilir. Daha önce belirtildiği gibi anayasada seçim kanunlarının temsilde adalet ve istikrar açısından dengeli bir biçimde yapılması gerekmektedir. Ancak Çizelge 3-1'de

³⁶ Oynaklık (volatility) hesaplamasında Pedersen İndeksi kullanılmıştır.

gösterilen aşkın temsil oranları uygulanan seçim sistemlerinin farklı sonuçlar ürettiğini göstermektedir. Üstelik uygulanan seçim sisteminin aynı olduğu durumlarda dahi adalet ve istikrar ilkeleri bakımından farklı sonuçların ortaya çıktığı görülmektedir. Örneğin ülke barajlı d'Hondt yönteminin uygulandığı 1999 seçiminde aşkın temsil oranı seçimin birinci partisi olan DSP için 2,5 iken, 2002 seçiminde iki partili ve istikrarlı bir parlamentonun oluşmasına rağmen AKP için aşkın temsil oranı 1980 sonrası en yüksek oranına ulaşarak 31,7 olmuştur. Seçim sistemlerinin istenilen sonuçları doğurmamasının önemli bir nedeni, baraj uygulamasının yönlendirici etkisine rağmen seçmenlerin tercihlerinin partiler arasında bir yoğunlaşma göstermemesi olarak görülebilir. Bu durumda barajı geçen çok sayıda partinin olması temsilde adalet ilkesinin gerçekleşmesini sağlarken, az farklarla barajda kalan partilerin olması istikrarı sağlamakla birlikte temsil edilmeyen oy oranlarını ve temsilde adaleti olumsuz etkilemektedir. Uygulanan seçim sisteminin temsil ve meşruluk niteliğinin bir diğer göstergesi kullanılan oyların parlamentoda temsil edilme oranı olarak görülebilir. Çizelge 3-1 bu gösterge bağlamında incelendiğinde 1983 ve 1991 yılları hariç olmak üzere diğer tüm seçimlerde bu oranın oldukça yüksek olduğu görülmektedir. 2002 yılında parlamentoda temsil edilmeyen oyların oranı %45,3'le en yüksek değerine ulaşmıştır (Tuncer, 2006).

Böylelikle, kurulmak istenen istikrarlı siyasi sistemin aynı zamanda adaletli bir temsil sağlayabilmesi için seçmen tercihlerinin az sayıda partide yoğunlaşması gerektiği söylenebilir. Ancak, 1980 sonrası seçimler açısından bu durumun gerçekleşmediği de parti sistemindeki parçalanmayla kendisini göstermektedir. Her ne kadar uygulanan seçim sistemleri ile istikrarın sağlanmasını amaçlanmışsa da 1983 seçimi sonrasında kendisini gösteren parti sistemindeki parçalanma 1990'lar boyunca bir partinin tek başına iktidar olma olasılığını önemli ölçüde azaltmıştır.

TÜİK verilerine göre 1980 sonrası gerçekleştirilen Milletvekili Genel Seçimleri ve Mahalli İdareler Seçimlerinde partilerin aldıkları oylar üzerinden yapılan bir hesaplamayla elde edilen ve parti sistemindeki parçalanmayı gösteren Çizelge 3-2, 2002 yılında yapılan seçimlere kadar parti sisteminde bölünmüşlüğü hızla arttığını, 2002 Milletvekili Genel Seçimleri ve 2004 Mahalli İdareler Seçimlerinde parti sisteminde keskin bir bütünleşmenin gerçekleştiğini, 2009 Mahalli İdareler Seçimlerinde ise bütünleşmenin yataya yakın bir seyir izlediğini göstermektedir³⁷.

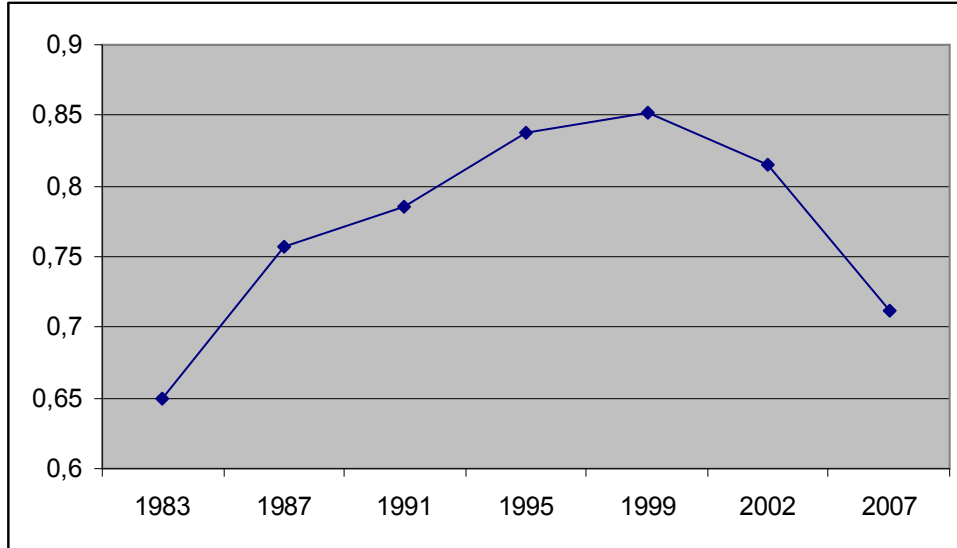
³⁷ Bu grafiğin oluşturulmasında kullanılan formül Rae'nın geliştirdiği $F_e = \frac{1}{1 - \sum_{i=1}^n T_i^2}$ formülüdür.

Çizelge 3-2: Milletvekili Genel Seçimleri ve Mahalli İdareler Seçimlerine Göre Parti Sisteminde Bölünme

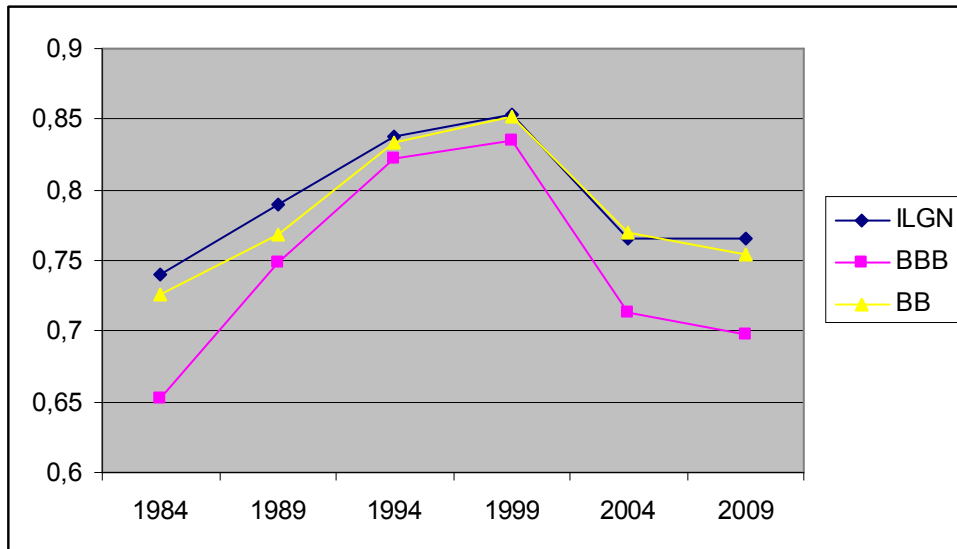
Yıl	Milletvekili Seçimleri	Yıl	İl Genel Meclisi	Büyükşehir Belediye Başk.	Belediye Başk.
1983	0,649164	1984	0,740753751	0,652629	0,726611
1987	0,756916	1989	0,789212657	0,748763	0,768132
1991	0,785994	1994	0,83786725	0,822682	0,833691
1995	0,837582	1999	0,852744662	0,834348	0,852058
1999	0,852542	2004	0,76568	0,713475	0,770007
2002	0,815735	2009	0,761757351	0,697632	0,754559
2007	0,71158				

Çizelge 3-2’de sunulan veriler, görsel kolaylık sağlamak amacıyla Şekil 3-3 ve Şekil 3-4’de grafik haline getirilmiştir.

Şekil 3-3: Milletvekili Genel Seçimleri Sonuçlarına Göre Parti Sisteminde Bölünme

Şekil 3-4: Mahalli İdareler Seçimleri Sonuçlarına Göre Parti Sisteminde Bölünme

Şekil 3-3 ve 3-4 incelendiğinde, siyasal partilerin 1983–1999 döneminde toplumsal kesimler arasında sürekli bir ittifak sağlayamadıkları, buna karşılık, belki de önceki döneme tepki olarak, 2002 sonrası yapılan seçimlerde toplumsal kesimler arasında keskin bir bütünleşmenin yaşandığı görülmektedir. Bu bütünleşmenin nedeni seçmen tercihlerinin az sayıda partide yoğunlaşmasıdır. Böylelikle seçim sisteminin hem istikrar hem de adaleti sağlayarak seçmenleri ödüllendirebilmesi için siyasal görüşlerin çok sayıda parti etrafında toplandığı bir parti sisteminden çok, az sayıda partinin çok sayıda görüşü temsil ettiği bir parti sisteminin tercih edildiği söylenebilir. Bu tercihte çok sayıda toplumsal grubun görüşlerini temsil etmek durumunda olan partilerin daha ılımlı bir siyaset izleme zorunluluğu hissedeceği düşüncesi bulunabilir. Ancak durumun her zaman böyle olacağını varsaymak gerçekçi olmayacaktır. Antagonistik bir yapı kazanan siyasal yaşamda partilerin ılımlı politikaları terk etmesi uzak bir olasılık olmayacaktır.

Siyasal partilerin siyasal yaşamdaki koşullarını belirleyen diğer bir kaynak, partilerin seçimlere katılabilmeleri ile ilgili düzenlemeler olarak gösterilebilir. Bu düzenlemelerle getirilen teknik zorunluluklar bazı partilerin lehine, diğerlerinin ise aleyhine sonuçlar üretmektedir. Ülkemizde siyasal partilerin milletvekili genel ve ara seçimlerine ve mahalli idareler genel ve ara seçimlerine katılabilmeleri için sağlamaları gereken koşullar SPK, MSK ve 298 sayılı yasanın çeşitli maddelerinde düzenlenmiştir. Buna göre bir siyasal partinin seçimlere katılabilmesi için öncelikle oy verme gününden en az altı ay öncesinde illerin en az yarısında teşkilatlarının bulunması gerekmektedir³⁸. Bir ilde teşkilatlanmanın olmasından kasıt, o ildeki merkez ilçe dâhil ilçelerin en az üçte birinde teşkilat kurulmasıdır. Buna ek olarak bir ilçede teşkilat olması da o ilçedeki tüm beldelerin en az yarısında örgütlenme olması anlamını taşımaktadır. Ancak teşkilatlanma koşuluna ek olarak, partilerin seçimlerden önce büyük kongrelerini de yapmış olmaları gerekmektedir. Bu koşulları yerine getirmese de TBMM’de grubu bulunan siyasal partiler seçimlere katılabilmektedir³⁹. Bu koşullar göz önüne alındığında, partilerin seçimlere katılabilmesi için gerekli olan esas ölçütün örgütlenme düzeyi olduğu söylenebilir. İlgili yasalardaki değişiklikler öncesine kıyasla düşünüldüğünde, örgütlenme koşulunun hafifletildiği görülmektedir. Değişikliklerden önce partilerin seçimlere katılabilmesi için illerin üçte ikisinden fazlasında örgütlenmesi gerektiği, il örgütlenmesinin ise o ildeki merkez ilçe dâhil tüm ilçelerin üçte ikisinden fazlasında teşkilat kurulmuş olmasına bağlı olduğu görülmektedir. Aynı şekilde ilçe örgütlenmesinde de o ilçedeki tüm

³⁸ Günümüzde illerin sayısı 81 olduğu için, partilerin seçimlere katılabilmesi için 41 ilde örgütlenmiş olmaları gerekmektedir. 3 Kasım 2002 seçimlerinde DEHAP’ın örgütlenmeye ilgili koşulları yerine getirmediği iddiasıyla seçimlere katılmaması yönünde yapılan başvuruya rağmen seçimlere katılabilmiş, seçim sonrasında ise seçimin iptali amacıyla yapılan başvurular YSK tarafından reddedilmiştir.

³⁹ Bir siyasal partinin TBMM’de grubu olabilmesi için en az yirmi milletvekilinin olması gerekmektedir. Seçimlere katılma koşulları açısından, mecliste grubu bulunan partilerin lehine bir durum olduğu görülmektedir.

beldelerin üçte ikisinde örgütlenmiş olma koşulu bulunmaktadır. Örgütlenme koşulunun hafifletildiği başka bir durum ise sayısı üç veya daha az olan beldelerin yalnızca birinde örgütlenme koşulu olmasına karşılık, değişikliklerden önce üç beldede de örgütlenme koşulu olmasındır⁴⁰.

Çizelge 3-3, 1983 yılından bu yana yapılan Milletvekili ve Mahalli İdareler Genel seçimlerine katılan siyasi partilerin sayılarını göstermektedir. Çizelge incelendiğinde örgütlenme koşulunun, özellikle 1990'lardan sonra, çok küçük siyasal partiler dışındaki partilerin seçimlere katılabilmesini engellemeyecek özellikte olduğu ileri sürülebilir.

Çizelge 3-3: 1983 Yılından Bu Yana Yapılan Milletvekili ve Mahalli İdareler Genel Seçimlerine Katılan Siyasi Partilerin Sayıları

Seçim Yılı	Parti Sayısı	Seçim Yılı	Parti Sayısı
1983 MV	3	1999 MV	21
1984 Mİ	6	1999 Mİ	20
1987 MV	7	2002 MV	18
1989 Mİ	7	2004 Mİ	20
1991 MV	6	2007 MV	14
1994 Mİ	13	2009 Mİ	19
1995 MV	12		

Partilerin seçimlere katılabilmesine yönelik düzenlemelerle ilgili olarak değinilebilecek bir başka durum, küçük partilerin parti sisteminde varlıklarını devam ettirebilmeleriyle ilgili olan ve SPK 105. maddeye dayanılarak açılan davalardır. 2003 yılında Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilene kadar Siyasal Partiler Kanunu'nun 105. maddesine göre kuruldukları tarihten sonraki iki TBMM genel seçimlerine katılmayan partiler hakkında kapatma davası açılabilmekte idi. Bu durumda örgütlenme koşulunu yerine getiremediği için üst üste iki milletvekili genel seçimine katılmayan küçük partilerin de kapatılabilmeleri için dava açılması olanaklı hale geliyordu. Ancak bu maddeye dayanarak açılmış olan sekiz kapatma davasından yalnızca bir tanesinde (Diriliş Partisi) kapatma kararı alınmış olması, küçük siyasal partilerin seçimlere katılmasının zor olmasına karşılık varlıklarını devam ettirebildiklerini göstermektedir. Seçimlere katılabilecek parti sayısının belirlenmesinde örgütlenme koşulunun esas alınmasının asıl nedeninin, bölgesel ayrımcılık, etnik kimlik, belirli bir zümre veya bir coğrafyaya özel konulara dayanan partilerin seçimlere katılmasının engellenmesi olduğu düşünülebilir. Ancak bu durumun diğer bir sonucu, aralarında çok büyük sosyal, ekonomik ve kültürel farklılıklar olduğu bir coğrafyada

⁴⁰ Örgütlenme koşulunun il düzeyine göre ilçe düzeyinde daha fazla hafifletildiği söylenebilir. Ancak örgütlenme koşulunun il ve ilçe bazında hafifletilmesinin, siyasi iktidardan çok, Anayasa Mahkemesinin kararları doğrultusunda olduğu söylenebilir.

örgütlenme koşulunu yerine getirmesi gereken partilerin ideolojik olarak belirgin bir karakter sergileyememesi olarak değerlendirilebilir. Öyle ki, bir tarım kentindeki veya ilçesindeki seçmenlerin ideolojik beklentileriyle bir sanayi veya turizm kentinin seçmenlerinin beklentilerini karşılayabilmek katı ideolojik ilkelere bağlı partiler için aşılması güç bir engel olarak kalmaktadır. Diğer yandan, seçim öncesi ortaklık protokolleri ve seçim ittifakları yoluyla küçük partilerin bu engelleri aşabildiği, ulusal baraj uygulamasının da DTP örneği ile beklenen sonuçları üretmediği görülmektedir.

Neoliberal popülizm bağlamında yüzde onluk seçim barajı ve seçimlere katılabilme koşulları birlikte değerlendirildiğinde çelişkili bir tablo ortaya çıkmaktadır. Görünüş olarak bakıldığında ılımlı politikalarından sapan partilerin sistemden uzak tutulmaya çalışıldığı, belirli bir kimliğe dayalı (etnik, dinsel ve coğrafi) partilerin engellenmek istendiği, istikrar ve adaletin birlikte gerçekleştirilebilmesi için seçmen tercihlerinin manipüle edildiği, diğer yandan demokratik çoğulculuğun korunabilmesi için küçük siyasal partilerin de varlıklarını devam ettirebilmesine olanak sağlandığı söylenebilir. Siyasal istikrara verilen bu önemin, neoliberalizm politikaları için gerekli ekonomik istikrarla da bağlantısını görmek çok zor olmayacaktır. Ancak seçim sisteminin tam da bu özellikleri, popülist bir parti için oldukça verimli bir alan yaratmaktadır. Çünkü toplumsal gruplar arasında geniş bir koalisyon ve örgütlenmeye dayalı, ancak ideolojik içeriği belirsiz bir parti tipi, tezde yer alan popülist parti tanımlamasına denk düşmektedir. Popülist bir parti seçim sistemi açısından bir kez kritik eşikleri geçtiğinde, sistemin istikrar üzerine yaptığı vurgunun etkisiyle gerçek gücünden çok daha fazlasına sahip olabilmektedir. AKP açısından düşünüldüğünde, 2002 seçimleri sonrasında partinin aldığı oy oranına karşılık mecliste kazandığı temsil oranının yüksekliği buna bir örnek olarak gösterilebilir.

3.1.3 Hazine Yardımları

Siyasal sistemin partiler açısından sunduğu olanak ve kısıtlamalardan bir diğeri, siyasi partilere devlet hazinesinden yapılacak yardımlara ilişkindir. Devletin hangi partilere yardım yapacağını belirleyen yasal düzenlemeler, nasıl bir siyasal sistemin kurulmak istendiği ve partilerin toplumla olan ilişkileri konusunda önemli bilgiler verebilmektedir. Bu nedenle hazine yardımları konusunda daha detaylı bir incelemeye yer verilmesi uygun görülmüştür.

1980 sonrasında Türkiye’de siyasi partilerin alacakları devlet yardımları 1984 yılında SPK’nın 61. maddesine eklenen (j) bendinde düzenlenmiş ve partilere yapılacak yardımların Ek-1. maddeye göre uygulanacağı belirtilmiştir. Esasen devlet yardımıyla ilgili düzenleme kanununun yayınlanmasından bir yıl sonra eklenmiştir. İlgili bendin kanunun yayınlanmasından

sonra eklenmesinin nedeni, Danışma Meclisine sunulan SPK taslağında yardımla ilgili bir madde öngörülmemiş olmasına rağmen, genel mecliste eklenen maddenin Milli Güvenlik Konseyince iptal edilmesidir. MGK'nın bu tutumu, Anayasa Mahkemesinin 1971'de devlet yardımlarıyla ilgili verdiği kararlarla paralellik göstermektedir. 1971'de Anayasa Mahkemesinin kararına tepki olarak yapılan anayasa değişikliğine kadar olan on yıllık süreçte 1961 Anayasasında siyasi partilere devlet yardımı konusunda herhangi bir düzenleme yer almamıştır. Aynı biçimde 1982 Anayasası'nda da 1995 yılına kadar partilere devlet yardımıyla ilgili bir hüküm bulunmamıştır.

Ek-1. maddenin ilk haline göre, bir siyasi partinin hazine yardımı alabilmesi için seçimlere katılmış ve genel barajı aşmış olması koşulu getirilmiştir. Bu koşulları yerine getiren partiler için her yıl o yılki genel bütçe gelirleri "(B) Cetveli" toplamının beş binde biri⁴¹ oranında ödeneğin mali yıl için konulacağı ifade edilmiştir. Ayrılan ödeneğin partiler arasında bölüşülmesi için ise meclisteki sandalye sayısı esas alınmıştır⁴².

Ek-1. maddenin ilk durumu incelendiğinde, hazine yardımının yalnızca seçimlere katılan ve barajı aşan partilere verilecek olmasının, seçimlerden önce maddi gücü olmayan siyasi partiler açısından dezavantajlı bir durum yaratacağını söylemek mümkündür. Dahası böylelikle, seçimlerde meclise girebilen partilerin diğer seçime kadar olan süreçte daha da güçlenmesine olanak sağladığı ileri sürülebilir.

Ne var ki, Ek-1. maddede öngörülen bu yapı, aynı tarihli Geçici 11. madde ile en başından delinmiş görünmektedir. Bu maddeye göre yapılacak ilk genel milletvekili seçimine kadar (1988), 25 Mart 1984 tarihinde yapılmış olan Mahalli İdareler seçimine katılmış siyasi partilere, o yılın bütçesine siyasi partilere devlet yardımı için konan ödeneğin % 30'unun ayrılacağı ve ayrılan bu ödeneğin siyasi partilerin İl Genel Meclisi seçimlerinde kazandıkları sandalye sayısına göre paylaşılacağı belirtilmiştir. Ödeneğin geri kalan % 70'inin ise mecliste grubu bulunan partilere 6 Kasım 1983 tarihinde yapılmış olan genel seçimlerde aldıkları geçerli oyların, toplam geçerli oylara oranına göre bölüştürülerek ödeneceği söylenmiştir. Mahalli idareler seçimlerine katılmış olma koşulu, baraj koşulunu devre dışı bırakarak mecliste temsil edilmeyen partilere de yardım olanağı sağlanmıştır. Siyasi partiler arasında bu yardımın bölüşülmesi konusunda yeni bir tablo belirlemiştir. Buna göre mecliste temsil edilmeyen ancak mahalli idareler seçimlerine katılan partilere, daha önce meclisteki partiler için ayrılan ödeneğin bir kısmı il genel meclisi seçimlerinde kazandıkları sandalyeye göre bölüştürülürken; meclisteki partiler için 1983 genel seçiminde aldıkları geçerli oy esas alınmış, böylelikle ikili bir yapı ortaya çıkmıştır.

⁴¹ "Beşbinde biri" ibaresi 1992 yılında "beşbinde iki" olarak değiştirilmiştir.

⁴² 1999 yılında yapılan değişiklikte seçim sonrasında kazanılan sandalye sayısı yerine partilerin toplam geçerli oy sayıları esas alınmıştır.

29 Kasım 1987'ye alınan erken seçim öncesinde, Geçici 11. madde'ye yapılan bir eklemeyle 1983 ve 1984 seçimlerine katılmayan, ancak mecliste grubu bulunan partilerin de devlet yardımından yararlanabilmeleri yolu açılmış⁴³; Ek-1. maddede yazılı beş binde bir oranındaki yardım, yapılacak ilk milletvekili genel seçimi yılı için (1987) üç misline çıkartılmıştır. Artırılan miktarın mecliste grubu bulunan siyasi partilere milletvekili sayılarına göre bölünerek ödeneceği ifade edilmiştir. Daha önce yapılan seçimlere katılmamış partilere de devlet yardımı yapılacağı için, bu düzenlemeyle seçimde alınan geçerli oylar yerine milletvekili sayısı esas alınmıştır.

Seçimden sonra Ek-1. maddeye yapılan bir ek ise, milletvekili genel seçimlerinde toplam geçerli oyların %7'sinden fazlasını alan partilerin mecliste temsil edilmemelerine rağmen devlet yardımı alabilmelerini sağlamıştır⁴⁴. Bu partilerin alacakları yardımın ise en az devlet yardımı alan partinin oylarına orantılı olarak yapılacağı hükmü getirilmiştir. Ayrıca bu eklemeyle partilerin alacakları yardımın milletvekili genel seçiminin yapılacağı yıl üç, mahalli idareler genel seçim yılı için ise iki katı olarak ödeneceği belirtilmiştir.

1991 Milletvekili Genel seçimlerinden önce partilerin alacakları yardımlara ilişkin başka bir düzenleme, Geçici Madde 16 ile 31.10.1990 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinde 10 veya daha fazla milletvekili bulunup da Devlet yardımı alamayan siyasi partilere, yapılacak ilk genel seçimlere kadar, Siyasi Partiler Kanununun "Ek Madde 1 "de öngörülen esaslar dairesinde en az devlet yardımı alan siyasi partiye yapılan devlet yardımı kadar devlet yardımı yapılmasıyla ilgilidir. Böylelikle mecliste grubu bulunmak için gerekli yirmi milletvekili sayısı koşulu hafifletilerek mecliste 10 milletvekiline sahip olmak, yardım alabilmek için yeterli hale getirilmiştir.

Bu düzenleme de seçimden sonra değiştirilmiş, on milletvekili koşuluna ek olarak, seçimlere katılabilmek için gerekli örgütlenme koşulu eklenmiştir. Diğer yandan partilerin 10'dan az olmakla birlikte en az 3 veya daha fazla milletvekiline sahip olmaları halinde, en az devlet yardımı alan siyasi partiye yapılan yardımın 1/4'ü tutarında Devlet yardımı yapılacağı belirtilmiştir. Geçici 16. madde, 2005 yılında AKP ve CHP'nin işbirliğiyle kaldırılmış, devlet yardımı yapılacak partilerin sınırı tekrar daraltılmıştır.

Hazine yardımlarıyla ilgili yasal düzenlemelerin genel bir incelemesi dahi, bu yardımlar konusunda henüz bir oydaşımın oluşmadığını göstermektedir. 1983 yılından 2005

⁴³ Geçici 11. maddeye yapılan bu ekleme sonrasında ANAP, HP, MDP, DYP ve SHP'in yanısıra HP ve SODEP'in 1985'te SHP çatısında birleşmesinden sonra bağımsız kalan milletvekillerinin katıldıkları DSP'nin de yardım alabilmesi sağlanmıştır. Bu ek ile ilgili olarak SHP tarafından anayasa mahkemesine iptal için dava açılmış, ancak iptal istemi reddedilmiştir.

⁴⁴ 29 Kasım 1987 yılında yapılan seçim sonuçlarına göre geçerli oyların %8,5'ini alan DSP ve %7,2'sini alan RP, böylelikle devlet yardımı almaya hak kazanmıştır. SHP tarafından bu ekin iptali için de anayasa mahkemesine başvurulmuş, başvuru reddedilmiştir.

yılına kadar olan süreçte hazine yardımının alanının genişlemiş olduğu, buna karşılık 2005 yılından sonra bir daralma yaşandığı söylenebilir. Ancak, her iki durumda da partilere yapılan hazine yardımı miktarı hızla yükselmiş görünmektedir. Örneğin 1999 seçim yılında sekiz partinin aldığı hazine yardımı GSMH'nin beş binde 1,33'üne karşılık gelmişken, 2007 yılında beş partinin aldığı yardım miktarı GSMH'nin beş binde 2,57'sine ulaşmıştır (Yüksel, 2007:176-177) . Yüksel'in (2007:146) belirttiğine göre, yardımların yıllık tutarının GSMH'ya oranı, 1983 yılından 2003 yılına kadar olan süreçte 10 kat yükselmiştir.

Partilerin kamusal finansmanındaki yükselmeyle birlikte, hazine yardımlarının çok farklı etkileri de bulunmaktadır. İlgili düzenlemelerin yapıldığı dönemlerde muhalefette bulunan partilerin sözcüleri sıklıkla iktidar partilerinin yardımların dağıtılma biçimini kendi lehlerine hesaplamalar yaparak belirlediklerini dile getirmişlerdir (Yüksel, 2007:77, 86). Teziç (1991:323-324) ise hazine yardımlarının dağıtım ölçütlerinde yapılan değişikliklerin gizil bir amacı bulunduğunu ve muhalefetin bölünmüşlüğüne arttırmak amacını taşıdığını ileri sürmüştür. Buna karşılık SHP'nin (ve sonrasında CHP) anayasa mahkemesine yaptığı başvurular incelendiğinde, dolaylı olarak DSP'nin hazine yardımına erişmesini engellemeye yönelik sonuçlar üretebileceği görülmektedir. Uzeltürk (2006:276) , AKP ve CHP'nin anlaşarak üç milletvekili bulunan partilere yardımı olanaklı kılan maddeyi kaldırma gerekçesinde UPF ile yapılan anlaşma sonrasında yaşanan kaynak sıkıntılarının ve seçilme şansı olmayan küskünlerin seçimlerden önce meclis çatısı altında bir parti kurarak devlet yardımından yararlanmaya çalışabileceklerinin, bunun da meclisin saygınlığını düşüreceğinin gerekçe olarak yer aldığını söylemektedir. Diğer bir deyişle, hazine yardımlarına yönelik düzenlemeler, partiler içinde yaşanabilecek kopmalara karşı da kullanılabilir.

Hazine yardımlarının muhalefetin eliminasyonu veya muhalefetin bölünmüşlüğüne arttırılması amaçlarıyla kullanılması, kuramsal kısımda yer alan kartelleşme olgusu açısından ilginç bir görünüm sergilemektedir. Daha önce belirtildiği gibi, sosyal refah toplumu modelinden neoliberal topluma geçişle birlikte partilerin toplumsal çıparları eski gücünü kaybetmiş, buna karşılık partiler üyelerinden aldıkları aidatlar ve diğer gelirlerden çok devletten aldıkları yardımlara bağımlı hale gelmişlerdir. 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası'nı yapanlar için ise partilerin devletten alacaklara paraya bağımlı olmasının partilerin toplumda demokratik ve organik bir örgütlenmeye ihtiyaç duyması ile karşıt olduğu, anayasalarda buna yönelik bir madde olmaması ve anayasa mahkemesi kararlarında görülebilir. Ne var ki anayasanın diğer maddeleriyle toplumsal örgütlerle bağı kesilen ve son derece kısıtlayıcı yasaklamalar nedeniyle hem ideolojik hem de maddi açıdan toplumda organik bir örgütlenmeyi sağlayamayan partiler için hazine yardımları 1980 sonrasında en önemli gelir kaynağı haline gelmiştir. Ancak hazine yardımlarının siyasal stratejilerde

kullanılması siyasal sistemin yarı açık bir özellik göstermesine neden olmuş, karşılıklı kutuplarda veya aynı kutuplarda yer alan partiler diğer kutuptaki bölünmüşlüğü arttırabilmek veya kendi kutuplarındaki partilerin gücünü kırabilmek için bazı durumlarda hazine yardımlarına erişimi genişletmiş, diğerlerinde bu erişimi kısıtlamıştır. Yine de hazine yardımlarına erişebilen parti sayısının oldukça az sayıda olması da parti sisteminin yarı kapalı bir yapıda olduğunu göstermektedir. 2002 seçiminden sonra CHP ve AKP'nin üzerinde anlaşabildikleri sayılı konulardan bir tanesinin hazine yardımlarına erişimin kısıtlanması olması, sistemin kolaylıkla dışlayıcı bir biçime bürünebildiğini göstermektedir. Öyle ki seçimde meclise girmeyi başarabilen partilerin bir sonraki seçim için de diğer partilerden önemli ölçüde avantaja sahip oldukları rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç olarak seçim sisteminin daha önce belirtilen özellikleri ve hazine yardımlarının etkileri birlikte düşünüldüğünde, partilerin bir yandan toplumsal köklerine değil devletten aldıkları yardımlara bağımlı olduğu, böylelikle de sivil toplumun değil devletin birer ajanları haline geldiği, diğer yandan seçim sistemi nedeniyle geniş bir toplumsal desteğe ulaşmak zorunda olduğu çelişkili bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu yapıyı tanımlamak için tezde yarı-kartelleşme tanımlaması kullanılmış ve partilerin örgütsel olarak bu durum karşısında izledikleri yöntemler ilerleyen bölümlerde incelenmiştir. Ancak AKP'nin bu yarı-kartelleşme olgusundan iki bakımdan yararlandığını burada belirtmek yararlı olacaktır. İlk olarak 1980 sonrası yarı-kartelleşen siyasal sistem toplumsal taleplerin karşılanması ve temsil edilebilmesi için gerekli çoğulcu yapıyı oluşturamamış, parti sayısındaki hızlı artışa rağmen iktidarı etkileme kapasitesine sahip veya iktidara erişebilen partilerin sayısı kısıtlı kalmıştır. Sivil toplum ve devlet arasında tampon görevi görmesi gereken partilerin giderek devletleşmesi ise var olan partilerle sivil toplum arasında bir boşluğun açılmasına neden olmuş, 2002 seçiminde bu boşluk AKP tarafından doldurulmuştur. Parti iktidara geldikten sonra ise hazine yardımlarına erişimi zorlaştırarak sonraki seçimler için kendi konumunu güçlendirebilmiştir.

3.2 AKP Neoliberal Popülizminin İdeolojik, Söylemsel ve Örgütsel Görünümü

Kalın hatlarla söylemek gerekirse, 1980 sonrası siyasal yaşama yön veren yasal düzenlemelerin nominal bir demokrasi anlayışı görünümü vermekteyse de gerçekte yalnızca birkaç sistem partisinin ulusal barajı geçebilmesine imkân verdiği, bu düzenlemelerin küçük siyasal partilerin varlıklarını devam ettirebilmeleri ve seçimlere katılmalarına olanak sağlamakla birlikte yürütmenin aşırı güçlenmesi kaygısını bir tarafa bırakarak seçmenleri istikrara yönlendiren öğeleriyle neoliberal politikaların ihtiyaç duyduğu bir yürütme erkinin kurulmasını amaçladığı ileri sürülebilir. Sonuç olarak kurumsal siyasal sistem içinde popülist

bir partinin varlığını kazanıp koruyabileceği bir nişin açıldığı söylenebilir. Ancak açılan bu sistemik boşluğun nasıl doldurulduğunu açıklayabilmek için aynı zamanda ideolojik, söylemsel ve örgütsel unsurların dikkate alınması gerekmektedir. Böylelikle bu bölümde partinin ideolojik görünümü olarak belirlenen muhafazakâr demokrasinin genel özellikleri, partinin özgül antagonistik söylemi ve yarı-kartelleşen siyasal sistem içinde halkın talepleri ve siyasal gereklilikler arasındaki gerilimi çözmek için nasıl bir örgütsel strateji kullandığı incelenmiştir.

3.2.1 Muhafazakâr Demokrasi ve Neoliberal Popülizm

Popülizm ekonomik sorumsuzluk ve siyasal sıklıkla bağdaştırılan bir olgu olduğu için partiler kendilerini çoğu zaman popülist olarak tanımlama taraftarı değildir. Sonuçta popülizm yerine birbiriyle her zaman tutarlılık göstermeyen muhafazakâr-liberal, sosyal Hıristiyan demokrat, liberal demokrat gibi ideolojik etiketler kullanılabilir. AKP'nin popülist bir parti olduğunu iddia etmek de her şeyden önce partinin kendi söylemi açısından kabul edilebilir bir durum değildir. Bu en açık biçimde partinin popülizmi kesinlikle reddettiğine yönelik ifadelerde kendisini göstermektedir. Ekler bölümünde yer alan Ek Çizelge 1'de yer alan ifadelerle göre popülizm özellikle seçim dönemlerinde halka boş umutlar vaat etmek, halka yaranmak için ekonomik olarak rasyonel olmayan, aksine halka zarar verecek politikalar gütmek, yerine getirilemeyecek boş sözler vermek olarak tanımlanmaktadır. Popülizm “büyük bir tehlike” olarak kabul edilmekte, geniş halk kesimlerini sıkıntıya sokan politikalarından vazgeçmenin popülizm olacağı söylenerek katı ekonomik disipline uymalarının zorunlu olduğu savunulmaktadır. Diğer yandan kamuoyunda, partinin halka yönelik sosyal yardımlaşma politikalarının popülizmle karıştırılmaması gerektiği, “Halkın dertlerine öncelik vermeyi, halkın ıstırabını yüreğinde hissederek ülke yönetmeyi popülist politika olarak niteleyerek hor görenler (2003_04_01)” olabileceği de özenle vurgulanmaktadır. Popülizme karşı geliştirilen bu söylemin stratejik bir özelliği olduğu söylenebilir, çünkü zaman içinde sürekli olarak “popülizm” ve “halkçı siyaset” arasında bir ayırım yapılmaya devam edilmiştir.

Popülizm partinin kimliği olarak kabul edilmemekle birlikte, bir kimliğe olan ihtiyaç ideolojik bir görünümü gerektirmektedir. AKP neoliberal popülizminin ideolojik görünümünün muhafazakâr demokrasi olduğu söylenebilir. Bir ideoloji olarak muhafazakâr demokrasi anlayışının ne olduğunu kestirmek ise güçtür. Bu zorluğun nedeni muhafazakâr demokrasinin yeni icat edilmiş bir kavram olması ve içeriğinin ne olduğunun tam belirlenmemiş olması olarak gösterilebilir. Öyle ki Recep Tayyip Erdoğan'ın 2001 yılında yaptığı bir röportajda söyledikleri, partinin kuruluş aşamasında siyasal İslam'la araya mesafe

koyacak, diğer yandan liberaller ve muhafazakâr halk kesimleriyle bağlantıyı sağlayacak bir takım ilkelerin belirlendiğini ve bu ilkelerin şemsiye bir kavram olan muhafazakâr demokrasi adı altında toplandığını düşündürmektedir.

R.T.E. -Ben demokratik düzenden yana, liberal düşünceye açığım. Muhafazakâr bir liberal anlayıştan yanayım. Şu andaki merkeze oturacak yapıda olan muhafazakâr bir demokrat diyebilirsiniz.

C.Ü. -Muhafazakâr değişimcileri kabul ediyor musunuz?

R.T.E. -Fena bir tabir değil, ama muhafazakâr demokrat daha iyi olur.

C.Ü. -Peki Müslüman demokrasi partisi size uyuyor mu?

R.T.E. -Türkiye henüz buna oturmadı.

Öte yandan muhafazakâr demokrasinin partinin resmi ideolojik duruşu olarak kabullenildiğini söylemek de güçtür. Erdoğan muhafazakâr demokrasi kitabının sunuşunda “...bu çalışmayı AK Partinin siyasal bir deklarasyonu veya manifestosu değil, siyasal kimliğine yönelik teorik bir katkı olarak görmek gerekir” (Akdoğan, 2003:7) dediğinde, partinin belirli bir ideolojiye bağlanmasının istenilmediği anlaşılmaktadır. Buna ek olarak partinin “ideolojik yaklaşımlar” a karşı antipatisi kendisini Erdoğan’ın aşağıdaki ifadelerinde de göstermektedir.

Ak Parti’den önce siyasi hayata hâkim olan partilerin iki karakteristiği vardı. Birinci kısım partiler; siyaseti sadece belli bir ideoloji temelinde yaparak siyasi parti olmaktan çok “siyasi cemaat” gibi davranıyorlardı. Bu partiler, kamu siyaseti temelinde bir yapılanma yerine, parti ideoloji temelinde yapılanarak siyaseti radikalleştirmekteydiler... Diğer tür partiler ise; her türlü “siyasi fikir”den yoksun, sadece rant dağıtmaya ayarlanmış “siyasi şirket” görünümündeydiler. Ak Parti siyaseti radikalleştiren “siyasi cemaat” anlayışına da, siyaseti fiktirsizleştiren “siyasi şirket anlayışına da karşıdır... Ak Parti, “muhafazakârlık temelinde bir kitle partisi”dir.

Böylelikle, partinin ilk yıllarından itibaren ideolojik bir vakumun varlığından bahsedilebilir. Bu boşluk, içlerinde Yalçın Akdoğan ve Hakan Yavuz’un bulunduğu partinin entelektüel destekçileri tarafından süreç içinde doldurulmaya çalışılmış, kavramın “olgunlaştırılması” için 2004 yılında liberal entelektüellerin de yer aldığı uluslararası bir sempozyum düzenlenmiştir. Ancak parti tarafından uygulamaya yön verecek teorik çalışmaların süreklilik kazanacağı ifade edilmekle birlikte, ilerleyen yıllarda bu çalışmalarda önemli bir gelişme yaşanmamıştır.

Kuşkusuz ideolojik görünümde ortaya çıkan bu yapı, partinin entelektüel kaynaklara erişiminde yaşanan bir sıkıntıdan veya saf pragmatizmden kaynaklanmamaktadır. Aksine hem partinin çekirdek kadrosu hem de entelektüeller arasında partiyi destekleyenlerin önemli bir ideolojik birikimi olduğu söylenebilir. Bu durumda, partiyi oluşturan gevşek koalisyon ve net bir ideolojik duruş sergilemenin sistem karşısındaki riskleri daha açıklayıcı bir seçenek olarak görülebilir. Öte yandan parti ideolojisinin tutarlı bir yapıdan mahrum olması, elbette bu

ideolojinin öne sürülen özelliklerinde bir eksikliğe yol açmamış, tersine muhafazakâr demokrasinin ne olduğu konusunda birçok anlatıma yer verilmiştir. Muhafazakâr demokrasi kitabının sonuç bölümünde partinin muhafazakâr demokrasi anlayışının ilkeleri toplam otuz bir madde halinde sıralanmıştır. Söz konusu maddeler bir Çizelge altında toplanabilir (bkz. Çizelge 3-4).

Çizelge 3-4: Muhafazakâr Demokrasinin Temel Özellikleri

Muhafazakârlık	Siyaset ve Demokrasi	Hak ve Özgürlükler	Laiklik	
Muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun	Siyaset bir uzlaşma alanıdır	Özgürlük demokrasiyi mümkün kılar	Devletin tüm din ve düşünceler karşısında nötr kalması ve eşit mesafeyi koruması, inanç farklılıklarının barış içinde yaşatılabilmesi için takımlan kurumsal tavır	Modernleşmenin ileri teknoloji, yüksek eğitim ve şehirleşme ayağı tam anlamıyla desteklenir
Siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanan	Toplumsal ve kültürel çeşitlilikler demokratik çoğulculuğun üreteceği tolerans ve hoşgörü zemininde siyasete renklilik katar	Toplumsal düzenin ve sorumlulukların ahlaki ve hukuki çerçevede işlenmesini temin eder	Laiklik devletin dine ve dinî devletin veya siyasi iktidarın kontrolü altında tutma aracı değil, toplumsal çeşitliliği sürekli savaş veya gerginlik ortamından uzaklaştırıp bir arada tutabilmenin yolu	Bireycilik, sekülerlik, akılcılık ve maddecilik tarihi tecrübeye görülen yanlış anlayış ve pratiklerden sıyrılarak yerel değerlere imtiaz edilmelidir.
Yeniliğe açık	Sivil toplum örgütleri demokratik bir topluma ara korunak olarak önemlidir	Bireysel özgürlüğün tesis edilebilmesi bireyin toplumsal alan içinde sivil ve sosyal oluşumlarla teçhiz edilmesinden geçer	Bireylerin dinden esinlenen düşüncelerinin siyasete yansımaları normal bir durum, sosyolojik bir olgudur.	Devlet
Kendi düşünce geleneğinden hareketle evrensel standarttaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üreten	Radikal söylem ve üsluba karşı, çatışma, kampaşma ve kutuplaşma yerine uzlaşma, bütünleşme ve hoşgörü	İnsan hakları tüm insanlar için geçerli ve hukuki zeminde tanımlı	Din üzerinden siyaset yapmak, dini araç haline getirmek, din adına dışlayıcı siyaset yapmak yanlıştır.	Hukuk devleti normlarını benimseyen asli fonksiyonlarına çekilmiş, küçük ama dinamik ve etkili bir devletten yana
Değişim gelişim ve ilerleme anlamındaysa savunulmaktadır	Demokratik siyasetin en büyük düşmanı sınırlandırılmayan, keyfiliğe ve hukuksuzluğa olanak sağlayan, katılımı ve temsili önemsemeyen, hak ve özgürlükleri hiçe sayan totaliter ve otoriter anlayışlar	Bireysel tercih ve kabuller korunmalı ancak aile kurumunu sarsacak uygulamalara hassasiyet gösterilmeli	Modernite	Muhafazakârlık ve Serbest Piyasa
Devrimci değil evrimci veya doğal sürecinde işleyen toplumsal dönüşüm	Siyasi iktidarın en temel kaynağı milli iradenin kabulüne mazhar olarak meşruluğunu halkın genel kabulünden almak	Birey-Toplum İlişkisi	Toplum mühendisliği reddedilir, idealizm ve realizm arasında denge kurulmalıdır.	Muhafazakârlığın bir ekonomi politik anlayışı yoktur, bir dönem piyasaya müdahale bir dönem kendi işleyişine bırakma benimsenebilir
Kurum ve ilişkilerin korunması değil bazı değerlerin korunması	İdeal olan seçimlere ve belli kurumlara indirgenmiş mekanik bir demokrasi değil, organik demokrasi	Toplumsal olan, grup aidiyeti ve sivil toplum önemli, ancak cemaatçi bir yaklaşımı ön plana çıkarmamakta	Aklı önemser ancak rasyonalist mutlakîyetçiliğe karşıdır.	Yeni muhafazakârlar için toplumsal ve politik istikrar için gerekli olan büyüme çekicidir. Devletin görevi vatandaşların tüketileceği mal ve hizmetlerin üretilmesi değil, mekanizmanın çalışır durumda tutulmasını sağlamaktır.
Yeniliği tarihsel birikime adapte etme	Demokratik siyaset zeminini, tüm toplumsal taleplerin yansıtıldığı, doğru ile yanlışın test edilerek düzeltilebileceği bir zemin	Ultra bireyciliğe karşı, ancak bireyin grup içinde eritilmesi de doğru değil. Bireysel rol kolektif bütünlüğün dayanışmasından mahrum bırakmamalı, devlet ve kurumlar karşısında yutulmasını engelleyecek başka anlamlarla takviye edilmeli	Gelenek önemsenmekle birlikte modern kazanımları reddeden bir gelenekçilik götürmemektedir. Gelenek ve modern arasında sentez kurulmalıdır.	Serbest Pazar ve ekonomik ilişkilerde özgürlük alanı genişletilirken sosyal alanda otoritenin restore edilmesinden yanadır.

Çizelgede yer alan ilkelerde birbirleriyle çelişkili veya içeriği belirsiz birçok maddeden söz edilebilir. Örneğin siyaset yapılan “coğrafya”nın kültür ve geleneklerinden Türkiye mi, Orta Doğu mu, Balkanlar mı yoksa Asya veya Avrupa’nın mı kastedildiği tartışmaya açık bir konu olarak görülebilir. Diğer yandan demokratik siyaset zemininin doğru ve yanlışın test edileceği bir alan olması da toplumsal deneylerin yaratabileceği olumsuz

sonuçların boyutları açısından eleştirilebilir. Özgürlüklerin ve bireylerin toplumsal kurumlar karşısındaki konumları ise “sosyal oluşumlarla teçhiz etmek”, “cemaatçi bir yaklaşımı *ön plana çıkarmamak*” veya “kolektif bütünlüğün dayanışmasından mahrum etmemek”, “aile kurumunu sarsacak uygulamalara hassasiyet göstermek” gibi içeriği belirsiz anlatımlarla muğlâklaşmaktadır. Bu doğrultuda partinin kendisini “liberal muhafazakâr” olarak tanımlamaktan özenle kaçınması (Fırat, 2004:21), liberalizm ve muhafazakârlık arasındaki ilişkide muhafazakârlığın otoriter “gen”lerini korumak istediğini göstermektedir. Örneklerin sayısı şüphesiz arttırılabilir, ancak muhafazakârlık, liberalizm ve demokrasi arasında yapılmaya çalışılan bu seçici sentezin entelektüel dayanaklarını araştırmak yerine tez açısından öne çıkan bazı noktaları saptamak daha uygun olacaktır.

Bu noktalardan ilki serbest piyasa ve muhafazakârlık arasında kurulan ilişkinin zayıflığıdır. Öyle ki sonuç bölümünde neoliberal ekonomi anlayışına yapılan tek atfın küçük ama etkin devlet olması, bu zayıflığı göstermektedir. Muhafazakârlığın serbest piyasadan yana olabileceği kitap içinde belirtilmekle birlikte, muhafazakâr demokrasi anlayışının piyasa konusundaki net duruşunu görmek olanaklı değildir. Söz konusu belirsizliğin temel nedeni, muhafazakârlığın da koşullara bağlı olarak ekonomi politikası tercihlerini değiştirmesi olarak görülebilir. Kendi içinde yapılandırılmış bir ekonomi politiği bulunmayan muhafazakârlık böylelikle bölüşüm ilişkileri, sınıf, işsizlik veya sosyal güvenlik konularında pragmatik bir esnekliğe sahip olmaktadır (Heywood, 2007:85-128). AKP açısından muhafazakâr demokrasi ve neoliberal ekonomi arasında net bir bağ kurmanın sakıncalarının olduğu da söylenebilir. Sonuçta AKP’nin içinden çıktığı milli görüş geleneği batı kapitalizmini adil olmayan bir düzen olarak tanımlamış, UPF ve DB gibi kuruluşları sömürgeci ülkelerin kurumları olarak görmüştür. Bu gelenekten olanların partiden kopmasını engellemek ve UPF’nin toplumda yarattığı olumsuz imajdan zarar görmemek için partinin düşünsel yol haritası olan muhafazakâr demokrasiyle neoliberal ekonomi arasında böyle bir mesafe koyulduğu düşünülebilir. Diğer bir deyişle neoliberalizm ve AKP arasındaki bağın dönemsel koşullara göre değişebileceğinin sinyallerinin verildiği söylenebilir.

Tezin kapsamı açısından değinilmesi gereken bir diğer nokta, muhafazakâr demokrasinin halk egemenliği ve demokratik kurumlar arasında kurmaya çalıştığı dengedir. Bu denge, önceki bölümde değinildiği gibi, demokrasi, popülizm ve liberalizm arasındaki gri alanı oluşturmakta ve popülizmin izleyeceği yol konusunda ipuçları sağlamaktadır. Bu açıdan bakıldığında muhafazakâr demokrasinin siyaset ve demokrasi konusundaki görüşlerini değerlendirmek yerinde olacaktır. Parti tarafından yorumlandığı şekliyle AKP, keyfiyet ve hukuksuzluğa yol açmayacak sınırlı bir iktidardan ve sivil toplumun önemli bir rol üstleneceği çoğulcu bir demokrasiden yanadır. Bu anlamda devletin hukukla sınırlandırılarak bireylerin

korunması temel bir ilke olarak kabul edilmektedir. Demokratik siyasette tüm etnik, dinsel, mezhepsel vb. farklılıklar hoşgörü, barış ve diyalog içinde kendisini ifade edebilmelidir. Ayrıca parti için siyasi iktidarın tek meşruluk kaynağı halkın genel kabulüne dayanmaktadır. Buraya kadar olan anlatımın çoğulcu ve liberal bir demokrasi anlayışını yansıttığı düşünülebilir. Ancak liberal çoğulcu demokrasinin çoğunluk karşısında azınlıkların korunması ile ilgili olan boyutuna yönelik bir ifadenin olmayışı ilginç bir eksikliğe işaret etmektedir. “Derin demokrasi” tanımlamasında temsili demokrasinin aracı kurumlarının ideal olmayan bir “mekanik demokrasi”ye yol açtığı ifade edilmesi, çoğunluğun iradesi karşısında azınlıkları korumak üzere geliştirilen kurumlara karşı bir mesafenin koyulduğunu göstermektedir. Öte yandan muhafazakârlığın “katılım olgusunu temel alan ve onun halk egemenliğini ön plana çıkaran bir ideoloji” olarak tanımlanması, halk egemenliği ve hukukun üstünlüğü arasındaki dengede birincisine ağırlık verildiğini göstermektedir (Akdoğan, 2003: 12).

Muhafazakâr demokrasinin tez bağlamında ele alınması gereken başka bir özelliği, toplumdaki antagonizmin yorumlanması ile ilgilidir. Bu tezin yaklaşımına göre popülizm, genel bir ifadeyle söyleyecek olursak, toplumda bir antagonizmanın inşa edilmesi olarak tanımlanmaktadır. Ancak muhafazakâr demokrasinin siyaset anlayışına bu açıdan bakmak çok verimli olmayacaktır. Çünkü partinin deklare edilen siyaset anlayışı toplumsal kamplaşmalara, kutuplaşmalara ve çatışmalara uzak duran, bütünleştirici, hoş görüye dayanan ve uzlaştırıcı bir siyaset anlayışı olarak tanımlanmaktadır. Dogmatik düşüncelerle çevrilmiş Devlet ve modernleştirici seçkinler ve toplumsal gruplar arasında süre gelen bir çatışma ve savaş halinden söz edilmekle birlikte, bu çatışmanın sınıfsal bileşenlerine (sermaye, köylüler, emekçi sınıflar) değil kültürel bileşenlerine odaklanması dikkati çekmektedir.

Özetlemek gerekirse partinin düşünsel yol haritası olarak görülebilecek muhafazakâr demokrasinin temel ilkeleri bazı gerekli ipuçları sağlamakla birlikte, neoliberal popülizmin bileşenlerini aramak için yeterli kanıtları bu ideolojinin retorik pratiğinde aramak gerekecektir. Bu nedenle bir sonraki bölümde neoliberalizm ve popülizm arasındaki birleşme muhafazakâr demokrasinin söylemsel özelliklerinde araştırılmaktadır.

3.2.2 Parti Meclis Grubu Konuşmalarının Söylemsel Analizi

Kuramsal bölümde açıklandığı gibi, Laclaucu popülizm yaklaşımında üç yapısal gereklilikten bahsedilebilir. Bunlar sırasıyla karşılanmayan sosyal taleplerin eşitleyici bir zincirin halkaları halinde artikülasyonu, bu halkalardan bazılarının diğerlerini temsil edecek biçimde hegemonik bir boş imleyen haline gelmesi, toplumun antagonistik kamplara

ayrıştırılması ve eşitleyici zincirin popüler bir kimlik etrafında güçlendirilmesidir. Daha önceki bölümlerde 1980 sonrası neoliberalleşmeyle paralel olarak yaşanan siyasal ve ekonomik gelişmelerin 2000'lere gelindiğinde toplumda geniş çaplı bir huzursuzluk yarattığı, toplumsal kesimlerin bir yandan gelir dağılımındaki adaletsizlikler diğer yandan siyasal alanda yaşanan krizler nedeniyle siyasal partilere olan güveninin sarsıldığı, diğer yandan seçkinler arasındaki koalisyon olanaklarının tüketildiği ve sonuç olarak bir popülist bir patlama için gerekli kriz ortamının oluştuğu açıklanmıştır. Bu kriz döneminde neoliberalleşmenin siyasal sistem içinde açtığı nişin ve sistemin teknik sonuçlarının da etkisiyle AKP'nin kısa süre içinde iktidara gelişi ve yine kısa sayılabilecek bir sürede iktidarını olağan üstü bir biçimde güçlendirebildiği, üstelik partinin bunu yaparken ekonomi politikalarından en olumsuz etkilenen kesimlerin de desteğini sağlayabilmiş olduğu anlatılmıştır.

Bu bölümde ise neoliberalizm ve popülizm arasında kurulmaya çalışılan söylemsel eklemlenmeye odaklanılmıştır. Söylemsel analizin amacı, neoliberalizm ve popülizm arasındaki bağlantının kurulabilmesi için nasıl bir antagonistik stratejinin izlendiğini araştırmaktır. Söylem analizinde kullanılan metinler 31.10.2001 ve 10.02.2009 tarihleri arasında yer alan 159 parti meclis grubu konuşmasından oluşmaktadır. Bu tarihler arasında yer alan ve Abdullah Gül, Bülent Arınç ve Abdülatif Şener tarafından yapılan konuşmalar çalışmaya dâhil edilmemiş, yalnızca Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşmaları incelenmiştir. Böylelikle konuşmalar arasında konuşmacıdan kaynaklanan tarz değişikliklerinin etkisi engellenmeye çalışılmıştır. Parti meclis grubu konuşmalarının seçilmiş olmasının nedenleri konuşma metinlerine erişimin kolaylığı, konuşmalarda bir süreklilik olması ve konuşmaların ulaşılmak istenen söylemsel unsurları içermesinden kaynaklanmaktadır. Öyle ki Recep Tayyip Erdoğan da parti meclis grubu konuşmalarının hem parti üyeleriyle hem de daha geniş seçmen kitlesine partinin temel görüşlerini aktarmak için kullanıldığını aşağıdaki alıntıda söylemektedir.

Bu zamana kadar özellikle Grup'ta yaptığımız konuşmaları, daha çok partimizin temel görüşlerini ve gündemdeki konular hakkındaki düşüncelerimizi sizlere ve toplumumuza aktarma zemini olarak değerlendirdik. (2002_05_01).

Başka bir deyişle parti meclis grubu konuşmaları siyasal fırsat yapısının parti tarafından nasıl değerlendirildiğini ve kendisine nasıl bir söylemsel konumlanma seçtiğini göstermek açısından verimli metinler olarak değerlendirilebilirler.

Her ne kadar partinin stratejik söylemsel çizgisinde “popülizm” dışlanmaktaysa da burada geliştirilen popülizm kavramsallaştırması söylemsel bir antagonizm oluşturulmasına dayandığı için bu dışlamadan bağımsız bir inceleme yapma olanağı sunmaktadır.

Konuşmaların analiz edilebilmesi için öncelikle bir referans noktası belirlenmesi gerekmiştir. Böylelikle ilk olarak yapılması gereken, “halk” kavramının nasıl inşa edildiğini açıklamaktır. Bu amaçla “halk”, “toplum”, “insanımız” ve “millet” kelimeleri kodlanmıştır. Kuşkusuz bu kavramların içerikleri birbirlerinden farklıdır ve aynı şemsiye altında toplanmaları uygun görünmeyebilir. Ancak bu kelimelerin özelliği, “boş imgeleyen” (empty signifier) olarak kullanılmalarıdır⁴⁵. Diğer bir deyişle tam olarak tanımlanmış bir karşılıkları olmayan ve farklılaşmamış kitleleri ima eden kelimeler olmalarıdır. Kodlama işleminden sonra 5094 kelime değerlendirilerek bu 5094 kelime içinden bir kısmı analizde kullanılamayacağı için elenmiş, 3394 tanesi ileri değerlendirme amacıyla kullanılmıştır.

Referans noktası olarak seçilen ve kodlanan kelimelerin içinde geçtiği paragraflar, bu çalışmanın odağının söylemsel olarak toplumsal antagonizmin inşası olması nedeniyle halkın inşasında kullanılan tarihsel anlatılar ve halkın sahip olduğu değerler konusundaki söylemsel strateji derinlemesine incelenmemiştir. Ancak bu iki konuyla ilgili kısa bir değerlendirme yapma gereksinimi doğmuştur. Ek Çizelge 2 ve Ek Çizelge 3, halkın görkemli tarihi geçmişi ve sahip olduğu yüksek değerlere yapılan atıfları göstermektedir. Altın bir geçmişe atıflar kuşkusuz popülist söylemin tipik unsurları olarak görülebilir. Ancak parti bu tarihsel birikimi Avrupa Birliği uyum sürecinde yapılan değişikliklerin kamuoyunda yarattığı kuşkuları bertaraf edebilmek ve izlediği aktif uluslararası politikayı meşrulaştırabilmek için de kullanabilmektedir. Örneğin aşağıdaki alıntıda Vakıflar Kanunu’nda yapılması gereken değişikliğe karşı çıkan ulusalcı kesimleri halkın “büyük tecrübesi”ne güvenmeyen ve halkın önünü tıkamaya çalışanlar olarak nitelenebilmektedir.

Bütün Vakıflarla ilgili tasarımı bütün boyutlarıyla anlatacak değilim. Vakıf kavramı ve Vakıf kurumu insanın mutluluğunu ve huzurunu esas alan insan merkezli medeniyetimizin temel taşı nirengi noktasıdır. Bu noktada üç kıtada adaletin temsilcisi olan milletimiz kadar hiçbir millet tecrübeye sahip değildir. Bu büyük mirasa sahip çıkmak milletimizin ruhuna, maddi mirasına, sosyal kurumlarına sahip çıkmakla aynı anlama gelir. Tarihi mirasımızla sadece övünmek bize yakışmaz, o mirası geliştirmek, korumak zorundayız... Bizim himayemizdeki insanların hepsi, hiçbir ayırım yapmaksızın sebillerimizden su içmiş, kervansaraylarımızda konaklamışlardır. Ne Müslüman ayırımı, ne Hıristiyan ayırımı, ne Musevi ayırımı, bunların hiçbirisi olmamıştır. Biz böyle bir medeniyetin varisiyiz. Dolayısıyla bu büyük tecrübeye sahip olan bir milletin çocuklarının özgüven sorunu yaşaması düşünülemez, kabul edilemez. Türkiye’nin milletiyle, devletiyle büyüdüğü bir süreçte korkuluklar üretenler bu özgüvenden mahrum olanlardır. (2006_09_26)

Halkın sahip olduğu değerler konusunda da ilginç bir tablo ortaya çıkmaktadır. Ek Çizelge 2’deki değerler incelendiğinde bu değerlerin hem geleneksel olarak tanımlanabilecek dayanışma, kardeşlik, büyüklere saygı, özverili olma, aile bağları, ordu ocağı gibi değerlere

⁴⁵ Boş imgeleyen konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Laclau, 2007:36-46.

hem girişimcilik zekâsı, dinamizm ve “her şeyi devletten beklememe” gibi piyasa değerlerine hem de laiklik, demokrasi, özgürlük ve hukuk devleti gibi modern siyasal değerlere işaret ettiği görülmektedir. Öte yandan laiklik, demokrasi ve özgürlük değerlerinin serbest piyasa ekonomisinin gelişmesi içinde bir ön koşul olduğu söylenmektedir. Konuşmalarda dini referanslar kullanılmamakla birlikte aşağıda yer alan alıntıda ise bu değerlerin kökeninde “inanç” olduğu ifade edilmekte; bir başka deyişle partinin din, piyasa ve modern demokrasi değerleri arasında bir uzlaşma arayışında olduğu, ancak bunu yaparken de bir devlet partisi olduğunu ispat etmeye çalışırcasına devletin yüce bir konuma yükseltildiği görülmektedir.

Kimi yorumcularımızın ve siyasilerimizin de değindiği gibi; tarih içinden imbikleyerek bu güne getirdiğimiz kimi değerler var ki; (*iyi ki hala var bu değerlerimiz,*) halkımızın bir yerde daha sağlıklı davranmasına vesile oluyor bunlar... Ancak bu noktada, içine düşülen bir çelişkiye işaret etmez isek biz de buna ortak oluruz.

Nedir bu değerler; kimimizin “moral değerler”, kimimizin “aile bağları”, kimimizin “dayanışma ruhu” dediğimiz şeylerin temelinde yatan nedir? Şunun adını doğru dürüst koymamız gerekmez mi? Bizim inancımız değil midir bu?

Bu nedenle açıkça vurgulamak gerekir ki; Arjantin’le bizi birbirimizden ayıran; Şartlar çok daha kötü olmasına rağmen Arjantin’de olanların Türkiye’de yaşanmamasını sağlayan bizim inancımızdır, inancımızın bize yüklediği sorumluluktur. Geleneğimiz içinden bugünlere uzanan bir değerdir, milletin mutluluğu ve adil bir hayat sürme hakkı için devletin vazgeçilmezliği inancı ve devlete saygı duygusu (2001_12_26).

Kuşkusuz halkın tarihi ve sahip olduğu değerler konusunda detaylı bir inceleme önemli sonuçlar üretebilirdi. Ancak çalışmanın odağının saptırılması tehlikesi nedeniyle bu referanslar konusunda daha ileri gidilmemiş, bu noktadan sonra neoliberal ekonomi ve geniş halk kesimleri arasında kurulmaya çalışılan ittifakın söylemsel kurgusuna yoğunlaşmıştır. Grup konuşmalarının analiz edilmesinden sonra, söylemsel olarak antagonizmin iki alt başlık altında toplandığı görülmüştür. Bunlardan birincisi “devlet ve millet ayrışması” veya “devlet ve toplum ayrışması” olarak ifade edilen ve toplumdaki antagonizmin tarihsel açıklamalarının bulunduğu anlatıdır. Diğer alt başlıkta ise “halkın düşmanları” başlığı altında toplanabilecek antagonizmin subjeleri ifadesini bulmaktadır.

2001–2009 yılları arasında incelenen parti grup toplantılarında halkın içinde bulunduğu sorunların ve güçlüklerin temelinde sürekli olarak ifade edilen temaların başında devlet ve millet arasında bir ayrışma yaşanmış olduğu ve partinin bu ikilemi aşarak devlet-millet kaynaşmasını yeniden sağlayarak sorunların üstesinden geleceği söylenmektedir. Bu nedenle söz konusu ayrışmanın nasıl başladığı, bu ayrışmanın yarattığı sorunlar ve bu sorunlar karşısında neler yapılması gerektiği sorularına verilen cevaplar inşa edilen antagonizmin doğası hakkında bilgiler vermektedir. Bu bölümde aşağıda yer alan alıntılar yardımıyla bu karşıtlığın ne biçimde inşa edildiği ele alınmıştır. Alıntılarının belirlenmesi için

“devlet” ve “halk” kodlarının kesiştikleri 262 kayıt kullanılmıştır. Bunlardan seksen altısında devlet ve toplum arasındaki ayrışmaya atıfta bulunulduğu tespit edilmiştir.

Devlet ve halk arasında bir ayrışmanın olduğu fikri, partinin ilk dönemlerinden itibaren dile getirdiği bir zıtlık olarak kendisini göstermekle birlikte, “... devlet millet kaynaşmasının en güzel örnekleri olan o ruha [İstanbul’un fethi]yeniden ihtiyacımız var” ve “Mustafa Kemal Atatürk, 1920’lerde kurtuluş savaşını ve Cumhuriyeti kurma mücadelesini verirken, bütün Türk milleti yanındaydı ama ona karşı olanlar da vardı. Rahmetli Menderes, 1950’de Türkiye’yi dönüştürme mücadelesini başlattığında, milletin büyük çoğunluğu onu destekliyordu belki ama onu engellemek için her şeyi yapanlar da bulunuyordu. Tıpkı rahmetli Özal’ın 1980’lerdeki mücadelesinde de olduğu gibi...” sözlerinden de anlaşılacağı gibi, tarih içinde devlet ve millet (halk) arasında aslında bir kaynaşma olduğu ve partinin de aynı önceki örnekler gibi bu bütünleşmeyi sağlamayı amaçladığı ifade edilmektedir.

Bu ayrışmanın nasıl başladığı konusunda en detaylı görüşler 06.07.2004 tarihli konuşmada sunulmaktadır. Aşağıda yer verilen alıntıda, partinin devlet-halk ayrışmasının nedenlerini modernleşme süreci ile bağlantılı olarak açıkladığı görülmektedir.

Bilindiği gibi geleneksel olarak Türkiye’de siyaset, hep çarpık bir algılamaya konu olmuştur. Bu çarpık algılamının çeşitli cephelerinden söz edilebilir. İlk akla gelende toplumsal tasavvurumuzda siyasetin hep halk arasında gezdiğimiz konuştuğumuz zaman “çıkar”, “menfaat” kavramıyla bir arada değerlendirildiğini görürüz. Bu manada siyaset, kimin neyi nasıl elde ettiğine dair bir süreç olarak görülmüştür.

Bu anlayışta Türkiye’de siyasetin, esas itibarıyla kamu kaynaklarının dağıtımıyla ilgili bir süreç olarak işleminin de önemli bir rolü vardır. 90’lı yılların başından itibaren Türkiye’de, Türkiye siyasetinin içine düştüğü darboğaz, bir anlamda, kamu kaynaklarının kullanımı esasında şekillenen siyaset tarzının tıkanmasıyla ve bunun sonuna gelmesiyle ilgilidir.

Hâlbuki siyaset, güçlü bir yarışma unsuru içermektedir. Yarışma bütünüyle maddi menfaatler üzerinde gerçekleşmemelidir. Siyaset esas itibarıyla fikirlerin, bakış açılarının, tercihlerin yarışması olmalıdır. Biz bunu böyle görüyoruz. Geleneksel siyaset anlayışındaki bir başka çarpıklık, siyasetin daha ziyade elitlere ait bir faaliyetmiş gibi görülmesidir. Bu anlayışta toplum, siyasetin tayin edici bir aktörü konumunda değildir. Toplumun siyasetle ilişkisi, sandık başına gitmeye ve bu yolla siyaseti meşrulaştırmaya indirgenmiştir. Bu anlayışın altında topluma şüpheyle yaklaşan, onu eğitimsiz ve şuursuz bir kitle olarak gören seçkin bir bakış vardır. Ama bu bakış Türkiye’de iflas etmiştir. İflasa mahkûmdur.

Oysa tam aksine siyaset, toplumun, toplumsal grupların işidir. Siyasetin esas taşıyıcısı toplumdur. Demokratik siyasi mücadelede kuralları çerçevesinde toplumsal kesimler, gruplar arasında cereyan eden bir mücadeledir siyaset. Böyle bir siyaset tahayyülü, Türkiye’de siyaseti dar bir zümrenin içine hapsetmiş, geniş toplum katmanlarını siyasi sürecin dışına itmiştir.

Neticede Türkiye’de siyaset, devlet ile toplum arasında üretilen suni gerilim zeminine oturtulmuş, bu gerilimden Cumhuriyet-Demokrasi, Otorite-Özgürlük gibi başka gerilimler,

zıtlıklar ihdas edilmiştir. Kamu kaynaklarının kontrolü ve dağıtımını esas alan bu çarpık siyasetin en olumsuz neticelerinden biri, sağlıklı işleyen bir ekonomik alanın, piyasanın teşekkül edemeyişidir. Ekonomik süreçlerle siyasi süreçler iç içe geçmiş, özerk bir ekonomik alan, verimliliğe dayalı bir iktisadi kültür ortaya maalesef çıkmamıştır. Devlet ve siyaset, zenginleşmenin esas kaynağı haline gelmiştir. Bu durum modernleşme sürecimiz üzerinde de olumsuz tesirler bırakmıştır. Modernleşmenin altyapısını, yani ekonomik temelini var edemeyen siyaset, bu açığı kapatmak için sürekli olarak modernleşmenin “kültür” boyutuna vurgu yapmıştır. Hâlbuki gerçek modernleşme, ekonomik altyapı değişimine bağlı olarak ortaya çıkacak güçlü bir orta sınıfın varlığını gerektirmektedir.

Türkiye’de modernleşmenin taşıyıcılığını yapacak bu orta sınıf arzu edilen seviyede gelişmemiştir. **Kültür üzerine yoğunlaşan ve ekonomik ayağı eksik bırakılan modernleşme süreci de devlet ile toplum arasında zaman zaman gerilimlerin, iletişimsizliklerin yaşanmasına sebep olmuştur.** (2004_07_06).

İki tarihsel anlatımı birleştirdiğimizde devlet ve toplum arasındaki ayrışmanın şu biçimde bir hikâyesel anlatımı (narrative) olduğu ileri sürülebilir. Osmanlı İmparatorluğu’nun çok kültürlü mirası, devletin yüceliğine olan inanç ve adil yönetim anlayışı çeşitli kültürlerden olan halkların tek bir devlet yönetimi altında birleşmesini sağlamış ve yüzyıllar boyunca devlet ve devlet sınırları içindeki halklar barış içinde yaşamışlardır. Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılması ile birlikte Mustafa Kemal Atatürk aynı biçimde ulusal birliği sağlayabilmiş, bu ulusal birlik ve dayanışma ruhu Adnan Menderes ve Turgut Özal dönemlerinde de canlandırılabilmiştir. Bu tarihsel kişiliklerin dışında yönetimi ele geçiren ve siyaseti bir yağma aracı olarak gören “seçkinler”, hem sağlıklı bir serbest piyasa ekonomisinin gelişmesini engellemişler hem de gerçekte ekonominin gelişmemesinden kaynaklanan demokratik problemlerden dolayı toplumdaki değişik kültürel grupları sorumlu tutmuşlardır. Bu grupların ise çeşitli dinsel gruplar (tarikatlara) ve farklı etnik kimliklere sahip topluluklar olduğunu düşünmek çok yanlış olmayacaktır. Öte yandan ekonomik gelişmeden payını alamamış olan “orta sınıf” ve kayırmacılık ve kamu kaynaklarının partizanca kullanılması nedeniyle gelişemeyen girişimciler, söz konusu seçkinlerin diğer kurbanları olarak gösterilmektedir. Böylelikle “modernleşmeci seçkinler” hem serbest piyasa ekonomisinin hem de kültürlerine bağlılıkları nedeniyle hor görüldükleri iddia edilen kesimlerin karşısındaki ortak düşman olarak saptanmaktadır. Bu seçkinler aynı zamanda devleti de ele geçirmiş olduklarından, devlet ve toplum arasında sağlıklı bir ilişkinin kurulmasını da engellemişlerdir. Bu anlatım tarzı Emre Kongar’ın betimlediği devletçi-seçkinçi; muhafazakâr-liberal ayrımına ve merkez-çevre anlatımına denk düşmektedir. Ancak burada ilginç olan partinin milli görüş geleneğine hiç değinmemesi, Refah Partisi ve Fazilet Partisi tecrübelerini de 1990 başlarından itibaren kilitlenen yağma siyasetinin bir parçası olarak görmeleri ve partinin kimlik referansı olarak liberal ekonomi politikalarına kucak açan Demokrat Parti ve Turgut Özal dönemi

ANAP'ını göstermeleridir. Böylelikle bir yandan partinin serbest piyasa ekonomisine olan güveni onaylanmakta, diğer yandan partinin katı İslami politika geleneğinden ayrıldığı ima edilmektedir. Bahsi edilen tarihsel bakış aynı zamanda sözü edilen partilerle aynı taban ve ideolojilerin paylaşılmasına ve partinin yeni kurulmuş olmasına rağmen partinin tarihsel bir kimliğe bağlanmasını olanaklı kılmaktadır.

Öte yandan bu alıntı, partinin karşılanmayan toplumsal talepleri hangi “ayrıcalıklı boş imleyenler” etrafında eşitlemeye çalıştığına da açıklık getirmektedir. Partinin ismini de aldığı “Adalet” ve “Kalkınma” talepleri, bu anlatı çerçevesinde diğer toplumsal talepleri temsil eden iki boş imleyen olarak görünmektedir (bkz. Ek Çizelge 6). İki ayrıcalıklı boş imleyenin olması ise bunlardan birincisinin (adalet) siyasal ve kültürel açılardan adaletsizliğe uğradığı söylenen kesimlerin taleplerini; ikincisinin ise ekonomiden olması gerektiği kadar pay alamayan kesimlerin taleplerini karşılıyor olmasında aranabilir. Burada neoliberalizmin ikiz süreçlerinin izini de görmek oldukça kolaydır. Adaletin sağlanması için “demokratikleşme”, kalkınmanın sağlanması için ise sağlıklı bir “serbest piyasanın” kurulması gerektiği söylenmektedir. Diğer bir deyişle yoz seçkinler tarafından göz ardı edilen toplumsal talepler daha fazla neoliberalleşme ile karşılanacaktır.

Söz konusu alıntıda beliren başka bir unsur partinin siyaset ve ekonomi arasındaki anlayışıyla ilgilidir. Siyaset bilimcilerin tanıdık olduğu H. Laswell'in “kimin neyi nasıl aldığı” tanımlaması, parti söylemine göre yağma düzeninin ortaya çıkmasının temelinde yatmaktadır. Devletin ve siyasetin bir paylaşım aracı olarak görülmesi “özerk” bir ekonomi alanının gelişmesini engellemiştir. Böylelikle siyaset ve ekonominin birbirinden ayrılması gerektiği yolundaki neoliberal önermenin de parti tarafından kabullenildiği anlaşılmaktadır. Buna karşılık parti toplumsal grupların (biret grup olarak) siyasal arenada rekabet ettikleri bir siyasal yaşamdan, başka bir deyişle, Amerikan tarzı çoğulcu demokrasiden yana tavrını koymaktadır. Bu gruplar sivil toplum örgütleri olarak tanımlanmakta ve demokrasinin bir gereği olarak tanımlanmaktadır. Neoliberal düşüncede sosyal ve ekonomik hakların değil siyasal hakların genişletilmesinin ekonomik gelişmenin öncülü olarak görüldüğü de hatırlandığında, gruplara özgü kültürel ve siyasal haklarının geliştirilmesi için sürekli sivil toplum örgütlerinden görüş alındığı belirtilmektedirler. Neoliberal ideolojide siyasal alanın genişletilmesinin siyasetin amacı olduğu sonucuna da ulaşmak olanaklıdır. Demokrasi anlayışındaki bu tercihin neoliberalleşme süreciyle bağlantısı, Ataay'ın (2008:43) neoliberalizmin karşılaştığı hegemonya krizini aşmak için çoğulcu bir retorikle toplumsal meşruluğunu sağlamaya çalıştığına yönelik açıklaması ve Önder'in (2004:16-17) güç odakları ve oy odakları arasındaki popülizm olarak adlandırılan ilişkinin günümüzde ekonomik kaynak kullanmayan ideolojik alanlara kaydırıldığını söylemesi göz önüne alındığında daha açık

görülebilmektedir. Diğer yandan “seçimlere” indirgenmiş demokrasi anlayışına karşı belirtilen düşünceler, var olan siyasal sistemin toptan bir eleştirisini de içinde barındırmakta, muhafazakâr demokrasi ideolojisi ile ilgili bölümde yer alan derin demokrasi anlayışında olduğu gibi yozlaşmış seçkinlere “geniş toplumsal tabakaların” siyasete girmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu anlatıma göre çoğulcu demokrasi “seçkinlere” karşı “halk”ın rekabetini anlatan bir içeriğe bürünmektedir.

Böylelikle devlet ve halk arasındaki ayrışmanın tarihsel geçmişi ve izlenecek yol konusunda olgunlaşmış bir düşünsel geri planın olduğu iddia edilebilir. Ancak kronolojik olarak değerlendirildiğinde bu olgunlaştırılmış antagonizmin sürekli olarak aynı tonda seslendirilmediği de görülmektedir. Örneğin partinin iktidara gelişinden önceki konuşmalarda Devlet ve millet arasındaki ayrışmaya yönelik 2002 yılında yapılan ilk atıflar, çekingen bir karakter sergilemektedir. Bunlardan ilki ilginç bir biçimde 2002_01_09 tarihli konuşmanın doğalgaz fiyatlarıyla ilgili bölümünde yer almaktadır.

Ama ne yazık ki, Pazartesi gerçekleşen zirveden, milletin beklentisine cevap verecek bir karar; çıkmamıştır.

Bu vesile ile bir kez daha vurgulamak istiyorum

-Devlet; yani hükümet ve belediyeler, bir tüccar gibi, halka arz ettikleri maldan ve hizmetten azami kar etme dürtüsü ile hareket edemez.

-Devletin asli görevi; vatandaşlarına, insanca yaşayabilecekleri, asgari şartları hazırlamaktır.

-Bu nedenle; hem merkezi kurumlar, hem de belediyeler, su, elektrik, doğalgaz gibi temel ihtiyaç maddelerini, vatandaşa kar etmeyi düşünmeden götürmelidir.

-Tüm kurumlar, bunları yaparken, şeffaf davranmalıdır.

Örneğin:

-Devlet; ithal ettiği doğalgaz’a, sınırda kaç para ödediğini, belediyelere teslim edinceye kadar, m³ başına, ne kadar masraf ettiğini kamuoyuna açıklamalıdır. Bundan sonra da, rasyonel bir hesaplamayla; belediyelerin, gazı, vatandaşa kadar götürebilmesi için yapacağı yatırım maliyetini ve işletme giderlerini belirleyerek bir satış fiyatı oluşturulmalıdır.

Ben eminim ki, böyle bir hesaplama sonunda, doğalgazın fiyatı; en az yarı yarıya azalacaktır.

Hükümete sesleniyorum!

Gelin, daha fazla bu vatandaşın ahını almayın. Gelin daha fazla insanlarımıza zulmetmeyin. Gelin daha fazla vurdumduymaz davranarak, milletin sabrını taşırmayın. Böyle davranmazsanız, sadece siz değil bütün ülke zarar görecektir. Bizim ısrarla bu konuyu gündeme getirmemizin nedeni budur.

Biz istiyoruz ki;

Sosyal barış, daha fazla zedelenmesin,

Daha fazla devlet-millet ayrışması yaşanmasın,

Böylece, hem devletimiz, hem de insanımız güçlü kalsın, çünkü bu millet ve bu devlet; hep yaşayacak, hep varolacaktır.

Bu durumda doğalgaz fiyatlarındaki artışlardan etkilenecek olan dar gelirli vatandaşların, devlet millet-ayrışmasında belirtilen ilk taraf olarak görülmekte, “doğalgaz fiyat artışı” ve “fakir halk” arasında son derece orantısız bir ilişki kurularak “halkın yaşam koşullarından habersiz hükümet” suçlanmaktadır. Ayrıca devletin asli görevi olarak vatandaşlar için insanca yaşayabilecekleri asgari şartları sağlamanın sayılmış olması sosyal bir refah devleti anlayışını çağrıştırmaktadır. Partinin temel ihtiyaç olarak nitelediği bazı mal ve hizmetlerin kamu yararı düşünülerek fiyatlarının piyasa şartlarına göre belirlenmesine karşı olduğu da görülmektedir. Bu haliyle alıntı, enerji fiyatlarının da dâhil olmak üzere mal ve hizmetlerin fiyatlarının serbest piyasa koşullarına göre belirlenmesini benimseyen neoliberal yaklaşımdan farklılık göstermekte, daha çok sosyal devlete yaklaşan bir çizgi belirlemektedir. Ancak bir sonraki paragrafta aralarında doğalgazın da belirtildiği alanlarda yapılan vergi artışlarına gösterilen tepki, partinin gerçekte liberal ve vergi-karşıtı bir doğası olduğunu göstermektedir.

Milletin çilesi artarken, hükümet; bu çileyi artırmak için yeni zamlar yapmaya ve yeni vergiler koymaya devam ediyor. Eğer zam yapmak veya yeni vergi koymak, dünyanın herhangi bir yerinde başarı sayılıyorsa, bu hükümeti; o yere gönderirdik ve iyi de bir iş yapmış olurduk. Ama dünyanın hiçbir yerinde; zam yapmak ve yeni vergiler koymak başarı sayılmıyor. Bu yüzden, bu hükümetin başarılı olduğu herhangi bir alanı bulmak, imkânsızdır.

Bakın bu hükümet, yine; yeni yükler yükledi bu milletin sırtına.

Dün gece geçen yasa ile;

- Arazi vergileri %100 artırılmıştır
- Bağkur primleri %15'ten %20'ye çıkarıldı.
- Doğalgaz ve Nafta'ya yeni vergiler konmuştur.

Öte yandan hükümet, her şeye dolaylı vergiler koymaya devam ediyor. Üstelik bu hükümet, bunları yaparken, sadece mali açıdan yaklaşıyorlar olaya... Bunları yapmak suretiyle, genel ekonominin nasıl etkileneceğine, vatandaşların ne hale düşeceğine hiç bakmıyor. 2002_01_09

Tepki gösterilen vergilerin doğalgaz fiyatlarındaki artışlardan dolayı “soğuktan donacak” kişilere ek olarak arsa sahibi, bağımsız ve kendi hesabına çalışanlar ve doğalgaz ve nafta gibi enerji kaynaklarını kullanan KOBİ'leri de etkileyecek olması, bu kesimler arasında bir kader birliği oluşturmayı olanaklı kılmaktadır. Benzer bir bağlantı aşağıdaki alıntıda da görülmektedir. Bu kez de öncelikle “tezekten yapılmış” evlerde oturan vatandaşlardan deprem sigortası alınması eleştirilmekte ve bunun sosyal devlet anlayışına uygun olmadığı söylenmekte, daha sonra ise yerel mekanizmalarla toplanması gereken deprem sigortası primlerinden toplanacak paraların “eş dost kayırmacılığına” aktarılacağı kesin olan kamu harcamalarında değil serbest piyasa mantığına uygun bir biçimde uluslararası ve ulusal sigorta reasürans şirketlerine aktarılması gerektiği söylenmektedir.

Bu ülkede tüm vatandaşlarımızın bunu ödeyecek gücü var mı? Ve böyle bir karar anayasanın 17. Maddesine de aykırıdır. Kimse zorla, cebren bir sigorta ödemeye zorlanamaz. Ödediği takdirde karşılığını alır, başına bir olay geldiğinde. Ödemediği takdirde de alamaz. Ama burada fakir fukara şu anda yiyecek bir şey bulamazken siz kalkıp ondan bir de zorunlu deprem sigortası istiyorsunuz. Tezekten yapılmış ve yıkılmış evin altındakine kalıcı konut yapmak için, eğer zorunlu deprem sigortası yaptırırsan sana kalıcı konut veririz diyorsun. Ödemediğin takdirde bunu alamazsın diyorsun. Hani sosyal devlet. Hani laik, demokratik, sosyal bir hukuk devleti?

Ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı sokakta. Ve ülkemizin yetkilileri gittiğinde de tabi ki oradan kovuluyor. **İşte devlet millet kaynaşmasının önündeki duvarlar patladıkça bu sosyal barışı sağlamak da mümkün değildir.** Onun için Ak Partinin iktidarı şarttır.

Devletin yeniden yapılandırılması, bu yeni yapılandırmayla merkezîyetçi yapıdan yerelleşmeye ve özelleştirmeye önem verilmesi konuşulurken; Dünyadaki bütün uygulamalar bu yöndeysen, AB üyelik süreci ve hazırlanan Ulusal Raporun ruhu da bunu gerektirirken; Hükümetin hala her şeyi Merkez'de toplamaya çalışmasını anlamak mümkün değildir. Çünkü böyle bir uygulama serbest piyasa ekonomisi mantığına terstir.

Bu nedenle burada bir şeyin altını çizmek istiyorum. Tasarı eğer mevcut haliyle kanunlaşırsa korkarım devlet tekel olarak topladığı sigorta primlerini yurt içi ve yurt dışı sigorta şirketlerinden garanti alacağı yerde normal kamu harcamaları için kaynak olarak kullanacaktır, bugüne kadar birçok konularda kullandığı gibi. Mesela toplu konut fonu kurulmuştur ve burada toplanan para toplu konut için kullanılmamıştır. Zorunlu olarak halktan toplanan paraları faiz ödemelerine aktaracaklardır. Şu ana kadar deprem sigorta primi olarak toplanan 62 trilyon Türk Lirasınının 32 trilyonunu iç kaynak olarak kullanmışlardır.

Yurt dışı sigorta şirketlerine sadece 8 trilyonluk bir riski sigorta ettirebilmişlerdir. Yeri gelmişken İstanbul örneğinden hareketle deprem konusuna da kısaca değinmek istiyorum. 17 Ağustos ve 12 Kasım 1999 Marmara ve Düzce depremleriyle bu konu bütün ağırlığıyla Türkiye'nin gündemine girmesine rağmen geçen 3 yıl içinde depremin yaraları yeteri kadar sarılmamış olması bir tarafa; Bu nedenle; ya akıl sağlıklarından şüphe etmek gerekir, ya da doymak bilmeyen eş-dost kayırmacılığına ve yakınlarla rant dağıtma iştihasına pes demek gerekir. Çünkü böyle bir uygulama; Serbest Piyasa Ekonomisi mantığına terstir.

Aşağıdaki alıntı ise vergi konusunun devlet ve vatandaş arasındaki ayrışmanın önemli bir kaynağı olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Buradaki anlatıma göre “vergisini ödeyebilecek gücü kalmamış” mükelleflerin ödeyebileceklerinden çok daha fazla vergi yükü yükleyen devlete karşı iş adamlarının güveni sarsılmış, bu güvenin yeniden tesis edilebilmesi için önemli adımlar atılması gerektiği söylenmiştir. Partinin ekonomi alanındaki “barış” projeleri, bu söylemsel çerçevede anlam kazanmaktadır. “Vergi Barışı”, “Kambiyo ve Döviz Barışı”, “İşyeri Barışı” veya “Varlık Barışı” olarak tanıtılan projelerin temelinde bu projelerin tarafları olanlarla devlet arasında derin bir ayrışma, güvensizlik ve meşruluk problemi bulunduğu ve bu nedenle “iş adamları” lehine düzenlemeler yapılması gerektiği savunulmaktadır.

Bu görülen tablo karşısında; muhalefetiz diye elimizi kolumuzu bağlayıp kalamayız. En azından uyarı görevimizi yapmalıyız! Eğer vatandaş vergisini veremiyorsa, bunun başlıca sebebi verecek gücü olmadığı içindir.

İş adamı vergisini veremeyince hem iş performansı düşmekte hem de barışık olmayan bir ortam oluşmaktadır. **Bu durumda; yaranın daha fazla açılmasına fırsat vermemek için bir an önce Maliye – Mükellef barışı, dolayısıyla devlet – millet kaynaşması sağlanmalıdır.**

Bu nedenle; sağlıklı ekonomilerde pek olağan karşılanmasa da; hem yeni kaynak bulmak, hem ekonomiye kısmi de olsa bir hareket getirmek, **en önemlisi de toplumsal barışı sağlamak için; stok ve sicil düzeltmesine ve vergi ödemede kolaylık getirilmesine ihtiyaç vardır.**

Ekonomide bozulan dengeler nedeniyle firmalarımızın hesapları da bozulmuştur. Bu nedenle ister istemez kayıt dışı duruma düşmüş mükelleflerin yeniden kayıtlı sisteme geçmesi için bir “stok affı” kaçınılmazdır.

Yine ekonomik kriz nedeniyle birçok işadamı daha önce düzenlediği çek ve senetleri karşılayamamış, vergilerini ödeyememiştir. Yani sicili bozulmuştur. Mükellefi yeniden yasal zemine çekmek için de “sicil affı” zorunlu hale gelmiştir.

Hem stok ve sicil affının gerçekleşmesi, hem bundan sonra işlerin yasal zeminde yürümesi ve hem de birikmiş 8 Katrilyon TL’lik vergi alacağının ekonomik sisteme kazandırılması için. Mükellefe “vergi ödeme kolaylığı” getirilmesi şart olmuştur.

Bunlara ilave olarak; ekonomik barışın tam sağlanabilmesi, mükellefin az çok önünü görebilmesi ve sistem dışına çıkmış kaynakların sisteme yeniden dâhil olması için; 2003 yılında devreye girecek olan “nereden buldun” yasının iptal edilmesi gerekmektedir. Umarız hükümet hiç değilse bu konuda sağlıklı düşünebilir ve gereken adımları atabilir.

Biz muhalefet olarak, hükümetin bu konuda atacağı adımların yanında ve destekçisi oluruz. **Çünkü biz; devlet–millet kaynaşmasını, vatandaşın devlete güveninin yeniden oluşmasını çok önemsiyoruz.** Biz millete rağmen, milletin rızası alınmadan bir şey yapılamayacağına inanıyoruz.

Maliye Bakanı Kemal Unakıtan’ın daha sonra “ben sizin niye vergi vermediğinizi de anlıyorum” sözleri, “iş adamlarıyla” parti arasında bu meşruluk sorunu üzerinde bir fikir birliği olduğunun üstü örtülü bir ifadesi olarak da okunabilir.

2003 ve 2004 yılında yapılan konuşmalar Devlet ve halk arasındaki ayrışmanın engellenmesi ve yeniden bütünleşmenin sağlanması için yapılanlar ve yapılacaklar konusunda ipuçları sağlamaktadır. Partinin iktidara gelmesiyle birlikte “topluma doğru” atılacak adımlar arasında ilköğretim öğrencilerine ücretsiz kitap dağıtılması, “Bin Köye Bin Tarımcı” projesi, Ekonomik ve Sosyal Konsey’de sivil toplum örgütlerinin güçlerinin arttırılması ve doğal afet bölgelerinde devletin hızla önlemler alması gibi örnekler de verilmektedir.

Eğitimde, sağlıkta, ilaçta, gıdada, tekstilde KDV’yi yüzde 18’den yüzde 8’e, bazı kalemlerde yüzde 1’e indirdiğimiz gibi. Bağ-Kur ve SSK borçlarını yeniden yapılandırdığımız gibi. Kurumlar vergisini bir kalemde 33’den 20’ye indirdiğimiz gibi. Tarımsal destek programlarımızı geliştirdiğimiz gibi. 100 YTL taksitle yoksul vatandaşlarımızı ev sahibi yapmaya başladığımız gibi. Kredi kartı borçlarını yeniden yapılandırdığımız gibi. Yıllar yılı tüm çalışanlarımızdan, işçi

kardeşimden, memur kardeşimden toplanıp devletin kasasında bulunan 14.5 katrilyonu işçimize, memurumuza ödediğimiz gibi. İmar zedelerin umudunu kestiği bir noktada 8.5 katrilyonunu ödediğimiz gibi. Aynı şekilde Türkiye'nin o şiddetli kış şartları altında terk edilmiş, ihmal edilmiş insanlarına bu yıl 1 milyon 800 bin aile olmak üzere kömürünü, sobasını ulaştırdığımız gibi. Üç yıldır ülkemizin dört bir yanında tüm yavrularımızın sıralarının üzerine kitaplarını koyduğumuz gibi.

Bu alıntıda görüleceği gibi, vergi ile ilgili değinilen düzenlemelerden sonra toplum ve devlet arasındaki ayrışmanın kapatılması için yapılacak ilk işler, sosyal yardımlaşma ile ilgili yapılacak düzenlemelerden oluşmaktadır. Bu düzenlemelere temel olan envanter çalışması gerçek bir sosyal devlet olmanın gerekliliklerinden bir tanesi olarak gösterilmektedir. Toplumsal piramidin en altındaki insanların bir envanterinin çıkartılması ve bu kişilere çeşitli sosyal yardımların yapılması doğal karşılanması gereken bir politika olarak değerlendirilebilir. Ancak aşağıda yer alan alıntıda maliye bakanlığının politikalarıyla sosyal yardımlaşma ve dayanışma fonu arasında çalışmaların paralel yürütülmesi gerektiği söylenerek, adeta uygulanacak olan ekonomi politikalarının bu fona ihtiyaç duyacak kişilerin sayısını da arttıracığının haberi verilmektedir.

Onlar için vergi barışını sağlamak, rekabeti artırmak, tekelleri kırmak, adaletle kalkınmaya özen göstermek, ihtiyaç sahibi yoksulların envanterini çıkarmak ve halka doğrudan devlet elini uzatmak heyecan verici olmayabilir. Onlar sosyal devletin sadece teorik bir tanımdan ibaret olduğunu, anayasada sadece bir ilke olarak kalması gerektiğini sanabilirler. Ama bizim için öyle olmayacak. Her adımımızı topluma doğru atacağız. Bizim önceliklerimiz bireyin, toplumun ve devletin itibarını her alanda artırmaktır. Bir bütünlük anlayışı içinde işlerimizi yürütüyoruz ve dört koldan meselelerin üzerine gidiyoruz. Dış politikadaki dinamizmimizi sosyal politikalarda da aynı şekilde sürdüreceğiz. **Bu yüzden Devlet Bakanımız Sayın Beşir Atalay'ın yoksullara doğru attığı adımlarla Maliye Bakanımız Sayın Kemal Unakıtan'ın attığı adımlar birbirbirini tamamlar nitelikte olmaktadır.** Bir bütünlük içinde çalıştığımız için enerji politikamızla temiz yönetim siyasetimiz paralel gitmek zorundadır. Her adımımızda, her kararımızda bireyi, toplumu ve devleti birlikte düşünmek zorundayız. Acil eylem planımızda ortaya koyduğumuz üzere Devlet bakanımız Sayın Atalay'ın yönetimiyle ve Devlet İstatistik Enstitüsünün imkânlarıyla şimdi topluma doğru büyük bir adım atıyoruz. Evet, yılların ihmalinden doğan yaraları sarmaya kendimiz mecbur hissettiğimiz içindir ki, Türkiye'nin yoksulluk envanteri çıkarılıyor. Hiçbir beyanda bulunmayan, devletten hiçbir şey talep etmeyen en ücre köşedeki ihtiyaç sahipleri ilk kez devlet eliyle tespit ediliyor. Elbette bunlar tespit edilmekle kalmayacak gün gelecek devletin şefkat eli onlara ulaşacaktır. **Böylece, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, devlet ile toplum arasında Acil Servis işlevi görecek.**

Aşağıdaki alıntıda ise DB ve UPF'nin yapısal reformların ve neoliberalizasyonun taşıyıcısı olacak kamu yönetimi yapısını oluşturmak için dayattıkları kamu yönetimi reformunun, herhangi bir baskı nedeniyle değil devlet ve

toplum arasındaki mesafenin daraltılması amacıyla gerçekleştirilmesi gerektiği ileri sürülmektedir.

Şeffaflık ve toplumsal kesimlere açıklık, bu konuda da bizim rehberimiz olacaktır. Kamu Yönetimi Reformu kurumsal ve şekli düzenlemelerle sınırlı kalırsa, muhtemelen arzu edilen neticeyi vermeyecektir. Bütün bu düzenlemelerin üstünde devleti ve kamu otoritesini kullananlara sinmiş olan idarî zihniyetin demokratik süreç içinde dönüştürülmesi kesinlikle gerekecektir. Buna inanıyoruz. Kamu otoritesini kullananların, bürokratların ilk ve temel görevi kamuya hizmettir. Bize göre memuriyet, ayrıcalıklı ve dokunulmaz bir konumun adı olmamalıdır. Memur, topluma tepeden bakan, işi yokuşa süren, vatandaşa güçlük çıkaran kişi değil, batıdaki anlamıyla ‘civil servant’, yani kamu hizmetçisi olmalıdır. Bunu yakalamalıyız. Bu zihni dönüşümü gerçekleştirmek ve bu ideali başarmak zorundayız. Kamu Yönetimi Reformu’na ilişkin bir diğer hususu da burada ifade etmek istiyorum. **O da toplumla devlet arasındaki mesafenin daraltılması, toplumla devletin yakınlaştırılması; yani, toplumun sesini yönetimde daha etkin hale getirecek adımların atılmasıdır (23_05_06).**

Kökenini neoliberal ideolojiden alan yeni kamu yönetimi anlayışının vatandaşların devletle olan ilişkilerinde köklü değişiklikler yaratacağı ve demokratik katılım, şeffaflık ve vatandaşların güçlendirilmesi yoluyla bürokratik zihniyetin dönüştürüleceği söylenmektedir. Bu bağlamda devletin ve kamu yönetiminin vatandaşlara hizmet etmek için var olduğu vurgulanmakta, kamu görevlilerinin halka yukarıdan bakan kişiler olmaktan çıkıp onların hizmetçisi olması gerektiği söylenmektedir. Böylelikle devlet ve kamu kuruluşları karşısında sıradan vatandaşın efendi olacağı bir düzenden söz edilerek partinin seçkinlere karşı halkçı kimliği ön plana alınmaktadır. Öte yandan bu reformun asıl amacının ekonomik reformların aksatılmaması ve ön görülen plana göre ilerlemesi olduğu, ileri bir tarihteki konuşmada kendisini göstermektedir.

Siyasî düzene dinamik bir nitelik kazandıran, devlet ile toplum arasındaki mesafeyi kapatan ve kamu yönetimini hızlı ve verimli şekilde işler hale getirecek olan bu tasarımı en iyi şekilde değerlendireceğinizden şüphem yoktur. Unutmayınız ki ekonomideki adımlar ne kadar başarılı olursa olsun, bunların kalıcı olması için kamu yönetimi reformu ile taçlandırılması gerekir. Devleti hantallıktan kurtarmak, Türkiye için başlı başına bir dinamizm ve muazzam bir ekonomik kaynak demektir. (24_01_06)

Esasında özelleştirme, devletin fonksiyonlarıyla, devlet-toplum ilişkileriyle, devletin etkinliğiyle ilişkili daha geniş bir tartışma alanıdır. Biz, daha güçlü, daha etkin ve asli fonksiyonlarını eksiksiz yerine getiren bir devlet anlayışını benimsediğimiz için özelleştirmeden yana tavır alıyoruz. Bize göre güçlü ve etkin devlet, özel sektörün de üretebileceği mal ve hizmetleri üreten, piyasa içinde ağırlık taşıyan bir devlet değildir. Bize göre güçlü ve etkin devlet, adalet, iç güvenlik, milli savunma gibi asli fonksiyonlarını eksiksiz olarak yerine getiren ve kamusal nitelikli sosyal hizmetleri yeterli seviyede ve kaliteli bir şekilde sunan devlettir. Bunun yanında, kamu sektörünün ekonomideki payının azaltılması, devleti zayıflatmayacağı gibi, aksine toplumu

güçlendirici bir etkiye sahiptir. Yani, siyasi ve ekonomik anlamda demokrasi için de kamu sektörünün ekonomik payının özellikle azaltılması gerekmektedir. Kamu sektörünün ekonomideki ağırlığının olumsuz neticelerinden biri de bürokratik bir iktidara ve bununla bağlantılı olarak bürokratik yozlaşmaya da yol açmasıdır. Bunu hep yaşadık, yaşıyoruz. Kamunun belli malları üretmesi, “sosyal devlet” ilkesi çerçevesinde de savunulamaz. Çünkü devletin ekonomideki payının büyüklüğü, toplumun bütününe yönelik fırsat eşitliğini sağlayıcı sosyal hizmetleri üretmesini de engellemektedir. İşte biz özelleştirmeye bu pencereden bakıyoruz. Daha demokratik, daha güçlü, daha verimli, daha adil bir devlet yapılanmasının arayışı içinde meseleleri değerlendiriyoruz. Muhalefetten de “eski siyaset” refleksi yerine, mümkünse fikrî temeli olan tavırlar bekliyoruz. Eğer bunu başarabilirlerse inanıyorum ki ülkemizin bundan elde edeceği fayda çok ama çok fazla olacaktır (2005_05_10)

UPF'nin yeniden yapılandırılması yönünde baskı yaptığı Sosyal Güvenlik Reformu konusundaki konuşmada da Kamu Yönetimi Reformuna benzer bir tarz göze çarpmaktadır. Sosyal güvenlik sistemi yıllar boyu kanayan bir yaraya benzetilmekte, devlet ve toplum arasındaki barışı engelleyen bir oluşum olarak gösterilmektedir. Sosyal güvenlik kuruluşlarının finansman açıkları bu reformun temel dayanağını oluşturmaktaysa da konuşmada devlet bürokrasisi ve devlet memurlarının hedeflendiği, bu kesimlerin kendi çıkarlarına uygun bir sistem geliştirerek toplumda ayrımcılık yaptıkları iddia edilmektedir.

Hukuk devleti olma, demokrasiyi en geniş anlamıyla hayata geçirme yolunda attığımız tarihi adımlarımıza denk, o adımlarımızı tamamlayan bir reform paketi daha böylece açıyoruz ve bunu Genel Kurulumuza sunuyoruz. Sosyal Hukuk devleti olma yolunda attığımız bu adım, bu ülkenin kaderiyle, geleceğiyle, devlet toplum ilişkileriyle doğrudan ilgilidir...Kuşkusuz bu sistemin tek sorunu finansman açığı değildir. Mevcut sosyal güvenlik sistemi, tüm vatandaşlarımızı kucaklamayan, onlara eşit ve adil davranmayan, hatta ayrımcılık yapan bir yapı arz etmektedir. Bilindiği gibi sistemin en büyük özelliği bürokrasiye göre, memura göre düzenlenmiş olmasıdır. Şimdi bu sistemi radikal bir değişime uğrattırıyoruz. Önceliğimiz memur ya da işçi değil, bütün vatandaşlarımızdır...Sen memursun, senin sağlığın devletin güvencesindedir, Sen işçisin senin sağlığın daha az güvencedir, Sen Bağ-Kurlusun, esnafsın ya da çiftçisin senin sağlığın, senin çocuğunun sağlığı daha az önemlidir diyemeyiz. Böyle bir anlayışla sosyal hukuk devleti vatandaşı olunmaz. Bu büyük çelişkiyle beraber yaşayarak vatandaşımızın adaletli bir sosyal hukuk devleti vatandaşı olduğuna inandıramazsınız...**Popülist davranarak bu reformun geciktirilmesi halinde, ülkemiz ekonomisi, devlet-toplum ilişkileri büyük yaralar alacaktır.** (2006_04_11)

Bu durumda parti, *popülist* davranmadan emekçi kesimden gelen yoğun eleştirilere arkasını dönmeyi ve söz konusu reformu yasalaştırabilmeyi yine sosyal devlet olmanın gereklerini yerine getirme savunmasıyla meşrulaştırmaya çalışmıştır.

Partinin söylemsel stratejisine göre 2004 yılı aynı zamanda partinin iktidara gelişinden sonra yıllar boyunca seçkin zihniyetin toplumu hor görmesi ve dışlaması nedeniyle devlet ve toplum arasında açılan derin yaraların hızla kapandığı bir yıl olmuştur. Bu iyileşmenin

göstergeleri ise kültürel ve siyasal alanın genişlemesi gibi siyasal göstergelerden çok, ekonomik göstergeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sadece enflasyon düşmedi, sadece büyüme artmadı, sadece milli gelir 2 binden 4 bin dolara çıkmadı aynı zamanda toplumun mutluluk katsayısı arttı, demokrasinin kalitesi yükseldi, devlet ile toplum arasındaki mesafe de azaldı.(2004_10_19)

Bugün Türkiye'nin yakaladığı istikrarlı gelişme seyri, esas itibariyle millet ile devlet ve siyaset arasında karşılıklı kurulan güven bağının bir neticesidir.

Türkiye, makro ekonomik göstergelerde Cumhuriyet tarihinin rekor rakamlarını yakalarken millet ile devlet arasındaki yakınlaşmanın, barışmanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha bu arada gördük. (2004_12_07)

Devlet ve toplum arasındaki makasın kapanma göstergesi olarak ekonomik rakamların gösterilmesi anlayışla karşılanmalıdır. Her ne kadar bölümün başında belirtildiği gibi, partinin tarihsel anlatımında devlet ve toplum arasındaki antagonizmanın kültürel odağından bahsedilmekteyse de partinin, deyim yerindeyse, gözetim altında olduğu bir dönemde ve kendisini ispatlama ihtiyacındayken kültürel ve siyasal yaralardan sıklıkla bahsetmemesi doğaldır. Bu kısıtlılık kendisini aşağıdaki alıntıda (bu konuların toplumun huzuru için gündeme getirilmediği söylenerek) açıkça göstermektedir.

Bir defa kimse bizden demokratik, laik, sosyal bir hukuk devleti noktasında bir tereddütün bizden hesabını sormaya kalkmasın. Çünkü biz bunun en ideal şekilde güvencesi durumundayız ve gayretlerimiz de hep bu istikamettedir. Kimse bizden devleti toplumdan ayrı düşünmemizi ve toplumsal vicdanı yaralamaya razı olmamızı da beklemesin.Yine söylüyorum, bazıları öyle düşünmeyebilir, demokrasiyi dar kalıplar içinde önyargılarını aşmadan, fal bakarak da yorumlayabilirler. Ama bizim o falcı yanımız yok. Demokrasi, her vatandaşın hukukunu gözeten, herkese fırsat eşitliği, rekabet imkanı sağlayan, kehanetlerle değil akılla, bilimle izah edilebilen, halka yaslanan, evrensel aklı öne çıkaran bir sistemdir.Bu çerçevede hiçkimse, devletimizin temel esasları içinde işleyen millet iradesinin üstüne çıkmaya çalışan bir „ideologluk“ görevine de soyunmamalıdır. Her türlü ideologluk, devletimizin aydınlık geleceğine ve milletimizin refahına zarar vermektedir.Bu nedenle Millet iradesinin tecelligahı olan yüce Meclis'in üstüne çıkmaya siyasal mühendislik çabaları asla kabul edilemez. Bu böyle bilinmelidir. (2004_06_01)

Partinin devlet ve toplum ayrışmasına yönelik söylemsel stratejisinin süreç içinde kültürel ve siyasal alana girişi için ise partinin toplumsal desteğinin artmasının beklendiği ve bunun içinde seçim sonuçlarının birer gösterge olarak yorumlandığı söylenebilir. Nitekim 2004 yılında yapılan Mahalli İdareler seçimleriyle iktidarını perçinleyen parti için 2005 yılına gelindiğinde toplum ve devlet arasındaki ilişkilerin daha büyük sorunlarla baş edebilecek kadar güçlendiği ifade edilmektedir.

Toplum ile devlet birlikte güçlendikçe, aynı yöne baktıkça aşılması zor olan büyük güçlükler kolaylıkla aşıyor.(2005_02_01)

Ne var ki söz konusu “büyük güçlükler” konusundaki daha belirgin bir duruş, ancak partinin 2007 seçimi sonrasında kazandığı başarı ve Abdullah Gül’ün cumhurbaşkanı olmasından sonra sergilenmiştir. Artık yıllar boyunca yapılan yanlışların ve ihmallerin çözülmesi için zaman gelmiştir.

Devletimiz, milletimizle birlikte güçlendiği oranda geçmişin yanlışlarını, ihmallerini telafi ediyor, yıllarca ertelenen sorunlarımızı çözüme kavuşturuyoruz.2008_01_08

2007 yılının aynı zamanda toplumsal antagonizmanın inşası açısından bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. 2007’ye kadar olan dönemde yukarıda belirtilen alıntılarda da görüleceği gibi devlet-toplum ayrışmasının temel eksenini ekonomi olarak belirlenmiş, “kalkınma” ve “serbest piyasa” bu dönemin birincil belirleyeni olmuştur. 2007 sonrasında ise neoliberalleşmenin ön plana çıkan ayağı demokratikleşme olarak değerlendirilebilir.

Türkiye’nin gelişiminin temel şartı kronik hale gelen sorunları bir bir çözümlenerek toplumumuzu rahatlatmak, devlet millet kaynaşmasını geliştirmektir. Sorunlarımızı çözümsüzlüğe mahkum etme lüksümüz de, enerjimizi anlamsız gerilimlerle heba etme lüksümüz de yoktur. Demokrasimiz, hukuk devleti anlayışımız her türlü sorunu tartışarak, değerlendirerek, çözüme kavuşturarak hamdolsun bir olgunluğu yakalama noktasına gelmiştir. Toplumumuz huzursuz eden her ne sorun varsa demokrasi içinde özgürce, hukuka uygun olarak, gerilimlere yol açmadan tartışılarak, müzakere edilme durumundadır. Siyasetin temel görevi toplumun talep ve beklentilerine cevap vermektir. Halkın sorunlarına bigane kalarak, milletin sıkıntılarını göz ardı ederek ne toplumsal barışı koruyabiliriz, ne de demokratik bir sisteme sahip olduğumuzla övünebiliriz. Biz bu yola, “Türkiye’nin hiçbir meselesi çözümsüz değildir” diyerek girdik. 22 Temmuz’da milletimiz hem geçen dönemdeki politikalarımıza güvenoyu vermiştir, hem de önümüzdeki dönemdeki talep ve beklentilerine cevap vermemizi istemiştir. Allah’a şükür ki, bütün sorunların üstesinden gelebilecek yürek zenginliğimiz de var, her türlü sorunu çözebilecek kapasiteye sahip bir devlet yapımız da var.2008_01_22

2007 milletvekili genel seçiminde %46’lık bir oy oranı almayı başaran parti için “demokrasi” (partinin sağladığı halk desteği) gelişmiş ve “devlet” “toplumun talep ve beklentilerini karşılayacak” bir biçimde kullanılabilir bir hale gelmiştir. Çözülmesi gereken en önemli sorun ise “önyargılarımız”dır. Bu önyargıların ne olduğu net olarak ifade edilmemekle birlikte 2007 sonrasında “açılım” olarak ifade edilen girişimler çerçevesinde dinsel ve etnik talep ve beklentilerin siyasal alana taşınması, önyargıların ulus devlet anlayışıyla açıklanabileceğini düşündürmektedir.

Üzülerek söylüyorum ki, katı ideolojik kabuklar Türkiye’ye istisnasız bütün kesimlerin düşünce ufkunu daraltmış, toplumsal kesimler yıllarca önyargılarla beslenmiştir. Ne yazık ki, Türk siyaseti katı önyargılardan çok çekti, yanlış bilgiler, tahammülsüz yaklaşımlar, hoşgörüsüz tutumlar ayrılıkları keskinleştirmiştir. Kuşkusuz önyargıların bir kısmının tarihsel kökleri olduğu bir gerçektir. Geçmişte yaşanan bazı olumsuzlukların zihinlerimizde bıraktığı tortular vardır. Ama ilelebet bu olumsuzlukları tazeleyerek, bugüne taşıyarak bir yere varamayız. Hakikat hepimizi daima kendine çağırır. Ona ulaşmadaki engeller ise çoğu kez değerli arkadaşlar

çimizdedir, yüreğimizdedir, zihnimizdedir. Bütün mesele kendimizi aşmaktır, gerçek ile aramızdaki perdeyi aralamaktır. Ne var ki siyasi rekabet, hakikatin ortaya çıkmasına değil de adeta kendi gerçeğini başkalarına dayatma şeklinde görülüyor. Kuşkusuz bu anlayış gerçeklerle aramızda perde oluyor. Biz, perdeleri de aralamak zorundayız. 70 milyon vatandaşımızla aramızda hiçbir perde bulunmamalıdır. Yeter ki, kendimizle yüzleşmekten, birbirimizin hukukunu korumaktan, milletin tamamının vicdanının sesi olmaktan vazgeçmeyelim. İşte bugün yaşadığımız bazı sorunlar da kabuk bağlamış önyargıların eseridir. Kendi ürettiğimiz korkuların esiri olarak, bir neticeye varamayız. Kendi ürettiğimiz engelleri aşılmaz kılarak, ileriye doğru mesafe alamayız.

Ama Türkiye’de demokrasi olgunlaştıkça, devlet ile millet yaklaştıkça, katı kabuklar bünyemizi terk ettikçe, yıllarca gözümüzde büyüttüğümüz sorunların esasen ne kadar küçük sorunlar olduğu da görülecektir. Tam da bugünlerde ülkemizde yaşadığımız gerçeğin ben bu olduğunu düşünüyorum. Geçmişin o kutuplaştırıcı yaklaşımlarıyla, ayrıştırıcı önyargılarıyla, tahammülsüz tavırlarıyla bugünün sorunlarını ne anlayabiliriz, ne de çözüme kavuşturabiliriz. (2008_01_29)

Toplum ve devlet arasında yaşanan ayrışmanın kronolojik söylemsel analizi genel bir çerçeve çizmek için kullanılabilir. Buna göre partinin kuruluş aşamasından 2007 yılına kadar olan süreçte toplumsal kesimler ve neoliberal ekonomi arasında bir eklemlenme sağlayabilmek için vergi karşıtlığı, sosyal devlet harcamaları ve neoliberal reformların halka hizmet için gerçekleştirildiği savunulmuş, böylelikle son derece olumsuz şartlar altında yaşayan geniş halk kesimleri, orta sınıf, haksızlığa uğramış iş adamları ve uluslararası sermaye arasında bir kader birliği oluşturulmaya çalışılmıştır. Ancak partinin 2007 milletvekili ve halk oylaması seçimlerinden sonra toplumsal desteğinin artmasıyla birlikte ilk başlarda da adaletsizliğin kaynağı olarak gösterilen ancak bu döneme kadar ön plana çıkartılmayan kültürel taleplerin demokratikleşme çerçevesinde ön plana çıkartıldığı görülmektedir.

Toplumsal taleplerin ve beklentilerin karşılanmaması beraberinde bu ayrışmaya kimin yol açtığı sorusunu da beraberinde getirmektedir. Bu soruya verilen cevaplar, toplumsal antagonizmanın diğer köşesinde yer alan “halkın düşmanları”nı ifade etmektedir. “Düşmanların” kimler olduğu konusunda ise parti söyleminin oldukça zengin olduğu söylenebilir ve hepsinin burada yazılması olanaklı değildir. “Halk” koduyla işaretlenen 3394 kelimenin içinde yer aldığı 559 cümle “halkın düşmanları” alt koduyla işaretlenmiştir. Diğer bir deyişle analize dâhil edilen halkla ilgili cümlelerin hemen hemen altıda biri bir “düşman”a atıfta bulunmaktadır. Bu düşmanın kimliği kimi durumlarda diğer partilerin liderleri, sendikalar, belirli gazete ve yayın organları veya yargıyı elinde tutan kişiler gibi daha somut bir nitelik kazanmakla birlikte çoğu diğer durumlarda ekonominin gelişmesinden rahatsız olanlar, bu sistemden “gıdalananlar”, halkın isteklerine duyarsız olanlar, Türkiye’nin

güçlenmesinden korkanlar, hortumcular, bürokratik zihniyetli seçkinciler, fildişi kulelerde yaşayanlar, uyanıklar, soyguncular, karamsarlık tablosu çizenler, partizanca davrananlar, hoşgörüsüzler, karanlık köşelerde planlar yapanlar veya felaket tellalları gibi kimliği belirsiz bir görünüm sergilemektedir. Söylemsel olarak seçilen bu antagonistik kurgunun Laclau'nun yaklaşımıyla örtüştüğü görülmektedir. Laclau da elde edilmeye çalışılan toplumsal desteğin ne kadar heterojen bir yapıya sahipse “düşman”ın da kimliğinin o kadar belirsiz olacağını söylemektedir. Böylelikle birbirlerinden çok farklı istek ve çıkarılara sahip olan gruplar, bu antagonistik yapı çerçevesinde kendi konumlarını belirleyebilmekte (halka karşı halkın düşmanları) ve ortak bir paydada buluşabilmektedir. Öte yandan “halk düşmanları”nın, “karamsarlık senaryoları yazarlar” gibi bir içerikte sunulması yalnızca partiler düzeyinde değil günlük yaşamın her alanında partinin politikalarından rahatsız olanların aynı zamanda “halk”a karşı da olacağı anlamını taşımaktadır. “Ak Partiye muhalefet edeceğim diye halka muhalefet ediyorlar” sözü bu stratejinin en açık ifadesi olarak değerlendirilebilir. Başka bir anlatımla AKP'den rahatsız olanlar aynı zamanda kolaylıkla bu antagonistik ilişkide “halkın düşmanları” kampında gösterilebilmektedir. Partinin bu antagonistik karakteri sonucunda siyasal yaşamın giderek daha fazla kutuplaştığı, kamuoyunda da tartışılan bir gerçek haline gelmiştir.

Böylelikle söylemsel olarak toplumsal taleplerin “adalet” ve “kalkınma” imleyenleri etrafında eşitlendiği, bu yapılırken neoliberal ekonomi politikalarının halkın taleplerinin ve beklentilerinin karşılanması için gerekli olduğunun önemle vurgulandığı, bir bütün olarak “halk”ın inşası için toplumsal bir kamplaşmanın yaratılarak çeşitli toplumsal gruplar arasında ortaklaşa paylaşılan bir zeminin oluşturulmaya çalışıldığı iddia edilebilir. Diğer bir deyişle, üç yapısal gereklilikten ikisinin AKP açısından içerikleri belirlenmiştir. Geriye kalan bileşen ise toplumsal taleplerin popüler bir kimlik etrafında güçlendirilmesidir. Bu bağlamda boş bir imleyen olarak “AK Parti” ve “halk” arasında nasıl bir bütünleşmenin kurgulandığı önem kazanmaktadır. Ek Çizelge 5, “Ak Parti” ve “halk” kodlarının kesişim kaydını göstermektedir. Söz konusu Çizelgede yer alan ifadelerle göre parti ve halk arasında kuruluştan itibaren organik bir bağ bulunmaktadır. Buna göre parti, “milletin hamurundan yoğurulmuş”, milletin içinden çıkmış”, “halkın değerlerine yaslanmış” ve “halk tarafından” veya “halkın istekleri” doğrultusunda, “halkın talep ve beklentilerini karşılamak için” kurulmuştur. Kuruluşundan sonra ise kısa sürede halkın güvenini kazanarak “halkın umudu” haline gelmiş, parti ve millet arasında “bir ruh bağı, kan bağı ve can bağı” kurulmuştur. Parti ve halk arasında kurulan organik bağ, parti için önemli avantajları da beraberinde getirmektedir. Örneğin halkın değerlerine yaslanan bir partinin ideolojisini sorgulamak basitçe anlamsızlaşmakta, partinin milletvekilleri, milletin içinden çıktıkları için “milletin kendisi” haline dönüşebilmektedir.

Böylelikle halk ve parti arasında kurulan ilişki, millet iradesinin seçimlerde en çok oyu alan parti tarafından temsil edildiği, buna karşılık partili temsilcilerde milletin kendisi olduğu için egemenliğin kayıtsız şartsız millete, bir başka deyişle hükümete ait olduğu sonucuna ulaşılabilir. Diğer yandan daha önce de ifade edildiği gibi partiye muhalefet, millete muhalefet anlamına büründürülebilmektedir.

Sonuç olarak neoliberalleşmenin ekonomik alanda yarattığı adaletsizlikler ve siyasal sistemde açtığı nişler yoluyla popülist bir partinin “halk”ın desteğini alarak statüko karşıtı bir kimlikle yükselişe geçmesine uygun koşullar oluşturduğu söylenebilir. Oluşan bu boşluğun söylemsel olarak doldurulmasında toplumsal taleplerin eşitlendiği “adalet” ve “kalkınma” imleyenleri bütünleştirici bir rol oynamış, neoliberal reformlara karşı olanlar (devlet memurları, bürokratlar, ulusalcılar, sendikalar vs.) tarihsel olarak inşa edilen antagonizma içinde “halkın düşmanları” kampında konumlandırılmış ve parti bir kez söylemsel hegemonyasını kurduğunda “halk” ve “parti”yi eşitleyerek kendi gündemi ve halkın gündemi arasında refkesif bir bağ oluşturmuştur. Partinin bütünleştirici ve hoşgörülü siyaset iddiasına rağmen, 2005 sonrasında dozunu arttıran bu antagonistik söylem biçiminin işe yaradığı 2007 seçimlerinde kendisini ispatlamıştır.

3.2.3 Siyasi Parti Tüzüklerinin Analizi ve AKP’nin Örgütsel Farklılığı

AKP neoliberal popülizminin bir diğer bileşeni, partinin geniş halk kesimlerine ulaşabilmek için kullandığı örgütsel stratejide aranabilir. Kuramsal bölümde siyasal partilerin geçirdiği değişimler konusunda anlatıldığı gibi, neoliberal toplum modeline geçişle birlikte siyasal partilerin toplumsal tabanları erimiş, buna karşılık partiler devlete bağımlı hale gelerek sivil toplumdan uzaklaşmışlardır. Bu çerçevede partilerin örgütsel yapıları da yeni döneme uyum sağlamaya çalışmış, bazı partiler toplum desteğini aramak yerine giderek profesyonelleşerek siyasal sistemi kendi lehlerine kartelleştirmek istemişlerdir. Sivil toplum ve devlet arasında oluşan bu boşluk ise popülist partilerin yükselişi için bir zemin olmuştur. Bu noktada kuramsal bölümde değinilen kartel parti modelinin, Türk siyasal partilerinin örgütlenmeleri bağlamında tartışılması özellikle önem taşımaktadır. Çünkü 1982 Anayasası’nın değişikliklerden önceki biçimiyle kartel parti tipine uyumlu bir parti yapılanmasını öngördüğü söylenebilir. 1982 Anayasası’nın 68. ve 69. maddeleri, 1995 ve 2001 değişikliklerinden önce, siyasal partilerin içinde işleyecekleri yasal çerçeveyi oldukça dar bir alan olarak çizmiştir. Söz konusu maddeler siyasal partileri malî olarak devlete tâbi kılmış, ideolojik yelpazeyi merkeze doğru daraltmış, sivil toplum örgütleriyle partilerin ilişkilerini kesmiş ve partileri devlet politikasının araçları konumuna getirmiştir.

Ancak ister bir devlet partisi olsun isterse popülist bir parti olsun, halkın talepleri ve siyasal gereklilikler arasında bir uzlaşma oluşturma ihtiyacı, tüm partiler için önemli bir sorun olarak kalmıştır. Çünkü demokratik ve temsili bir rejimde siyasal iktidara uzanan yol, halkın onayından, seçimlerden geçmektedir. Halkın talepleri ve partilerin politikaları arasındaki bu uzlaştırma görevi, neoliberal politikaları benimseyen bir parti için çok daha önem kazanmaktadır. Bunun nedeni kuşkusuz neoliberal politikaların geniş halk kesimlerini olumsuz etkilemesi ve halkın taleplerine karşı duyarsız kalınmasına yol açmalarıdır. Bir önceki bölümde, bu gerilimleri çözmek için AKP'nin nasıl bir söylemsel strateji izlediği açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bölümde ise partinin örgütsel yapılanması diğer partilerin örgütsel stratejileri ile karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Neoliberalizmin Türkiye özelinde dönüştürdüğü siyasal fırsat yapısının AKP'nin söylemsel olarak partiyi "halkçı" bir stratejiye yönlendirdiği bir önceki bölümde açıklanmıştır. Öyle ki hem neoliberal serbest piyasa aktörleri hem de ulusal siyasal sistem açısından partinin temel dayanağı, "halk desteğine sahip olması" olarak görülebilir. Örgütsel düzeyde bu argümanın göstergesi ise örgütün sahip olduğu üye sayısı olarak değerlendirilebilir. Böylelikle AKP'nin kapsayıcı bir üye stratejisine sahip olması gerektiği ve partinin de bu stratejinin gerekliliğini kavramış olduğu ileri sürülebilir. Bu amacın nasıl bir üyelik stratejisiyle gerçekleştirildiğini araştırmak için AKP ve diğer siyasal partilerin neoliberalizme geçiş sürecinde nasıl örgütsel özellikler gösterdiklerini belirlemek gerekecektir. Siyasal partilerin üye stratejilerinin analizini yapmak, bu amaçla kullanılacak yöntemlerden bir tanesi olarak görülebilir. Çünkü siyasal partilerin örgütlenme biçimini en çok etkileyen faktörlerden bir tanesi, üyeleriyle olan ilişkileridir.

Siyasal partilerin üye stratejilerini belirleyebilmek için, Türkiye'deki on iki siyasal partinin tüzüğü karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmada incelenen on iki parti alfabetik sıraya göre Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP), Anavatan Partisi (ANAP), Bağımsız Cumhuriyet Partisi (BCP), Cumhuriyet Halk Partisi (CHP), Demokrat Parti (DP), Demokratik Toplum Partisi (DTP), Genç Parti (GP), İşçi Partisi (İP), Liberal Demokrat Parti (LDP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Özgürlük ve Dayanışma Partisi (ÖDP) ve Saadet Partisi'dir (SP). Bu partilerin üye sayılarının toplamı Yargıtay verilerine göre 6.164.350'dir. Türkiye'de bir siyasal partiye üye olanların sayısıysa 6.561.871'dir. Böylelikle, ülke genelindeki parti üyelerinin %94'lük bir bölümünü kapsayan partiler seçilmiş olmaktadır. Bu partilerin seçilmesindeki diğer bir neden, partilerin geniş bir ideolojik yelpazeyi temsil etmeleridir.

Partilerin üyeleriyle olan ilişkilerini karşılaştırabilmek için, partilerin üye stratejilerini birbirinden ayırt edebileceği varsayılan sekiz bağımsız değişken belirlenmiştir. Bunlar üye sayısı, üyeliğe giriş gücü, üyeliğin sona erdirilme kolaylığı, üyelerin hak ve görevlerine

verilen önem, eğitim ve aidatın parti için önemi ve disipline yapılan vurgudur. Değişkenlere ait verilerin toplanması ve analizi için nicel metin analizi ve faktör analizi yöntemleri kullanılmıştır. Ancak, parti tüzükleriyle gerçek uygulamalar arasındaki farklılıkların analizi bu çalışmanın kapsamını aşmaktadır. Bu kısıt, yapılan çalışmayı anlamsız kılmamaktadır. Çünkü tüzükler, ilgili aktörler arasında bir uyumsuzluk olduğunda hukuksal dayanak olarak kullanılacak en önemli metinlerdir. Bu nedenle de parti yöneticileri ve üyeler arasındaki ilişkileri yansıtılabileceği düşünülmelidir.

Türkiye’de partilerin ideolojileri, seçmen profilleri ve seçim sonuçlarının yorumlanmasına yönelik çalışmalar yanında, parti yapılanmaları ve partilerin üyeleriyle ilgili çalışmaların sönük kaldığı söylenebilir. Nitekim Ayşe Güneş Ayata (1992), Türkiye’deki aktif siyasal parti yaşamına rağmen parti örgütlerinin üyeleriyle ilgili sistemli bir çalışmanın eksikliğine ve siyasal partilerin üye kayıtlarının güvenilir olmadığına dikkat çekmiştir. Ne yazık ki, siyasal partilerin kayıtlarıyla ilgili bu tespitin günümüzde de geçerli olduğu söylenebilir. Daha yakın zamanlı çalışmasında Ömer Faruk Gençkaya (2002), partilerin finansman kaynaklarını analiz ederken siyasal partilerin malî kayıtlarının eksikliklerini ve denetimlerdeki aksaklıkları ortaya koymuştur.

Partilerin üye sayılarıyla ilgili güvenilir bir kaynak bulmak, çalışmada karşılaşılan ilk zorluk olmuştur. Yukarıda parti kayıtlarıyla ilgili değinilen sorun, üye sayıları konusunda da geçerlidir. Abdullah Mutlu (2005:125-126), Yargıtay kayıtlarına göre 1999 yılında siyasi partilerin toplam üye sayılarının 13 milyon civarında olduğunu, bu sayının 24.03.2005 tarihli Yargıtay verilerine göre 9.039.420 olduğunu bildirmektedir. Ancak, Yargıtay Siyasal Partiler Bürosu’nun siyasal partilerin üye sayılarını kimlik numaralarına göre izlediği SİPAR programına geçişi sonrasında bu sayı 6.164.350’ye düşmüştür (<http://www.haberler.com>). Günümüz demokrasilerinde partilerin üye sayılarını arttırmak için çalışmaları, kuşkusuz en önemli amaçlarından bir tanesidir. Parti işlerinin yürütülmesi, toplumda partinin tanıtılması, açıklanması ve yeni üyelere ulaşılması gibi alanlarda üyelerin rol üstlenmeleri beklenmektedir. Ancak partiler kendi kimlikleri doğrultusunda bu alanlara farklı ağırlıklar verebilmekte, üyelerinden beklentileri değişiklik gösterebilmektedir (Turan, 1976:106). Elbette üye sayısını arttırmanın başka nedenleri de bulunabilmektedir. Üye sayısındaki artış, bir yerel örgütün merkezdeki konumunu güçlendirebilmekte ve bir başarı ölçüsü olarak görülebilmektedir. 1980 sonrası Türkiye’de de partilerin üye sayılarını arttırmak için genel merkezlerin yerel örgütlere telkinde buldukları, üye sayılarını arttırmanın yerel örgütler düzeyinde önemli bir başarı ölçütü olduğu söylenebilir. Üye sayısını arttırma üzerine yapılan bu vurgu bir takım olumsuz sonuçlara da yol açmıştır. Siyasal partilerin üye sayılarının bilgisayar sistemine girilerek takip edilmesini sağlayan Yargıtay’ın SİPAR (Siyasal Partiler)

programına geçiş sonrasında partilerin üye sayısında yarıya yakın bir düşüş olduğu saptanmıştır. Bu düşüşün nedeni olarak çifte girişler, farklı yerleşim birimlerinde aynı kişilerin üye olarak gösterilmesi ve üye sayısını çok göstermek için kullanılan uygulamalar gösterilmiştir.

Çalışmamızda partilerin üye sayıları 2006 yılı başı itibariyle Yargıtay'ın SİPAR sistemindeki kayıtlara göre belirlenmiştir. Aslında partilerin üye sayılarının, ele alınacak diğer değişkenlere bağımlı olduğu da düşünülebilir. Ancak bu çalışmada üye sayısı da parti stratejisinin bir bileşeni olarak kabul edilmiştir. Üyeliğe giriş güçlüğü ve üyeliğin sona erdirilmesinin kolaylığı değişkenlerinin, partinin üye sayısını sınırlı tutma veya artırma eğilimini gösterebileceği düşünülmüştür. Giriş güçlüğü, bir kişinin partiye üye olmak istemesi durumunda var olan üyeler veya ilçe ve il örgütlerinden kaynaklı itirazların ve süreçlerin en kötü senaryoda ne kadar süreceği hesaplanarak bulunmuştur. Hesaplama parti tüzüklerindeki takvimler kullanılmış, bu sürelerin belirsiz olduğu durumlarda tüzükle tutarlı ve diğer partilerin alt ve üst sınırlarına uygun bir süre atanmıştır. Bu değişkenle partinin var olan üyelerinin ve ilçe örgütlerinin aday üyelere karşı yaklaşımı konusunda da bilgi edinilebileceği düşünülmüştür. Üyeliğe giriş süresi uzadıkça ilçe örgütlerinin ve var olan üyelerin itiraz güçlerinin arttığı, partinin yeni üyeler konusunda daha seçici olduğu varsayılmıştır.

Üyeliğin sona erdirilme kolaylığını bulabilmek içinse üyeliğine son verilmek istenen bir partiliye tanınan toplam itiraz süresi hesaplanmıştır. Toplam itiraz süresi arttıkça, partinin var olan üyelerini elinde tutma eğiliminin de arttığı varsayılmıştır. Bu değişken aynı zamanda ilçe ve il yönetimlerinin genel merkezle arasındaki ilişki konusunda da ipuçları vermektedir. Çünkü çoğu partide itiraz süresinin uzunluğu bir üst organa müracaat edebilme hakkında kaynaklanmaktadır. Bu organların sayısı arttıkça alt organların yetkileri azalmaktadır. Tüzüklerinde itiraz süresi göstermeyen partiler için bu değer diğer partilerdeki en düşük değer olarak atanmıştır.

Üye sayısından sonra, partinin mevcut üyeleriyle ilgili eğilimlerini belirleyebilmek için üyelerin hak ve görevlerine ne derecede önem verildiği ve parti içi disipline, eğitime ve aidatlara yapılan vurgu araştırılmıştır. Bu yapılırken iki ayrı nicel metin analizi yöntemi kullanılmıştır. Üyelerin hak ve görevlerine verilen önemi belirlemek için hak ve görevlerle ilgili bölümlerdeki kelime sayısının tüzükteki kelime sayısına oranları hesaplanmıştır. Parti içi ilişkilerde disipline verilen önem ise 'disiplin' sözünün frekansının toplam kelime sayısına oranıyla hesaplanmıştır. Aynı yöntem 'eğitim' ve 'aidat' (bu aramada ödenek ve ödenti kelimeleri de eklenmiştir) kelimeleri için de kullanılmıştır. Elde edilen veriler Çizelge 3-5'te gösterilmiştir.

Çizelge 3-5: Siyasi Partilerin Üye Stratejilerine İlişkin Veriler

	Üye Sayısı	Üyeliğe Giriş Güçlüğü	Üyeliğin Sona Erdirilme Kolaylığı	Haklar	Görevler	Eğitim	Aidat	Disiplin
DTP	277	60	20	0,005473	0,212717	0,001735	0,001268	0,00861
BCP	1581	45	5	0,009149	0,100901	0,001067	0,001677	0,007929
ODP	3435	110	90	0	0	0	0,001242	0,009246
LDP	6338	76	10	0,003928	0,202222	0,000258	0,000708	0,007985
IP	16735	30	90	0,004348	0,130556	0,000483	0,001691	0,014976
SP	121559	110	22	0	0,238022	0,000133	0,000266	0,011309
GP	158529	110	5	0,004727	0,21789	0,000135	0,001418	0,007427
MHP	307747	45	5	0,004893	0,091234	0,000191	0,000953	0,006609
CHP	529703	106	30	0,003922	0,123252	0,001894	0,000541	0,006898
ANAP	891827	32	10	0,00349	0,228402	0,000395	0,000922	0,006914
AKP	1834520	60	30	0,000833	0,082543	0,000159	0,000833	0,006109
DP	2292376	75	15	0,003968	0,107833	0,000059	0,000651	0,00687

Partiler arasında bu değişkenler arasında hangilerinin üyelik stratejilerinde belirleyici olduğunu bulabilmek için SPSS istatistik programında faktör analizi yapılmıştır. Bu yapılırken temel bileşen metodu kullanılmış, rotasyonun belirlenmesinde equamax yöntemi seçilmiş, 0,10 altındaki mutlak değerler göz ardı edilmiştir.

Çizelge 3-6: Faktör Analizine Göre Elde Edilen Temel Bileşen Matrisi

	BİLEŞEN		
	1	2	3
ÜYE SAYISI	-,725		-,487
HAKLAR		,838	,432
GOREVLER			,812
EĞİTİM		,343	,535
AİDAT	,456	,774	
GİRİŞ GÜÇLÜĞÜ		-,753	
SONA ERME GÜÇLÜĞÜ	,752		-,587
DİSİPLİN	,886		

Çizelge 3-6'da gösterildiği gibi, faktör analizi sonucunda partiler arasında üye stratejilerini farklılaştıran üç temel bileşen bulunmuştur. Birinci bileşenin en önemli bağımsız değişkeni partilerin disiplin üzerine yaptıkları vurgu (0,886) olarak belirlemektedir. Diğer bir deyişle, disiplin değişkenine en fazla vurguda bulunan partilerin bu grupta değerlendirilmesi uygun olacaktır. Söz konusu partilerin aynı zamanda üyeliğin sona erdirilmesi konusunda ilgili üyeye uzun bir süre tanıyacakları da söylenebilir. Nitekim yapılan ilgileşim testinde disiplin ve üyeliğin sona erdirilme güçlüğü değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki olduğu

bulunmuştur. Bu, dolaylı olarak, söz konusu partilerin genel merkezlerinin ilçe ve il örgütlerine diğer partilere oranla daha az yetki tanıdığı anlamına gelmektedir. Çünkü itiraz süresi kararın verildiği organın bir üst makamına ve son olarak da genel merkeze itiraz hakkının olmasıyla birlikte uzamaktadır. Diğer yandan bu partilerde aidatlar da önemsenmektedir. Aidatlar ve disiplin bir arada düşünüldüğünde, üyelere düzenli aidat ödemesinin beklendiği söylenebilir. Söz konusu partilerin dikkat çekici bir başka özelliği, partinin üyelerine sağladığı hakların ve bu haklar karşılığında üyelere yüklediği görevlerin azlığıdır. Bu türden bir partinin üyelerinden asıl beklentisinin parti politikalarına, liderine veya ideolojisine yüksek derecede sadakat olduğu ileri sürülebilir.

İkinci gruba giren partilerin en önemli özelliği, partinin üyelerine tanıdığı hakların önemidir (0,838). Üyelerinin haklarına görev ve disiplinden daha çok önem veren partiler bu grupta değerlendirilebilir. Haklardan sonra bu partiler için önem taşıyan ikinci öge üye aidatlarıdır. Bu iki değişkenin birbirleriyle ilişkili oldukları yapılan ilişim testinde de desteklenmiştir. Bu gruptaki partiler üye aidatlarına ne kadar önem veriyorsa üyelerine o kadar hak tanımaktadırlar. Diğer yandan üçüncü gruptaki partilerde olduğu kadar olmasa da parti içi eğitime de önem verilmektedir. Bir başka deyişle, bu gruba giren partiler, üyelerinin parti politikalarını öğrenmelerini amaçlamaktadırlar. Bu gruba giren partilerin aidatlara yaptıkları vurgu, bu partilerin üyelerine bağımlı partiler oldukları izlenimini uyandırmaktadır. Diğer yandan haklar karşısında disiplin ve görevlere önem verilmemesi, üye sayısını artırma isteğinde oldukları görüşünü desteklemektedir. Bu partiler için üyeliğe son vermenin son derece kolay olması bir çelişki olarak görülebilir. Çünkü üyeliğe son vermeyle ilişim yalnızca disiplin ve görevler arasında bulunmuştur. Bu ilişim disiplin değişkeniyle pozitif, görevler değişkeniyle negatiftir. Bu tür partilerde üyeliğe son verme kolaylığı başka bir nedenle açıklanmalıdır. Disiplinin az önemsenmesi ve son verme kolaylığı arasındaki pozitif ilişki görülmekteyken, görevler ve son verme arasındaki negatif ilişim görülmemiştir. Bu durumda söz konusu çelişkinin, üyeliğe son veren organa geniş yetkiler verilmiş olmasından kaynaklanabileceği ileri sürülebilir.

Üçüncü grup partilerin görevlere verdiği önem (0,812) diğer değişkenlere göre ağır basmaktadır. İkinci gruptaki partilerden farklı olarak, bu partilerde görevlere karşılık üyelerin haklarına da önem verilmektedir. Diğer bir anlatımla, ikinci gruptaki partiler üyelerine sağladıkları hakların karşılığında onlardan fazla bir talepte bulunmamalarına karşılık, üçüncü gruptaki partiler, hem üyelerinden çeşitli görevleri yerine getirmelerini talep etmekte hem de bu taleplerinin karşılığı olarak onlara haklar tanımaktadırlar. Ancak, haklara verilen önem ikinci gruptaki partilere oranla daha az kalmaktadır. Diğer iki gruba göre bu partileri ayıran ikinci özellik, eğitime verdikleri önemdir. Bu gruba giren partiler, eğitime diğer partilerden

daha fazla önem vermekte; diğer yandan üye aidatlarına ve parti içi disipline vurguda bulunulmamaktadır. Disiplin konusundaki bu yaklaşımın görevlere verilen önemle ikame edildiği söylenebilir. Çünkü görevler ve üyeliğe son verme güçlüğü arasında önemli bir negatif ilişim tespit edilmiştir. Üyeliğin sona erdirilmesinin bu partilerde kolay olduğu görülmektedir. Ancak, ikinci grupta yer alan partilerle karşılaştırıldığında bu sürecin daha uzun sürdüğü söylenebilir. Diğer bir deyişle, bu partilerin birer görev partisi olduğu, görevlerini yerine getirmeyen üyeleri partiden kolaylıkla uzaklaştırdıkları iddia edilebilir. İlçe ve il örgütlerine yetki verilmekle birlikte bu yetkiler, ikinci gruptaki partilere kıyasla daha azdır.

Bu üç bileşen oluşturulduktan sonra, inceleme konusu olarak seçilen partilerin üç temel bileşendeki değişken değerlerine göre bir gruplandırma yapılmıştır. Partilerin bileşen değerleri Çizelge 3-7'de verilmiştir.

Çizelge 3-7: Faktör Analizine Göre Partilerin Temel Bileşen Değerleri

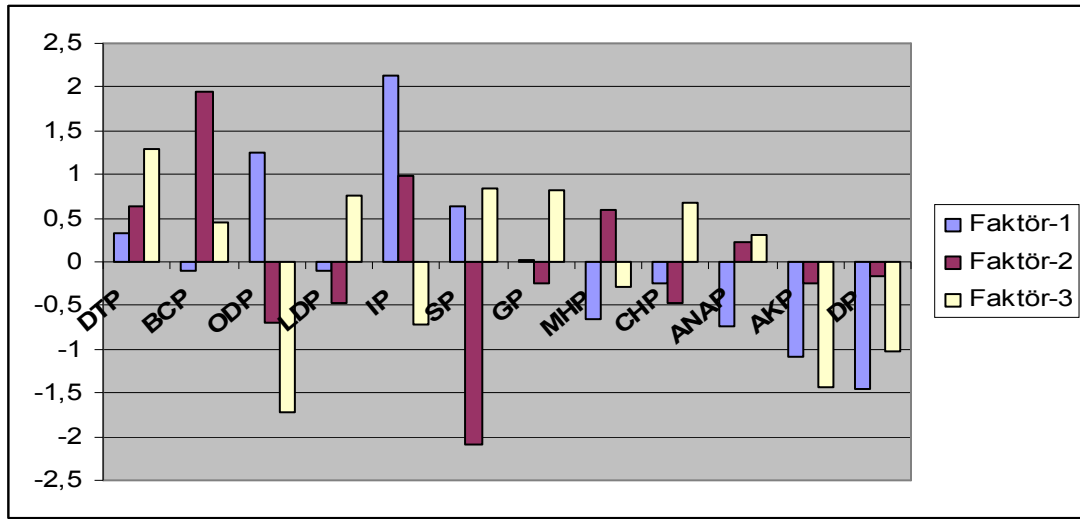
	Faktör-1	Faktör-2	Faktör-3
DTP	0,32951	0,64445	1,29668
BCP	-0,09287	1,93851	0,44421
ODP	1,25907	-0,7047	-1,72428
LDP	-0,10091	-0,47862	0,75334
İP	2,13099	0,97996	-0,70761
SP	0,63498	-2,08975	0,83633
GP	0,01826	-0,23806	0,82447
MHP	-0,65956	0,59682	-0,27755
CHP	-0,23849	-0,47583	0,67953
ANAP	-0,73352	0,22761	0,31559
AKP	-1,08932	-0,23606	-1,42502
DP	-1,45812	-0,16432	-1,01569

Çizelge 3-7'de verilen değerlerin daha net olarak gösterilebilmesi amacıyla bu değerler Şekil 3-5'te grafik olarak gösterilmiştir.

Gruplandırma yapılırken, bileşenlerin birincil değişkenleri esas alınmıştır. Bu değişkenler sırasıyla disiplin, haklar ve son olarak da görevlerdir. Disiplin bağımsız değişkenine göre yapılan inceleme de DTP, ÖDP, İP ve SP'nin parti içi disipline diğer partilere göre daha fazla önem verdikleri görülmüştür. DTP'nin üçüncü bileşen oranının disipline göre oldukça yüksek olması nedeniyle bu grupta değerlendirilmemesi gerektiği düşünülmüştür. Bu durumda disiplin partisi grubunda üç parti bulunmaktadır. Bunlar ÖDP, İP ve SP'dir. ÖDP için disiplin pozitif değer alan tek faktördür. Diğer bir deyişle, ÖDP üyelerine herhangi bir hak tanımamakta, buna karşılık üyelerinden görev anlamında bir beklentisi de bulunmamaktadır. ÖDP, üyelerinin aidatlarını ödemeleri konusunu İP örneğindeki kadar

olmasa da vurgulamaktadır. ÖDP ve İP'nin ortak noktası, görevlere yaptıkları vurgunun negatif olmasıdır. SP bu noktada iki partiden ayrılmakta ve hem disipline hem de görevlere önem vermektedir. Aslında SP'nin disiplin ve görev bileşenleri birbirine oldukça yakındır ve iki türden birisinde değerlendirilebilir. Ancak, eğitime verilen önemin düşüklüğü, bu tipte değerlendirilmesini daha anlamlı kılmaktadır. ÖDP ve İP'de üyeliğin sona erdirilmesi sürecinde partiliye uzun bir itiraz süresi tanınmaktadır. İP'nin aynı gruptaki partilere göre üyelerine daha fazla hak tanıdığı söylenebilir.

Şekil 3-5: Faktör Analizine Göre Partilerin Bileşen Değerleri

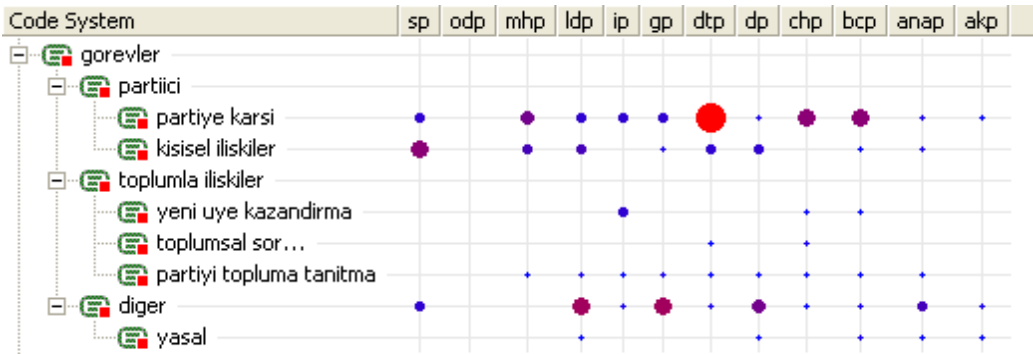

Diğer partilere göre haklara verilen önemin disiplin ve görevlere verilen önemden fazla olduğu yalnızca iki parti bulunmaktadır. Bu partiler, BCP ve MHP'dir. Bu iki parti arasında MHP'nin parti tüzüğünde parti içi demokratik katılım haklarına gösterdiği önemin oranının, BCP'den daha az olduğu tespit edilmiştir. Aslında bu durumun, ülkemizdeki partilerin üyelerine karşı olan genel eğilimi konusunda fikir verebilir. On iki partinin onunda üyelerin haklarının disiplin ya da görevlerden az önemsenmesi, parti yönetimlerinin üyeleri karşısındaki gücüne işaret etmektedir. Partilerin önemli bir çoğunluğu üyelerinden bir takım görevleri yerine getirmesini, parti disiplinine uymalarını, eğitim faaliyetlerine katılıp parti politikalarını öğrenmelerini, aidatlarını zamanında ödemelerini beklemekte, bunlara karşılık olarak ise onlara ancak çok az hak tanımakta veya hiç hak tanımamaktadır. Haklar verildiği zaman, genelde yalnızca görüş bildirme ve toplantılara katılma gibi katılımcılık özelliği düşük düzeyli haklar olmaktadır. Parti örgütünü üyelerin isteklerini dinlemeye ve onların taleplerine cevap vermeye zorlayıcı haklar son derece sınırlıdır. Öte yandan partilerin üyelerine sağladıkları hakların önemli bir kısmı, örgütsel devamlılığı sağlamaya yönelik haklardır. Bunun en tipik örneği, örgütün kademelerinde görev alabilme ve seçimlerde aday yoklamalarına katılabilme hakkıdır. Kuşkusuz bu hakların üyelere sağlanması son derece doğaldır. Ancak, bu pozisyonların sayısı olarak kısıtlı olduğu, partilerin çoğunda aday

yoklaması yapılmadığı ve bu gibi haklara erişimde üyelerin eşit koşullarda olmadıkları da belirtilmelidir.

DTP, LDP, GP, CHP ve daha sınırlı olmakla birlikte ANAP'ın görevler açısından diğer partilerden ayrıldığı söylenebilir. Bu partilerde üyelerin yerine getirmesi gereken görevler ve sorumluluklar, haklara ve disipline yapılan vurgudan daha fazladır. LDP, CHP ve ANAP'ın disiplini görevlerle ikame ettiği söylenebilirken, DTP ve çok daha az düzeyde GP görevler ve disipline yapılan vurguyu birbirlerini destekler biçimde kullanmaktadır. Öte yandan partilerin üyelerine yükledikleri görevlerin nitelikleri de ilginç bir görünüm ortaya koymaktadır. Şekil 3-6'da görevlerin bu nitelikleri gösterilmiştir.

Şekil 3-6: Partilerin Üyelerine Yükledikleri Görevlerin Nitelikleri

Yukarıdaki şekilde görülebileceği gibi üyelerin ağırlıklı olarak görevleri partiye karşı sorumlulukların yerine getirilmesi ve parti içinde kişisel ilişkilerin – diğer bir deyişle hiyerarşik ilişkinin - korunmasıyla ilgilidir. Siyasi partilerin başat işlevlerinden bir tanesi olan toplumsal sorunları partiye iletme ve yeni üye kazanmak için üyelere güvenme son derece düşük bir orana sahiptir. Başka bir deyişle, ülkemizde siyasal partilerin çoğunda parti üst yönetimleri kendi oluşturdukları gündemlere göre siyaset üretmekte, partiye yeni üyelerin katılmasında otoriteyi ellerinden bırakmakta isteksiz davranmaktadırlar. Buna rağmen partilerin hemen hepsi, üyelerinden partiyi topluma tanıtmalarını istemektedir. Öte yandan, topluma tanıtmaya üzerinde dâhi yoğun bir baskının olmayışı, parti merkezinin kontrolünde bir tanıtımın tercih edildiğinin bir göstergesi olarak okunabilir. Bu bakış açısının, üyeleri seçimler için bir araç olarak görme eğilimini yansıttığı iddia edilebilir.

AKP ve DP'nin yukarıdaki gruplardan hangisine girebileceği konusu tartışmalıdır. Çünkü her üç bileşen değerleri de negatiftir. Bu iki partinin ortak paydaları, diğer partilerden farklı olarak disiplin, hak ve görevlere önem vermemeleri, üyelerinden maddi veya soyut bir beklentileri bulunmaması ve üyelerin parti politikalarını öğrenmeleri konusunda bir çaba göstermemeleridir. AKP, profesyonel ve merkezi bir halkla ilişkiler politikası izleği için partinin topluma tanıtılmasında dahi üyelerine görev vermemektedir. Buna karşılık, incelenen partiler arasında en fazla üyeye sahip olanlar da bu iki partidir. Üyelerinden bir beklentisi

olmayan ve üyelerini, deyim yerindeyse, oldukları gibi kabul eden partilerin, üye sayılarını diğer partilere göre çok daha fazla arttırabildikleri görülmektedir.

Buraya kadar yapılan incelemenin birinci önemli sonucu, siyasal partiler üye stratejilerinde zengin bir çeşitlilik olduğunun gösterilmesidir. Hemen her parti üye adayı, üye, ilçe, il ve genel merkez arasındaki ilişkilerde aktörlere farklı ağırlık verebilmektedir. Diğer bir ifadeyle, yasal çerçeve üye stratejileri bağlamında geniş bir alan sağlamaktadır. Ancak bu alan, üye haklarını geliştirmek için kullanılmamaktadır. Elde edilen ikinci önemli sonuç budur. Bunun en önemli nedeni ise partilerin çoğunun maddi olarak üyelerine bağımlı olmamalarıdır. Partiler maddi olarak üyelerine bağımlı olmadıklarından, onlara bir hak tanımayı da gereksiz görmektedirler. Üçüncü sonuç da, belki de ikinciyle bağlantılı olarak, partilerin demokratikleşme konusunda isteksiz olmalarıdır. Daha katılımcı, toplumsal sorunlara daha duyarlı bir örgütlenme olanağı bulunmasına rağmen, partilerin önemli bir çoğunluğu üyelerine merkezde belirlenen gündemlerini dayatmaktadırlar. Bu gündemlere sadakat gösterilmesi için üyelerine neredeyse kulluk görevleri yüklemektedirler.

Daha önce haklarla ilgili olarak dikkat çekilen, üyelere tanınan hakların azlığı olgusu, bir kartel parti özelliği olarak değerlendirilebilir. Diğer yandan, birinci grupta yer alan ÖDP, İP ile ikinci grupta yer alan BCP dışındaki partilerin aidatlar konusundaki görece rahat tutumları, çalışmaya dâhil edilen partilerin maddi olarak üyelerine çok bağımlı olmadıklarını da göstermekte, bu durum kartellik özelliğini desteklemektedir. Tüzüklerin incelenmesi sırasında bu özelliği gösteren başka bir gösterge de partilere yüklenen görevler arasında toplumsal sorunların partiye iletilmesine fazla yer verilmemesidir.

Tüzükler dışında, kartel parti tezinin doğrulandığı başka bir konu, ana akım partilerin ulusal %10'luk seçim barajını kaldırmaktaki isteksizlikleridir. Her ne kadar parti liderlerinin çoğu bu konudaki olumlu yaklaşımlarını bildirmişlerse de, seçim barajı, istikrar endişesiyle varlığını sürdürmektedir. Bu istikrar endişesi, temsilde adalet ve istikrarın birlikte değerlendirilmesi gerektiğini belirten 1995 değişiklikleri ile anayasaya girmiştir. Bu yaklaşımın değişebilmesi için, istikrarı bozanın koalisyonlar ve çok sesliliğin değil, uzlaşma kültüründeki eksiklik olduğu anlayışının yerleşmesi gerekmektedir.

Öte yandan, kartel parti tipine uyumsuz bir takım özelliklerin de bulunduğu söylenebilir. Katz ve Mair, kartel partilerde görev ve hakların belirsiz olduğunu ve üyelerle üye olmayan arasında fazla bir ayırım olmadığını söylemişlerdir. Oysaki üçüncü grupta değerlendirdiğimiz görev partileri, klasik kitle partilerine benzer bir biçimde üyelerine görev ve sorumluluklar yüklemekte, üyelerinden parti politikalarını öğrenmelerini istemekte, böylece partili olmayanlarla üyeler arasında bir ayrıma gitmektedir. ÖDP, İP ve SP'nin disipline, BCP'nin ise haklara verdikleri önem de bu partileri kartel parti tipinden

uzaklaşmaktadır. Her ne kadar AKP ve DP'nin üyeler ve üye olmayanlar arasında bir ayrım yapmadığı düşünülebilirse de üye sayısı en fazla olan bu iki partinin daha çok hepsini kap parti tipine yaklaştığı ileri sürülebilir. Her iki parti de üyelerinden görev ve disiplin bağlamında çok fazla bir talepte bulunmamakta, üye sayılarını artırmakla ilgilenmektedirler. Bunun tam tersine, kartel partiler kendi kendine yeten partiler olduklarından üye sayılarını artırma konusunda isteksiz olacakları, parti yönetiminin politikalarını eleştirebilecek nicelikte üye artışına sıcak bakmayacakları düşünülebilir.

Sonuç olarak, incelenen partilerden üçüncü grupta yer alanların (DTP, LDP, GP, CHP ve ANAP) kitle partisi ve kartel partisi arasında; üçlü gruplandırmada ayrık kalan AKP ve DP'nin ise hepsini kap ve kartel parti arasında hibrid bir yapılanmaya sahip oldukları ileri sürülebilir. Birinci grupta yer alan ÖDP, İP, SP ve ikinci grupta yer alan BCP ve MHP'nin ise bu kategoriler içinde değerlendirilmesi güçtür. Bu zorluğun kaynaklarının ayrıca incelenmesi gerekmektedir. Ancak, bu beş partinin ortak bir özelliği olduğu söylenebilir. Bu partilerin hepsinde belirleyici öge baskın olarak ideolojidir. Sosyalizm, milliyetçilik ve din temelli siyaset diğer partilerin hiç birinde bu partilerde olduğu kadar belirgin bir biçimde ifade edilmemektedir. Böylece bu beş partinin ana akım partilerden ayrık olarak kartel parti özelliği göstermedikleri söylenebilir. Diğer yandan üyelerini arttırmakla parti içinde kontrolü kaybetmemek arasında bir ikileme kaldıkları, bu nedenle de partiye sadakati sağlamak için disiplin tedbirlerine (ÖDP, İP ve SP) başvurdukları veya üye sayısını arttırmak için üyelerine sağladıkları hakları kolaylıkla partiden uzaklaştırma gücüyle denetledikleri (BCP) görülmektedir.

İncelenen partilerin gruplandırılması için kitle-kartel ve hepsini kap-kartel gibi iki hibrid modelin önerilmesi ve ideolojik olarak çok farklı kutuplarda yer alan partilerin birlikte değerlendirilmesi alışılmadık bir sonuç olarak görülebilir. Ancak, bu noktada yapısal koşulların altının çizilmesi gerekmektedir. Her ne kadar siyasal partilerle ilgili yasal düzenlemeler üye stratejilerinin farklılaşmasına olanak sağlamış olsa da bu bölümün başlarında belirtildiği gibi, siyasi partilerin devlete olan maddi bağımlılıkları ve böylece de üyelerinden bağımsızlıkları, devam etmektedir. Başka bir anlatımla, kartellik bu partiler için yasal bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer yandan demokrasinin en önemli bileşeni olan seçimler partilerin toplumla bir şekilde iletişim içinde olmasını gerektirmektedir. Bazı partiler bunu gerçekleştirebilmek için partilerinin görüşlerini yaymaya çalışmakta (kitle-kartel) (DTP, LDP, GP, CHP ve ANAP); bir kısmı ise toplumdaki görüşleri oldukları gibi partide toplamaya çalışmaktadır (hepsini kap-kartel) (AKP, DP). Diğerleri de (ÖDP, İP, SP, BCP) ana akımdan ayrık kalma phasına ideolojik duruşlarını korumaktadırlar.

AKP'nin üye stratejilerinin diğer partilerden ayrık bir özellik gösterdiği, sonuçları sunulan çalışmada gösterilmiştir. Öte yandan söz konusu üye stratejisinin örgütsel yapılanmaya da etkisi olduğu söylenebilir. Dahası, AKP'nin üye sayısını artırma üzerine kurulu bir örgütsel yapısının olduğu dahi söylenebilir. Bu nedenle merkez yönetimi içinde bir sosyal işler başkanlığı, bir sivil toplum örgütleriyle ilişkiler başkanlığı, bir tanıtım ve medya başkanlığı, bir halkla ilişkiler başkanlığı, kadın ve gençlik kollarına ek olarak özürülüler ve yaşlılar merkezi ve bir iletişim merkezi bulunmaktadır. Bu yapılanma kapsamlı bir tanıtım ve halkla ilişkiler işlevinin yürütüldüğünü göstermektedir. Ayrıca üye sayısının artırılması, yerel örgütler için önemli bir performans göstergesi olarak değerlendirilmektedir. “AK Üye” bilgisayar programı, yerel örgütlerin üye sayılarını sürekli olarak denetleme olanağı vermektedir. Genel merkezin altı aylık denetimleri ve yerel birimlerin merkeze göndermeleri gereken faaliyet raporlarında üye sayısının artışı araştırılmakta, artış yeterli düzeyde değilse bunun nedenlerinin incelenmesi istenmektedir.

Farklı bir örgütsel tercihte bulunan CHP ile bir karşılaştırma yapmak gerekirse, CHP'nin merkez teşkilatının yapılanmasında kadın ve gençlik kolları bulunmasına rağmen, AKP'nin kadın ve gençlik kollarının çalışmalarının daha fazla olduğu söylenebilir. Ayrıca CHP'de sivil toplum örgütleriyle ilişkilerden sorumlu bir birim, özürülüler ve yaşlılara yönelik bir komite veya merkez de bulunmamaktadır. CHP'nin yan kollara ağırlık vermemesi, bu kesimlere karşı duyarsız olduğu anlamına gelmemektedir. Bunun nedeni daha çok CHP'nin cinsiyet, yaş, fiziksel durumlar gibi farklılıkları eritmeye çalışan evrenselci bir anlayışa sahip olmasından kaynaklandığı söylenebilir. Nitekim partinin Antalya il başkanı bu tür ayrımların ayrımcılık olduğu görüşünü belirtmiş, özürülü ve yaşlılara yönelik faaliyetlerin partiyi bir ticarethaneye dönüştürebileceğini ifade etmiştir. AKP ‘tanıtım ve medya başkanlığı’ adından da anlaşılabilir gibi, medyayı bir tanıtım aracı olarak kullanma eğilimindedir. CHP ise medya organlarıyla ilgili birimi için ‘basın bürosu’ adını tercih etmiştir. AKP’de başkanlık düzeyinde oluşturulan birim, CHP’de parti faaliyetlerini bildirme amaçlı ‘basın’ organlarıyla ilişkilerini, başkanlıktan daha alt düzey bir yapılanma olan ‘büro’ birimiyle temsil edilmektedir. Merkez örgütlenmesinin üye sayısının artırılması konusundaki bu duruşları, yerel ölçekte de gözlenmiştir. AKP il başkanı üye sayısının önemi konusunda “Çok olması önemli. AKP bir kitle partisidir. Türkiye’de olan bütün unsurların partimizde olmasını umut ediyoruz, sınır görmüyoruz” cevabını vermiştir. Üye sayısının artırılması konusundaki bu yaklaşım, klasik kitle partisi tanımlamasına uymakla birlikte, kitle partisinin gösterdiği sınıfsal niteliğe ters düştüğü söylenebilir. CHP il başkanı ise üye sayısının artmasına yönelik olarak daha uzun bir cevap vermiştir. Üye sayısının artmasını kuşkusuz istediğini belirtmiş. Daha sonra bu üyelerin aktif çalışanlardan oluşması, üyesi oldukları partiye karşı sorumluluk

taşımaları gerekliliği, partinin başarısı için çalışmaları gerektiğini belirtmiştir. Ancak diğer yandan günümüz yaşam koşullarında insanların çok yargılanamayacağını da eklemiştir. Üye sayısının arttırılması konusunda sınıfsal bir atıf, CHP il başkanı tarafından da yapılmamıştır. İki partinin iletişim biçimleri göz önüne alındığında, AKP'nin etkinliklerinde daha fazla sayıda insanın katılmasına yönelik sosyal etkinliklere ağırlık verildiği; buna karşılık CHP etkinliklerinin eğitim ve mobilizasyon amaçlı olduğu söylenebilir. Bu iki etkinlik türü arasında katılımcılar arasındaki fark il başkanlarıyla yapılan görüşmelerde de kendisini göstermektedir. AKP il başkanı etkinlikleriyle ilgili soruya “Partimizin kuruluş yıldönümünde yemeklerimiz var. Kadın kollarımızın düzenlediği tiyatrolar, gençlik kollarımızın düzenlediği futbol turnuvası, şiir ve kompozisyon okuma yarışmaları, müzik şölenleri var. Bunlara katılım gayet iyi oluyor.” cevabını vermiştir. CHP il başkanı ise yapılan etkinliklere katılımın az olduğunu belirtmiş, katılım için zaman ve duyarlılık olması gerektiğini söylemiştir. Diğer bir deyişle CHP, zaman ve duyarlılık gerektiren faaliyetlerde bulunurken, AKP nitelikleri gereği çok duyarlılık gerektirmeyen, piknik, konser, spor karşılaşmaları gibi boş zaman aktivitelerine yönelmektedir.

Kısaca özetlemek gerekirse AKP'nin örgütsel yapılanmasının çok sayıda üye sağlama üzerine kurulu olduğu söylenebilir. Profesyonel ve merkezi halkla ilişkiler etkinliklerinin yanı sıra üyelerden ideolojik ve maddi beklentisi olmayan parti, çıkarların toplandığı bir şemsiye örgüt görünümü sergilemektedir. Bu yapılanmanın kendisinden beklenen sonuçları verdiği, partinin üye sayısındaki hızlı artış ve ulaştığı nicelik düşünüldüğünde görülmektedir. Bu noktada daha önce belirtilen siyasal gereklilikler ve halkın talepleri arasında uzlaşma oluşturma sorunu karşısında partinin nasıl bir yöntem belirlediği konusu ele alınabilir. Üyeler ve parti yönetimi arasındaki ideolojik gerilimi açık olarak yaşayan CHP, bu karşılaştırma için de kullanılabilir. İkinci bölümde CHP ile ilgili yazılanlar hatırlandığında, CHP'nin neoliberalleşme sürecinde bir takım ideolojik yön değiştirmelere gittiği, bu süreçte parti içinde önemli gerilimlerin yaşandığı görülmektedir. Bu gerilimler parti yönetimi ve üyeler veya çeşitli parti içi gruplar arasında keskin tartışmaların yaşanmasına, bazı durumlarda partiden kopuşlara neden olmaktadır. Örneğin CHP'nin çarşaf açılımı olarak adlandırılan girişimi, laik üyeler arasında ciddi tepki almış, parti yönetimi uyguladığı politikayı yerel örgütlerine ve özellikle kadın üyelerine benimsetmekte oldukça zorlanmıştır. AKP ise parti yönetimi ve üyeler arasındaki gerilimi çözebilmek için farklı bir yöntem geliştirmiştir. Parti tüm düzeylerde sürekli olarak *danışma toplantıları* düzenlemekte, aday seçimlerinde teşkilat yoklamaları (teamül yoklamaları) yapmaktadır ve mahalle ve köy muhtarlık alanlarından il düzeyine kadar uzanan bir delegasyon sistemi kurmuştur. Bu toplantılar ve yoklamalardan ortaya çıkan sonucun merkezin istekleri doğrultusunda şekillendirilebilmesi için, üyelerle

merkezi yönetim arasına son derece ilginç bir tampon koyulmuştur. Kamuoyu yoklamaları. AKP, partiyle ilgili hemen her konuda anketler yoluyla parti üyelerinin görüşlerini almaktadır. Ancak bu anketler, aynı zamanda üye olmayanlara da yapılmaktadır. Ortaya çıkan sonuca göre bir seçim yapma yetkisi ise yalnızca genel merkeze ait (merkez ise, cumhurbaşkanlığı adayı konusunda olduğu gibi, önemli durumlarda bu yetkiyi başkana devredebilmektedir) olmaktadır. Kamuoyu yoklamaları ve teşkilat oylamalarının sonuçlarına göre bir karar almanın AKP için çok rahatsız edici bir durum olmayacağı da söylenebilir. Çünkü AKP'nin amacı, mümkün olan en fazla sayıda seçmeni tatmin etmektir. Partinin daha önce ele alınan ideolojik boşluğu, hemen her konuda esnek karar alma olanağı da sunmakta, böylelikle üyelerle parti yönetimi karşı karşıya kalmamakta, neoliberal politikalar ve halkın talepleri arasındaki gerilim nominal bir katılım ağı ve örgütsel süreçler içinde emilebilmektedir.

3.3 AKP Neoliberal Popülizmi ve Temsili Demokrasi

Demokrasi ve demokrasinin halk egemenliği ideali ile içsel bir bağı olan popülizm arasındaki ilişkilerin sorunsuz bir alan olmadığı, çalışmanın kuramsal bölümünde belirtilmiştir. Neoliberalizmin “piyasaların serbestleştirilmesi” ve “demokratikleştirme” süreçleri ile birlikte bu ilişkide “halk egemenliği” ve “yasaların üstünlüğü” arasında sağlanmaya çalışılan dengenin farklı bir dönemece girdiği söylenebilir. Neoliberalizmin aktörleri bir taraftan geniş halk kesimlerini dışlamakla birlikte, diğer taraftan hem neoliberal politikaları izleyip hem de halkın desteğini sağlamayı başarabilecek popülist liderlerle işbirliği yapmakta sakınca görmemektedir. Refah devletinin yerleşik toplumsal düzeni ve seçkinleri karşısında kurulan bu ittifakın iki taraf için de olumlu çıktıkları olduğu Latin Amerika örneklerinde görülmektedir. Katı ekonomik programlara karşı gelişebilecek toplumsal tepkiler, halkın desteklediği popülist liderler tarafından nötralize edilebilmekte, buna karşılık ekonomi seçkinleri liderin daha kişisel bir yönetim izlemesine karşı çıkmamaktadır. Ancak bu örnekler aynı zamanda neoliberal popülizmin liberal temsili demokrasi açısından bazı sorunlar yarattığını da göstermektedir. Popülist liderlerin temsili demokrasinin önemli kurumsal bileşenlerini oluşturan sivil toplum örgütleri (sendikalar, meslek örgütleri vs.), yargı organları ve yine temsili demokrasinin temel süreçlerini oluşturan parlamenter uzlaşmaya dayalı yasama etkinliklerine karşı kendi güçlerini arttırabilecekleri aracı bir yönetimden yana olmaları, ekonomik disiplinsizlik ve sosyal harcamalara karşı olan neoliberalizm ve popülizm arasındaki işbirliğinin belirsiz bir geleceğe sahip olmasına neden olmaktadır. Neoliberalizm ve popülizm arasındaki bu işbirliğinin hangi sonuçlara yol açacağı ise kuşkusuz içinde bulunulan bağlama göre farklılıklar gösterecektir.

AKP neoliberal popülizminin temsili demokrasi açısından ne gibi sonuçları olabileceğini tartışabilmek için partinin temsili demokrasinin temel prensiplerine karşı tutumunu belirleyebileceğimiz söylemleri kullanılabilir. “Halk egemenliği” ve “yasaların üstünlüğü” arasındaki gerilim, neoliberal popülizmin en önemli sorunsal alanı olduğu için bu noktadan başlamak yerinde olacaktır. Buna ek olarak partinin muhalefet, uzlaşma, medya ve sivil toplum örgütleri konusundaki söylemleri de partinin demokrasi anlayışını irdelemek için kullanılabilir. Çalışmanın kuramsal bölümünde açıklandığı gibi, demokrasi ve popülizm arasındaki iç bağlantının kökeninde temsili demokrasinin iki özelliği yatmaktadır. Buna göre demokrasi bir yandan egemenliğin halka ait olduğu fikrine dayalı olmakla birlikte diğer yandan toplumsal düzenin korunması ve azınlığın çoğunluk karşısında ezilmesini engellemek üzere oluşturulmuş bir dizi kurallara dayanmaktadır. Demokrasinin bu ikili doğasının partinin demokrasi anlayışında da yerini bulduğu söylenebilir. Aşağıdaki alıntıda demokrasinin bu ikili yapısı, şekil ve muhteva unsurları olarak tanımlanmaktadır. Buna göre şekil unsuru tüm aktörlerin uymaları gereken hukuksal süreçleri ifade etmekteyken muhteva unsuru halk egemenliği anlayışını oluşturmaktadır. Partiye artık şekil ve muhteva unsurları arasındaki (hukukun üstünlüğü ve halkın egemenliği arasında) gerilim artık geride bırakılmış, bu iki unsurun bir arada gerçekleştirilerek demokrasinin işleyebileceği bir siyasal kültür oluşmuştur.

Demokrasinin, demokratik meşruiyetin birbirini tamamlayan iki unsuru mevcuttur. Bunlardan biri şekil, diğeri muhteva unsurudur. Şekil unsuru, demokratik rejim içinde yer alan bütün aktörlerin uymak zorunda oldukları hukuki-teknik süreçleri ifade eder. Sistem içindeki organlar, kurumlar ve toplumsal aktörler, bu hukuki-teknik prosedürlere riayet etmezlerse meşru zeminin dışına çıkmış olurlar. Muhteva unsuru ise toplumsal iradenin, millet iradesinin, demokratik rejimin asli ve belirleyici ögesi olmasına işaret eder. Parlamento ve hükümet millet iradesine göre şekillenir ve milletin taleplerine göre hareket eder. Türkiye, şekle ve muhtevaya ilişkin unsurlarıyla birlikte demokrasisini işletecek tarihi tecrübeye ve fikri olgunluğa sahip büyük bir ülkedir, bundan kimsenin şüphesi olmasın.2004_05_11

Bu demokrasi anlayışı, liberal temsili demokrasi açısından optimal bir dengenin parti tarafından benimsendiğini göstermektedir. Diğer yandan demokrasi ve özgürlüklerin genişletilmesi ve hukukun toplumdaki herkesi kucaklaması gibi temalar parti söyleminde geniş yer tutan retorikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu söylem biçimi göz önüne alındığında “halk egemenliği” ve “hukukun üstünlüğü” arasındaki gerilimin güçler ayrılığı yoluyla çözülmesinin parti tarafından da benimsemiş olduğu düşünülebilir. Ancak parti söyleminde demokrasinin bahsedilen iki unsuruyla ilgili yer alan bazı retorikler, güçler ayrılığı ilkesinin tam olarak kabullenilmediğini göstermektedir. İlk olarak demokrasinin muhteva unsuru konusunda yer alan bileşenleri düşündüğümüzde, “millet iradesinin” rejim için asli ve belirleyici öge olduğunun söylendiği, parlamento ve hükümetin milletin iradesine

göre şekillenip, milletin taleplerine göre hareket etmesi gerektiği söylenmektedir. Ancak daha önce belirtildiği gibi, partinin söylemsel olarak milletin taleplerini kendi popüler kimliği etrafında birleştirdiği ve kendisini halkla özdeşleştirdiği düşünüldüğünde “millet iradesi” ve “milletin talepleri” farklı bir boyuta taşınmaktadır. Aşağıdaki alıntıda gösterildiği gibi, seçimler yoluyla “tecelli eden” milli irade, artık milletin kendisi olan AKP milletvekilleri tarafından temsil edilmektedir.

Bunu sakın unutmayın! Ve bunu hiçbir şekilde aklınızdan çıkarmayın. Sizler milletvekilisiniz! Sizler milletin vekilisiniz. Hatta milletin ta kendisisiniz. Onun için sizler buradasınız. Onun için sizden öncekiler burada değil.

Milli irade ise rejimin asli ve belirleyici unsuru olduğu ve yasama organını şekillendirdiği için, diğer erkler arasında ayrıcalıklı ve üstün bir konuma sahip olması ise doğal kabul edilmektedir.

Sizlerin oluşturduğunuz yasama organı diğer iki erkten, yürütme ve yargıdan önde gelir onlardan daha büyük bir öneme haizdir. Çünkü yargı da, yürütme de yasama organının çıkardığı yasalara göre çalışmak ve kendini yapılandırmak mecburiyetindedir. Bir başka deyişle yürütmenin ve yargının yol haritasını yasama organı belirleyip ortaya koymaktadır. Yargı ve yürütme hem varlık meşruiyetini, hem de yaptıklarının meşruiyetini ancak ve ancak yasamanın ortaya koyduğu yasalardan almaktadır. Bulduğumuz yeri ve sistem içindeki ağırlığımızı, bu yasama yılının başında bir kez daha hatırlayınız diye bunları söyleme gereğini hissettim.2004_10_01

Böylelikle hem yargı hem de yürütme erklerinin yasamanın iradesine ve onun belirleyeceği “yol haritasına” uyması gerektiği hem de bu erklerin yasama erkine uymaması durumunda meşruluklarını kaybedecekleri iddia edilmektedir. Güçler ayrımı ilkesinin çıkış noktası da aslında halk iradesini temsil edenlerin keyfi uygulamalarını dengelemek olduğu düşünüldüğünde bu yaklaşımın, gücünü yasalardan ve öncelikle de anayasadan alan erkler anlayışıyla uyum sağlamadığı söylenebilir. Parti hakkında kapatma davası açıldıktan sonra ise güçler ayrılığı ilkesinin daha ılımlı bir anlatıma dönüştüğü ve “milli iradeyi temsil eden yasamanın üstünlüğü” tartışmasının, anayasal sınırları belirlenmiş olan güçler arasındaki “yetki aşımı” tartışmasına büründürüldüğü iddia edilebilir. Ancak yargı kararlarının meşruluğu ile ilgili itirazın sürdürüldüğü de görülmektedir.

Bizimki gibi parlamenter demokrasilerde kuvvetler ayrılığı esastır. Bütün erklerin yetki ve sorumlulukları açıkça anayasada belirtilmiştir. Hiçbir kurum kendisini Anayasa'nın üzerinde göremez, hiçbir kurum kendisine diğer kuvvetlerin üzerinde bir güç vehmedemez. Demokratik hukuk sistemimizde, kaynağını anayasadan ya da yasalardan almayan hiçbir yetki millet adına kullanılamaz. Kuvvetler ayrılığı prensibine dayanan parlamenter demokrasimizin sağlıklı çalışması, erklerin uyum ve ahenk içinde, anayasada belirlenen görev ve yetki sınırlarına riayet etmesiyle mümkündür. Erkler arasında 'yetki aşımı' sözkonusu olmamalıdır. Hukuk sistemimiz, göz göre göre, anayasamızda sınırları açıkça çizildiği halde erkler arasında bir 'yetki karmaşası'na sürüklenirse, bundan Türkiye zararlı çıkar, herkes zararlı çıkar. Hukukun

üstünlüğünü, anayasanın mutlak bağlayıcılığını, anayasal kurumlarımızı tartışmaya açacak işlerden herkes kaçınmalıdır. Kimse bundan fayda ummasın. Türkiye'yi derhal, hep birlikte sürüklenmek istediğimiz böyle bir 'yetki çatışması' ortamından çıkarmak zorundayız...'Ben yaptım, oldu' anlayışını demokratik rejimler kaldırmaz. Hükümetler yaptığında da kaldırmaz, yasa koyucu yaptığında da kaldırmaz, yargı yaptığında da kaldırmaz. 'Ben yaptım, oldu' anlayışı, demokratik hukuk devletlerinin kimyasını bozar. Demokrasilerde rejimi korumak ancak hukuk içinde, hukukun üstünlüğü ilkesine, anayasanın bağlayıcılığına sadık kalmakla mümkündür. Yasama organı yanlış yaptığında yargıdan döner. Olmadı, önüne sandık geldiği gün milletten döner. Yürütme yanlış yaptığında yine yargıdan döner. Olmadı, günü geldiğinde bizzat milletin kendisinden döner. Peki yargı erki yanlış yaptığında nereden döner? Bu soruların kamuoyunda tartışılır hale geldiğini görüyoruz. 2008_06_10

Parti için yargı ile ilgili sorunlar yalnızca bir yetki alanı tartışması niteliğini taşımamaktadır. Partinin içinden ayrıldığı siyasal gelenek, partinin kuruluşu sırasında parti lideri ve kurucuları hakkında açılan davalar, partinin iktidarda olduğu sürece uygulamaya çalıştığı bazı politikaların yüksek yargıdan dönmesi ve son olarak da parti hakkında açılan kapatma davası, partinin yargı güçleri ile arasında sürekli bir sürtüşme olduğunu göstermektedir. Bu davalardan farklı suçlarla ilgili olanları bir kenara bırakıldığında, geri kalan yargısal süreçlerin rejim ve neoliberal reformlarla ilgili olduğu söylenebilir. Hukukun üstlendiği rejimi koruma görevi ise yargının daha farklı bir boyutta tarafsız olmamak ve otoriter bir anlayışın savunuculuğunu yapmakla eleştirilmesine yol açmıştır.

Hepiniz biliyorsunuz; Türkiye, uzun yıllar hukuk ve adalet tartışmalarına sahne oldu. Adalet terazisi yanlış ellerde olunca halkın vicdanı yaralandı. Ekonomik kaynaklarımız yağmalandı, siyasi güven krize girdi.

Ekonomik kalkınma ile demokratik kalkınmayı birlikte yürütüyoruz. Vatandaşlarımızın tamamının hukukunu birlikte savunuyoruz. Bunun için hukuk terazisine vaktiyle konan taşları bir bir kaldırıyoruz.2008_01_09

Partiye göre adalet terazisinin “yanlış ellerde” olması, hukukun siyasal güçler tarafından kullanılmasına, ülke kaynaklarının sömürülmesine ve halkın hukuk sistemine olan güveninin sarsılmasına yol açmıştır. Bu söylemin özellikle 1990 sonrası koalisyon hükümetleri döneminde kamuoyunda sıklıkla tartışılan yolsuzluk dosyalarının karşılıklı olarak aklanması olayları nedeniyle destek gördüğü düşünülebilir. Böylelikle parti hukuk sisteminde yapılacak değişiklikleri “hukuk terazisine konan taşları” kaldırmak olarak tanımlamakta, bu değişikliklere karşı olanlar, aynı zamanda tarafsız bir hukuk sistemine de karşı olarak tanımlanabilmektedir.

Partinin hukuk sistemiyle ilgili bir diğer söylemi, hukuk sisteminin bireysel hak ve özgürlükleri korumaktan çok, devleti birey ve toplumdaki korumaya yönelik bir biçim aldığıdır. Bu zihniyet, demokratikleşme reformlarının yapıldığı bir dönemde direnç göstermekte, reformların uygulanmasında bir sorun oluşturmaktadır. Bu durumda yapılması

gereken, öncelikle bu zihniyetin değiştirilmesi ve bireyin devlet karşısında güçlendirilmesi gerekmektedir. Hukuk sisteminde devleti bireyden önce düşünen zihniyetin devam etmesi nedeniyle yargının aldığı bazı kararlar, bu zihniyeti yansıtmakta olduğu için eleştirilmeye açıktır. Ne var ki parti, sürekli olarak rejimle ilgili kaygılar ve reformlarla ilgili olarak yargı ile karşı karşıya kalmayı “beyhude tartışmalar” olarak tanımlamakta, bu süreçleri ülkenin ekonomik kalkınmasını yavaşlatmakla eleştirmektedir.

Elbette bu reformlar, düzenlemeler yapılırken, mevzuata dayalı değişikliklerin tek başına yeterli olmadığını, arzu edilen neticeye ulaşmak için bir zihniyet dönüşümüne ihtiyaç olduğunu biliyorduk. Türkiye’de hukuk zihniyeti, hukuka bakış, ne yazık ki, tarihi tecrübenin birtakım çarpıklıklarla malul olduğunu göstermektedir. Yakın zamana kadar Türkiye’de hâkim söylem, Türk demokrasisinin kendine has belli özellikler taşıdığı ve Türkiye’nin özel şartları dolayısıyla evrensel standartların bizim ülkemizde geçerli olamayacağı varsayımına dayanmaktaydı. Esas itibarıyla bu “özel şartlar” vurgusu, Türkiye’deki devlet-toplum-birey ilişkilerinin tanzimine yönelikti. Bu “özel şartlar” içinde hukuk, bireysel özgürlüklerden ziyade, toplum ve birey karşısında devleti korumanın bir aracı olarak görülüyordu. Oysa modern hukukun temel felsefesi, bireyi, insanı merkeze almaktadır. Demokrasi tarihi içinde şekillenen bütün modern hukuk belgelerinin ve anayasaların asli gayesi bireydir, bireyin hak ve hürriyetlerini teminat altına almaktır. Bu bakımdan partimizi kurarken temel felsefemizi insanı yücelt ki devlet yücelsin anlayışı olarak belirledik ve yola öyle çıktık. Maalesef Türk demokrasisi, devleti bireyin önüne koyan ve hukuku da devleti korumanın aracı olmaya indirgeyen bir tarihi seyir izlemiştir. Bu süreçte hukuka kendi içinde bir değer atfedilmemiş; hukuk, devlet için fonksiyonel olduğu ölçüde değer kazanmıştır. Devleti eksen alan, devleti bireyin önüne koyan hukuk zihniyeti ile bireysel özgürlükleri temel alan hukuk zihniyeti arasındaki farklılık da bu tartışmalar vesilesiyle bir kere daha su yüzüne çıkmıştır. Hukuk devleti, temel hak ve özgürlükleri teminat altına alan, bireye hukuk güvencesi sağlayan ve kendini hukukla bağlayan devlettir. Tabii ki yargı bağımsızlığı hukuk devletinin olmazsa olmaz ögesidir. Öncelikle altını çizerek hatırlatmak isterim ki, yargılama süreci devam ederken siyasetin ve diğer kurumların yargıya müdahale sayılabilecek eylem ve beyanlarda bulunması, bizim de asla onay vermeyeceğimiz bir durumdur. Ancak yargı kararı ortaya çıktıktan sonra, hukuku savunmak, en az hukuk adamları kadar siyasetin ve sivil toplumun da görevidir. Siyaset, tabii ki demokratik siyaset, hukuku savunmadan var olamaz. Hukuku savunmayan siyaset, kendi varlık zeminini inkâr etmiş olur. Yargının bağımsızlığı, yargı kararlarının eleştirilemez olduğu anlamına gelmez. Pozitif hukuk ve onun neticeleri, her zaman eleştiriye açıktır; yeter ki yargı sürecine hâle getirecek müdahaleler söz konusu olmasın. Yargı kararlarının bağlayıcılığı farklı, bu kararların eleştiriye açık olması farklı hususlardır. Tesis edilmiş bir yargı kararını yorumlamak ya da eleştirmek başka, devam eden bir yargılama sürecini etkileyecek yorum ve beyanlarda bulunmak başkadır. Anayasa’nın 138. maddesinin ancak bugün hem de verilmiş bir karara ilişkin tartışmalar üzerine hatırlanması da ayrıca üşündürücüdür. Hukuk, özgürlüklerin ve toplumsal barışın zemini ise, bu zeminde ve sınırları içinde mütalaa yürütmek sadece yargı kurumlarının tekelinde olamaz. Özü itibarıyla şunu ifade etmek isterim ki, bizim bu tartışmadaki yerimiz, hukuku savunmakla sınırlıdır. Türkiye’nin odaklanması gereken husus Türkiye’nin kaynakları ve imkânlarıdır. Ülkemizin

gücünü beyhude tartışmalarla heba etmek yerine halkımızın ekmeği, aş, onuru ve hukukuyla ilgilenerak geleceğe taşımak durumundayız.2006_02_14

Sonuç olarak partinin yasama, yürütme ve yargı güçleri arasındaki dengede “milli irade”yi temsil eden yasamayı ön plana alarak yargı erkini sınırlarını aşmakla eleştirdiği söylenebilir. Partinin HSYK ve yüksek yargı organlarının oluşumu konusunda “milli iradenin” daha çok hissedileceği bir yapılanma oluşturmaya çalışması da güçler ayrılığı konusunda “halk egemenliği” ilkesini “hukukun üstünlüğü” ilkesinden daha ayrıcalıklı bir konumda tuttuğunu göstermektedir.

Milli iradenin sınırlandırılmaması gerektiği görüşü çoğunluk ve azınlık ilişkilerinde de kendisini göstermektedir. Hükümetin yüksek öğretim sisteminde yapmak istediği değişikliklerin cumhurbaşkanı tarafından veto edilmesi sonrasında, mecliste çoğunluğu oluşturan partinin azınlığa boyun eğmemesi gerektiği ifade edilmekte, YÖK ve cumhurbaşkanlığının değişiklikler konusundaki tutumları milletin iradesini rencide etmek olarak yorumlanmaktadır. Bu iki kurumun yine anayasadan kaynaklanan yetkilerini kullanmaları, çoğunluğun iradesinin hiçe sayılması olarak nitelendirilmekte, cumhurbaşkanını da meclisin seçtiği hatırlatılarak, yürütmenin en üst organı olan cumhurbaşkanlığının da yasamaya uyması gerektiği ima edilmektedir.

Türkiye parlamenter bir hukuk devleti sistemine sahiptir. Bu sisteme sonuna kadar sahip çıkacağız. Cumhuriyetimizin ve demokrasimizin kazandırdığı vatandaşlık bilincinin, vatandaşlık hukukunun geriye itmesine rıza göstermeyeceğiz. Meclisteki demokratik çoğunluğumuzu sağlayan milletimizdir. Bu Meclisi tahkir etmek, milleti tahkir etmektir. Hiçkimse kaba bir çoğulculuk ve çoğunculuk polemiği yaratarak siyasetin sınırlarını daraltmaya kalkmasın. Hepimiz biliyor ve inanıyoruz ki, esas olan çoğulcu demokratik siyaset ilkesidir. Fakat mantığın gerektirdiği de şudur: çoğulcu prensipler içinde sistem ancak çoğunluk emelinde işler. Aksi azınlığın çoğunluğa tahakkümüdür ki az önce söyledim, bu da otoriter yapıyı davet eder. Biz otoriter yapıları reddeden demokrasiyi kabul etmiş bir ülkeyiz. O nedenle kimse, Ak Parti’ye millet tarafından verilmiş çoğunluk gücünü önemsiz ya da yoksayılabılır birşey gibi göstermeye kalkışmamalıdır. Bizim için milletin emaneti şerefle taşınması gereken bir emanettir. Ne zaman ki, milletle ters düşersek, zaten kimsenin gayret etmesine gerek yok, bu millet bugüne kadar birilerini nasıl sandığa gömdüyse, bizi de o zaman sandığa gömer, merak etmeyin. Ama bırakın onun tespitini, takdirini millet yapsın. Bu çoğunluk sayesinde bu ülke derin bir girdaptan çıkmış ve istikrarlı bir büyüme yoluna girmiştir. Çoğunluğu kuran millettir. Milletin verdiği çoğunluk gücünü kullanmak Anayasamızda belirlenen temel ilkeler çerçevesinde, milletin hayatını daha iyi kılmak amacına yaslanmaktadır. Millet iradesini bu Meclis temsil ettiği içindir ki, bu meclis milletle birlikte anılan en yüce kurumdur.Keza, unutmamak gerekir ki, Cumhurbaşkanımızı da bu Meclis seçmiştir.2004_06_01

Yukarıdaki alıntıda çoğunluk-azınlık ilişkileri toplumsal, siyasal veya kültürel gruplar arasında değil kurumlar arasında bir ilişki olarak tanımlanmakta, halk iradesini hiçe sayan

seçkinlerin oluşturduğu bir azınlıktan bahsedilmektedir. Öte yandan toplumdaki bireyler ve gruplar açısından da azınlık-çoğunluk ilişkileri de benzer bir biçimde yorumlanmaktadır.

Ama çoğunluğun iradesini yadsıyan, çoğunluğun iradesini değersizleştiren, belli zümrelerin tercihlerini çoğunluğa dikte eden bir anlayışı da, kusura bakmasınlar, kimse bize kabul ettiremez. Bunun, demokrasinin ruhuyla bağdaşan bir tarafı da yoktur. Modern temsili demokrasilerde çoğunluk, yasama ve karar sürecinin biçimsel kriterlerinin temelidir...Bugün "çoğunluğun yönetimi" ilkesini tahrip etmeye çalışanlar, esasen anayasal demokratik parlamenter düzenin işleyişini zaafa uğratmak istiyorlar. Dolayısıyla doğrudan milli egemenliğe dayalı temsil ilkesine saldırıyorlar. Çoğunluğu küçümsemek, esasen milletin ergin, mümeyyiz, rasyonel olmadığını zımni bir biçimde ifade etmekten başka bir anlam taşımamaktadır. 2008_04_22

Bu alıntıda “millet” kurumlar tarafından değil, belirli zümreler tarafından küçümsenmekte, azınlığın çoğunluğa kendi görüşlerini dikte edemeyeceği söylenmektedir. Her iki alıntıda da millet iradesine karşı gelen seçkincilerin azınlık olarak nitelendirilmesi dikkati çekmektedir. Oysaki bir toplumda “azınlık”, farklı din, dil, cinsel tercih, yaşam tarzı ve siyasi görüş gibi birçok açılardan ele alınabilir. Azınlık-çoğunluk ilişkilerinin yalnızca “millet” ve “millet iradesine saygı duymayanlar” olarak tanımlanması, partinin azınlık-çoğunluk ilişkilerindeki duruşunu göstermek için kullanılabilir. Böylelikle demokratik ilkeler çerçevesinde çoğunluk ise yönetim hakkına sahip olmakta, seçimlerde diğerlerinden daha yüksek oy alan parti ise çoğunluğu temsil etmektedir. Çoğunluğun iradesini temsil eden parti bu iradeyi anlamsız kılacak sınırlamalara tabi olmamalı, azınlığın, anayasal da olsa, yetkilerini kullanması milletin küçümsenmesi olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşım ise azınlığın çoğunluğa karşı korunmasına dayalı liberal temsili demokrasi anlayışı ile bağdaşmadığı ileri sürülebilir.

Güçler ayrılığı, iktidarın keyfi uygulamalar yapmasını engellemek üzere kurulmuş hukuk sistemi ve azınlığın çoğunluk karşısında korunması ilkelerinden sonra liberal temsili demokrasinin bir diğer denge mekanizması olarak yine bu ilkelerle bağlantılı olan muhalefet kurumunun bulunduğu söylenebilir. Muhalefet, demokrasilerde iktidarın parlamenter yollarla denetlenmesi görevini üstlenen en önemli kurum olarak gösterilebilir. Bu denetim meclis içi yollardan olabileceği gibi yüksek yargı organları yoluyla da sağlanmaktadır. Diğer yandan muhalefet, farklı grupların talep ve çıkarlarının siyasal iktidar tarafından dikkate alınması ve korunması rolünü de üstlenmektedir. Demokratik muhalefetin bu işlevleri parti tarafından da kabul edilmekte ve yapıcı bir muhalefet tarzının benimsendiği 2002 seçimlerinden önceki konuşmalarda kendisini göstermektedir.

Peşinen söylemek istiyorum! Daha önce de, yeri geldiğinde ifade ettiğim gibi; bizim “*surf muhalefet olsun*” diye, hükümeti eleştirmek gibi bir derdimiz yok. Aksine; eğer kendilerini halkın talep ve isteklerine, muhalefetin sesine karşı izole etmek istemiyorlarsa, hükümeti

uyarmak ve özellikle dış politika konusunda, hükümetin elini güçlendirmek için destek olmak istiyoruz. Bu böyle bilene...2001_12_05

Bu alıntıda AB uyum yasalarıyla ilgili çalışmalarda hükümetin toplumsal talepleri dile getiren muhalefetle ortaklaşa çalışması gerektiği söylenmekte, muhalefetin hükümeti uyarmakla görevli olduğu ve ülke çıkarlarına uygun bir politika izleniyorsa destek olunacağı ifade edilmektedir. Öte yandan siyasi yasaklar ve parti kapatma ile ilgili maddelerin anayasa değişiklikleri içinde yer almasını savunan parti, anayasal ve yasal değişikliklerde yalnızca parlamenter muhalefetin değil tüm toplumun görüşlerinin dikkate alınması, başta milletvekilleri olmak üzere her kesimle geniş bir tartışma sürecinin gerçekleştirilmesi gerektiğini söylemektedir. Demokratik muhalefete söz hakkı vermeyen hükümet, totaliter bir anlayışa sahip olmakla eleştirilmektedir.

Biliyorsunuz! Anayasa başta olmak üzere, kanun metinleri, halkla devlet arasında oluşmuş sözleşme metinleridir. Demokrasiler de; bu tür düzenlemeler; mümkün olduğu kadar doğrudan halkın düşünceleri alınarak, ya da başta milletvekilleri olmak üzere halkın temsilcileri olan kurum, kuruluş ve sivil toplu örgütlerinin katkılarıyla, bir bütünlük içerisinde yapılır. AB'nin Türkiye'de istediği siyasal, sosyal ve ekonomik kriterler bellidir. Ayrıca; kriterlerde yer alması da, gerçek anlamda bir demokratik cumhuriyet için Türkiye'nin ihtiyacı olan düzenlemeler de bellidir Bu durumda, hükümet; başta muhalefet olmak üzere her kesimi içine alacak geniş bir tartışma, bilgi alışverişi ve değerlendirmeden sonra, değişmesi gereken bütün maddeleri ihtiva eden bir metinle Meclis'in önüne gelmeliydi. Oysa hükümet hiçte öyle davranmıyor. Totitör rejimlere özgü bir yaklaşımla; sanki halkına bir lütufta, bir ihfanda bulunuyormuş gibi davranıyor.2002_03_27

Bu alıntılar partinin demokratik muhalefete önem verdiğinin bir göstergesi olarak değerlendirilebilir. Ancak 2002 seçimlerinden önce Tayyip Erdoğan hakkındaki suçlamaların medyada gündeme getirilmesi ve bazı partilerin rejim kaygısını dile getiren propagandaları, muhalefet partilerinin “demokratik muhalefet” olmamakla nitelendirilmelerine yol açmıştır.

Hükümet etmekte başarısız olanlar da, demokrat bir muhalefet partisi olmayı beceremeyenler de, millet karşısındaki mahcubiyetlerini saklamak adına AK PARTİ'ye hücum etme cüretini gösteriyorlar.2002_05_21

Buna göre diğer partiler, demokratik yollardan muhalefet etmek yerine, “kayıt dışı” siyaset yollarına başvurarak demokratik olmayan yollardan partiyi engellemeye çalışmakla suçlanmaktadır.

2002 seçiminden sonra parti, muhalefet konusunda tekrar ılımlı bir çizgiye dönüş yapmış ve muhalefetin demokratik denetleme hakkının kullanılmasına fırsat verilmesi gerektiği söylenmektedir. Partinin aslen bu denetim mekanizmalarından çekinmesi için de bir nedenin olmadığı düşünülebilir. Çünkü daha önce belirtildiği gibi bu mekanizmaların işleyebilmesi ve sonuç verebilmesi, meclis çoğunluğunu gerektirmekte, mecliste çoğunluğu

elinde tutan parti için soru ve gensoru önergeleri önemli bir tehlike oluşturmamaktadır. Diğer yandan muhalefetin haklarını kullanabilmesinin iktidar partisinin hoşgörülü olmasına ve onun fırsat tanınmasına bağlı olması da tartışmalı bir demokratik muhalefet anlayışını göstermektedir. Dahası muhalefet hakkının “kötüye kullanılması” ve “başkalarının bilgi edinme hakkının engellenmesi” gibi belirsiz kısıtlamalara tabi olması da eleştirilebilir. Bu durumda muhalefet hakkının kötüye kullanıldığı veya topluma yanlış bilgi verildiği düşünüldüğünde, bu hakkın kullanımına fırsat verilmemesi olağan duruma gelmektedir.

Bildiğiniz gibi Parlamentomuzun teamüllerine göre iktidarları muhalefet partileri denetler. Meclisin çalışmalarına hız kazandırmak, muhalefet partisinin denetim hakkını engelsiz olarak kullanabilmesi için Soru önergesi verme, Meclis araştırması isteminde bulunma gibi mekanizmaların titizlikle kullanılması gerekir. Geçmiş dönemlerden kalma yanlış alışkanlıklar olduğunu, milletvekillerinin bazen Meclis kürsüsünü seçmene sesini duyurabilmek için kullandığını biliyorsunuz. Aynı yanlışlara düşmemek, Muhalefetin denetim ve eleştiri görevini yapabilmesine fırsat tanımak ve en önemlisi hükümetin öncelikleriyle çelişmemek için milletvekillerimiz Grup Başkan vekilleriyle istişareye önem vermelidir. Biz de, varsa önyargılarımızı bir yana bırakmalıyız ki, sistem süratle işlesin. Elbette, muhalefet ve medya iktidarı sorgulamalıdır. Bu anayasal hak, kuşkusuz kamuoyunun doğru bilgilendirilmesi için verilmiş bir haktır. Kimse bu hakkı kötüye kullanma hakkına sahip olmadığı gibi, kimse konumunu başkasının bilgi edinme hakkını engelleyecek şekilde kullanmamalıdır.

Muhalefetin haklarını kullanabilmesinin partinin muhalefete karşı hoşgörüsüne bağlı olduğu anlayışı aşağıdaki alıntıda da kendisini göstermektedir. Buna göre mecliste çoğunluğu oluşturan parti, isterse anayasal değişiklikleri bile kendi başına yapabilecek sayısal çoğunluğa sahip olduğunu hatırlatmakta, ancak demokratik katılımcılık anlayışı nedeniyle bu yola gitmedikleri söylenmektedir. Muhalefetin anayasal ve yasal değişiklikler konusundaki tavrı ise yine çoğunluğun iradesinin ve çoğunluğun yönetme hakkının yok sayılması olarak değerlendirilmektedir.

Biz her fırsatta mecliste neredeyse Anayasa’yı değiştirecek bir çoğunluğa sahip olmamıza rağmen, sadece sayısal çoğunluğumuza yaslanarak politika yapmayacağımızı söyledikçe, kimi çevreler sanki hiçbir zaman bunu kullanma hakkımız yokmuş gibi davranıyorlar. BİZ SADECE SAYISAL ÇOĞUNLUĞUMUZA DAYANAN BİR YÖNETİM ANLAYIŞINI BENİMSEMEDİĞİMİZİ SÖYLEDİKÇE, DEMOKRASİ BİLİNCİ EKSİK KİMİ SİYASİLER, BUNU, SAYISAL ÇOĞUNLUĞUMUZUN HİÇBİR DEĞER İFADE ETMEMESİ GİBİ SUNMAYA ÇALIŞIYORLAR, Bu siyasilere demokrasiyi de, bizim katılım anlayışımızın değerini de bilmiyorlar.

Partinin kendisini millet ile özdeşleştirme stratejisi ve toplumun taleplerini seslendirme iddiasında olmasının bir sonucu olarak partiye karşı muhalefetin tüm ülkeye, hukuka, demokrasiye ve istikrara muhalefet olarak değerlendirilmesi ise muhalefetin kısıtları konusunda en ileri noktayı ifade etmektedir. Bu durumda partinin politikalarına karşı

geliştirilen herhangi bir argüman, “millete muhalefet etmek” anlamına gelebilmektedir. Kuşkusuz böylelikle partiye yönelik “demokratik muhalefet” ile “millete muhalefet”in sınırlarının ne olduğu, nasıl bir muhalefetin “demokratik” nasıl bir muhalefetin “azınlığın görüşlerini dikta eden” bir muhalefet olduğunun kriterleri belirsizleşmektedir.

Ak Parti’ye muhalefet edeyim, hükümete muhalefet edeyim derken ülkeye muhalefet edenleri halkımız biliyor, tanıyor. Evet, demokrasinin olmazsa olmaz gereklerinden biri demokratik muhalefettir. Ama muhalefet de ancak demokrasi içinde var olabileceğini bilmeli, bindiği dalı kesmeye çalışmamalı, diyoruz. Siyaset kurumunu zayıflatan, siyasetin alanını daraltan tartışmalardan hepimiz özenle kaçınmak durumundayız. Ak Parti iktidarı olarak biz her zaman şu uyarıda bulunduk. Hükümete muhalefet edeyim diye Türkiye’ye muhalefet etmeyin. Hükümete muhalefet edeyim diye demokrasiye, hukuka, güvene, istikrara muhalefet etmeyin. İktidara muhalefet edeyim diye parlamenter sistemi, hukuk devleti ilkelerini zaafa uğratma çabalarına girmeyin.

İktidar ve muhalefet arasındaki en önemli demokratik süreçlerden bir tanesi de uzlaşma olarak gösterilebilir. Muhafazakâr demokrasinin ilkelerinde de belirtildiği gibi, partinin bu anlamda son derece ılımlı bir duruşu olduğu söylenebilir.

Bu anlamda AK Parti iktidarının, AK Parti siyasetinin Türkiye’ye kazandırdığı uzlaşma, diyalog ve mutabakat kültürü inanıyorum ki bundan sonraki süreçte de siyaset kültürümüzün en belirgin karakteri haline gelecektir. Milletimizin bize verdiği istikamet bu milletin hamuru ve mayası bu siyaset kültürünün de zaten özünü oluşturmaktadır. Yola çıktığımız gün siyaseti çatışma alanlarında değil, uzlaşma alanlarında yapacağımızı vaat ettik. Yola çıktığımız günden bu yana da bu çizgide yürüdük. Biz biliyorduk ki siyaseti milletle devlet arasındaki ilişkilerde bir çatışma aracına dönüştürenleri milletimiz affetmez ve gördük ki affetmedi de. Keza siyaseti millet adına, milletin talep ve özlemleri adına değil de, kendi, nam-ı hesabına yapanları da millet affetmedi. Merkez ve çevre, metropol ve taşra, nihayet millet ve devlet arasında gerilim kurgulayarak siyaset planlayanlar, siyaset dizayn edenlerin bu milletin ruh kökü ile ilgisi olmadığı görülmüştür. Bilelim ve onlar da bilsinler ki bundan önce olduğu gibi bundan sonra da Türkiye’nin sorunlarını, müşterek akli, toplumsal vicdanı en üst düzeyde ülke sorumluluğunu harekete geçirmek suretiyle çözüme kararlılığımızdır. Bunu tekrar tekrar vurgulamakta yarar görüyorum. 2005_06_22

Buna göre parti, çatışmacı bir siyaset anlayışının geride bırakılmasını ve toplumda gerginlik yaratacak konuların geniş bir uzlaşma zemininde ve ortak akıl yoluyla çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Uzlaşma ise “toplumsal mutabakat” ve “kurumlar arası mutabakat” olarak ikiye ayrılmakta, toplumsal mutabakatın göstergesi olarak ise seçim sonuçları ve partinin toplumdan aldığı destek kullanılmaktadır. Özellikle 2007 seçiminden sonra “toplumsal mutabakatın” büyük ölçüde sağlanmış olmasına rağmen, muhalefet, sivil toplum örgütleri ve bazı devlet kurumları arasındaki mutabakat parti için daha sıkıntılı bir görünüm sergilemektedir. Öyle ki toplumsal mutabakata rağmen kurumlar arasında bir

mutabakat oluşturulamaması, bu mutabakatın daha kısmi bir çerçevede oluşturulmasına neden olmuştur.

Uzlaşma denen şey yüzde yüzün evet demesi midir? Konsensüs denilen şey yüzde yüzün evet demesi midir, var mı böyle bir şey? Nerede olmuş? Bunu söyleyenler acaba içinde buldukları kurumlarda bunu sağlayabiliyorlar mı? Var mı böyle bir şeyleri? Bu teklifle yanımıza gelenler önce çatısı altında buldukları topluluğu birleştirsinler orada bir arada olsunlar. Onu sağlayamıyorlar. Konsensüs denilen şey kısmi azamının üzerinde ittifak ettiğin konulardır. Olay budur. Yüzde yüz böyle bir şey yok.2007_10_02

Oysa siyasetin özü çatışma değildir; demokratik siyasetin özü, medenî anlamda yarışmadır, uzlaşmadır, ama uzlaşma hiçbir zaman yüzde yüz değildir. Nedir? Kısmi azamisinin üzerinde mutabik kaldığı bir konudur. Bunu başarmak durumundayız. İşte burada özellikle pozitif bir rekabet içerisinde olmak bizler için asıl hedef olmalıdır.2008_07_15

Böylelikle katılımcı taraflar arasında karşılıklı olarak konuların savunulduğu ve sonuçta her tarafın kendi pozisyonlarını kısmen değiştirerek bir uzlaşmaya vardıkları klasik anlamdaki uzlaşma anlayışı, yerini iktidarın karşısında katılımcıların bir kısmının göz ardı edildiği ve uzlaşma sürecinin dışında tutulduğu bir sürece bırakmaktadır. Partinin gerçekleştirmek istediği önemli yasal düzenlemeler konusunda “kurumsal mutabakatı” sağlayamaması, partinin halk oylaması seçeneğini sürekli olarak gündeme getirmesine yol açarak parlamenter uzlaşma süreçlerinin sistem içindeki rolü zayıflamıştır. Son olarak 2010 yılında yapılması planlanan demokratik açılımlar öncesinde devlet bakanı ve başbakan yardımcısı Bülent Arınç’ın “siyasetten bulamadığımız mutabakatı halkımız ile bulacağız. Üç beş yıllanmış-kaşarlanmış siyasetçiyle uğraşmayacağız. Biz artık topyekûn milletimizi muhatap alacağız” (Milliyet, 11 Kasım 2009) sözleri ve anayasal değişiklikler için yapılan çalışmalarda belirgin diyalog eksikliği parlamenter uzlaşma açısından endişe verici bir noktaya geldiğini göstermektedir.

Liberal temsili demokrasilerin diğer bir bileşeni basın özgürlüğü ve bilgi edinme hakkı çerçevesinde medyanın sahip olduğu güç olarak değerlendirilebilir. Öyle ki medya sahip olduğu bu önem ve toplumu etkileme kapasitesiyle dördüncü güç olarak nitelendirilmektedir. Ancak medyanın Türkiye açısından en önemli handikabı, toplumda medyaya karşı genel bir güvensizliğin olması ve medya dünyasının açıkça kamplara bölünmüş olması olarak gösterilebilir. AKP’nin söyleminde medyanın yoğun olarak yer aldığı ve medyanın farklı biçimlerde değerlendirildiği görülmektedir. Bunlardan değinilebilecek ilk unsur, medyanın işlevi ile ilgilidir. Partinin medyanın işleviyle ilgili beklentisinin olumlu gelişmelerin topluma aktarılması olduğu söylenebilir. Objektif, tarafsız basının değer yargılarından bağımsız olarak hükümetin başarılı çalışmalarını halka duyurması, diğer yandan toplumda huzursuzluk

yaratabilecek haberlerin oto sansür mekanizmalarına tabi olması medyanın sorumluluk içinde yerine getirmesi gereken işlevler olarak görülmektedir.

Sözlerimi bağlarken; güzel gelişmelerin toplumdaki bilgi olarak esirgenmemesi gerektiğini bir kez daha hatırlatıyor, bu konuda kamuoyunu bilgilendiren medya mensupları başta olmak üzere herkese teşekkür ediyorum.2003_05_06

Fakat bunları halkımızın büyük bir çoğunluğu bilmiyor. Veyahut da ne ödediğini, niçin ödediğinin farkında değil. Bu tabii eğitim istiyor. Medya bunları duyurmuyor. Ama bir zaman olduğu zaman kıyamet koparıyor. Tıpkı hani hep anlatırlar yumurtayla süt meselesini. Birisi tüm dünyayı ayağa kaldırır. Birisi de sakin olarak görevini yerine getirir.2003_07_29

Ama şimdi Ak Parti kentsel tasarımla Kadifekaleyi de abat etti, ihya ediyor. Orayı da değiştiriyor. Neyle? Toplu konutla. Bunu göreceksin. Ama göremezler, gözleri var ama görmüyor, kulağı var ama duymuyor, yarın yine yazsın medya. Televizyonlar da yine söylesin. Evet. Bunlar çünkü hakikati söyleyemezler, gerçekleri konuşamazlar. Niçin? İşlerine gelmez de onun için. 2008-05_13

Bu vesileyle özeleştirici kurumunu işleterek kamuoyuna bir deklarasyon açıklayan Basın Konseyi'ne de teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Yayın faaliyetlerinde terör olaylarının kitlesel etkilerini gözetecek ortak iradenin sağlanmasından memnuniyet duyuyoruz. Ayrıca, Konsey'in basın dışı bir iradenin yönlendirmesine izin vermeme konusundaki hassasiyetini de paylaşıyoruz. Yakın geçmişimizde bu hassasiyetin kaybolduğu bazı dönemler yaşanmış ve bu durum bazı medya etiği tartışmalarına sebebiyet vermişti. Basınımızın deklare ettiği bu hassasiyetin çok önemli bir kazanım olduğunu düşünüyor ve bu kararlılığın sürmesini bekliyoruz. Milletimizin ufkunu açacak ve icraatlarımızda bize yol gösterecek, hatalarımızı gösterecek objektif bir medya anlayışına her zaman ihtiyacımız olduğunu da bu kürsüde ifade ediyorum.2003_12_02

Objektif ve sorumlu bir medyacılık anlayışı kuşkusuz basın özgürlüğünün önemli bileşenleridir ve partinin bu konudaki beklentilerinin anlayışla karşılanması gerekir. Ancak partinin, olumsuz olarak değerlendirdiği haberlerin oto sansürü veya olumlu gelişmelerin topluma aktarılmasından daha farklı bir medya betimlemesinin de olduğu söylenebilir. Buna göre “kendi aralarında bir dayanışma ağı kuran” “bir kısım medya” ve “malum bir iki basın yayın organı” partinin kuruluşundan bu yana halkın güvenini kazanan ve milli iradeyi temsil eden partiyi engellemek için muhalefet partisiyle iş birliği içinde hareket etmekte suçlanmaktadır. Bu yayın organları neredeyse açıkça ulusal birliği parçalamaya çalışmakta, yalan haberler uydurarak hükümete olan güveni sarsmaya çalışmakta, sorumsuz ve haddini aşan eleştiriler yaparak basın özgürlüğünü kötüye kullanmaktadır.

Öyleyse medyada yazılıp çizilen nedir, diye sorulduğunda bunu tek cevabı vardır. Bütün yapılabilecekler siyasi manevralardır. Siyasi ayak oyunlarıdır. Olup bitenler basit ve ucuz kasaba politikasıdır. Kendi kişilikleriyle, siyasetleriyle, fikirleriyle, ayakta duracak hali bulunmayanlar; Türkiye'ye söyleyecek sözleri kalmayanlar; Halkın güvenini ve teveccühünü kazanmış partileri ve siyasileri oyunun kurallarına uymaksızın, Ahlaki olmayan yollarla arkadan çelmelemeye

çalışmaktadır. Ve maalesef bunun için basını kullanıyorlar ve yine maalesef belli basın organları bu kullanıma adeta gönüllü servis veriyorlar.2002_03_20.

Ne yazık ki burada bir gerçeği de söyleyeceğim ama aynı duyarlılığı benim ülkemde ne yazık ki de görsel medya göstermemiştir. Bunun da altını çiziyorum. Göstermediği gibi adeta kendi hükümetini karalayan, kendi hükümetini tenzif eden, bütün bu duruşları yok farz eden ve kendi hükümetine böyle bir uluslararası münasebetin cereyan ettiği, bir savaşın cereyan ettiği dönemde adeta ulusal birliğimizi parçalamak için elinden gelen her şeyi yapmışlardır. Bunu söylemek istemezdim ama söylemek zorunda kaldım. Ve bu süreç içinde de ne yazık ki ellerinden gelen her türlü asparagas, doğru olmayan haberleri de girmişlerdir. Hep böyle uydurmaca haberlerle halkının yönetenine, hükümetine olan güvenini sarsmanın gayreti içine girmişlerdir. Medya bu noktada bir sorumluluğu da üzerinde taşımalıdır. Çünkü özgürlük aynı zamanda bir sorumluluktur. Bunu da böyle bilmeliyiz. Özgür olmak hovardaca sorumluluğu harcamak da değildir..... Ve basın bu tür eleştiriler yaklaşımlarını ben eleştirmiyorum. Onlara açık olduğumuzu saygılı olduğumuzu söylüyorum ama diyorum ki burada objektif, kolektif bir akılla bu yaklaşımlar yapılırsa başımız gözümüz üstünde yeri var. Çünkü bu ülke bizim bu ülkeyi hep beraber ayağa kaldıracamız ama yanlışlıklar olursa bunun zararını, bunun bedelini de hep beraber ödeyeceğiz. 2003_04_15

Ama bunu bilip bilmeden bakıyorsunuz ki malum bir iki tane basın yayın organı bunları alıp bu işi tahrik ediyor, öbür taraftan sağ olsun anamuhalefet partisinin zaten işi gücü bu, başka işi yok, bu tür şeyleri kendisi için malzeme olarak ele alır. Bunlar olmasa zaten konuşacak başka şeyleri de yok. Mecburen bunlarla piyasa yapmak istiyor, başka piyasası da yok.2005_05_04

Tabii bu arada CHP'nin bu iftiralarına itibar eden bazı medya grupları da var, yazılı ve sözlü. Onlara da tabii birkaç lafımın olması lazım. Çünkü onlar da ne yazık ki buradan sermaye arıyorlar. Size de sermaye yok, ekmek yok. Çünkü bu iftiralara itibar eden gazeteleri, özellikle CHP'nin zabıt katipleri olarak ilan ediyorum. İşin aslını araştırıp doğruları yazmaya davet ediyorum. Aksi takdirde zabıt katipleri olarak, CHP'nin zabıt katipleri olarak ilan edileceksiniz.2007_11_13

“Bir kısım medya”nın milletin egemenliği ve çoğunluğun yönetim hakkını geçmiş dönemlerde hükümetleri dahi yöneterek gasp ettiği iddia edilmekte, azınlığın çoğunluğun iradesine karşı çıkmasını desteklemek ve suni kaos ortamı yaratmaya çalışmakla eleştirilmektedir. Gerilim siyaseti izleyen bu medyaya ise halkın yeri gelindiğinde “dersini vereceği” söylenmektedir.

Belki bundan önceki dönemlerde yıllarda bazı köşe yazarlarının, medya gruplarının anlayışıyla, idrakiyle, tavırlarıyla bu ülkede hükümetler yönetilmiş olabilir. Bazı bu tür kuruluşlar, hükümeti yönetmiş olabilirler. Ama şunu iyi bilin ki biz bu çatı altında, egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu, bu çatı altında bu egemenlik hakkını milletin verdiği yetkiyle biz kullanırız.2004_05_11

Bunu kendi manşetlerinizde boy boy yazdınız. 'Üniversitelerde böyle yasak olmamalı' diye yazdığınız yazıların daha mürekkebi kurumadı. Ne oldu da şimdi yaygara koparıyorsunuz? O zaman istismar mı yapıyordunuz, istismara alet mi oluyordunuz? CHP zihniyeti seçimlerden

önce gerilim siyaseti izledi, ama 22 Temmuz'da gereken dersi millet kendisine verdi. Şimdi siz de gerilim politikasıyla hareket ediyorsunuz. Hiç mi CHP'nin yaşadıklarından ders almıyorsunuz? Sizin aslında başörtüsüyle bir derdiniz yok, sadece fırsattan istifade başka bir hesabı görmek istiyorsunuz, derdiniz başka. Açık söylüyorum, aslında çıkarlarınızı tehlikede görüyorsunuz, yoksa laikliği değil, yoksa laikliği değil. Bu manşetler, yalnızca çıkar kavganızı örtmek için bir maske. Tıpkı bazı protesto gösterilerinde cumhuriyetimizin kurucusu Atatürk'ün Bolşevik Lenin'e meşruiyet kazandırmak için istismar edilmesi gibi, siz de laiklik üzerinden kendi çıkar kavganıza meşruiyet kazandırmanın peşindesiniz, bunun peşindesiniz. Her fırsatta Türkiye'yi ikiye bölünmüş gibi göstermeye çok heveslisiniz. Soruyorum size; demokrasi, tek tip ve tek sesli olmak mıdır? İşte bugün bir tanesi yazmış; “çoğunluğun zorbalığı” diyor. Bunun edeple adapla bir ilişkisi var mı? Azınlığın çoğunluğa tahakkümüne evet diyeceksin, 411'i kaos olarak göstermek suretiyle demokrasiyi yok farz edeceksin. Sen bunu hangi siyasi etik ve anlayışla acaba bir araya getiriyorsun? Hangisiyle?

Bakınız bütün kamuoyu araştırmalarında en güvenilirliği en düşük kurumlar arasında medya geliyor. Bir kısım medyanın güvenilmez tavırları, milleti küçümseyen tavırları yüzünden medyanın genel itibarı da zarar görüyor. Kusura bakmayın, Türkiye'de herkes görüşlerini söyler, meselelerimizi tartışırız. Sonra demokrasinin kuralları işler ve işliyor. Demokratik düzenlerde kararlar nasıl oluşur, bu bellidir. Türkiye'de de işler, beğenseniz de, beğenmeseniz de bu böyle yürüyor. İşte genel kurulumuzda hemen divanın arkasındaki ifade ortadadır: “Egemenlik kayıtsız şartsız milletindir.” Burada da bu yazıyor. 2008_02_12

Halkın bu dersi vermesinin yöntemi ise parti tarafından basına yönelik yasaklama olarak değil, “sivil inisiyatif” olarak gösterilmekte ve “yalan haber yapan değersiz yayınların” satın alınmaması önerilmektedir.

Düşünün yani bizim Cumhurbaşkanımızın toplantıya dâhil edilmediğini, kabul edilmediğini, yemeğe çağırılmadığını yazacak kadar söyleyecek kadar yalan üretme cüretini gösteren bir medya var bu ülkede. Yaşanan başka bunların yazdıkları söyledikleri başka. Aynı şeyi bizim için Brüksel'de yapılan toplantılarda söylüyorlar. Bakın orada da söylediler; siz basına yasaklar getiriyorsunuz! Hayır ben basına yasak getirmiyorum, böyle bir şeyi asla söylemedim ama ben burada gelin sivil inisiyatif kullanalım diyorum. Nedir o? Yalan yanlış haber yapan medyaya karşı gelin almama kampanyası yapalım diyorum. Söylediğim benim bu. Boşuna paranızı niye veriyorsunuz, zaten yalan yanlış haber. Rahmetli İnönü'nün bir lafı vardı hakikaten çok çok güzeldi; ‘Benimle ilgili yapılan haberlere inanmıyorum ama başkalarıyla ilgili yapılan haberlere inanıyorum’ diyordu. Medya böyle bir şey. Böyle bir durum var. Onun için dikkat edeceğiz, onun için birde bunları paralarımızla güçlendirmemizin anlamı yok. Onlar yine aynı şeyi söyleyecekler aynı şeyi yazacaklar ama bizimde duruşumuzu böyle ortaya koymamız lazım. Yapmasınlar yanlış haber.

Bu alıntılar göz önünde bulundurulduğunda partinin belirli medya gruplarıyla partinin kuruluşundan bu yana sürtüşme içinde olduğunu söylemek yanıltıcı bir iddia olmayacaktır. Medyanın demokratik rejimlerdeki sınırları ve sorumlulukları konusunda kaygıların olduğu

ve bu konuların tartışmaya açık olduğu ileri sürülebilir. Ancak basına karşı bir kampanyanın başbakan tarafından dile getirilmesinin demokratik haklar ve basın özgürlüğü açısından tartışmalı bir girişim olduğu da düşünülebilir. Muhalefet, yargı organları ve anayasal yetkileri belirli kurumların iktidarın uygulamalarına karşı girişimlerinde olduğu gibi medyanın da iktidarı eleştiren yaklaşımlarının “oligarşik medya patronları” ve “millet egemenliği” dikotomisi biçimine büründürülmesinin, medya üzerinde popülist bir baskı oluşturduğu söylenebilir.

Temsili demokrasinin diğer bir bileşeni, toplumsal grupların seslerinin siyasal iktidara duyurulması amacını taşıyan sivil toplum örgütleri olarak gösterilebilir. Parti söyleminde sivil toplum örgütlerine karar alma süreçlerinde etkin bir rol verildiği ve katılımcılık açısından sivil toplum örgütlerine önem verildiği söylenebilir. Özellikle AB, yüksek öğretim sistemi ve kamunun yeniden yapılandırılmasına yönelik çalışmalarda sivil toplum örgütleri ile sürekli bir iletişimin kurulmaya çalışıldığı görülmektedir.

Devlet bütün kurum ve kurullarıyla, siyasetçiler, bürokratlar, sivil toplum örgütleri, akademisyenler, düşünce adamları hepsi kendi çapında, gelişmelerin olumlu yönde seyretmesi için katkı yapmaya çalışıyorlar. Herkes, bizim oluşturduğumuz ülkemize hizmet için son derece elverişli istikrar ve güven ortamı üzerine bir şeyler koymaya çalışıyor.2003_01_07

Ülkemizi ilgilendiren her kararı mümkün olduğunca konunun taraflarınca görüşerek, Sivil Toplum ve meslek örgütleriyle istişare ederek bir sonuca varma konusundaki kararlılığımızı sürdürüyoruz...Hükümetimizin sivil toplum kuruluşları ve meslek örgütleriyle dayanışması ve istişaresi sadece Ekonomik ve Sosyal Konsey kapsamında değil, ilgili ve gerekli her konuda devam edecektir.2003_04_15

Bu çalışma bittikten sonra bunlar ana muhalefet partisi başta olmak üzere, Parlamento dışı bütün partilere, ilgili sivil toplum örgütlerine, akademisyenlere gönderilecek ve onların da bu konudaki düşünceleri alınacak, alındıktan sonra ortaya bir taslak çıkacak.2003_05_06

Türkiye’de kamu yönetiminin yeniden yapılanmasının bir ihtiyaç haline geldiği konusunda sivil toplum ve entelektüel çevreler de buna dâhil olmak üzere toplumun bütün kesimlerinde uzun yıllardır bir görüş birliği bulunmasına karşın, hükümetler bu konuda bir türlü bu adımı atacak cesareti gösterememişlerdir.2004_01_06

Bütün bu hazırlıklar yapılır iken sivil toplum örgütleri ile çok yakın bir işbirliği içerisinde olmaktadır hükümetimiz. Baş müzakereci arkadaşımız ve ekibi her fasılla ilgili sivil toplum örgütünü bilgilendirmekte, onları davet etmekte, onlarla bir araya gelmekte ve onlarla beraber bütün bu tarama süreci ele alınmaktadır. Bununla özellikle kamuoyu tarafından bilinmesini istiyorum.2006_04_18

Parti ve sivil toplum örgütleri arasındaki dayanışmanın en etkili olduğu alan ise sosyal yardımlaşma ve uluslararası yardım faaliyetleridir. SYDV’ler aracılığı ile resmi bir nitelik kazanan bu işbirliği, özellikle Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgelerinde yürütülen çalışmalarda hükümet için önemli bir destek olarak görülmektedir. Diğer yandan Endonezya,

Filistin ve Pakistan'a yardım için başlatılan sivil toplum kampanyaları, ülkenin uluslararası itibarının artmasına yönelik girişimler olarak değerlendirilmekte ve bu kampanyaları yürüten örgütlere "millet" adına teşekkür edilmektedir. Bu örgütlerin ise başında Almanya'da hakkında usulsüzlük davası açılan Deniz Feneri'nin gelmesi, kamuoyunda yoğun olarak tartışılan bir konu olmuştur. Öte yandan merkezi İstanbul'da olacak olan İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği'nin bir Türk sivil toplum örgütü tarafından yönetilecek olması da önemli bir uluslararası başarı olarak kabul edilmektedir.

İçinde bulunduğumuz Ramazan ayı, milletimizin karakterini, asaletini, ruh yüceliğini daha çok ortaya çıkarıyor. Yurdumuzun her tarafında, her şehrinde, her kasabasında aynı dayanışma seferberliğini görüyoruz. Belediyelerimiz, medyamız, sivil toplum örgütlerimiz, vakıflarımız, derneklerimiz yoksullarla dayanışma için büyük bir yarış içindeler.2005_10_08

Diyarbakır, Şırnak, Mardin, Batman, Malatya, Şanlıurfa ve Hakkâri'deki kardeşlerimizin mağduriyetlerinin de aynı şekilde giderilmesi için aralıksız çalışmaya devam ediyoruz. Hükümet olarak yaraların sarılması için yürüttüğümüz çalışmaların yanı sıra yerel yönetimlerimizin, belediyelerimizin ve sivil toplum örgütlerimizin de örnek bir dayanışma sergilemesi bizi ziyadesiyle memnun etmektedir. Bu konuda başta Kızılay olmak üzere, gerek Deniz Feneri gerek bunun dışında birçok sivil toplum örgütleri yapabiliriz demek suretiyle valiliklerimize geliyor.2006_11_07

Bu vesileyle, Kızılay başta olmak üzere yurt içinde ve yurt dışında zenginle yoksul arasında, olanla olmayan arasında bir "merhamet köprüsü" olmayı başaran gönüllü kuruluşlarımıza, sivil toplum örgütlerimize şahsım, milletim adına özellikle teşekkür ediyorum.2007_11_25

Diğer yandan, Doğu ve Güneydoğu bölgelerimizde ekonomik ve sosyal politikalara verdiğimiz önem, vatandaşlarımız tarafından çok iyi bilinmektedir. Sivil toplum örgütlerimizin de özellikle vermiş olduğu destekle, önümüzdeki dönemde sosyal politika alanında daha etkili çalışmaları hayata geçireceğimizi de burada belirtmek isterim.2008_02_26

Ortadoğu Barışı gibi yüz yıllık İsrail-Filistin sorununa çözüm üretirken İslam dünyasının Sivil Toplum Örgütleri aynı anda İstanbul'da toplanarak yıllarca konuşulamayan meselelerimizi konuşabiliyorlar. Bakınız, hafta sonu İstanbul'da hayati bir toplantı daha yapıldı. 35 ülkeden 100 yabancı delegenin katıldığı İslam Dünyası Sivil Toplum Kuruluşları Birliği resmen kuruldu ve Birliğin Genel Merkezi İstanbul olarak kabul edildi. Türkiye'nin Sivil Toplum Örgütlerinden biri olan Gönüllü Teşekküller Vakfı bu işin Genel Sekreterliğini 3 yıllığına almış oldu.2005_05_03

Medya organları arasında halkın iyiliğini düşünmeyenler olduğu gibi sivil toplum örgütleri içinde de ideolojileri gereği aynı kara şarkıyı çalanların olması, partinin sivil toplum örgütleriyle ilgili söyleminin başka bir boyutunu oluşturmaktadır. Partiden önceki dönemde siyasi partiler, sivil toplum örgütleri ve medya çıkar ilişkilerine dayalı bir dayanışma ağı kurmuş oldukları ve parti iktidarında bunların kaynakları kesildiği için iktidarın politikalarını gölgelemeye çalışmakta, karamsar senaryolar yazarak halkın heyecanını söndürmeye

çalışmaktadırlar. Oysaki olması gereken, bazı sivil toplum örgütlerinin yaptığı gibi hükümete destek olmak ve politikaların uygulanmasında yardımcı olmaktır.

Akşam bir sivil toplum örgütü geldi. Ve dediler ki biz şu şu şu konularda sizlere yardımcı olmaya hazırız. Ne denilir buna? Teşekkür ettik ve bizlerde sizlerle birlikte çalışmaya hazırız dedik. Beklenen budur, olması gereken budur. Biz bunu her sivil toplum örgütümüzden bekleriz. Ama bunu bizimle konuşmayıp ilgili bakanlarımızla konuşmayıp bunu farklı zeminlerde farklı mekânlarda farklı yerlerde sadece ideolojilerinin gereği olarak dillendirenler bu ülkeye bir katkısı olanlar değildir. Tam aksine bu ülkenin geleceğine maalesef engel teşkil edenlerdir. Tabii ben burada Türkiye için güzel bir hayali olmayanlara, bozuk bir plak gibi hep aynı kara şarkıyı çalanlara da asla yüz vermeyelim. Kaldı ki; Türkiye’de, ne kadar halkın yararına hizmet üretmek isteyen kurum, kuruluş ve kişi varsa hamdolsun bizim heyecanımızı paylaşıyor, bizi ve yaptıklarımızı da destekliyor. Bunu da gittiğimiz illerde çok açık net görüyoruz. Ben, yaptığım yurt gezilerinde ve özel görüşmelerde de gerçekten bu tür hayata ve ülkeye objektif bakan pozitif yaklaşımlar sergileyen bu kuruluşlarımıza da huzurunuzda tekrar teşekkür ediyorum.2003_11_11

Toplumsal hayatı gölge oyunlarından, kara deliklerden, soru işaretlerinden arındırmadan, vicdanları rahatlatmadan Türkiye’yi üzerinde yükseleceği sağlam bir zemine kavuşturamayız. Buradan sizlerin aracılığınızla toplumumuzun bütün kesimlerini, siyasi toplumun bütün unsurlarını, aydınlarımızı, medyamızı, sivil toplum kuruluşlarımızı bu ortak bilinç çerçevesinde hareket etmeye, bu arınma sürecine destek olmaya çağırıyorum. Çünkü aydınlatmaya çalıştığımız yol, Türkiye’nin gelecek güzergahıdır. Samimi olsunlar, dürüst olsunlar. Yanlış, doğru olmayan haberlerle halkımızı aldatmasınlar. Çünkü bu halkımızın heyecanını ortadan kaldıracaktır. Dürüstlük, biz ekstra bir şey istemiyoruz. Bunlar halkımıza ulaştırılsın. Çünkü bir çok gerçekleri halkımızın bilmesi gerekiyor.2005_15_22

Özellikle artık son iki yıla girdiğimiz bu süreçte muhalefetin içine düştüğü zafiyet devam ediyor -ki bu muhalefet sadece parlamento içi muhalefet değil, hem parlemonta içi muhalefettir, hem parlemonta dışı muhalefettir- bu muhalefet siyasi partilerden sivil toplum örgütlerine, medyasına varıncaya kadar hepsi bunun içindedir. Bazı mahfiller de bunun içindedir. Tabii ki AK PARTİ iktidarıyla ülkemizde artık öyle yan gelip yatarak para kazanma dönemi bitmiştir. Çıkar sağlama dönemi bitmiştir. Bütün bunlar apaçık ortadayken bunu hazmedemeyen çevrelerin şüphesiz ki AK PARTİ iktidarının bu sürecini, bu yürüyüşünü milletin iktidarı olarak göremeyenler tabii ki hazımsızlık içinde olacaklar.2006_03_14

Bu ülkede Kürt sorunu olduğu gerçeğini ifade etmişimdir. Bunu söylerken bu ülkedeki diğer etnik unsurların sorunlarının olmadığını asla kabul etmiyorum, onların da sorunları var. Her bölgenin kendine has sorunları var. Ancak bunu söylememin karşısında ne yazık ki oralardan herhangi bir olumlu yaklaşım, demokratik, sivil toplum kuruluşları gelmemiştir. Gelmediği gibi bunu bile istismara kalkmışlardır.2006_04_04

Bütün bunlara rağmen önümüzdeki aylarda tabii ki biz inşallah bol bereketli yağışlar görürüz. Ama unutmayalım ki biz her halükarda çiftçimizin yanında olmaya, onun kara gün dostu olmaya devam edeceğiz. Fakat bu arada bazı sivil toplum örgütleri çıkıp şu tür açıklamalar yapıyorlar. Onu da buradan açıkça söylüyorum, onlar kendilerini gayet iyi biliyor.2008_07_15

Refah toplumu modelinin en önemli sivil toplum örgütleri olan sendikalar ise parti söyleminde oldukça olumsuz bir imajla betimlenmektedir. Bu olumsuz yaklaşımın arkasında sendikaların neoliberalleşmeyle birlikte zayıflatılması ve neoliberalleşme reformlarına karşı sendikaların direniş göstermesi olduğu söylenebilir. Öte yandan sendikaların zayıflığı, yine sendikacıların sendikal kültürlerinin zayıf olmasına bağlanmakta, zorlayıcı tedbirler olmasa sendikaların kaynak bile bulmakta zorlanacakları ifade edilmektedir. Gerçekte bunun doğru bir tespit olduğu da söylenebilir. Sermaye ve siyasal iktidarların ülkede sendikal kültürün gelişmesini engellediği ve bu nedenle sendikaların güçlü bir aktör olarak değerlendirilmemesine yol açtığı ileri sürülebilir.

Biz siyasi kadrolar değil de, şimdi buradan sendikalara sesleniyorum: Acaba sendikalarımız bu ülkeyi yönetmiş olsalar ben bu tabloyu sürdürebilirim diyecek bir babayiğit var mıdır? Bir ara hastaneleri birleştirirken de sendikalar kalktı böyle bir ifade kullandı. Dediler ki “Bu sendikalar bizim”. Bende dedim ki “Alın kullanın siz işletin. Madem bu hastaneler sizin buyurun siz işletin. Biz rahatlıkla size devrederiz. Ama bir daha kapımıza gelmeyeceksiniz.” Yüklenemediler, olacak iş değil ki. Şurada öyle sendikalar görüyorum ki, bazen bakıyorsunuz hemen bir grev ilan ediyorlar, ondan sonra bir ay maaşı ödeyemiyorlar. Bir ay, ikinci aya tahammülleri yok. Hele hele şöyle kaynağından işçinin parası kesilmese, sendikalar belki de kaynak bulamayacaklar. Bu gerçekler de var. Bırakın sendika mensuplarını, sendikalı olmayı biz de teşvik edelim, devlet olarak biz de bu konuda yardımcı olalım. Acaba kaç kişi gidecek üye olacak? Niye? Çünkü bu noktada da, maalesef bizdeki kültür -her iki taraf için söylüyorum- gelişmiş değil.2008_03_11

Ancak sendikalarla ilgili önemli bir söylemsel biçim, sendikal eylemlerin sürekli olarak illegal yapılanmalara açık olması ve sendikaların yasalara karşı duyarsız gösterilmesidir. Ayrıca toplumdaki bazı “marjinal” grupların NATO, UPF, G8, Dünya Su Forumu gibi toplantıları protesto etmek için yaptıkları gösteriler de “esnafların camlarının kırılması”, “ortalığın savaş meydanına” çevrilmesi ve ülke imajını zedeleyecek zararlı faaliyetler olarak tanımlanmaktadır. Hatta bu faaliyetler 1980 öncesi döneme benzetilerek ülkeyi terör ortamına sürükleyecek girişimler olarak gösterilmektedir.

Biz tabi ki sendikalarımızın yetkililerinden, işçilerimizin temsilcilerinden bu noktada iyi niyetin dışında farklı bir şey beklemiyoruz, böyle bir şeyi de düşünmek istemiyoruz. Ama gerek milletimin, gerek emeğin temsilcisi olan işçi kardeşlerimin de bizim hangi noktada olduğumuzu, neyle görevli olduğumuzu çok iyi düşünmeleri lazım. Olay sadece oradaki sendika temsilcilerinin yapacağı -diyelim ki- yasa dışı bir adım olamaz, olmamalı. Tabi sendikalar bizim yasal örgütlerimiz, demokratik kurumlarımız. Ama şunu unutmayalım ki illegal örgütler bu tür zemini koklarlar ve bu tür zeminde de legal örgütlerimizin iyi niyetle yapmak istedikleri girişimleri, maalesef iyi niyetten olumsuz neticelere doğru kanalize ederler ki, ondan sonra onun altından tabi ki legal örgütlerimiz de leke almış olarak çıkarlar. Ve bu hem onları üzer, hem bizleri üzer. Onun için buna da öyle zannediyorum ki, fırsat verilmeyecektir. Bir dayanışmayla bu iş çözüme kavuşturulur diye düşünüyorum. Demokrasinin standartlarının arttığı,

özgürlüklerin geliştiği, genişlediği bir Türkiye’de, elbette işçi kardeşlerim, çalışanlar bu özel günü, bu anlamlı günü, günün ruhuna, anlamına uygun şekilde kutlayacaktır, kutlamalıdır ama asla provokatörlere bu noktada izin vermemelidirler diye düşünüyorum. Halkımızın günlük yaşantısını olumsuz etkilemeye, provokasyonlara zemin hazırlamaya da kimsenin hakkının olmadığını özenle ifade etmek istiyorum.2008_04_29

Şimdi bizden siyasi partiler olarak hangi meydan miting için bize gösteriliyorsa biz gidip o meydanda yapıyoruz mitingimizi. “Hayır, biz istediğimiz yerde miting yaparız“ demiyoruz. Şimdi bakıyorsunuz bazı örgütler çıkmış, “hayır, biz istediğimiz yerde yapacağız bunu” diyorlar. Hayır, yapamazsınız. Böyle bir hakkınız yok çünkü istediğimiz yerde biz bunu yaparız dediğimiz zaman halkın yaşamını asıl etkileyen budur. Bu plan dışı bir olaydır, plan dışı bir olay olduğu için de siz yaşamı etkilemiş olursunuz. Böyle bir şeye hakkınız yok. Onun için de İstanbul’da bütün güvenlik güçlerimiz, İstanbul’da şuanda bu işin organizasyonundan sorumlu olan arkadaşlarımız bütün planlarını yapmışlardır. Gelen misafirlerimizin bütün yol güzergahlarını belirlemişlerdir, hayatın akışını en az şekilde etkileyecek bütün çalışmaları yapmışlardır, dolayısıyla bütün halkımızın buna uyması gerekir. Burada bütün toplum örgütlerimizin de bu konuda aslında bize yardımcı olmaları gerekir. Böyle bir organizasyonda Türkiye’nin itibarına gölge düşürecek adımı atmaları onlara bir şey kazandırmaz. Ülkeye kaybettirir. Çünkü bunları biz 25-30 yıl önce yapanları gördük, hatta biz de zaman zaman bu işlerin içinde bulunduk. Ama bunlardan bir netice alamadık, birşey çıkmadı. Hala 30 yıl öncesinde kalmayalım artık bunları aşalım. Yani o zaman bu olmayan zihniyet neyse bunların zihniyeti de aynıdır. Bunları artık aşmak gerekir. Dünya artık bir büyük köy. Artık içiçeyiz. Herkes birbirine muhtaç. Herkes birbiriyle oturacak konuşacak. Kaçarak, tribünden bağırarak netice elde edilmiyor. Masaya oturacaksın ve masaya oturmaya namzetsen iş bitirirsin. Bazen karla çıkarsın, bazen zararla çıkarsın. Ticaretin kar yanı da var, zarar yanı da var. Siyaset de böyle. Hiç şüphesiz ki çok kazanılan zamanlar olacak, kaybedilen zamanlar olacak. Bütün bunları her yönüyle ele almamız lazım. Hiç bir ülke ülkesinin zararına kararlar almaya heves etmez.2004_06_21

Özetlemek gerekirse parti söyleminin temsili demokrasinin temel bileşenleri açısından ikili bir yapısı ortaya çıkmaktadır. Bunlardan birincisi hukukun üstünlüğüne ve hukuk devleti ilkesine sıkı sıkıya bağlı, muhalafet ve azınlığın taleplerine karşı duyarlı ve hoşgörülü, karar mekanizmalarında muhalafet, medya sivil toplum ve bilim dünyasının katılımına önem veren, basın özgürlüğünün ve temel hak ve özgürlüklerin korunmasına ve geliştirilmesine özen gösteren, konsensusun sağlanması için uzlaşmaya sürekli açık olan, çoğulcu ve liberal bir temsili demokrasi anlayışına sahip bir AKP portresi çizmektedir. Öte yandan söylemsel yapının ikinci görünümünde partinin “milli egemenlik” ve “hukukun üstünlüğü” arasındaki gerilimin göstergesi olan güçler ayrılığı ilkesinde yasamayı ayrıcalıklı bir konuma getirdiği söylenebilir. Seçim sonuçlarına göre mecliste çoğunluğu sağlayan parti, “milletin kendisi” olarak milli iradeyi temsil etme yetkisine sahip olmuştur. Bu nedenle parti politikalarının yargısal veya parlamenter süreçlerle kısıtlanmaya çalışılması “halkın taleplerine karşı duyarsız”, “milli egemenliği” ve “çoğunluğun yönetim hakkı”nı hiçe sayan seçkinci girişimler

olarak değerlendirilmektedir. “Halkın egemenliğine” karşı bazı siyasetçilerin bu tavırları, eski sistemden çıkar sağlayan “oligarşik medya” ve ideolojik sivil toplum örgütleri tarafından da destek görmekte, iyi gelişmeler toplumdan esirgenerek toplumun hükümete olan güveni sarsılmaya çalışılmaktadır. Bu durumda hemen her alanda katılıma son derece önem veren partinin halkın iyiliğini istemeyen bu aktörlerle uzlaşmaya çalışması zaman kaybı olarak değerlendirilmektedir. Partinin bu betimlemesinin ise liberal temsili demokrasi açısından sorunlu bir portre olduğu söylenebilir.

Partinin bu iki görünümünden hangisinin gerçek kimliği olduğu kuşkusuz bakış açısına göre değişecektir. Daha önce belirtildiği gibi, kimileri partinin halk egemenliğine dayalı siyaset anlayışını ileri bir demokrasi anlayışı olarak yorumlamaktayken, kimilerine göre parti otoriter ve özgürlük karşıtı bir yönde ilerlemektedir. Ancak bu tez için önemli olan sonuç, Latin Amerika ve Batı Avrupa ülkelerindeki neoliberal popülizm örneklerinin temsili demokrasinin kalitesiyle ilgili sonuçlarının, AKP örneğinde de önemli ölçülerde izlenebilmesidir. Bu ise ülkelerin özgül koşullarını aşan biçimde neoliberalizm ve popülizm arasındaki birleşmenin benzer sonuçlar üreterek klasik anlamıyla liberal çoğulcu temsili demokrasinin önemli bileşenlerini zayıflattığını göstermektedir. Neoliberalizm ve popülizm arasındaki işbirliğinin ise belirsiz bir geleceği olduğu, ancak bu ittifakın hassas bir denge üzerine kurulmuş olduğu söylenebilir. Çünkü er ya da geç neoliberal popülizmin ayaklarını oluşturan aktörler olan sermaye, popülist lider ve halk kesimleri, geçici bir süreyle de olsa kurulan bu ittifakın kendi beklentilerini karşılamadığını düşünebilir. Sermaye, popülist liderin olması gerekenden fazla güçlendiğini, popülist lider ise sermayenin kendi gücünü istediği gibi kullanmasını engellediğini düşünebilir, halk kesimleri ise neoliberal ekonominin yarattığı olumsuzluklara karşı geçici çözümler yerine kurumsal bir sosyal devletin güvencesini isteyebilirler.

Bu noktada sorulması gereken bir diğer soru, neoliberal popülizmin dayandığı ittifakın çözümlenmesinden sonra ne olacağıdır. Örneğin Latin Amerika’da iktidara gelmeyi başaran popülist partiler, neoliberal reformların kendilerini tüketmesiyle birlikte güçlerini kaybetmiş ve yerlerini neoliberal politikaların ezdiği geniş halk kitleleri lehine radikal sosyal reformlar sözü veren popülist liderlere bırakmışlardır. Etkin refah devleti sistemleri nedeniyle neoliberal politikaların toplumsal sonuçlarının çok daha yumuşak hissedildiği Batı ve Kuzey Avrupa ülkelerinde ise neoliberal politikaları benimseyen popülist partiler, Latin Amerika’da olduğu gibi yüksek bir performans gösterememişlerdir (Swank, Betz, 2003). Diğer yandan bazı popülist partiler kriz anlarında hızla yükselişe geçmişler, ancak toplumsal protestonun gücünü kaybetmesiyle hızlı bir çöküş yaşamış, bazı örneklerde ise temsili demokrasinin olanaklarıyla iktidar ortağı olmayı başaran popülist partiler daha ılımlı bir kimliğe bürünmüşlerdir. Popülist

partilerin izleyebilecekleri bir diğer yöntem ise koşulların uygun olması durumunda devlet aygıtını topyekûn ele geçirerek radikal bir popüler yönetim kurmak olarak gösterilebilir.

AKP iktidarının bir anlık protesto ortamında yükseldikten sonra aynı hızda gücünü kaybetmediği söylenebilir. Dahası parti, 2007 yılına kadar olan süreçte gücünü arttırabilmiş, toplumsal gruplar arasında sağlanan ve hassas dengelere bağlı gevşek koalisyonu bir arada tutabilmeyi başarmıştır. Ancak 2007 sonrasında değişen koşullar çerçevesinde bazı sermaye kesimleri bu koalisyona daha temkinli yaklaşmaya başlamış, AB sürecindeki tikanıklıklar ve parti içi tartışmalar nedeniyle kopuşlar yaşanmıştır. Buna ek olarak partinin ekonomik adaletsizliklerden kültürel antagonizmalara doğru kayan popüler söyleminin partiden ayrılışlara yol açabileceği söylenebilir. İktidara geldikten sonra partinin daha ılımlı bir politika çizgisinde ilerlemediği de ileri sürülebilir. Tersine partinin ilk yıllarındaki uygulama ve söylemleri daha uzlaşmacı bir nitelik sergilerken, partinin güçlenmesiyle birlikte söylemini sertleştirdiği, buna paralel olarak da toplumsal gruplar arasındaki kutuplaşmanın daha belirgin bir hale geldiği görülmektedir. Ne var ki AKP popülizminin izleyebileceği son yol düşünüldüğünde ikincisinin hem toplum hem de parti için daha uygun bir yol olacağı kuşkusuzdur. Radikal popülizme dayalı bir rejim kurma girişiminin yalnızca partiye muhalefet edenler için değil, parti çatısı altındaki çok farklı gruplar içinde kabul edilebilecek bir şey olmadığı ileri sürülebilir. Bu noktada AKP'nin elde ettiği toplumsal desteği özgürlükçü bir temsili demokrasi ve adaletli bir toplumsal bölüşüme dayalı kurumsal bir refah devleti anlayışına kanalize etmesi, ülke demokrasisi için önemli bir olasılık olarak değerlendirilebilir. Bunun başarılabilmesi için ise özgürlüklerin genişletilmesinde seçici davranılmaması, kutuplaşmaya neden olan politika konularının daha ılımlı bir süreçte ele alınması ve sermaye ve halk kesimleri arasında toplumsal adaleti öne alan bir ekonomi anlayışının geliştirilmesi atılabilecek ilk adımlar olarak değerlendirilebilir.

S O N U Ç

Bu tezde birbirleriyle uyumsuz oldukları ileri sürülen neoliberalizm ve popülizmin nasıl eklemlendikleri incelenmeye çalışılmış, Türkiye açısından neoliberal popülizm olgusunu tartışmak için AKP örneği ele alınmıştır. Tezin amaçları doğrultusunda, popülizm literatürü taranmış ve öncelikle tanım sorununa değinilmiştir. Popülizmin bir ideoloji, toplumsal hareket veya siyasal strateji olarak tanımlanmasının beraberinde getirdiği güçlükler nedeniyle Laclaucu bir söylemsel popülizm kavramsallaştırması benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre popülizm, stratejik bir söylem olarak tanımlanabilmektedir. Bu stratejik söylemin amacının, bir aktörün veya aktörlerin söylemsel olarak inşa ettikleri antagonizmalar yoluyla diğer aktörlere (seçkinler, örgütler, partiler vs.) karşı en geniş toplumsal desteği sağlamak olduğu söylenebilir. Öte yandan bu yaklaşıma göre neoliberalizm ve popülizm arasındaki birleşme, popülist söylemin farklı ideolojilerle eklenmesi olasılıklardan yalnızca bir tanesidir ve diğer ideolojilerle oluşan birleşme kadar olağandır. Salt kavramsal açıdan değil siyasal yaşamda aktörler arası işbirlikleri ve karşılıklı konumlanmalar olarak bakıldığında neoliberalizm ve popülizm arasındaki karşıtlığın belirsizleştiği söylenebilir. Bu kuramsal ve yöntemsel yaklaşım bir yandan popülizmlerin çeşitliliğine açıklama getirebilme kapasitesine sahipken (ideolojilerin her birinin kendi popülizmlerini barındırmaları), diğer yandan, bu çeşitliliğin neden olabileceği sınırsız görecelik tuzağına girmeyecek biçimde, bağlamsal bir evrenselcilik sunabildiği savunulmuştur.

Laclaucu bir popülizm yaklaşımının seçilmesinden sonra demokrasi ve popülizm arasındaki ilişkilere değinilmiş, “yasaların üstünlüğü” ve “halk egemenliği” arasındaki gerilimin günümüz liberal temsili demokrasileri için paradoksal bir durum oluşturmaya devam ettiği belirtilmiştir. Hem demokrasi hem de popülizmin aynı analogik kökünde (halk) ifadesini bulmasının iki olgu arasında içsel bir bağlantı kurduğu, bu nedenle söz konusu gerilimin tekrarlanan bir özelliği olduğu ifade edilmiş, neoliberalizmin yükselişiyle birlikte demokrasi ve popülizm arasındaki ilişkilerde yeni bir dönemece girildiği ileri sürülmüştür. Kuramsal bölümün son başlığında neoliberalizmin dönüştürdüğü siyasal fırsat yapılarının popülizmin söylemsel ve örgütsel özelliklerini doğrudan veya dolaylı yollardan etkilediği açıklanmaya çalışılmıştır. Böylelikle neoliberalizm ve popülizm arasındaki bağlantıyı yalnızca neoliberalizmin yoksullukla mücadele stratejisinin bir parçası olarak gören yaklaşımların aşırı indirgemeci olduğu sonucuna ulaşılmış, neoliberalizmin temel iki dayanağı

olan “piyasaların serbestleştirilmesi” ve “demokratikleştirme” süreçlerinin devlet, kurumsallaşmış siyasal sistem, toplumsal yapı ve siyaset yapma süreçlerinde tetiklediği değişimlerle neopopülist partilerin yükselişe geçebilecekleri nişler yarattığı ileri sürülmüştür.

Türkiye bağlamında neoliberalizm ve popülizm arasındaki bağlantıların incelenmesi amacıyla AKP örneği seçilmiş, partinin izlediği neoliberal popülist strateji, neoliberalizm ve ülkeye özgü koşullar bağlamında tartışılmıştır. Bu tartışma için öncelikle 1980 sonrası siyasal yaşamına yön veren olaylar ele alınmış, 2002 seçimine kadar olan süreçte seçkinler arası koalisyon seçeneklerinin tüketildiği ve neoliberal hegemonyanın projesini sürdürebileceği istikrarlı ve halk desteğine sahip bir siyasal ortağa ihtiyaç duyduğu ileri sürülmüştür. Neoliberalizmin yol açtığı siyasal ve ekonomik kriz ortamının partinin hızla yükselmesinde önemli rol oynadığı belirtilmiş, uluslararası konjonktürün özellikleri nedeniyle –özellikle UPF ve DB’nin toplumsal riskleri de göz önüne alan yardım stratejileri, AB süreci ve ABD’nin Ortadoğu politikası bağlamında- partinin önemli bir dış destek sağlayabildiği açıklanmıştır. AKP’nin 2002 seçiminden sonra kısa sayılabilecek bir sürede hem toplumsal kesimler arasında hem de devlet kurumları içinde iktidarını güçlendiren süreçler ele alınmış, partinin bir yandan katı neoliberal politikalar izlerken diğer yandan geniş kapsamlı kamusal yatırım harcamaları, yoğun bir patronaj ağı ve sosyal yardım programları ile toplumsal desteğini korumaya çalıştığı belirtilmiştir.

İkinci bölümün son başlığında 1980 sonrasında izlenen neoliberal ekonomi politikalarının toplumsal sonuçları incelenmiş, 2000’li yıllara kadar olan süreçte gelir dağılımındaki adaletsizliklerin, sermaye lehine emekçilerin taleplerinin göz ardı edilmesinin ve tarımsal kesimdeki hızlı gerilemenin genel bir huzursuzluğa yol açtığı belirtilmiş, uluslararası sermayenin baskısı ve faiz ödemeleri kısılacı altındaki maliye politikalarının bu olumsuzlukları dengeleyebilecek araçlardan mahrum kaldığı ileri sürülmüştür. AKP’nin ekonomi politikalarının 1980 sonrası trende benzer, hatta dış borç, işsizlik, reel ücretler ve tarımsal destekler gibi alanlarda daha olumsuz bir tablo çizdiği gösterilmiş; buna karşılık küresel ekonominin yükseliş döngüsüne rastlayan dönemde elde edilen büyüme rakamları, ekonomik istikrar ve ihracat artışı gibi verilerin bu olumsuzlukları gölgede bırakabildiği savunulmuştur. Toplumun önemli bir kesimini oluşturan emekçi, köylü ve küçük esnafın içinde bulunduğu koşullar düşünüldüğünde partinin ekonomi politikalarının klasik popülizm olarak değerlendirilemeyeceği ileri sürülmüştür. Bununla birlikte, sosyal yardımlaşma alanında yapılan medya etkisi yüksek ve hedef kitleye yönelik geniş çaplı harcamaların gelir dağılımında geçici ve kurumsal olmayan bir düzelme sağladığı, bu yardımlar kullanılarak refah devletinin yoksulluk ve işsizlikle mücadele politikalarının yerini yoksulluk ve işsizliğin yönetilebilir bir düzeyde tutma politikalarının aldığı iddia edilmiştir.

Üçüncü bölümde AKP neoliberalizminin sistemik kaynakları, ideolojik, söylemsel ve örgütsel görünümü incelenmiştir. Burada bölüşüm ilişkileri ve ekonomi politikalarının ötesinde, daha geniş bir süreç içinde neoliberalleşmeyle bağlantılı olarak değişen kurumsal siyasal çerçevenin parti için uygun koşulları hazırladığı öne sürülmüştür. 1982 Anayasası'nda yapılan değişiklikler incelenerek bunların birbirinden kopuk olmadığı, neoliberalleşmenin karşısına çıkabilecek toplumsal dirençlerin bastırılması amacıyla otoriter bir ruhla yazılan anayasadaki değişimin neoliberal çerçeveye uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bir yandan kamusal alana taşınmasında belirli sorun olan konuların siyasal alanın genişletilmesiyle birlikte daha fazla ifade edilebilmesinin önünün açılmasının, diğer yandan istikrar amacıyla yürütmenin güçlendirilmesi, yasama etkinliklerinin hızlandırılması ve halkoylamalarının rolünün güçlendirilmesinin popülist bir parti için avantajlar yarattığı öne sürülmüştür. Kurumsal siyasal sistem konusunda ele alınan diğer konular, seçim sisteminin yönlendirici etkisi ve hazine yardımlarına erişimde stratejik kısıtlamalar olarak seçilmiş, partinin kısa süre içinde yükselişinde bu sistemik faktörlerin önemli rol oynadığı iddia edilmiştir.

Bu bölümde kurumsal siyasal sistemin gösterdiği yarı-kartel yapının, siyasal alanda bir boşluk oluşturduğu, ancak bu boşluğun -yine siyasal sistemin sınırları içinde- AKP tarafından doldurulabilmesi için özgül bir popülist söylemin gerekli olduğu öne sürülmüştür. Partinin popülist söylemini inceleyebilmek için ilk olarak AKP neoliberal popülizminin ideolojik görünümü olan muhafazakâr demokrasinin temel özellikleri neoliberalizm bağlamında değerlendirilmiş ve muhafazakâr demokrasinin belirsiz kimliğinin entelektüel sıklıkla değil, partinin desteğini almaya çalıştığı toplumsal grupların taleplerinin karmaşıklığı ve siyasal sistemin sınırları ile açıklanabileceği ifade edilmiştir. Söylemsel analizde Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşmacı olduğu parti meclis grubu konuşmaları nitel olarak incelenmiş, partinin “adalet” ve “kalkınma” taleplerini eşitleyici halkanın ayrıcalıklı zincirleri haline getirerek bu talepleri neoliberalizmin iki ayağını oluşturan “demokratikleşme” ve “piyasaların serbestleştirilmesi” süreçleri ile bağdaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Partinin söylemsel olarak devlet ve toplum arasındaki ayrışmaya son verebileceğini savunması ve partinin kendisini niteliği çoğunlukla belirsiz kalan “halkın düşmanlarına” karşı halkın güven duyduğu koruyucusu ve onun gerçek temsilcisi olarak göstermesi, serbest piyasa aktörleri ve ulusal siyasal sistem içinde varlığının temel nedeni olarak halktan alınan meşruluğu öne sürmesi, popülist bir siyasal stratejinin benimsendiğini açıklıkla göstermektedir. Öte yandan, on iki partinin tüzüklerinin nicel metin analizi yoluyla karşılaştırmasına dayanan bir inceleme, partinin örgütsel yapılanmasının partinin “halk desteği” savını desteklemek amacıyla uygun bir biçimde kapsayıcı bir üyelik stratejisinin gerekliliklerini yansıttığını göstermiştir. Partinin önemli sayıda üyeye sahip olmasına karşılık partinin tabanından içinde bulunan ideolojik

sınırları zorlayıcı tepkilerin gelmesini engelleyebildiği, merkezi ve yerel örgüt arasında katı bir ideolojik bağlantının bulunmamasının partinin farklı konularda esnek duruşlar sergileyebilmesini olanaklı kıldığı anlatılmıştır.

Üçüncü bölümde son olarak AKP neoliberal popülizminin temsili demokrasi açısından ne gibi sonuçları olabileceği yorumlanmıştır. Bunun için klasik temsili demokrasinin en önemli ilkelerini oluşturan güçler ayrılığı, hukukun üstünlüğü, azınlık-çoğunluk ilişkileri, muhalefet, medya ve sivil toplum örgütlerinin partinin söylemlerinde ne biçimde değerlendirildiği araştırılmıştır. Sonuçta parti söyleminin ikili bir görünüm sergilediği sonucuna ulaşılmış, ancak parti politikalarının pratik sonuçlarının klasik temsili demokrasi kurumlarını ve ilkelerini zayıflatıcı bir etkisinin gözlenebileceği belirtilmiştir. Öte yandan temsili demokrasi açısından gözlenen bu sorunların ülkeye özgü koşulları olmakla beraber neoliberal popülizmin genel bir görünümü olduğu ileri sürülmüştür. Demokratik gelişme çizgisinin ileriye taşınması için partinin sahip olduğu toplumsal desteği uzlaşmacı bir demokrasi, adaletli bir refah devleti ve evrenselci bir özgürlükçülük anlayışına yönlendirmesinin önemine işaret edilmiştir.

Tezin kapsamı ile ilgili bölümde değinildiği gibi AKP neoliberal popülizminin incelenmesi için seçilen dönem 2007 yılı sonrası kapsamamaktadır. Bunun nedeni 2007 yılı sonrasında gelişen olayların süreklilik göstermesi ve partinin neoliberal popülist kimliğinde bir takım değişiklikler yaşanmasıdır. Ancak neoliberalizm ve popülizm arasındaki ortaklığın çözülme süreciyle ilgili genel bir değerlendirme yapabilmek amacıyla bu dönemle ilgili bir yorum yapılabilir. Partinin yükselişiyle ilgili bölümde anlatıldığı gibi, 2007 Milletvekili Genel Seçimi'nde partinin %46'lık bir oy oranına ulaşması partinin gücünü önemli ölçüde sağlamlaştırmıştır. 2002 ve 2007 arası dönemde gerçekleştirilen kamu yönetimi ve yerel yönetimler reformları ve özel sektör lehine yapılan düzenlemelerle genişleyen yoğun bir patronaj ağının partinin gücünü arttırmasında diğer bir bileşen olduğu belirtilmiştir. Öte yandan partinin uluslararası sermaye kuruluşlarının desteğini alabilmek için sıkı bir neoliberal çizgide ilerlerken, bu politikalardan en olumsuz etkilenen kesimleri sosyal yardım programlarıyla etkisizleştirmeye çalıştığı söylenmiştir. Partinin iktidardaki ilk yıllarında uzlaşmacı bir söyleme sahip olduğu, demokratikleşme ve AB'ye uyum sürecinde hızla yol katederek hem liberallerin ve Avrupa ülkelerinin desteğini kazanabildiği ileri sürülmüştür. ABD'nin Orta Doğu politikası bağlamında Türkiye için ön görülen ılımlı İslam modelinin parti lehine gelişen bir diğer fırsat olduğu söylenebilir. 1990'lar boyunca siyasal istikrarsızlık ve ekonomik krizlerden bunalan halkın 2002 yılına gelindiğinde farklı ve statüko karşıtı bir partiye yönelmesi ve partinin içinde bulunduğu koşulları ideolojik, söylemsel ve örgütsel olarak değerlendirmesi, AKP neoliberal popülizminin başarıya ulaşmasında ve yükselişinde

önemli roller oynamışlardır. Yüksek yargı organları ve üst düzey kamu bürokratlarını atama yetkisine sahip olan Cumhurbaşkanlığı makamına da parti içinden çıkan Abdullah Gül'ün seçilmesiyle birlikte AKP'nin iktidar gücünün son derece arttığı söylenebilir.

Bu açılardan bakıldığında AKP'nin sermaye ile olan ittifakının uzun dönemli bir geleceğe sahip olacağı kanısına varılabilir. Ancak 2007 sonrasında partinin içinde bulunduğu siyasal fırsat yapısında meydana gelen değişimler, partinin neoliberal popülist bir çizgiyi koruyabilmesi konusunda bir takım kısıtlamalar doğurmuştur. Bu gelişmelerden ilki parti için en büyük başarı olan 2007 Milletvekili Genel Seçimi sonuçlarının parlamentodaki yansıması olarak görülebilir. Seçim sonuçlarına göre CHP'ye ek olarak MHP ve DTP'li milletvekillerinin de katılması, partinin yapmak istediği değişiklikleri meclisten geçirebilmesi için gerekli aritmetik açısından 2002 seçimine göre daha zor bir tablo oluşturmuştur. Diğer yandan artık cumhurbaşkanlığının da parti içinden çıkan bir kişide olması, muhafazakâr parti tabanından gelen isteklere karşı daha duyarlı olunmasını gerektirmiştir. AB ve ABD ile olan ilişkilerde ise 2007 sonrasında bir gerileme yaşandığı söylenebilir. 2005 yılında yapılan değişikliklerden sonra AB üyelik sürecinde önemli bir gelişme sağlanamaması ve partinin Suriye, İran ve Rusya ile olan ilişkilerinin ABD politikalarını olumsuz etkileyecek duruma gelmesi partinin sağladığı uluslararası destekte bir azalma yaşanmasına yol açmıştır. 2007 yılı sonrasında partinin TÜSİAD karşısında takındığı dışlayıcı tutum ve seçici mali incelemeler yerli büyük sermaye ile partinin arasını açarken yerel yönetimlere aktarılacak paylar konusunda anlaşmazlığa düşen partinin UPF ile yollarını ayırmasının uluslararası sermaye kuruluşlarının partiye olan desteğinde de bir gerilemeye neden olabileceği düşünülebilir. Partinin neoliberalizm ve popülizm arasında kurabildiği bağı sarsan diğer bir önemli gelişme ABD'de patlak veren mortgage krizi sonrasında küresel ekonominin içine sürüklendiği krizin etkileri olmuştur. 2002 – 2007 yılları arasında genişleme gösteren küresel ekonomi Türkiye için de olumlu bir konjontür yaratmış, bu olumlu etki, neoliberal politikaların olumsuzluklarını gölgede bırakmıştır. Ancak 2007 sonrasında finans piyasalarındaki daralma Türkiye'nin de borçlanma ve ihracat kapasitesini olumsuz etkilemiş, işsizlik gençler arasında %25, toplamda ise %14'lük rekor düzeylere çıkmıştır (Ataay, 2008:135-141).

Partinin değişen bu koşulları nasıl değerlendirdiği neoliberal popülizmin izleyeceği yol konusunda bir fikir verebilir. Partinin 2007 yılında ulaştığı oy oranı, parti tarafından toplumsal uzlaşmanın sağlandığı yolunda değerlendirilmiş, böylelikle toplum ve devlet arasında bir sözleşme olarak tanımladığı anayasanın değiştirilmesi ve yeni bir toplumsal sözleşmenin oluşturulması için zamanın geldiğini düşünülmüştür. Cumhurbaşkanlığı seçiminin hemen arkasından bir bilim komitesine hazırlatılan anayasa taslağı bir yandan neoliberalleşmenin anayasal düzlemde kalıcılaştırılması diğer yandan ulus devlet ve

cumhuriyetçilik ilkelerinin zayıflatılarak etnik ve dini kimliklerin güçlendirilmesini amaçlamıştır. Ancak bu anayasa taslağı sert tartışmalara neden olmuş, parti kendi isteğiyle ortaya çıkan taslağı dahi sahiplenememiştir. Bu tarihten sonra en önemli olay kuşkusuz parti hakkında açılan kapatma davası olmuştur. Partinin ilk yıllarından itibaren yüksek yargı organları ile girdiği tartışmalar ve izlenen antagonistik söylemsel strateji sonunda bir kapatma davası açılmasına neden olmuştur. Ancak yine siyasal sistemdeki değişimler ve uluslararası baskılar nedeniyle parti yalnızca hazine yardımından kesinti yapılması cezası almıştır. Kapatma davasından günümüze kadar olan kısa süreçte Türk siyasal yaşamı açısından birçok önemli gelişme yaşandığı söylenebilir. 2003 yılında ordudaki bazı subayların iktidardan rahatsız oldukları yolunda basına yansıyan haberlerin aradan geçen yıllardan sonra tekrar gündeme gelmesiyle birlikte başlayan dava ve operasyonlar dalgası rejim ve darbe tartışmalarının sürekli olarak gündemde kalmasına yol açmıştır. Söz konusu gelişmeler bağlamında tartışılmaya başlanılan bir diğer konu da yargı bağımsızlığı olarak görülebilir. Hâkim ve savcıların politik duruşları ve yargı organlarının kurumsal kültürleri yargının tarafsızlığı ve yargı bağımsızlığı tartışmalarını körüklerken, yasa dışı dinleme ve gizli sanıklarla ilgili şüpheler yargı süreçlerine olan güvenin sarsılmasına yol açacak boyutta gündemde kalmıştır. Partinin 2010 yılında gündeme getirdiği anayasal değişiklik önerinde yüksek yargı organlarının üye seçimi ve kurumların yapılarında yapmak istediği değişiklikler ise muhalefet tarafından yargının denetim altına alınmak istenmesi olarak yorumlanmış ve parti kapatmalarında anayasa mahkemesinin rolünü geri plana alan madde referandum paketinden çıkarılmak zorunda kalmıştır.

Öte yandan ekonomi seçkinleri ve neoliberal politikaların gözden çıkardığı kesimler arasında bir köprü kurabilme olanağı daraldıkça partinin antagonistik söylemi de biçim değiştirerek kültürel özelliklerin çatışmasına yol açan özellikler göstermeye başlamıştır. İktidarın “demokratik açılım”, muhaliflerin ise “Kürt açılımı” olarak tanımladığı süreçte PKK ve Abdullah Öcalan’ın gizli bir rolü olduğu düşüncesi yıllar boyunca terörden zarar gören toplumdaki tepki çekmiş, diğer yandan terör örgütü sempatanlarının kent merkezlerinde gerçekleştirdiği protesto eylemlerine karşılık halktan tepkiler yükselerek karşılıklı çatışmalar yaşanmasına yol açmıştır. Sonuç olarak demokratik hakların genişlemesi ve toplumdaki kültürel grupların kendilerini daha iyi ifade edebilmesi adına başlatılan girişim yarıda kalmıştır. Bunun ise hem parti içindeki daha milliyetçi grupları hem de doğu kökenli vatandaşlardan alınan desteği zayıflatabileceği düşünülebilir. Bazı yazarlara göre yaşanan bu süreç demokratikleşme sancısı olarak değerlendirilmekte, bazı yazarlar ise partinin çoğunlukçu ve otoriter bir yönetim anlayışı ile ulus devlet ve cumhuriyet ilkeleri ile hesaplaşma içine girdiğini ileri sürmektedir. Partinin bu dışsal baskılar karşısında nasıl bir yol

izleyeceğini tahmin etmek güçtür. Ancak neoliberalizm ve popülizm arasında kurduğu dengede neoliberal ögenin gücünün zayıflarken popülist bileşenin daha ağır basacağını iddia etmek olanaklıdır. Bu ise temsili demokrasinin ilkelerinde niteliksel bir gerilemeye neden olabilir ve kişi hak ve özgürlüklerinin gücünü halktan alan popülist liderin artan etki kapasitesi karşısında orantısız biçimde geride kalmasına yol açabilir. Bu gelişmeler demokrasinin yalnızca sandıktan çıkan çoğunluğun iradesine bağlı olduğunu savunan ve bu güçten daha üstün bir güce inanmayan veya bu gücün denetlenmesine olanak tanımayan illiberal bir demokrasi anlayışına yol açabilir (Zakaria, 2007) .

Ancak 2007 yılı sonrasında yaşanan gelişmelerin demokrasinin gelişimi açısından olumlu yönleri olduğu ve illiberal bir demokrasi anlayışının toplumda yer edinebilmesinin önünde önemli engeller olduğu da eklenmelidir. Öncelikle toplumsal kesimlerin göz ardı edilerek ekonomik istikrarın en önemli politika hedefi olarak benimsenmesinin uzun dönemde nasıl toplumsal tepkiler oluşturabildiğinin görülmesi hem iktidar hem de muhalefet partileri için yaşamsal bir gerçeklik olarak kendisini göstermiştir. Bu açıdan popülist söylemin olumlu bir çıktısının olduğu ve halk kesimlerinin taleplerinin daha yüksek sesle ifade edilmesine olanak sağladığı söylenebilir. Bu nedenle örneğin, CHP içinde bulunduğumuz günlerde politika eksenini daha halkçı bir çizgiye taşıma gereksinimi hissetmiştir. Diğer yandan yoğun kamuoyu baskısına karşılık ordunun demokratik siyasal yaşama müdahale etmemesi, demokrasinin ulaştığı olgunluk bakımından kayda değer bir gelişme olarak kabul edilebilir. Yargı kurumları ve yargı süreçleri ile ilgili tartışmaların hukukun üstünlüğü sorununun önemini ortaya koyması, sosyal devlet kavramının içeriği, milli egemenliğin sınırları, güçler ayrılığı, basın ve ifade özgürlüğü, seçim sistemindeki yüksek baraj uygulaması ve hazine yardımları gibi demokratik gelişmenin temel ayaklarını oluşturan konuların geniş bir toplumsal tabanda tartışılıyor olmasının demokratik ilkelerin yüzeysel değil derinlemesine bir değerlendirmeye tabi tutulmasına yol açtığı ileri sürülebilir.

Partinin izleyeceği yol ne olursa olsun demokratik rejim açısından olumsuzluklara olanak sağlayan sistemik etkenlerin ve ekonomik tercihlerin partiler üstü bir anlayışla gözden geçirilmesi bu tez açısından en önemli öneri olarak gösterilebilir. Neoliberal politikaların geniş halk kesimlerinin aleyhine işlediği UPF ve DB tarafından bile kabul edilmiş bir gerçeklik iken sorumlu ve kurumsal bir sosyal devlet anlayışının önemini inkâr etmek kolay değildir. Ayrıca partilerin topluma karşı daha duyarlı olmasını sağlamak amacıyla seçim sisteminin daha adil biçime getirilmesi için gerekli düzenlemelerle birlikte partilerin maddi olarak devlet kaynaklarına dayanmasının da belirli ölçülerde engellenmesi düşünülebilir. Başka bir deyişle, popülizm popülist liderlerin değil “halkın” ekonomik, siyasal ve sosyal olarak güçlenmesini sağladıkça demokrasi için bir tehdit değil fırsat haline gelebilir.

K A Y N A K Ç A

- 2010 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Tasarısı Karşı Oy Yazısı, CHP, 2009.
- 2547 Sayılı Yükseköğretim Kanunu Tasarısı ve Bilinmesi Gereken Gerçekler: Bilgi Notu, Milli Eğitim Bakanlığı, Ankara, 2004.
- 58. Hükümet Acil Eylem Planı, <http://ekutup.dpt.gov.tr/plan/aep.pdf>, 03.01.2003.
- ABEDI A., *Anti-Political Establishment Parties A Comparative Analysis*, Routledge, London, 2004.
- ABST K., RUMMENS S., "Populism versus Democracy", *Political Studies*, vol. 55, (2007), 405-424.
- AKDOĞAN Y., *Muhafazakar Demokrasi, Ak Parti*, Ankara, 2003.
- AKGÜL A., *AKP İntihara Gidiyor –Bizden Söylemesi 1 (2. basım)*, Bilge Karınca, İstanbul, 2007.
- AKGÜN B., *Türkiye’de Seçmen Davranışı, Partiler Sistemi ve Siyasal Güven (2. baskı)*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2007.
- AKILLI H., "Neoliberal Dönüşümün Etkisinde Tarımsal Sula(ma)", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, Memleket Yayınları, Ankara, Sayı: 10, (2009), 59-75.
- AKKERMAN T., "Populism and Democracy: Challenge or Pathology", *Acta Politica*, vol. 38, (2003), 147-159.
- AKTAN C. C., "Klasik Liberalizm, Neoliberalizm ve Libertaryanizm", *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 28, Sayı 1, (1995), 3-32.
- ALTHUSSER L., *İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları 3. Basım (çeviren: Alp Tümertekin)*, İthaki, İstanbul, 2008.

- ARAS B., BACIK G., "The Rise of Nationalist Action Party and Turkish Politics", *Nationalism and Ethnic Politics*, vol. 6, no. 4, (2000), 48-64.
- ARDITI B., "Populism, or Politics at the Edges of Democracy", *Contemporary Politics*, 9-1, (2003), 17-31.
- ARIN T., "Anayasal İktisat ve Refah Devleti: TİSK ve TÜSİAD'ın Asgari Devlet Raporlarının Eleştirisi", *Ekonomide Durum, Türkiye*, sayı 3-4, (1997), 41-106
- ATAAY F., KALFA C., "Neoliberalizmin Krizi ve AKP'nin Yükselişi", *Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm*, der. MÜTEVELLİOĞLU N., SÖNMEZ S., 301-333, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- ATAAY F., *Kamu Reformu İncelemeleri*, Ankara Tabip Odası, Ankara, 2005.
- ATAAY F., *Neoliberalizm ve Muhafazakar Demokrasi*, De Ki Basım Yayım, Ankara, 2008.
- ATAAY F., "Türkiye'de Neoliberalizm ve Parlamenter Siyasetin Krizi", *Praksis*, 5, (2002), 199-215.
- AYATA A. G., *CHP: Örgüt ve İdeoloji*, Gündoğan Yayınları, İstanbul, 1992.
- AYATA A. G., "The Republican People's Party", *Turkish Studies*, vol:3, no. 1, (2002), 102-121.
- BAYHAN F., *Recep Tayyip Erdoğan'ın Liderlik Şifreleri*, Pegasus, İstanbul, 2007.
- BAYRAMOĞLU S., *Yönetişim Zihniyeti: Türkiye'de Üst Kurullar ve Siyasal İktidarın Dönüşümü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.
- BETZ H. G., IMMERSFAL S., *The New Politics of the Right: Neopopulist Parties and Movements in Established Democracies*, MacMillan, Londra, 1998.
- BETZ H. G., *Radical Right Wing Populism in Western Europe*, Palgrave MacMillan, London, 1994
- BİLA H., *CHP 1919-1999*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.
- BORATAV K., *1980'li Yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm (2. baskı)*, İmge Kitabevi, Ankara, 2005.

- BORATAV K., "İktisat Tarihi (1981-1994)", Türkiye Tarihi Ansiklopedisi: Bugünkü Türkiye 1980-1995 (4. basım), der. TANÖR B., BORATAV K., AKŞİN S., 161-213, Cem Yayınevi, İstanbul, 2002.
- BORATAV K., İstanbul ve Anadolu'dan Sınıf Profilleri (2. Baskı), İmge Kitabevi, Ankara, 2004.
- BORATAV K., Türkiye İktisat Tarihi (11. baskı), İmge Kitabevi, Ankara, 2007.
- BORATAV K., "Türkiye'de Popülizm:1962-76 Dönemi Üzerine Notlar", Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi, cilt:46, sayı:1, (1983), 7-18.
- BOTTOM, K., "Populist Parties in Government: Prospects for Entry into the Cartel", ECPR Conference (18-21 September), Panel 24-2: Challenger Parties in Government: Populist Parties as Governing Parties, Marburg, 2003.
- BOZLAĞAN R., "Kamu Yönetimi Paradigmasında Değişim ve Özelleştirme Yaklaşımı", Çağdaş Kamu Yönetimi I, der. ACAR M., ÖZGÜR H., 277-303, Nobel Yayın-Dağıtım, Ankara, 2003.
- BÖLÜĞİRAY N., AKP Değişiyor mu?, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2004.
- BSB., 2008 Kavşağında Türkiye: Siyaset, İktisat, ve Toplum, Yordam, İstanbul, 2008.
- BUCHANAN J. M., Public Finance and Public Choice (3. basım), The MIT Press, Chicago, 2000.
- BUĞRA, A., "AKP Döneminde Sosyal Politika ve Vatandaşlık", Toplum ve Bilim, sayı:108, (2008), 143-166.
- BUĞRA, A., "Class, Culture, And State: An Analysis Of Interest Representation By Two Turkish Business Associations", International Journal of Middle East Studies, vol.: 30, no.: 4, (1998), 521-539
- CANOVAN M., "Populism for the Political Theorists", Journal of Political Ideologies, 9 (3), (2004), 241-252
- CANOVAN M., Populism, Junction, Londra, 1981.

- CANOVAN M., "The People, the Masses, and the Mobilization of Power: Paradox of Hannah Arendts Populism", *Social Research*, vol. 9, no. 2, (2002), 403-422.
- CANOVAN M., "Trust the People: Populism and the Two Faces of Democracy", *Political Studies*, XLVII, (1999), 2-16.
- CARTY R. K., "Parties as Franchise Systems: The Stratarchical Organisational Imperative", *Party Politics*, 10, (1), (2004), 5-24.
- CİZRE Ü., "From Ruler to Pariah: The Life and Times of the True Path Party", *Turkish Studies*, vol:3, no.: 1, (2002), 82-101.
- COŞAR S., ÖZMAN A., "Centre-Right Politics in Turkey After the November 2002 General Election: Neo-Liberalism with a Muslim Face", *Contemporary Politics*, Vol.10, No.1, (2004), 57-74..
- ÇAM E., *Siyaset Bilimine Giriş* (4. basım), Der Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÇARKOĞLU A., "The Geography of the April 1999 Turkish Elections", *Turkish Studies*, vol. 1, no. 1, (2000), 149-171.
- DAVER B., *Siyaset Bilimi* (4. Baskı), Kalite Matbaası, Ankara, 1976.
- DEMERS J. et. al (der.), *Miraculous Metamorphoses: The Neoliberalization of Latin American Populism*, Zed Books, Londra, New York, 2001.
- DIX R., *Populism: "Authoritarian and Democratic"*, *Latin American Research Review*, vol. 20, no.: 2, (1985), 29-52.
- DİLEM K., "Köylerin Altyapı Hizmetlerinin Görülmesi Sorunu KÖYDES", *Memleket Mevzuat Aylık Yerel Yönetim Dergisi*, Cilt: 4, Sayı. 47, Memleket Yayınları, (2009), 3-12.
- DUVERGER M., *Siyasal Partiler* (çevr. Ergun Özbudun, 4. Basım), Bilgi Yayınevi, Ankara, 1993.
- EKER A., *Kamu Maliyesi*, Anadolu Matbaacılık, İzmir, 1997.
- FESTENSTEIN M., KENNY M., *Political Ideologies*, Oxford University Press, Londra, 2005..

- FIRAT D. M., Uluslararası Muhafazakarlık ve Demokrasi Sempozyumu Konuşması, UMDS Bildiriler Kitabı, 19-22, Ak Parti, Ankara, 2003.
- FIRAT M., "Kıbrıs Politikası", AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu, der. UZGEL İ., DURU B., 439-455, Phoenix, Ankara, 2009.
- FRIEDMAN M. J., FRIEDMAN R., "The Tyranny of Controls", Political Thought, der. ROSEN M., WOLFF J., 218-222, Oxford University Press, 1999.
- FRIEDMAN M. J., Kapitalizm ve Özgürlük (çeviren: Doğan Erberk, Nilgün Himmetoğlu), Plato, İstanbul, 2008.
- GELLNER E., IONESCU G.(der.), Populism: Its Meanings and National Characteristics, Weidenfeld and Nicolson, London, 1969
- GENÇKAYA Ö. F., "Devletleşen Partiler – Türkiye’de Siyasi Partilerin Gelir Kaynakları, 1983-1998", ANSAV, Ankara. <http://www.bilkent.edu.tr/~genckaya/DEVPAR.htm>, (2002), erişim tarihi: 25.09.2007.
- GERMANI G., Authoritarianism, Fascism, and National Populism, Transaction Books, New Brunswick, New Jersey, 1978.
- GÖZE A., Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Basım Dağıtım, Ankara, 2005.
- GRAY M., CAUL M., "Declining Voter Turnout in Advanced Industrial Democracies, 1950 to 1997", Comparative Political Studies, Vol. 33, No. 9, (2000), 1091-1122.
- GÜÇLÜ S., BİLEN M., "1980 Sonrası Dönemde Gelir Dağılımında Meydana Gelen Değişmeler", Yeni Türkiye Dergisi, Sayı: 6, (1995), ss.160-171.
- GÜLALP H., Gelişme Stratejileri ve Gelişme İdeolojileri (2. baskı), Yurt Yayınları, Ankara, 1987.
- GÜLALP H., Kapitalizm Sınıflar ve Devlet, Belge Yayınları, İstanbul, 1993.
- GÜLALP H., "Popülizm Kavramı Üzerine", Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi, cilt:48, sayı:3, (1984), 86-91.
- GÜLALP H.; "Popülizm İyi Bir şey midir, Yoksa Kötü mü", Birikim, cilt:3, sayı:155, (2002), 20-22.

- GÜLER B. A., Devlette Reform Yazıları Dünyada ve Türkiye’de Ekonomik Liberalizasyondan Siyasi-İdari Liberalizasyona, Paragraf Yayınevi, Ankara, 2005.
- HALE, W., "Christian Democracy and the AKP: Parallels and Contrast", Turkish Studies, Vol.6, No.2, (2005), 293-310..
- HARVEY D., Brief History of Neoliberalism, Oxford University Press, London, 2007.
- HAYEK F. A. The Constitution of Liberty, The University of Chicago Press, Chicago, 1978.
- HAYWARD J., "The Populist Challenge to Elitist Democracy in Europe, Elitism, Populism and European Politics", der. HAYWARD J., 10-32, Clarendon Press, Oxford, 1996.
- HEIDAR K., SAGLIE J., "A decline of linkage? Intra-party participation in Norway, 1991–2000", European Journal of Political Research, 42, (2003).
- HEYWOOD. A., Siyasi İdeolojiler, Adres Yayınları, Ankara, 2007.
- İNSEL A., "The AKP and Normalizing Democracy in Turkey", The South Atlantic Quarterly, Vol.102, No.2/3, (2003), 293-308.
- JUNG W., MARSHALL P., "Inflation and Economic Growth: Some International Evidence on Structuralist and Distortionist Positions: Note", Journal of Money, Credit Banking, Vol.18, No.2, (1986), 227-232.
- KARACAN N., "Türkiye’de Popülizm:1962-76 Üstüne Bir Not", Yapıt Toplumsal Araştırmalar Dergisi, cilt:47, sayı:2, (1984), 83-87.
- KATZ R. S., MAIR P., "Changing Models of Party Organization and Party Democracy: The Emergence of the Cartel Party", Party Politics, vol:1, no:1, (1995), 5-28.
- KAY B. H., "Fujipopulism and the Liberal State in Peru, 1990-1995", Journal of Interamerican Studies and World Affairs, Vol. 38, No. 4., (Winter, 1996), 55-98.
- KEPENEK Y., 12 Eylül’ün Ekonomi Politikği ve Sosyal Demokrasi, V Yayınları, Ankara, 1987.
- KEYDER Ç., Türkiye’de Devlet ve Sınıflar (8. baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2003.
- KEYMAN, E. F., KOYUNCU B., "AKP, MÜSİAD, Ekonomik Kalkınma ve Modernite", Düşünen Siyaset, sayı:19, (2004), 125-145.

- KITCHING G., *Development and Underdevelopment in Historical Perspective Populism, Nationalism and Industrialization*, Methuen, Londra, 1982
- KOÇ Y., *Türkiye İşçi Sınıfı ve Sendikacılık Hareketi Tarihi (genişletilmiş 2. basım)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2003.
- KONGAR E., *21. Yüzyılda Türkiye 2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı (7. basım)*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1998.
- KÖSE H., BAHÇE S., "Hayırsever Devletin Yükselişi: AKP Yönetiminde Gelir Dağılımı ve Yoksulluk", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, der. UZGEL İ., DURU B., 492-508, Phoenix, Ankara, 2009.
- LACLAU E., *Politics and Ideology in Marxist Theory: Capitalism, Fascism Populism*, Verso, Londra, 1977.
- LACLAU, E., *Emancipation(s)*, Verso, Londra, 2007.
- LACLAU, E., *On Populist Reason*, Verso, London, New York, 2005.
- LAÇİNER Ö., "DP, ANAP ve sonunda AKP", *Birikim*, sayı: 163-164, (2002), 11-20.
- LAWSON K., POGUNTKE T., "How Political Parties Respond?", *How Political Parties Respond: Interest Aggregation Revisited*, der. LAWSON K., POGUNTKE T., 1-14, Routledge, 2004.
- LIPSET S. M., CLARK T. N., REMPEL M., "The Declining Political Significance of Social Class", *International Sociology*, vol: 8, no: 3, (1993), 293-316.
- MACRAE D. (1969); "Populism as an Ideology", *Populism: Its Meanings and National Characteristics*, der. GELLNER E., IONESCU G., 153-165, Weidenfeld and Nicolson, London, 1969.
- MAIR P., van BIEZEN I., "Party Membership in Twenty European Democracies 1980-2000", *Party Politics*, vol:7, no:1, (2001), 5-21.
- MARX K., ENGELS F., "German Ideology", *Political Ideologies*, der. FESTENSTEIN M., KENNY M., 13-17, Oxford University Press, Londra, 2005.

- MECHAM R. Q., "From the Ashes of Virtue, a promise of light: the Transformation of Political Islam in Turkey", *Third World Quarterly*, Vol.25, No.2, (2004), 339-358.
- MÉNY Y., SUREL Y., *Democracies and The Populist Challenge*, Palgrave, New York, 2002.
- MEYER J. H., "Politics as Usual: Ciller, Refah, and Susurluk: Turkey's Troubled Democracy", *East European Quarterly*, XXXII, no. 4, (1999), 489-502.
- MINOGUE K., "Populism as a Political Movement", *Populism: Its Meanings and National Characteristics*, der. GELLNER E., IONESCU G., 197-211, Weidenfeld and Nicolson, London, 1969.
- MOUFFE C., *The Democratic Paradox*, Verso, London, 2000.
- MUDDE C., "The Populist Zeitgeist", *Government and Opposition*, vol. 39, say.: 4, (2004), 541-563.
- MUTLU, Abdullah; *Kurumsallaşmış Demokrasilerdeki Siyasi Partiler Sistemi ile Ülkemizdeki Siyasi Partiler Sisteminin Karşılaştırmalı Değerlendirmesi ve Özgün Model Arayışları (Uzmanlık Tezi)*, T.C. İç İşleri Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, http://www.icisleri.gov.tr/_Icisleri/WPX/apktez1.doc#_Toc101878048, (2005), erişim: 07.09.2007..
- MÜTEVELLİOĞLU N., IŞIK S., "Türkiye Emek Piyasasında Neoliberal Dönüşüm", der. MÜTEVELLİOĞLU N., SÖNMEZ S., 159-204, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.
- MYLES J., QUADAGNO J., "Political Theories of the Welfare State", *Social Service Review*, vlm.: 76, no.1, (2002), 34-57.
- NAS T., PERRY M., "Turkish Inflation and Real Output Growth, 1963-2000", *Russian & East European Finance and Trade*, Vol.37, No.6, (2001), 31-46.
- ORAL N., *Türkiye Tarımında Kapitalizm ve Sınıflar*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Tarım Politikaları Yayın Dizisi, no:6, Ankara, 2006.
- OSBORNE D., GAEBLER T., *Reinventing Government*, Plume, New York, 1993.
- OYAN O., "Kamu Maliyesi ve Politika", *Türkiye Ekonomisi: Sektörel Analiz*, der. ŞAHİNÖZ A., 413-432, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.

- ÖNDER İ., *AKP Karanlığında Ekonomi, Siyaset, Dış Politika ve Eğitim Türkiye Nereye Götürülüyor*, NK Yayınları, İstanbul, 2004.
- ÖNİŞ Z., "Neoliberal Globalization and the Democracy Paradox: The Turkish General Elections of 1999", *Journal of International Affairs*, Vol.54, No.1, (2000), 283-306.
- ÖNİŞ Z., "Turgut Ozal and his Economic Legacy: Turkish Neo-Liberalism in Critical Perspective", *Middle Eastern Studies*, Vol.40, No.4, (2004), 113 – 134.
- ÖZEL İ., "Beyond the Orthodox Paradox: The Breakup of State- Business Coalitions in 1980's Turkey", *Journal of International Affairs*, Vol.57, No.1, (2003), pp.97-112..
- ÖZTEKİN A., "Devletin Asli ve Sürekli Görevleri (Temel Kamu Hizmetleri) ve Özellikleri", *Türk İdare Dergisi*, Sayı 455, (2007b), 1-11.
- ÖZTEKİN, A., *Siyaset Bilimine Giriş (5. baskı)*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007a.
- ÖZTEKİN, A., *Yönetim Bilimi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2005.
- PAMUK M., *Yasaklı Umut Recep Tayyip Erdoğan (3. baskı)*, Birey Yayıncılık, İstanbul, 2001.
- PUTNAM R., *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*, Simon & Schuster, New York, 2000.
- ROBERTS K., "Neoliberalism and the Transformation of Populism in Latin America", *World Politics*, vol. 48, no:1, (1995), 82-116
- RUBIN M., "Green Money, Islamist Politics in Turkey", *Middle East Quarterly*, (2005), 13-23.
- SAĞIR M. Ö., KARKIN N., "Demokrasinin Güncel Sorunları ve Demokratik Paradokslar", *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, Sayı 10, (2005), 1-25.
- SAKALLIOĞLU, Ü. C., YELDAN, E., "Politics, Society and Financial Liberalization: Turkey in the 1990's", *Development and Change*, Vol.31, (2000), 481-508.
- SANCAR S. Ü., *İdeolojinin Serüveni*, İmge Kitabevi, Ankara, 1997.
- SAVAŞ V., *Atatürk'ün Kemiklerini Sızlatan Parti CHP (2. basım)*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2003.

- SCHETKATT R., "Privatization and Corruption in Transition Economies", *Journal Of International Affairs*, vlm.: 50, no.2, (2001), 419-458.
- SONTAG D., "The Erdogan Experiment", *The New York Times*, May 11, 2003.
- SUNAR İ., "Demokrat Parti ve Popülizm", *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, 2076-2086, 1985.
- SWANK D., BETZ G., "Globalization, the Welfare State and Right Wing Populism in Western Europe", *Socio-economic Review*, vol. 1, (2003), 215-245.
- SZUSTERMAN C., "Carlos Saul Menem: Variations On The Theme Of Populism", *Bulletin of Latin American Research*, vol.: 19, (2000), 193-206.
- ŞENEL A., *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1996.
- TAGGART P., *Populism*, Open University Press, Buckingham, Philedephia, 2000.
- TAGGART P., *The New Populism and the New Politics: New Protest Parties in Sweden in a Comparative Perspective*, MacMillan, London, 1996.
- TAGUIEFF P., "Political Science Confronts Populism: From a Conceptual Mirage to a Real Problem", *Telos*, 103, (1995), 9-43.
- TAN, T., "Kamu Hizmeti, Özelleştirme ve Bürokrasinin Azaltılması Üzerine", *Türk İdare Dergisi*, Sayı 368, (1988), 73-90.
- TAŞKIN Y., "Türkiyede Sınıfsal Yeniden Yapılanma AKP ve Muhafazakar Popülizm", *Birikim Dergisi*, Cilt: 4, Sayı:204, (2004), 16-25.
- TEPE S., "Turkey's AKP: A Model Muslim-Democratic Party?", *Journal of Democracy*, Vol.16, No.3, (2005), 69-82.
- TOPRAK B., "Islam and Democracy in Turkey", *Turkish Studies*, vol. 6, no. 2, (2005), 167-186.
- TOSUN T., *Türk Parti Sisteminde Merkez Sağ ve Merkez Solda Parçalanma*, Boyut Kitapları, İstanbul, 1999.
- TURAN A. E., *Türkiye'de Seçmen Davranışı: Önceki Kırılmalar ve 2002 Seçimi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

- TURAN İ., Siyasal Sistem ve Siyasal Davranış, Der Yayınları, İstanbul, 1976.
- TÜRKÖNE M., Siyaset (der.) (5.basım), Lotus Yayınevi, Ankara, 2006.
- URBINATI N., "Democracy and Populism", *Constellations*, 5-1, (1998), 110-124.
- UZELTÜRK S. T. Türk Anayasa Mahkemesi Kararlarında Seçim Sistemleri, Anayasa Yargısı, sayı 23, (2006), 237-278.
- UZGEL B., "Dış Politikada AKP: Stratejik Konumdan Stratejik Modele", *AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu*, der. UZGEL İ., DURU B., 357-380, Phoenix, Ankara, 2009.
- VERGİN N., Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar (2. basım), Bağlam Yayıncılık, İstanbul, 2003.
- WATERBURY J., "Export-Led Growth and the Center- Right Coalition in Turkey", *Comparative Politics*, Vol.24, No.2, (1992), 127-145.
- WEYLAND K., "Neoliberalism and Democracy in Latin America: A Mixed Record", *Latin American Politics and Society*, 46:1, (2004), 135-157.
- WEYLAND K., "Neoliberalism and Neopopulism in Latin America:Unexpected Affinities", *Studies in Comparative International Development*, vol. 31, no:3, (1996), 3-31
- WEYLAND K., "Swallowing The Bitter Pill: Sources Of Popular Support For Neoliberal Reform in Latin America", *Comparative Political Studies*, Vol. 31 No. 5, (1998), 539–568.
- WILES P., "A Syndrome, Not a Doctrine: Some Elementary Theses on Populism", *Populism: Its Meanings and National Characteristics*, der. GELLNER E., IONESCU G., 166-179, Weidenfeld and Nicolson, London, 1969.
- WOLINETZ, Steven B., "Beyond the Catch-All Party:Approaches to the Study of Parties and Party Organization in Contemporary Democracies, *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*", der. GUNTHER R., MONTERO J. R., LINZ J.J., 136-165, Oxford University Press, Londra, 2002.
- YALMAN G. L., "Popülizm, Bürokratik Otoriter Devlet ve Türkiye", 11. Tez Kitap Dizisi (2. baskı), sayı 1, (1986), 16-69

YAVUZ H., "Political Islam and the Welfare (Refah) Party in Turkey", Comparative Politics, Vol.30, No.1, (1997), 63-82.

YAVUZ H., "Search for a New Social Contract in Turkey: Fethullah Gülen, the Virtue Party and the Kurds", SAIS Review, Vol.19, No.1, (1999), 114-143.

YAVUZ H., "Turkey's Fault Lines and the Crisis of Kemalism", Current History, (2000), 33-38.

YELDAN E., "Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi olarak Türkiye Örneği", der. MÜTEVELLİOĞLU N., SÖNMEZ S., 129-158, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2009.

YELDAN E., Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi Bölüşüm, Birikim ve Büyüme (13. Baskı), İletişim Yayınları, Ankara, 2008.

YILDIRIM D., "AKP ve Neoliberal Popülizm", AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu, der. UZGEL İ., DURU B., 66-107, Phoenix, Ankara, 2009.

YÜKSEL N., Siyasetin Kamusal Finansmanı : Siyasal Partilere Devlet Yardımı, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı Yayını, Ankara, 2007.

ZAKARIA F., Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Dünyada İliberal Demokrasi (çevirenler: Meral Öztörak Sağır, Serkan Akıllı), Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2007.

Parti Tüzükleri

AK Parti Tüzüğü, <http://www.AKParti.org.tr/tuzuk.asp?dizin=0&hangisi=0>, erişim: 01.09.2007

Anavatan Partisi Tüzüğü, <http://www.anap.org.tr/sub.asp?id=82>, 01.09.2007

Bağımsız Cumhuriyet Partisi Tüzüğü, <http://www.bcp.org.tr/syf.php?sid=13>,
<http://www.bcp.org.tr/syf.php?sid=19>, erişim: 01.09.2007

Cumhuriyet Halk Partisi Tüzüğü,
http://www.chp.org.tr/index.php?module=chpmain&page=list_party_info&pid=147,
erişim: 01.09.2007

Demokrat Parti Tüzüğü, <http://www.dyp.org.tr/DPtuzuk.asp>, erişim: 01.09.2007

Demokratik Toplum Partisi Tüzüğü, <http://www.dtpgm.org.tr/tuzuk.pdf>, erişim: 01.09.2007

Genç Parti Tüzüğü, <http://www.habergenc.com/>, erişim: 01.09.2007

İşçi Partisi Tüzüğü, <http://www.ip.org.tr/lib/pages/detay.asp?goster=tbelgeler&belgetur=1>,
erişim: 01.09.2007

Liberal Demokrat Parti Tüzüğü, <http://www.ldp.org.tr/LDP.asp?level1=tuzuk>, erişim:
01.09.2007

Milliyetçi Hareket Partisi Tüzüğü, <http://www.mhp.org.tr/tuzuk/tuzuk0.php>, erişim:
01.09.2007

Özgürlük ve Dayanışma Partisi Tüzüğü, <http://www.odp.org.tr/genel/tuzuk.php>, erişim:
01.09.2007

Saadet Partisi Tüzüğü, <http://www.sp.org.tr/sayfa.asp?id=16>, erişim: 01.09.2007

İnternet Kaynakları

www.aa.com.tr

www.anayasa.gov.tr

www.byegm.gov.tr

www.danistay.gov.tr

www.hazine.gov.tr

www.hurriyet.com.tr

www.imf.org

www.milliyet.com.tr

www.oecd.org

www.radikal.com.tr

www.tbmm.gov.tr

www.tcmb.gov.tr

www.tuik.gov.tr

www.worldbank.org

www.yargitay.gov.tr

E K L E R

Ek Çizelge 1: “Popülizm” Kod Kaydı

Text	Segment
2001_11_20	Eğer bu bir çelişki değilse, iç kamuoyuna yönelik bir popülizmdir.
2001_11_20	Bunun adı, eğer popülizm değilse, ucuz politikadır.
2002_02_27	Bu noktada ANAP da kolaycılık yapmaktadır ve popülist bir politika uygulamaktadır.
2002_03_27	Bunu; yeri ve zamanı gelmiş, gündeme denk düşen, popülist siyasi bir söylem olarak ifade etmedim.
2002_04_29	Üstelik tabi bunlar yapılırken bol keseden atılmamış, popülizme sapılmamış, bütçe disiplini muhafaza edilmiştir.
2002_06_05	Bu söylediklerim ne hamasettir, ne de popülizmdir.
2002_06_05	Kaldı ki bizim ne hamasete ne de popülizme ihtiyacımız da yoktur.
2002_06_05	Öyleyse hamaset ve popülizm zamanı gelmiştir diye düşünmüş olabilir Sayın Bahçeli.
2002_06_05	99 seçimlerinden önce olduğu gibi o zaman popülizm adına verdikleri hangi sözü yerine getirdiler.
2002_06_05	Kaldı ki; yeni bir bin yıla girdiğimiz bu sırada halkımızın hala hamasete ve popülizme prim vereceğini varsaymak halka saygısızlıktır.
2002_06_12	Bu söylediklerim ne hamasettir, ne de popülizmdir.
2002_06_12	Kaldı ki bizim ne hamasete ne de popülizme ihtiyacımız da yoktur.
2002_06_12	Öyleyse hamaset ve popülizm zamanı gelmiştir diye düşünmüş olabilir Sayın Bahçeli.
2002_06_12	99 seçimlerinden önce olduğu gibi o zaman popülizm adına verdikleri hangi sözü yerine getirdiler.
2002_06_12	Kaldı ki; yeni bir bin yıla girdiğimiz bu sırada halkımızın hala hamasete ve popülizme prim vereceğini varsaymak halka saygısızlıktır.
2002_06_19	diye popülist bir yaklaşım sergileyebiliriz.
2002_06_19	Yani desteklenen ürünü üreten her çiftçi, bir oy olarak görülmüş ve bu popülist tutum yıllarca gelip geçen bütün iktidarlar tarafından kullanılmıştır.
2002_10_01	Popülist, çıkarıcı, kasaba politikalarına sığmayacaktır.
2003_01_07	Bizler zaten hiçbir zaman popülist söylemde bulunarak halkımıza boş vaatte bulunmadık ve her şeyi bir anda çözeceğimizi söylemedik.
2003_01_07	Biz, popülist politikalarla değil ülkemizin imkanlarıyla Türkiye'ye hizmet üreteceğiz.
2003_02_18	Bu noktada popülizm şüphesiz en tehlikeli unsurudur.
2003_02_18	Kuşkusuz hiçbirimiz popülizme teslim olmayacağız.
2003_03_11	Cumhuriyet Hükümeti; seçim atmosferine girildikten sonra yapılması gereken kamu mallarına ilişkin kimi zamların yapılmaması, kimi ödemelerin tehir edilmesine rağmen, Halkın bizden beklentilerinin çok yüksek boyutlara ulaşmış olmasına rağmen, dirayetli ve ne yapacağını bilen, sorumlu bir tutum takınarak popülist uygulamaların hiç birine itibar etmemiştir.
2003_04_01	Bunu popülizmle karıştıranlar olabilir.
2003_04_01	Halkın dertlerine öncelik vermeyi, halkın ıstırabını yüreğinde hissederek ülke yönetmeyi popülist politika olarak niteleyerek hor görenler de olabilir.
2003_04_01	Ancak halkımız gibi AK Parti de popülizmle iyi yönetim arasındaki ayrımı çok iyi bilmektedir.
2003_07_29	Üstelik de 364 milletvekiline sahip olan bir partinin popülizme meydan okuyuşunun en önemli adımıydı bu.
2003_12_16	Biliniz ki bunlar tamamen popülist yaklaşımlardır.
2003_12_16	Ve bunun sözünü verirken de bizler popülist bir yaklaşım sergilemedik.

2004_01_20	Yaklaşan seçimler dolayısıyla haksız popülizm ithamlarına maruz kalıyoruz.
2004_01_20	Biz asla popülizme tenezül etmeyeceğiz.
2004_01_20	Türkiye'de olması gereken, yapılması gereken; ülkemizin, milletimizin çıkarına attığımız adımları yapılacak seçimler için bir popülizm olarak takdim etme gayreti içine girenler 28 Mart'ta da milletimizden en büyük dersi alacaklardır.
2004_01_20	Bunun arkasından birileri çıkıp bunun bir popülizm olduğunu ifade etme cüretini göstermişlerdir.
2004_01_20	Eğer popülizm diyorlarsa, o zaman bazı işçi temsilcisi olan kesime hitap ediyorum, lütfen adil olun diyorum.
2004_01_20	Çünkü, bak birileri de diyor ki çok fazla verildi, bak burada popülizm var.
2004_01_20	Bunların popülizmle hiçbir alakası yakından, uzaktan yoktur.
2004_01_20	Ak Parti'nin popülizme, seçim için ulufe dağıtmaya, oy toplamak için ekonomik dengeleri sarsmaya zerre kadar ihtiyacı olmayacaktır.
2004_10_19	Vitrini düzeltelim, göstermelik işler yapalım, başarıların üzerine yan gelip yatalım, işi popülizmle götürelim anlayışından özenle uzak durduk.
2005_03_16	Biz, popülist siyaseti rafa kaldırma iddiasındayız.
2005_05_18	Değerli milletvekili arkadaşlarım, Bundan böyle tarım politikalarını belirlerken ve uygularken popülist yaklaşımlarda bulunmak, adeta siyasi menfaatleri memleket menfaatlerinin önüne koyarak hareket etme lüksümüz yoktur.
2005_10_04	Türkiye'nin medeniyet yolculuğunda bizim tek bir davamız, tek bir rüyamız, tek bir idealimiz var: Türkiye'yi büyütmek... Bu yolda hiçbir zaman konjonktüre, karamsarlığa, ucuz popülizme teslim olmadık, olmayacağız.
2005_11_08	Ya korktular, popülist hesaplar yaptılar, işlerine gelmedi; ya da vizyonları, becerileri buna yetmedi.
2006_01_31	Hükümetimizin politikalarında popülizm bekleyenler varsa hiç böyle bir yanlış içine düşmesinler, taviz ya da rehavet bekleyenler varsa, açık söylüyorum boşuna beklerler.
2006_04_11	Popülizmden uzak, ülkemiz gerçeklerine uygun bir reform hazırladık.
2006_04_11	Popülist davranarak bu reformun geciktirilmesi halinde, ülkemiz ekonomisi, devlet-toplum ilişkileri büyük yaralar alacaktır.
2006_04_18	Bunun içinde yeri gelmiştir çoğu zaman adı popülizm olan çok ucuz politikalar uygulamışlardır.
2006_04_25	Milletimize karşı dürüst olmaya, ahlaklı olmaya, sözünün eri olmaya azami dikkati gösterdik, Türkiye'nin geleceğine ihanet anlamına gelecek her türlü popülizmden özenle kaçınmaya gayret ettik.
2006_05_16	Biz popülizme, gevsemeye, rehavete 3.
2006_05_16	Bizim gündemimizde ne seçim var, ne popülizm var, ne de bizim lügatimizde seçim ekonomisi diye bir kavram var.
2006_05_24	Kimse rehavet beklemesin, kimse bizden gevşeme beklemesin, hiç kimse popülizm beklemesin, hele seçim ekonomisini hiç kimse aklından bile geçirmesin.
2008_03_04	Bu vaatler uzun yıllar boyunca popülist siyasetin geçer akçesi kabul edilmedi mi?
2008_03_04	Biz siyaseten aleyhimize de olsa popülizmi reddediyor ve milletimize cesaretle "Daha iyi, daha hızlı, daha yaygın hizmetin yolu ve bu vasfı kazandırmak istiyoruz.
2008_03_04	Bir kere daha buradan ifade ediyorum ki AK PARTİ hükümetlerinin popülizmle işi yoktur, olmayacaktır.
2008_03_04	Popülizme zerre kadar prim vermiyoruz, hizmeti esas alıyoruz.
2008_03_11	Sosyal Güvenlik meselesi tıpkı ulusal güvenlik gibi popülizme feda edilemez.
2008_03_11	Bunun sorumlusu işte 1969 sonrasında sorumsuz, kaygısız, düşüncesiz, o popülist uygulamalardır.
2008_03_11	O ucuz popülist siyasetin aktörlerinin kimler olduğunu ben size açıklamayacağım, sizler onları çok iyi biliyorsunuz.
2008_03_11	Geleceği ucuz popülizmle değil ancak ve ancak rasyonel hesaplarla öngörebilir, bir şekilde planlayabiliriz.
2008_03_11	Bir çok meselede olduğu gibi çözümsüzlüğü çözüm gibi gösterenler ucuz popülizme teşebbüs etmesinler.
2008_11_11	Enkaz edebiyatı yapmadığımız gibi, popülizm yaparak, pembe tablolar çizerek, ulaşılamayacak hedefler göstererek halkımızı yanlış bilgilendirme yoluna da asla tevessül etmedik.
2009_01_13	Ne statükonun esiri olacağız, ne de popülizm yapacağız dedik, yol boyunca bu tutum içinde başımız dik olarak yürüyüşümüzü sürdürdük.
2009_01_27	Seçime endeksli politikalar izlemiyoruz, popülizme tevessül etmiyoruz, seçimden seçime milletimizi hatırlamıyoruz.
2009_01_27	Çok şükür hiçbir zaman seçim için, hiçbir zaman bu noktadaki popülist yaklaşımlar içerisinde halkımızın karşısında olmadık, Türkiye'yi geriletecek, dengeleri bozacak, milletimize uzun vadede kaybettirecek bir adım atmadık ve bundan sonra da atmayaacağız.

2009_01_27	Böyle bir derdi olmayan, popülizmden, boş vaadden, kuru sıkı atmaktan başka yol bulamayanlar da var bu ülkede.
2009_02_03	Bunun adı tamamiyle bir popülizm olur.
2009_02_10	Üstelik, Türkiye’de o dönemlerde artık yerleşik hale gelmiş popülist siyaset neticesinde her seçim, ekonomik dengelerin, siyasi dengelerin, sosyal dengelerin tamiri zor biçimde bozulmasını da beraberinde getiriyordu.
2009_02_10	Seçim öncesinde bütün planlar, programlar, tedbirler askıya alınıyor, bütün musluklar açılıyor, popülist harcamalar yapılıyor; seçim sonrasında da bunları telafi etmek için atılan adımlarla fatura yine kime kesiliyor, halkımıza kesiliyordu.
2009_02_10	Hiçbir popülist söyleme ve eyleme tevessül etmiyor.

Ek Çizelge 2: “Halkın Değerleri” Kod Kaydı

Halkın Değerleri	Text	Segment
	2001_11_20	Zaten bu millet, bu ülkenin insanları, ülkeleri ve vatanları için, her zaman “ seve seve “ fedakar davrandı.
	2001_12_12	Allah’tan halkımız o engin dayanışma ve yardımlaşma duygusunu henüz kaybetmemiş.
	2001_12_12	Halkın girişimci ruhuna, çalışkanlığına, sağduyusuna, dayanışma ve yardımlaşma ruhuna tam anlamıyla inanıyoruz.
	2001_12_26	AK PARTİ milletimizin sahip olduğu yüksek yerli değerleri en iyi şekilde temsil eden bir partidir.
	2001_12_26	Bir kez daha vurgulamak istiyorum ki bu şekliyle Partimiz, milletimizi millet yapan değerlerin derinliğinden güç alarak geleceğin teminatı olduğu gibi, aynı zamanda da kararlı bir denge unsurudur.
	2001_12_26	Yine bu beyandan anlaşılabilir bir şey var ki; kimse Sayın Başbakan’a doğruları söylemiyor, kimse Sayın Başbakan’ı üzmemek istemiyor herhalde...Doğrudur; bizim geleceğimizde büyüklerimizi üzmemek vardır; ama öbür tarafta halkın soluğu kesilmektedir.
	2001_12_26	· Bu büyük bir devlet geleneğine sahip olmamızdan, · Aile kurumuna çok önem vermemizden, · Ve geleneksel dayanışma mekanizmalarını hala ayakta tutabiliyoruz.
	2001_12_26	Kimi yorumlarımızın ve siyasilerimizin de değindiği gibi; tarih içinden imkileyerek bu güne getirdiğimiz kimi değerler var ki; (iyi ki hala var bu değerlerimiz.) halkımızın bir yerde daha sağduyulu davranmasına vesile oluyor bunlar... Ancak bu noktada, içine düşülen bir çelişkiye işaret etmez isek biz de buna ortak oluruz.
	2001_12_26	Geleneğimiz içinden bugünlere uzanan bir değerdir, milletin mutluluğu ve adil bir hayat sürme hakkı için devletin vazgeçilmezliği inancı ve devlete saygı duygusu.
	2002_01_03	Bütün tarihi yürüyüşü boyunca, hem kendi değerlerini korumayı başarmış, hem de evrensel ufkunu sürekli geliştirmiş olan aziz milletimiz, tarihin bu anında da, dünyanın saygın bir üyesi olarak geleceğe yürüme konusundaki azminden hiçbir şey kaybetmemiştir...
	2002_04_24	Ordumuzun tüm fertlerinin, içinde buldukları mukaddes ocağın gelenekleri doğrultusunda görev yaparak, bu millet için ne büyük değer olduklarını biliyoruz ve bizi tanyanlar bu konudaki içten hislerimizin tanığıdır.
	2002_05_29	Allah’tan Türk toplumunun geleneksel olarak devlete bağlılığı, yardımlaşma duygusu ve moral değerleri nedeniyle bu durum; bir faciaya, topyekun bir kargaşaya ve kaosa dönüşmemiştir.
	2002_06_19	Fakat baktık ki bazıları yada birileri teknik direktöründen futbolcusuna varıncaya dek giyim tarzından, konuşma biçimine kadar bu milletin ahlak değerlerine uymayacak derecede eleştiriye tabi tutuyor.
	2002_12_03	Hep söylediğim gibi, geldiğimiz yeri, yaşadığımız değerleri ve halkın içinde olduğu durumu hiçbir zaman unutmuyacağız.
	2003_04_01	Ve iş adamlarımız, sanayicilerimiz, sendikalarımız, kooperatiflerimiz, velhasıl toplumun örgütlü-örgütsüz bütün kesimleri milli bir seferberlik çağrısında bulunmakta ve “biz fedakarlığa hazırız, yeter ki ülkemiz, elini ayağını bağlayan bu borç prangalarından kurtulsun” demektedirler.
	2003_04_01	Çığ gibi büyüyen bu kolektif suçur, halkımızın, devletin güçlü görme, devletin sıkıntısına ortak olma duygusunu çok iyi yansıttığı gibi, bu prangaların oluşmasında zerre kadar suçlu olmayan hükümetimiz gösterdiği güvenin de hangi boyutlara vardığını açık ve net olarak ortaya sermektedir.
	2003_04_15	Evet, kötümserliğe teslim olmayacağız ve milletimizin dinamizmini hakkıyla temsil etmeye devam edeceğiz.
	2003_05_06	Bununla bir şeyi ifade etmek istiyorum: Biz ulusal birliğimizi güçlendirecek ve bu tür yaraları süratle sarabilecek bir millî duyarlılığa sahip milletiz.
	2003_11_11	Bu sebeplerdir ki, söylediğimiz her sözde, yaptığımız her icraatta, yürüttüğümüz her hizmette temel ölçümüz milletimizi millet yapan temel değerler olmuştur ve olacaktır.
	2003_12_09	Bu hakkaniyet milletimizin mayasında olan bir hakkaniyettir ve siyasi tarihimiz bu hakkaniyetin sayısız tezahürünü kayda geçirmiştir.
	2004_01_06	Milletimiz kendi potansiyeline, gücüne ve değerlerine dayanıp güvendiği sürece önüne çıkan bütün engelleri aşacak, tarih bütün detaylarına varıncaya kadar hangi badireleri yazarsa yazsın, Türkiye devleti ve milletiyle bir bütün olarak sayfalardaki şanlı yerini almaya devam edecektir.
	2004_01_06	Bu bir yıllık kısa zaman içerisinde gördük ki, devlet köstek olmak yerine destek olmayı başarır, bizim insanımız zaten bütün dünyayı şartıracak boyutlardaki girişim zekasıyla gerekeni hızla yapıyor.

2004_01_06	Çalışkan bir milletin mensupları ve mayası çok güçlü bir Cumhuriyetin milletvekilleri olarak, başaramamak gibi bir mazerete sahip olamazsınız, olamayız.
2004_01_20	Demokrasi, laiklik ve hukuk devleti prensipleri sayesinde toplumsal barışını tesis ettiği gibi, kendi yakın çevresine çağdaş değerlerin nasıl hayata geçirileceğine dair ciddi yaklaşımlar sunmuştur.
2004_02_17	Milletimizin kendi öz değerleriyle yapıcı olanla olmayanı, Türkiye'nin geleceğini düşünenlerle, kendi siyasi geleceğini düşünenleri çok iyi ayırt edeceğini biliyorum.
2004_02_17	Bizim siyasetimiz milletimizin dayanışma ruhundan, milletimizin kimliğinden, yaşama üslubundan, emeğinden ve alımlarından besleniyor.
2004_03_03	Şundan eminim ki; AK Parti çatısı altında siyaset yapan her birey, milletimizin temel değer ve öncelikleri, ülkemizin ihtiyaçları ve gelişen dünyanın yaşadığı değişimler konusunda en az benim kadar duyarlı ve bilgilidir.
2004_03_03	Sizlerden millete olan bu sadakatinizden hiçbir şart altında taviz vermemenizi, adil ve kalkınmış Türkiye hayalini en yüce değerlerinizle birlikte yüreğinizde taşımaya devam etmenizi rica ediyorum.
2004_03_03	Benim milletim fedekardır, kendine hizmet edenleri bu ülkede kılı kırk yararak, tüyü bitmemiş yetimin hakkını yedirmeyenleri çok iyi biliyor.
2004_04_06	Sandık, seçim ve bütün kurallarıyla ve kurumlarıyla demokrasi, bu milletin bünyesinin esaslarındandır.
2004_04_06	Bu ülkenin insanları dünyada pek az millete nasip olacak bir siyasi olgunluğa ve bilgiye sahiptir.
2004_04_06	Bu millete, bu milletin özünde sahip olduğu değerlere her zaman samimiyetle inandık, bundan sonra da inanmaya devam edeceğiz.
2004_04_06	Türkiye'nin geleceğine dair en büyük güvencemiz de bu milletin en zor şartlar altında bile asla kaybolmayan gücü ve dirayetidir.
2004_06_01	Bu sonuç sadece hükümet olarak bizim değil; canını dişine takarak geleceğini kurtarmaya ahdetmiş cefakar milletimizin de eseridir.
2004_06_01	Üstelik anayasamızda belirlenmiş temel prensipler sadece anayasada kalan esaslar da değildir, bunlar artık milletimizin adeta karakteri haline gelmiş unsurlardır.
2004_06_15	Özellikle Kopenhag Siyasi Kriterleri çerçevesinde atılmış olan adımlar bir çok şeye rağmen atılmıştır, atılmaya devam etmektedir ama bunları görmezden gelmek suretiyle ülkemizin değerleri üzerinde, ülkemizin saygı gördüğü, milletimizin ortak aklının sahiplenmiş olduğu değerler üzerinde saygı çizgilerini aşmak ülkede barışa gölge düşürür.
2004_07_13	Gözlerinin içine bakın, insanımızın gözlerine bakarsanız onların içindeki samimiyeti ve dürüstlüğü görürsünüz.
2004_10_19	Bizim zeminimiz milletimizin ruh ve mana köküdür.
2004_10_19	Milletimizin yaşattığı anlam yüklü bu zengin kültürel miras hepimize eşsiz imkanlar sağlamaktadır.
2004_10_26	Bu millet, demokratik standartlarımızı yükselttikçe hem kendi kimliğine daha iyi sahip çıkacak hem de kendi birikimini, potansiyelini daha rahat biçimde ortaya koyacaktır.
2004_11_02	Dünyada eşi benzeri olmayan bir toplumun, bir milletin üyeleriyiz.
2004_11_02	Sürekli herşeyin negatif yanını gösteren, sadece negatif olanın haber değeri taşıdığına inanılan günümüzde özellikle başta aile değerleri olmak üzere toplumun sahip çıktığı dayanışma ruhuna, paylaşım kültürüne dikkatlerinizi çekiyorum.
2004_11_02	Bu kriterler, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuşku duyacağı, güvensizlik besleyeceği, kendi toplumuna lüks göreceği değerler değildir.
2004_11_02	Evrensel standartlarda, gelişkin bir demokrasiyi bu toplumun hak etmediğini mi düşünüyorlar?
2004_11_02	Bu millet, yaşanan tarihsel kesintilere rağmen demokrasiyi benimsemiş, özümsemiş, içselleştirmiş, meselelerinin ancak demokratik bir düzen içinde çözülebileceğinin şuuruna varmıştır.
2004_11_02	Çünkü bu toplum, demokratik olgunluğa, erginliğe sahiptir; vasilere, velilere de ihtiyacı yoktur.
2004_12_14	Bir kere daha ortaya çıkmıştır ki; tarihin bu millete bağışladığı en büyük servet, işte bu varoluş iradesi, bu istiklal aşkıdır.
2004_12_14	Bu ülkeyi kalkındıracak olan güç, bu milletin sarsılmaz medeniyet aşkı, bu ülkenin o büyük potansiyeli, zengin tarihi tecrübesidir.
2004_12_14	Daha önce de ifade ettiğim gibi; Hangi vicdanla bu aziz milleti, bu coğrafyanın ruhuna, hamuruna, birikimine yedi kat yabancı örneklerle mukayese etmeye kalkıyorlar.
2005_01_04	Ayrıca Türkiye gibi yaratılanı yaratandan ötürü sevmek biçimini kendisine bir değer kabul etmiş, bu şekilde insana bakan bir millet olarak ve bu milletin sorumluluk noktasındaki bir bireyi olarak tekrar hatırlatıyorum.
2005_03_08	Kadim kültürde anne, eş, kardeş, can – canan olarak gördüğümüz, ölçülemez bir kıymet verdiğimiz kadınlarımızın bugün yaşadığı belli problemler, aslında gelenekle de izah edilmesi zor olan, daha çok çağımıza özgü toplumsal hayatın adeta metalaşmasıyla açıklanması mümkün görünen problemlerdir.
2005_03_08	Toplumsal dokuyu ve toplumsal değerleri hesaba katmayan sosyal politikaların başarı şansı yok denecek kadar azdır.
2005_03_08	Eğer aile yapımızı sağlam temeller üzerinde koruyor, örfüyle, adetiyle, kültürüyle, değerleriyle bunu sürekli olarak besliyorsak, bilirsiniz ki gelecek Türkiye'nindir, Türk Milletindedir.

2005_03_16	Bu olumsuzluklar bile güvenlik sorunu olmanın yanı sıra, toplumsal değerlerimizin çözülmesi açısından manidar işaretler olarak görülmeli ve değerlendirilmelidir.
2005_03_16	Toplumun maneviyatını yükseltelim.
2005_03_16	Refah ve huzurdan başka bir talebimiz olmadığımıza göre yanlışların barınmaması için toplumun kendini, geleceğini koruyacak değerlere dört elle sarılması gerekiyor.
2005_03_16	Elbette hukuk devletinin, adaletin peşesi haksız olanın yakasına yapışacaktır ama, ben bir adım daha ileri giderek bu toplumun içinden nasıl bütün değerlerinden sıyrılabilen insanların çıkabildiğini anlamakta güçlük çekiyorum.
2005_04_13	Bakınız millet diyorum; çünkü bu milletin kimyasını, rengini, zenginliğini ve birliğini temsil eden terkip budur.
2005_05_03	Biz, Kutlu Doğumu da, 1 Mayıs'ı da, 23 Nisan'ı da, Nevruz'u da aynı ruh haliyle, birlik içinde kutlamaya muktedir, yüce gönüllü bir milletiz.
2005_05_18	Siyasetin merkezi, milletin değerleridir, milletin talepleridir.
2005_10_11	Türkiye, bu 150 yıllık süreci kendi toplumsal ve kültürel değerlerinden şüphe olmaksızın yüzü Batı'ya dönük olarak zaten geçirmiştir.
2005_10_11	Türkiye, muasır dünya ile bütünleşme gayretinde hiçbir komplekse kapılmamış, kendi toplumsal zenginliklerine, değerlerine medeniyetine güvenini asla kaybetmemiştir.
2005_10_11	"Devlet" ve "millet" gibi ortak kavramlarımızı, değerlerimizi dayanak yaparak Türkiye'yi dünyadan uzaklaştırmaya çalışanlar, gerçekte hem millete hem de devlete güvensizliklerini dışa vurmaktadırlar.
2005_10_11	Onlara hatırlatmak isterim ki, bu devlet ve millet güçlü bir tarihi hafızaya, medeniyet birikimine, sarsılmaz bir manevi zemine ve bunlara dayanan büyük bir özgüvene sahiptir.
2005_10_11	Bu özgüvenin kaynağı, bu milletin kendi medeniyet, kültür ve inanç değerlerine olan bağlılığıdır.
2005_10_11	Milletimiz bu değerlere zannedildiği gibi pamuk ipliğiyle değil, çelikten bir bağla bağlıdır.
2005_10_18	İçinde bulunduğumuz Ramazan ayı, milletimizin karakterini, asaletini, ruh yüceliğini daha çok ortaya çıkarıyor.
2005_10_18	Bize düşen sevgiye, kardeşliğe, barış ve dayanışmaya yürekte inanmak, bu aziz milleti birarada tutan değerleri yüceltmektir.
2005_11_08	Allah'a şükürler olsun ki, kardeşlik şuuru, dayanışma bilinci milletimizin en belirgin özelliği olmaya devam etmektedir.
2005_11_08	Milletçe başarılarımızın ardında hep bu ruh, bu şuur, bu duygu birliği, bu kardeşlik bağları yer alıyor.
2005_11_22	Vicdanımızın, ahlakımızın, sahip olduğumuz medeniyet değerlerinin bir gereği olarak tek bir insanımızın bile gönlünü yaralasa, biz o derdin devasını, o yarannın merhemini, o problemin çözümünü aramak, bulmak durumundayız.
2005_12_06	Onun için sevgi, kardeşlik, dostluk duyguları her zaman önemlidir ve siyaset konuşmakta toplumda var olan, insanların arasındaki her türlü farklılığa rağmen bu farklılıklarla birlikte olabileceğini pekiştirmelidir.
2005_12_06	yüzyıllarda Anadolu'da yetmiş iki millet yaşarken tüm toplum önderleri ittifakla sevgiden, dostluktan ve kardeşlikten söz etmişlerdir.
2005_12_06	Yine aynı şekilde Hacı Bektaşî Veli, Ahi Evran ve daha yüzlerce Anadolu'nun ileri gelen toplum önderleri hep sevgi ve kardeşlikten söz etmişlerdir ve bu topraklar bu sevgi ve kardeşlik atmosferinde bize vatan olmuştur, Anadolu böyle Müslümanlaşmıştır ve Anadolu böyle Türkleşmiştir.
2006_02-07	Biz "gel, ne olursan ol, yine gel" anlayışını ve "yaratılanı severiz, yaratandan ötürü" sözünü ruhuna işlemiş bir medeniyetin, bir milletin mensuplarıyız.
2006_03_21	Bizi millet yapan değerler bu aziz vatanda, bu yüce Cumhuriyette bizlere şehitlerimizin emanetidir.
2006_03_21	Böyle sıkıntılı zamanlarda milletimizin dünyaya örnek olacak bir dayanışma anlayışı var.
2006_04_25	O Türkiye'de inandığı değerler için tek bir insanımızın gönlüne keder düşmeyecek.
2006_05_24	Cumhuriyetimizin değerlerine, kazanımlarına; demokrasimizin ilkelerine, adalete ve hukuka, milletimizin birliğine ve beraberliğine yürekte bağlı olduğumuz gibi herkesten de bunu bekliyoruz.
2006_05_24	Milletin dirlik ve düzenine kastedenler, sureti haktan görünen, milletin değerlerinin arkasına gizlenen çeteler karanlık hücrelerinden çıksalar da Türkiye'yi yolundan çeviremeyeceklerdir.
2006_05_30	Bazı toplumlarda, gelenekler de bahane edilerek bu değerler zayıflatılmıştır.
2006_11_14	AK PARTİ kurulduğu günden bu yana Türkiye'nin değişim iradesini yansıtan, milletimizin gelecek hedeflerine odaklanmış ülke gerçeklerinin farkında olan, dinamik, toplumsal değerlere saygılı, çağdaş siyasetin adresi olmuştur.
2007_10_02	Türkiye, halkın ihtiyaçlarına ve beklentilerine karşılık veren, evrensel değerler ve demokratik hukuk devleti anlayışını yansıtan, iç tutarlılığı olan, çağdaş ve modern dünyayla uyumlu bir Anayasa'yı hak etmektedir.
2007_10_02	Bu anayasa, her bir vatandaşımızın hassasiyetlerini, cumhuriyetimizin demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devleti olma nitelikleriyle milletimizin temel değerlerini korumayı esas almaktadır.
2007_10_16	Bu toprakların mayası teröre geçit veremez, bu ülkenin gelenekleri, inançları masum, savunmasız insanları katletmeye müsamaha gösteremez, bu milletin vicdanı böyle kanlı saldırıları onaylayamaz, bu milletin vekilleri böyle hukuksuz eylemleri kinamamazlık edemez.

2007_10_16	Herkes bilmelidir ki, teröre verilecek en büyük cevap milletimizin bir bütün olarak birlik-beraberlik ve kardeşlik örneği ortaya koymasındır.
2007_10_16	Bunu koruduğumuz, toplumsal bütünlüğümüzü kaybetmediğimiz, birbirimize şüpheyle bakan değil, birbirine sevgiyle, güvenle, kardeşlikle bakan bir toplum olarak kaldığımız sürece hiçbir terörist eylem inanyorum ki amacma ulaşamayacaktır.
2007_10_30	29 Ekim Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını, bu duygu birliğini daha da derinleştirmek, milletimizin hiç bir ferdi dışarıda bırakmadan birbirimize ve Cumhuriyetimize sadakatimizi en üst düzeyde göstermek için çok anlamlı bir fırsat olarak görüyorum.
2007_11_13	Tabii ki terör ve nifak karşısında da en güçlü dayanağımız, bu millet ve onun hiç eksilmeyen, hiç zedelenmeyen kardeşlik duygusudur.
2007_11_13	Türkiye, uluslararası planda hak ve menfaatlerini azami şekilde koruyacaktır, korumaktadır; ama bilelim ki asıl gücümüz, içindeki toplumsal barış ve dayanışmadır.
2007_11_20	Aziz milletimize son yaşadığımız üzücü olaylar karşısındaki metanetinden, vakarından dolayı özellikle teşekkür ediyorum.
2007_11_20	Büyük bir millete yarasır bir olgunlukla birliğimiz, beraberliğimiz, dayanışma ruhumuz her geçen gün perçinleniyor.
2007_11_20	Kutuplaşma beklentisi içinde olanlar milletimizin derin sağduyusu ve güçlü kardeşliği karşısında hayal kırıklığına uğramış, karanlık senaryoları da ellerinde kalmıştır ve bundan sonra da kalacaktır.
2007_11_25	Allah'a şükür, bu bayramda toplumsal dayanışma ruhumuz daha çok güçlenmiş, milletimiz yediden yetmişe kucaklaşma imkanı bulmuş, ülkemiz her köşesinde çok manidar kardeşlik numuneleri sergilenmiştir.
2007_11_25	Millet olarak daima barıştan, dostluktan, hoşgörüden yana olan halkımız burada da tüm hassasiyetlerini ortaya koymak suretiyle vatandaşlarımızı ihmal etmemiştir.
2007_11_25	Paylaşmanın yediden yetmişe bütün toplumu kuşatacak şekilde yaygınlaşması milletimiz için, ülkemiz için eşsiz bir bahtiyarlıktır.
2007_11_25	Bütün bu özel günlerin birlik ve beraberliğimizin, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma duygularımızın güçlenmesine vesile olmasını bir kez daha temenni ediyorum.
2007_11_25	Toplumsal dokumuzun bozulmadan muhafazası, gelecek nesillerimizin emniyet ve güven içinde yaşaması, kadim değerlerimizin, insani meziyet ve geleneklerimizin gelecek kuşaklara intikaline bağlıdır.
2007_11_25	Bu milletin hamuru dostlukla, kardeşlikle, sevgiyle yoğrulmuştur ve bir bütün olmuştur.
2007_11_25	Şu bir gerçek ki, bu hain odaklar sadece bu ülkenin geleceği yığıtlerini değil, bizim kardeşlik duygularımızı, millet olma irademizi, birlik ve dirliğimizi, toplumsal ahengimizi hedef alıyorlar.
2008_01_08	Toplumuna, örfüne, dinine, geleneklerine bu kadar yabancılaşan, insani hasletlerini bu kadar yitirenler, hiçbir insanımızı temsil edemez, hiçbir vatandaşımızı temsile soyunamaz.
2008_01_08	Zira demokrasi ve özgürlükler milletin ortak değeri, ortak kazanımlarıdır.
2008_01_08	Söz konusu yayında yer alan çirkin ima ve ithamlar İslam dinine ve milletimizin en önemli ortak değerlerinden olan aile geleneklerine bağlı Alevi vatandaşlarımız başta olmak üzere bütün milletimizi derinden üzmüştür.
2008_02_05	Mutlulukla ifade etmeliyim ki, milletimiz, cumhuriyetimizin temel niteliklerini benimsemiş, laiklik gibi demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkelerini de içselleştirmiştir.
2008_02_05	Bu noktaya gelmemizde, laiklik gibi Cumhuriyetimizin temel değer ve ilkelerinin milletimiz tarafından ortak payda olarak kabul görmesi belirleyici bir role sahiptir.
2008_02_05	İktidara geldiğimiz ilk günden bu yana Cumhuriyetimizin temel değerlerine, milletimizin beklenti ve taleplerine yönelik hassasiyetlerimizi yitirmeden, ortak değerlerimizi ve ortak hedeflerimizi aklımızdan çıkarmadan hareket ediyoruz.
2008_02_26	Milletimizin değerlerinde soykırım yoktur.
2008_04_29	Ama biz halkımızın moral değerlerini gölgelemeliyiz.
2008_05_13	Özellikle çağdaş dünyanın parçası ülkeler ve milletler olarak geliştirdiğimiz tarihi, insani, siyasi ve ekonomik ilişkiler, paylaştığımız demokratik değerler ve hedefler sebebiyle birbirimizden etkilenmeyeceğimizi düşünmek gerçekçi değildir.
2008_05_13	Ve bu milletin kendi değerlerinden taviz vermemesi gerekir.
2008_05_13	Her milletin kendine has değerleri vardır.
2008_05_13	Türk Milleti'nin de kendine has değerleri var, gelenekleri var, görenekleri var.
2008_05_13	Taklitçi değil, mukallit değil, kendi öz benliğini koruyan bir millet olarak, aile yapısı olarak, bizim ortada olmamız lazım.
2008_06_10	Hiç şüphesiz, milletimizin istisnasız tamamı adaletten yanadır, hakkaniyetten yanadır.
2008_06_24	En zor zamanlarda, en ağır şartlarda şahlanıp ayağa kalkmak, hiçbir şeyden yılmamak, yorulmamak, sabırla, dirayetle hedeflerimize doğru yürümeye devam etmek bu milletin hamurunda var.
2008_07_08	Toplumsal muhayyilede demokrasinin, hukukun, özgürlüklerin evrensel normların özellikle ciddi bir birikim oluşturduğunu görüyoruz.
2008_07_08	Toplumun muhayyilesi, talep ve beklentileri hamdolsun genişledi, zenginleşti.

	2008_07_08	Hep ifade ediyorum; bugün Türkiye'de demokrasi, hukuk ve özgürlük talebi artık toplumdandır gelmektedir.
	2008_07_08	Bu milletin asırlardır yaşattığı medeniyet birikiminden güç alarak, birlik ve beraberlik içinde hedeflerimizi kovalamaya, Cumhuriyetimizin değerlerini yaşatmaya devam edeceğiz.
	2008_10_14	Bu sebeple birbirimize ve bu toplumu asırlardır bir arada yaşatan bütün değerlerimize hep birlikte milletçe sahip çıkacağız.
	2008_11_25	Türkiye'yi diğer gelişmiş ülkelerden ayıran en önemli özellik, ekonomik kalkınmasını sürdürürken toplum olarak kendisini ayakta tutan kültürel ve sosyal özelliklerini de muhafaza edebiliyor olmasıdır.

Ek Çizelge 3: "Halkın Tarihi" Kod Kaydı

Text	Segment
2002_01_03	Bütün tarihi yürüyüşü boyunca, hem kendi değerlerini korumayı başarmış, hem de evrensel ufku sürekli geliştirmiş olan aziz milletimiz, tarihin bu anında da, dünyanın saygın bir üyesi olarak geleceğe yürüme konusundaki azminden hiçbir şey kaybetmemiştir...
2002_02_13	Çünkü biz teröre kırk bin kurban vermiş bir halkız.
2002_03_20	250 bini aşkın şehidin ve yine yüz binlerce gazinin bir millet olarak bize armağan ettiği bir destanın yıl dönümüdür 18 Mart.
2002_03_20	18 Mart, bir milletin en zor zamanında, en dar boğazda bütün bir dünyaya karşı onurunu, namusunu ve bağımsızlığını koruduğu bir direniş, bir şahlanış gündür.
2002_03_20	Çanakkale Boğazı ve Gelibolu Yarımadası coğrafya üzerinde var oldukça; aziz şehitlerimiz anısına dikilen "Çanakkale Geçilmez" abidesi, bundan sonra da Çanakkale'nin geçilemeyeceğinin eşsiz bir kanıtı olarak; vatan ve millet sevgisi kadar ebedi, şehit kanı kadar sıcak bir biçimde hep orada olacak, hep içimizde yaşayacaktır.
2002_04_24	Bu bayram günü; zayıf ve aç öküzlerin tahta kağı tekerleklerini döndüremeyeceğinin sandığı, anaların verecek şehitlerin inmadığına inanıldığı, milletin yorgun omuzlarına yeni bir inanç ülküsünün yüklenemeyeceğinin varsayıldığı bir ortamda; bütün dünyanın yanıltığı, ama Gazi Mustafa Kemal Atatürk ve arkadaşlarının yanıltmadığı bir gündür.
2002_04_24	23 Nisan, esir milletlere bu yüce milletin bağımsızlık örneği olduğu gündür.
2002_04_24	23 Nisan, bağımsız Türkiye'nin temellerinin atıldığı, Egemenliğin Kayıtsız Şartsız Milletin olduğunun bütün dünyaya haykırıldığı, TBMM'nin kurulduğu gündür.
2002_04_24	Siz Değerli Milletvekillerini; Ulus'taki mütevazı binada, tahta sıralarda oturmuş, milletin makus talihini yenip, geleceğini aydınlatmak üzere iman dolu yüreklerini ortaya koyan 1.
2002_04_24	Çünkü o Meclis ; geçmişte dünyaya adalet, barış ve medeniyet sunan bir milletin Türkiye olan yeni adını, bütün dünyaya haykırdığı bir Meclis'ti.
2002_04_24	Millet iradesini yücelten,
2002_04_24	Bu Hükümet şunları iyi bilmelidir: Bu ülkenin insanları; soğuk dağlardan, bozkırlardan, çöllerden kırıla kırıla gelerek son olarak yüz binlerce evladını Çanakkale Boğazının sularına katan; silahtı, ekmeği, takatı kalmamış bir milletken; Mondros'a, Sevr'e ve bütün Dünya'ya " siz yoksunuz benim iradem var.
2002_04_24	Sizin topunuz ve gülleriniz varsa bizim de haktan dönmez yüzümüz var " diyerek 23 Nisan 1920'de TBMM'ni ve Türkiye Cumhuriyeti Devletini kuran bu millet, bu sizin reva gördüklerinizi hak etmedi.
2002_05_08	Çünkü tarih boyunca bir çok hayati ve varoluşsal badireler atlatmış bu millet; Herkesin yok saydığı, bitti dediği, teresini bölüşmekle meşgul olduğu dönemde; Bütün dünyaya karşı ve bütün dünyayı şaşırtarak kurtuluş mücadelesi veren ve parlak bir zaferle yeniden tarih sahnesindeki yerini alan bu millet; Bugün içinde bulunduğu zilletten, yoksulluktan ve kirlenmiş siyasetten de çıkış yolunu bulacaktır.
2002_05_29	Ve devlet millet kaynaşmasının en güzel örnekleri olan o ruha yeniden ihtiyacımız var.
2003_01_28	Kökü mazisinde olan bir milletin nasıl ayağa kalktığını anlatacağız.
2003_03_11	Bu vesileyle, bu duygularla, istiklal ruhunu sınırsız tutacak ve İstiklalimizi gelecek nesillere emanet edecek olan Ak Parti kadrolarının şahsında, büyük milletimize yeniden şükranlarımı sunuyorum.
2003_04_01	Bu anlamlı destek, bizi biz yapan karakterimiz, ruhumuz ve millet olarak kimliğimizin eserdir.
2003_04_01	Değerli Arkadaşlar, Bu milletin şöyle bir tarih köküne baktığımız zaman bunun çok açık net örneklerini gördük ama şuanda asıl devlet-millet kaynaşması nedir bunu bilmeyenler bu tabloyu bile eleştirmeye başladılar.
2003_12_16	Türkiye, devleti ve milletiyle zengin bir tarihsel birikime sahiptir, dünyanın neresinde olursa olsun bütün muhataplarımız da Türkiye'nin bu birikiminin farkındadır.
2004_12_14	Bu ülkeyi kalkındırarak olan güç, bu milletin sarsılmaz medeniyet aşkı, bu ülkenin o büyük potansiyeli, zengin tarihi tecrübesidir.
2005_01_04	Tarihin milletimize mirası olan bu misyonu asırlar boyunca taşıdığımız gibi bugün de hakkıyla taşıyacağımızdan şüphe duymuyorum.
2005_02_23	Coğrafyanın her köşesi, her ülkesi, her milleti bize "siz büyük bir mirasın sahibisiniz" diyor.
2005_04_13	Biz bu milletin tarihi serüveninin hiçbir sayfasıyla kavgalı değiliz.
2005_05_03	Biz, bu ülkeye, bu millete, bu müşterek tarihimize, potansiyelimize yürekten güveniyoruz.

2005_10_04	Asla milletimizin bu tarihi köklerinden gelen, medeniyet değerlerinden kaynaklanan bu ilke, bu anlayış AK Partililik bilincine sahip olan herkesin değişmez bir ilkesi olarak geleceğe taşınacaktır.
2005_10_04	Bu ülkenin, bu milletin tarihi tecrübesi, medeniyet birikimi, yapay korkulara kapılmasına manidir.
2005_10_11	Onlara hatırlatmak isterim ki, bu devlet ve millet güçlü bir tarihi hafızaya, medeniyet birikimine, sarsılmaz bir manevi zemine ve bunlara dayanan büyük bir özgüvene sahiptir.
2006_04_25	İmparatorluklar kurmuş, tarihe istikamet vermiş bir milletin kendini yönetecek akıl ve olgunluktan yoksun olduğunu düşünmemektir.
2006_09_26	Bu noktada üç kıtada adaletin temsilcisi olan milletimiz kadar hiçbir millet tecrübeye sahip değildir.
2006_09_26	Bu büyük mirasa sahip çıkmak milletimizin ruhuna, maddi mirasına, sosyal kurumlarına sahip çıkmakla aynı anlama gelir.
2006_09_26	Dolayısıyla bu büyük tecrübeye sahip olan bir milletin çocuklarının özgüven sorunu yaşamaması düşünülemez, kabul edilemez.

Ek Çizelge 4: “Devlet-Toplum Ayrışması” Kod Kaydı

Text	Segment
2002_01_09	· Daha fazla devlet-millet ayrışması yaşanmasın,
2002_03_13	İşte devlet millet kaynaşmasının önündeki duvarlar patladıkça bu sosyal barışı sağlamak da mümkün değildir.
2002_03_27	Bu durumda; yaranın daha fazla açılmasına fırsat vermemek için bir an önce Maliye – Mükellef barışı, dolayısıyla devlet – millet kaynaşması sağlanmalıdır.
2002_03_27	Çünkü biz; devlet–millet kaynaşmasını, vatandaşın devlete güveninin yeniden oluşmasını çok önemsiyoruz.
2002_03_27	Anayasa başta olmak üzere, kanun metinleri, halkla devlet arasında oluşmuş sözleşme metinleridir.
2002_05_29	Ve devlet millet kaynaşmasının en güzel örnekleri olan o ruha yeniden ihtiyacımız var.
2003_01_21	Bugüne kadar “devletin yüce menfaatleri” adına talepleri ertelenen toplumun her alanda güçlenmesini, “milletin yüce menfaatleri”nin devletin menfaatleriyle asla çakışmayacağını ispatlamak için boynumuzun borcudur.
2003_01_21	Bu topluma doğru, toplum için, genç nesillerimiz için, geleceğimiz için atılmış büyük bir adımdır.
2003_01_28	Bizim yönetimimizde devlet ile toplum arasındaki makas açılmasın, aksine kapansın.
2003_01_28	Onlar için vergi barışını sağlamak, rekabeti artırmak, tekelleri kırmak, adaletle kalkınmaya özen göstermek, ihtiyaç sahibi yoksulların envanterini çıkarmak ve halka doğrudan devlet elini uzatmak heyecan verici olmayabilir.
2003_01_28	Her adımımızı topluma doğru atacağız.
2003_01_28	Böylece, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Fonu, devlet ile toplum arasında Acil Servis işlevi görecektir.
2003_02_25	Örneğin biraz sonra Genel Kurulda görüşeceğimiz “Vergi Barışı” yasası hükümetin topluma doğru attığı önemli adımlardan bir tanesidir.
2003_04_01	Değerli Arkadaşlar, Bu milletin şöyle bir tarih köküne baktığımız zaman bunun çok açık net örneklerini gördük ama şuanda asıl devlet-millet kaynaşması nedir bunu bilmeyenler bu tabloyu bile eleştirmeye başladılar.
2003_04_01	Doğrusu halkın bu taleplerini görmezden gelemeyiz, halkımızın devletine uzattığı eli boşlukta bırakamazdık.
2003_04_15	Devletin toplumla birlikte düşünme geleneği bizde zayıf olduğu için Konseyin kurumsallaşmasına imkan sağlanmamıştır.
2003_05_06	O da toplumla devlet arasındaki mesafenin daraltılması, toplumla devletin yakınlaştırılması; yani, toplumun sesini yönetimde daha etkin hale getirecek adımların atılmasıdır.
2003_06_10	Bu gerçek uzun uzun tartışılması gereken, devlet toplum ilişkileri üzerine kafa yoran herkesin üzerinde durması gereken bir gerçeği de ortaya koymuştur.
2003_10_01	Devlet millet kaynaşması nedir bunu gösterdik.
2004_01_06	Milletimiz kendi potansiyeline, gücüne ve değerlerine dayanıp güvendiği sürece önüne çıkan bütün engelleri aşacak, tarih bütün detaylarına varıncaya kadar hangi badireleri yazarsa yazsın, Türkiye devleti ve milletiyle bir bütün olarak sayfalardaki şanlı yerini almaya devam edecektir.
2004_01_06	Siyasi düzene dinamik bir nitelik kazandıran, devlet ile toplum arasındaki mesafeyi kapatan ve kamu yönetimini hızlı ve verimli şekilde işler hale getirecek olan bu tasarımı en iyi şekilde değerlendireceğimizin şüphem yoktur.
2004_05_25	Ve bu artışla birlikte inanıyorum ki, özellikle Doğu, Güneydoğu, İç Anadolu, Karadeniz, bu bölgelerde ve tabii Batı'nın da gelişmemiş bir çok köylerinde bu adımları atmak suretiyle devlet-millet kaynaşmasının en güzel örneklerini vermeye başlayacağız.
2004_06_01	Türkiye devlet-millet bütünleşmesinden parlayan bu iradeyle bugün dünyanın 22.

2004_06_01	Net olarak söylüyorum ki, devlet ile toplumu her alanda buluşturmak biz siyasilerin en önemli görevidir.
2004_06_01	Devlet ile toplum arasında yaralı alan kalmamalıdır.
2004_06_01	Kimse bizden devleti toplumdaki ayrı düşünmemizi ve toplumsal vicdanı yaralamaya razı olmamızı da beklemesin.
2004_07_06	Neticede Türkiye’de siyaset, devlet ile toplum arasında üretilen suni gerilim zeminine oturtulmuş, bu gerilimden Cumhuriyet-Demokrasi, Otorite-Özgürlük gibi başka gerilimler, zıtlıklar ihdas edilmiştir.
2004_07_06	Kültür üzerine yoğunlaşan ve ekonomik ayağı eksik bırakılan modernleşme süreci de devlet ile toplum arasında zaman zaman gerilimlerin, iletişimsizliklerin yaşanmasına sebep olmuştur.
2004_07_06	Bu ülkede istikrar sağlandığında, devletle millet elele verdiğinde, ne yapılabileceğini ne yaptığını bilen, bir hükümet olduğunda nelerin mümkün olduğu da ekonomide açık ve net olarak göstermeye bizlerde böylece vasıl olmuş olduk.
2004_10_19	Toplum ile devletin birbirine yaklaşması, devletin aslı sahibi olan milletle yeniden buluşmasının heyecanı, sevinici bu günlerde hayatın bütün alanlarında hissediliyor.
2004_10_19	Sadece enflasyon düşmedi, sadece büyüme artmadı, sadece milli gelir 2 binden 4 bin dolara çıkmadı aynı zamanda toplumun mutluluk katsayısı arttı, demokrasinin kalitesi yükseldi, devlet ile toplum arasındaki mesafe de azaldı.
2004_10_19	Düzenlediğimiz bu zemin üzerinde topluma doğru sosyal politikalar üretilmesi, üretim kanallarının açılması, istihdam kapılarının açılması, devletin verimli işleyişi yeni dönemde en büyük önceliğimiz olacaktır.
2004_11_02	Türkiye bugün daha emniyetli, daha güvenli, demokrasisini daha çok geliştirmiş, devleti ile halkı daha çok bütünleşmiş bir ülkedir.
2004_11_02	Sosyal güvenlik sistemi devlet ile toplum ilişkilerinin en önemli meselesidir.
2004_12_07	Değerli Arkadaşlarım, Herkes ve her kesim; üzerlerindeki ataleti, güvensizliği attıkça, yani vatandaşımızın kendine ve ülkesine duyduğu güven tazelandıkçe siyaset de kendi mecrasına oturuyor, halk ile devlet arasında yılların açtığı mesafeler kapanıyor.
2004_12_07	Bugün Türkiye’nin yakaladığı istikrarlı gelişme seyri, esas itibarıyla millet ile devlet ve siyaset arasında karşılıklı kurulan güven bağının bir neticesidir.
2004_12_07	Türkiye, makro ekonomik göstergelerde Cumhuriyet tarihinin rekor rakamlarını yakalarken millet ile devlet arasındaki yakınlaşmanın, barışmanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha bu arada gördük.
2005_02_01	Değerli arkadaşlarım Değerli konuklar, Toplum ile devlet birlikte güçlendikçe, aynı yöne baktıkça aşılması zor olan büyük güçlükler kolaylıkla aşıyor.
2005_03_08	Halen devam eden hızlı şehirleşme, uzun süreli dönemsel ekonomik krizler, kamu hizmetlerinin, sosyal hizmetlerin yetersizliği, gelir dağılımındaki adaletsizlik, devlet-toplum ilişkilerinin sağlıklı, demokratik bir çerçeveye oturtulmasındaki gecikme ve bütün bunlarla bağlantılı şekilde ortaya çıkan kültürel aşımalar, toplumsal ilişkileri ve hayatı menfi bir yönde etkilemiştir.
2005_05_03	Daha nice kalkınma hedeflerine, nice ilerleme başarılarına devlet millet el ele vererek, gözümüzü her gün biraz daha ileriye dikerek, çıtayı her gün biraz daha yükseğe koyarak ulaşacağız.
2005_05_10	Esasında özelleştirme, devletin fonksiyonlarıyla, devlet-toplum ilişkileriyle, devletin etkinliğiyle ilişkili daha geniş bir tartışma alanıdır.
2005_06_22	Biz biliyoruz ki siyaseti milletle devlet arasındaki ilişkilerde bir çatışma aracına dönüştürenleri milletimiz affetmez ve gördük ki affetmedi de.
2005_06_22	Merkez ve çevre, metropol ve taşra, nihayet millet ve devlet arasında gerilim kurgulayarak siyaset planlayanlar, siyaset dizayn edenlerin bu milletin ruh kökü ile ilgisi olmadığı görülmüştür.
2005_06_28	Devletine hizmet eden bir millet anlayışının yerini hızla milletin hizmetinde bir devlet anlayışı almaktadır.
2005_11_08	Demokrasinin, hukukun, vatandaşlığın, devlet ile millet ilişkilerinin en önemli terazisi Sosyal Güvenlik şemsiyesidir.
2005_11_22	Adalet ve kalkınma yolunda emin adımlarla ilerleyen ülkemizde devlet-toplum ilişkilerini zedelemek, yaralamak isteyen hiç kimse muradına eremeyecektir.
2005_11_22	Devlet - toplum ilişkilerini her şeyden çok önemsiyor, bütün çabamızı bu hedefte yoğunlaştırıyoruz.
2005_11_22	Onun için özellikle diyoruz ki, milletle devletin arasında girmeye kalkışanlar karşılığında bizi bulacaklardır.
2006_02_14	Esas itibarıyla bu “özel şartlar” vurgusu, Türkiye’deki devlet-toplum-birey ilişkilerinin tanzimine yöneliktir.
2006_02_14	Bu “özel şartlar” içinde hukuk, bireysel özgürlüklerden ziyade, toplum ve birey karşısında devleti korumanın bir aracı olarak görülüyordu.
2006_04_11	Sosyal Hukuk devleti olma yolunda attığımız bu adım, bu ülkenin kaderiyle, geleceğiyle, devlet toplum ilişkileriyle doğrudan ilgilidir.
2006_04_11	Çünkü devlet ile toplum arasındaki yaralı alanları kapatmak zorundayız.
2006_04_11	Nihai amacımız devlet toplum ilişkilerini en kaliteli, en iyi düzeye getirmektir.
2006_04_11	Popülist davranarak bu reformun geciktirilmesi halinde, ülkemiz ekonomisi, devlet-toplum ilişkileri büyük yaralar alacaktır.
2006_04_25	Anayasamızda devletin görev ve amacı olarak ifade edildiği şekilde; “kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaştırmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya, insanımızın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır”.

2006_04_25	O Türkiye'de devlet millet için var olacak, milletin hizmetinde olacak.
2007_10_16	Devlet-millet kaynaşmasının yeniden ve daha güçlü bir şekilde tesis edilmiş olması özellikle bunları rahatsız etmektedir.
2007_10_30	Türkiye'nin demokratik yürüyüşünü, devletin milletle kenetlenmesini durdurmak isteyenler muvaffak olamayacaklardır.
2007_11_20	Biz, gücümüzü dağıtmadıkça, millet olarak aynı ufka baktıkça, devletimiz ile milletimizin rüyalarını birleştirdikçe hariçten hiçbir müdahale bizi zaafa uğratamaz.
2008_01_08	Devletimiz, milletimizle birlikte güçlendiği oranda geçmişin yanlışlarını, ihmallerini telafi ediyor, yıllarca ertelenen sorunlarımızı çözüme kavuşturuyoruz.
2008_01_08	Millet ile devlet arasındaki bu karşılıklı güven duygusunu her gün biraz daha güçlendirmek siyasetimizin temel misyonunu oluşturuyor.
2008_01_08	Bu tasarıyı kamu yönetimimiz açısından, devlet-toplum ilişkileri açısından, şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından çok ama çok önemli buluyoruz.
2008_01_08	Zira devlet, millettir.
2008_01_22	Türkiye'nin gelişiminin temel şartı kronik hale gelen sorunları bir bir çözümlenerek toplumumuza rahatlatmak, devlet millet kaynaşmasını geliştirmektir.
2008_01_29	Ama Türkiye'de demokrasi olgunlaştıkça, devlet ile millet yakınlaştıkça, katı kabuklar bünyemizi terk ettikçe, yıllarca gözümüzde büyüttüğümüz sorunların esasen ne kadar küçük sorunlar olduğu da görülecektir.
2008_01_29	Devlet topluma daha çok açılmakta, devlet ile millet arasında girenler hem devletten hem de toplumdaki tecrit olmaktadır.
2008_02_19	Zira, devlete aidiyetin zedelenmesinin faturasını geçmişte ağır şekilde ödemiş bir milletiz.
2008_02_26	İktidara geldiğimiz 2002 yılı sonlarından başlayan demokratikleşme ve ekonomik iyileşme süreci, Türkiye'de istikrarsızlaşan toplumsal yapıyı istikrara kavuşturmuş, devlet – toplum ilişkilerinde evrensel hukuku esas alan önemli kazanımlar elde edilmiştir.
2008_02_26	Bize göre Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı, toplum – devlet ilişkilerinin esas zemindir.
2008_04_01	Zira, devletin ve milletin bekası birbirinden ayrı hususlar değil, birbirine bağlı hususlardır.
2008_04_01	Bazılarının iddia ettiği gibi milletin çıkarlarından ayrı bir devlet çıkarından söz edilemez.
2008_04_01	Milletsiz devlet olmaz.
2008_04_01	Emeklerimizin, alın terimizin karşılığı milletimizin devletimizle birlikte güçlenmesidir.
2008_05_06	Bize göre, devletin ve milletin menfaatleri, devletin milletle gücünü birleştirmesinde ve aynı istikamette yürütmesindedir.
2008_05_06	Siyasetin temel görevi, asli misyonu da millet ile devletin bu güç birliğini sağlamaktır.
2008_05_06	Ama 81 vilayeti ilçeleriyle ayırt etmeksizin adım adım dolaşanlar, bu milletle birleşmiş, milletin beraber ayrılmadan hep beraber el ele, devlet-millet kaynaşmasını ortaya koyarak, geleceğe yürüten kadro olmuştur.
2008_06_17	Türkiye'nin gücünü yeniden topladık ve bu alanlardaki temel sorunları, devlet-millet eliyle büyük ölçüde çözüme kavuşturduk.
2008_10_07	Askeri operasyonlar sürerken, terörün istismar ettiği olumsuz şartların giderilmesi, terörün halk desteğinin kesilmesi, devlet millet kaynaşmasının artırılması için de yoğun şekilde çalışmalarımızı sürdürüyoruz.
2008_10_14	Milletle devletin arasında açmak değil mi?
2008_10_14	İşte biz bunun aksini gerçekleştirmek suretiyle, devlet millet nasıl el ele olur, bunu göstereceğiz.
2009_01_06	En azından devletin halkıyla bütünleşmesi noktasında,devletin halkına ulaşması noktasında çok önemli bir açılım olarak görüyorum.
2009_01_06	Değerli arkadaşlarım, şunu artık herkesin görmesi, bilmesi, anlaması gerekiyor: Bu devlet, millet için vardır.
2009_01_06	Bunun dışında bir anlayışa sapsanız, işte oradan demokrasi çıkmaz, insan hakkı çıkmaz, oradan devlet millet kaynaşması çıkmaz, oradan refah da, huzur da, kalkınma da çıkmaz.
2009_01_06	Ne diyoruz, "İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın..." Devleti insanın önüne geçirerek, devleti milletin üzerinde görenek, devleti millete karşı kör-sağır hale getirerek Türkiye hiçbir yere gidemez, bundan daha büyük yanlış yoktur.
2009_02_10	Milletin talepleri karşısında devlete körlük öneren Baykal'ın seçim gelince, sandık görünce açılım üstüne açılım denemeleri yapması şayan-ı hayrettir.
2009_02_10	Millet odaklı, devlet odaklı değil.

Ek Çizelge 5: “AK Parti/Halk” Kesişim Kod Kaydı

Text	Segment
2001_11_20	Partimizin il binalarının açılış çalışmalarını gördükçe sevindim, ama milletimizin halini gördükçe de çok üzüldüm.
2001_11_20	Sizlerden her konuda milletimizin partimize olan güvenine yaraşır çalışmalar içinde olmanızı istirham ediyorum.
2001_12_26	Bir kez daha vurgulamak istiyorum ki bu şekliyle Partimiz, milletimizi millet yapan değerlerin derinliğinden güç alarak geleceğin teminatı olduğu gibi, aynı zamanda da kararlı bir denge unsurudur.
2002_02_13	AK Parti'nin arkasındaki halk desteğini, Türkiye'deki pek çok yorumcudan daha sağlıklı değerlendiren kişilerle ve kurumlarla temas etmek bizim için memnuniyet verici olmuştur.
2002_02_13	AK Parti'nin sahip olduğu halk desteğinin ne anlama geldiğinin Türkiye'deki birçok analistten çok daha akılcı bir biçimde tahlil edilmesi dikkatimizi çekmiştir.
2002_03_13	Halkın temsilcileri olarak ta sizlere, özellikle AK Parti milletvekillerine, belediye başkanlarına büyük görevler düştüğünü hatırlatmak istiyorum.
2002_03_20	Partimiz de her gün biraz daha fazla halkımızla kucaklaşmaktadır.
2002_04_24	Gördüğümüz bir başka şey de; halkımızın umudunu AK Parti'ye bağlamış olması.
2002_04_24	Çünkü; hep söylüyorum AK Parti sadece bizim partimiz değil, halkımızın partisidir.
2002_04_24	AK Partiyi biz kurmadık, halkımız kurdu.
2002_04_29	AK Parti, 3 Kasım'da Meclis'e yansıyan büyük halk desteğinin, bu değişim ve dönüşümü gerçekleştirelim diye var olduğunu ve devam ettiğini biliyor.
2002_04_29	AK Partinin her zaman birinci önceliği milletimizin talepleri ve beklentileri olacaktır.
2002_04_29	Halkımızın oylarıyla şekillenmiş AK parti meclis çoğunluğumuzu da hazmetmekte hala zorluk çekiyorlar.
2002_05_01	Bu zamana kadar özellikle Grup'ta yaptığımız konuşmaları, daha çok partimizin temel görüşlerini ve gündemdeki konular hakkındaki düşüncelerimizi sizlere ve toplumumuza aktarma zemini olarak değerlendirdik.
2002_05_01	Bu yeni siyaset anlayışını hep birlikte üretmek üzere partimizi milletimiz adına kurduk.
2002_05_01	Partimizin önüne haksız engeller çıkarılanların, bize karşı kural-dışı yollarla mücadele edenlerin gerçek kimliklerini milletimiz biliyor.
2002_06_05	Neticede, AK PARTİ olarak, tüm uluslararası çevrelere, partimizin arkasındaki halk desteğini delil göstererek, AB konusunda milletimizin samimi ve güçlü duygular içinde olduğunu beyan ediyorum.
2002_11_19	Halkımız üzerine düşeni yaptı ve Ak Parti'yi tek başına iktidara getirdi.
2002_11_19	Bu emanete, milletin verdiği bu vekaletle hiçbir Ak Partilinin sırtını dönmeyeceğini biliyorum.
2003_01_28	AK Parti iktidarı dış politikada etkin ve gündem belirleyen çabalarını sürdürürken içeride de hem yapısal reformları hayata geçirmekte, Hem yaşadığımız ekonomik sıkıntı nedeniyle zor duruma düşen halk kesimlerini nispeten rahatlatıcı tedbirler almaya devam etmektedir.
2003_02_18	Ortada herkesi ilgilendiren bir mesele varsa ve bizim açımızdan bunun birinci muhatabı iktidar, hükümet ve dolayısıyla Ak Parti ise bu konudaki gelişmeleri tüm açıklığıyla halkımızla paylaşmak gerektiğine inanırım.
2003_02_25	AK Parti iktidarı toplumu rahatlatacak, reel sektörün önündeki engelleri ortadan kaldıracak ve istihdamı artıracak tedbirler almak için yasal düzenlemelerde bulunmaya devam etmektedir.
2003_03_04	780 bin kilometre kare toprağıyla ve yaklaşık 70 milyon insanıyla, tarihi ve kültürel derinliğiyle, kıtalar ve medeniyetler arasında kurduğu sentezle Türkiye... Artık şunu herkes ezberlemelidir; Milletimizin yoğunluğu hamurdan çıktığı içindir ki, kuruluşunun birinci yılında iktidar oldu Ak Parti.
2003_03_04	AK Parti'yi seçerken milletimizin 3 Kasım'da ortaya koyduğu üslup bütün boyutlarıyla henüz yorumlanmadan, biz, elimizi taşın altına koyduk ve yola koyulduk.
2003_03_04	Bu zorlu sürecin yönetiminde Ak Parti'nin olması milletimizin kaderi ve geleceği açısından manidardır.
2003_03_04	Eski defterler, eski yöntemler Ak Parti sayesinde milletimizce tedavülden kaldırılmıştır.
2003_03_11	Adaletle kalkınma için halkımızın hem vicdanı hem aklı olmak zorunda olan Ak Parti sayesinde ülkemiz güven zeminini yakaladı.
2003_03_11	Hükümetimiz bunu yapmakla kendisini hesap sorulabilir bir konuma taşıyarak, AK Parti'nin halkımıza verdiği bir sözü de yerine getirmiştir.
2003_03_11	Bu vesileyle, bu duygularla, istiklal ruhunu sınımsız tutacak ve İstiklalimizi gelecek nesillere emanet edecek olan Ak Parti kadrolarının şahsında, büyük milletimize yeniden şükranlarımı sunuyorum.
2003_04_01	Bizler, AK Parti olarak halkın iradesine başvururken, milyonların taleplerini dinlerken halkımız belki de en çok “güven” unsurunu vurgulamış bizlere hep bunu hatırlatmıştı.
2003_04_01	Milletimiz kaybolan bu güveni tesis etmek için Ak Parti'yi kurdu ve kısa sürede iktidara taşıdı.
2003_04_01	Ancak halkımız gibi AK Parti de popülizmle iyi yönetim arasındaki ayrımı çok iyi bilmektedir.

2003_04_01	Ama bu noktada önemle dikkatinizi çekerim ki; halkımız bu fedakarlığı dikkat ediniz başka iktidarlar döneminde değil, AK Parti iktidarı döneminde yapmaktadır.
2003_04_08	Çünkü Türkiye bu süreçte, halkıyla bütünleşmiş, halkından aldığı gücün sorumluluğunu her zaman omuzlarında hisseden AK Parti iktidarınca yönetilmektedir.
2003_04_08	Ama unutmazınlar; Halkımız nasıl siyaseti saray entrikalarına indirgeyenleri tasfiye ederek, Türk siyasetini eski alışkanlıklardan temizlediyse, biz de AK Parti Meclis Grubu olarak bu tür polemikleri ve iç tüzük oyunlarını geçersiz kılacak açık, şeffaf ve verimli bir çalışma düzenini kurmaya ve sürdürmeye kararlıyız.
2003_04_08	AK Parti adına halkımızdan Seçim Beyannamesi üzerinden, orada yer alan her vaadi yerine getirmeye söz vererek oy istediniz.
2003_05_06	Milletin sesi olan AK Parti kamu yönetimi kalpazanlığına, siyaset yankesiciliğine, ahlâk ve hukuk kapkaççılığın ve demokrasi hırsızlığına son vermek üzere işbaşına gelmiştir, bu böyle bilinmelidir.
2003_05_06	AK Parti adına hiçbir siyasi parti yarın millete hesap vermeyecektir.
2003_05_20	AK Parti iktidarı, Türkiye ve Dünya fotoğrafının tamamına bakarak, milletimizle beraber ülkemizin problemlerini çözmeye, ve geleceğin güçlü, onurlu, istikrarlı, güven veren ülkesini kurmak için gece gündüz çalışmaya devam etmektedir.
2003_05_20	Çünkü AK Parti halkımızdan desteğini ve oyunu isterken, herhangi bir mazeret ileri sürmeden Türkiye'nin problemlerini çözmeye söz vermiştir.
2003_06_24	Artık, AK Parti Grup toplantıları; Türkiye'nin istikametini belirleyen, herkesin gelecek umutlarını besleyen, içinde toplumun her kesimine müjdeler barındıran grup toplantıları haline geldi.
2003_06_24	Bizim seçim meydanlarında milletimize taahhüdümüz şu olmuştu: AK Parti adalet ve kalkınmanın partisi olacaktır.
2003_06_24	Milletimiz bize güvenerek, sözüme itibar ederek, AK Parti'yi bu yüzden tek başına iş başına getirdi.
2003_07_22	Ben eminim ki, tek tek AK Parti Vekilleri olan sizler için halkımıza verdiğimiz sözü yerine getirmekten daha ulvi başka bir görev olamaz.
2003_07_29	Milletim adına gerek AK Partili milletvekili arkadaşlarıma gerekse muhalefeti temsil eden arkadaşlarıma teşekkür ediyorum.
2003_10_01	AK parti sayesinde Türkiye, "yönetilemeyen bir ülke" olmaktan çıktı ve AK Parti kısa zamanda büyük milletimizin hem akli hem vicdani oldu.
2003_10_01	Bu kürsüden; millet iradesini en üstün karar mercii olarak gören ve siyaset felsefesini bu değer üzerine inşa eden AK Parti'nin, aynı iradeyi kendi iç yapısında da tecelli ettirme aşamasında olduğunu müjdesini veriyorum.
2003_10_01	AK Parti, millet iradesini yansıtan bir temsil sistemini, siyaseti tabandan tavana inşa eden bir anlayışı ve atanmış değil, seçilmiş siyaset hiyerarşisini en etkin biçimiyle hayata geçirme kararlılığındadır.
2003_11_11	AK Parti olarak, bu çatı altındaki sorumlu ve sağlam duruşumuzla milletimizin yüzünü asla kara çıkarmayacağımıza, Türkiye'yi en kısa zamanda dünyanın parlayan yıldızı haline getireceğimize bütün içtenliğimle inanıyorum.
2003_12_09	AK Parti'nin Türkiye için yürüttüğü siyasetin dayanağı sizlerin milletimizle olan bu ruh bağımız, bu kan bağımız, bu can bağımızdır.
2003_12_16	2003 yılının sonuna gelirken AK Parti Meclis grubu olarak bu yılı milletimizin yüzünü ağarttığımız bir yıl olarak dolu dolu yaşadığımız ve inşallah 2004 için de bunun müjdelerini aldığımız bir yıl olmayı iftiharla söylemek istiyorum.
2003_12_16	Türk demokrasisinin eksikliklerini tamamlamak ve milletimizi hak ettiği adil, hakkaniyetli, demokratik bir yönetim anlayışına kavuşturmak konusunda AK Parti olarak milletimize verdiğimiz sözlerin arkasında durduğumuzu gösterdik, göstereceğiz.
2004_01_06	Aynı tarihte milletimiz, kendi içinden çıkan, kendi sesini seslendiren, kendi umutlarının peşine düşen AK Parti'yi de iktidar göreviyle şerefletirmiştir.
2004_01_13	Değerli Milletvekilleri Değerli Misafirler Kısaca AK Parti iktidarının milletimize kazandırdıklarının yankıları, yansımaları uluslararası ilişkilerimize de aynen yansımaktadır.
2004_01_20	Evet halkın yüzü güldüğü için, herkes önünü görebildiği için, yani ülkemiz başardığı için AK Parti'nin toplumsal desteği katlanarak büyüyor.
2004_01_20	AK Parti, halka rağmen değil halkla birlikte büyümeyi siyasetin ana eksenini kılmıştır.
2004_01_20	AK Parti iktidarının başarısı halkıyla birlikte yürümenin, halkına yaslanmanın, güven ve istikrarın başarısıdır.
2004_02_17	Bu süreçte halkımızın umutlarıyla birlikte AK Parti çok daha büyüdü.
2004_02_17	Ve AK Parti merkezi siyasette, yerel seçimlerde adını attı ve 3 Kasım'da halkımız nerede olmamız gerektiğini gösterdi.
2004_02_17	Bugünden görülen o ki, milletimizin basireti öntümüzü aydınlatmaya, Türkiye'nin yolunu açmaya devam edecek ve şunu çok açık net söylüyorum; 28 Mart seçimleriyle birlikte bizler Türkiye'de fiziki değişimin alt siyasette, AK Parti'nin genel siyaset anlayışıyla nasıl yapacağını ortaya koyacağız.
2004_03_03	Ümit ediyorum ki burada söyleyeceklerim, hem Türk siyaset hayatında yeni bir sayfa, hem de insanımızın önünde yeni ufuklar açan AK Parti siyasetinin yerel yönetimler boyutundaki açıklarına netlik kazandıracaktır.
2004_03_03	Şundan eminim ki; AK Parti çatısı altında siyaset yapan her birey, milletimizin temel değer ve öncelikleri, ülkemizin ihtiyaçları ve gelişen dünyanın yaşadığı değişimler konusunda en az benim kadar duyarlı ve bilgilidir.
2004_03_03	AK Parti, daha siyaset sahnesinde boy gösterdiği ilk gün rotasını bu minval üzere çizdiğini bütün milletimize beyan etmiştir.
2004_03_03	AK Parti'nin, kurulduğu günden bu yana her zeminde Türk siyasetinin temizlenmesi, insanımızın ihtiyaçlarına ve çağın gereklerine uygun bir değişim gerçekleştirilmesi gerektiği tezini savunduk.

2004_03_03	Açıka ifade edeyim; 28 Mart akşamı AK Parti'nin kısa sayılabilecek geçmişinde ürettiği siyaset değerinin, milletimizin hakkaniyet terazisinde çok ağır basacağına bütün içtenliğimle inanıyorum.
2004_03_03	Bu çerçevede; 28 Mart akşamı sandıktan çıkan sonuç ne olursa olsun, 29 Mart sabahı bu ülkenin bütün AK Partili belediyelerinde millet iradesi bütün renkleri ve farklılıklarıyla iktidara gelecektir.
2004_04_06	28 Mart yerel seçimleri bir kez daha gösterdi ki, milletimizin AK Parti iktidarının Türkiye'ye getirdiği yeni değişim siyasetine teveccühü her geçen gün artarak sürmektedir.
2004_04_06	Sandıktan çıkan sonuçlar, Türkiye'nin her bölgesinde, her kesimden insanımız nezdinde siyasetin yükselen değerinin AK Parti olduğu gerçeğini açıkça ortaya koymuştur.
2004_04_06	AK Parti olarak, milletimizin gerek 3 Kasım'da, gerekse 28 Mart'ta bize göstermiş olduğu bu inanç ve güvene müteşekkirimiz.
2004_04_06	Bütün AK Parti kadrolarının bildiği bir gerçeği, aramıza yeni katılan arkadaşlarımıza bir kere daha hatırlatmak isterim: AK Parti'nin siyaset felsefesine göre, "hizmet" in adresi AK Parti kadrolarıdır, ama her türlü başarının kurucu unsuru ve sahibi milletimizdir.
2004_06_01	O nedenle kimse, AK Parti'ye millet tarafından verilmiş çoğunluk gücünü önemsiz ya da yoksayılabilir birşey gibi göstermeye kalkmamalıdır.
2004_06_01	Bu ilkelere sıkı sıkıya bağlı olan AK Parti siyaseti ve bunun icracısı olan AK Parti Hükümeti, ülkenin kurumları arasında bir güç mücadelesini değil, kurumların devlet ve millet lehine sinerji üretmesini önemsemektedir.
2004_06_15	Geldiğimiz yerden geriye baktığımızda ve aldığımız mesafeyi göz önünde bulundurduğumuzda hayli uzun bir zaman gibi görünüyor ama, daha dün AK Parti meşalesini tutuşturduk ve halkımızın emanetini omuzladık.
2004_06_15	Bu uzlaşmayı AK Parti siyasetine yön veren milletimiz sağlamıştır.
2004_07_06	Türkiye'de siyaset, AK Parti ile farklı bir ciddiyeti farklı bir sahicaliği kazanmıştır ve böylece gerçek bir zemine oturan siyaset anlayışı Türkiye'de bu güne kadar halkın milletimizin değerlendirmelerinde hep geri sıradayken şimdi ön sıralarda daha da öne çıkmanın şu anda puanlarını toplamaya başlamıştır.
2004_07_06	İşte AK Parti, Türkiye'de bütün ağırlığıyla hissedilen, toplumun ayak bağı haline gelen çarpık siyaseti tasfiye ederek, Türkiye'yi makul bir siyaset zeminine taşımıştır.
2004_07_13	Halkımızın umutları büyüdükçe, tıkanan yollar açıldıkça, biriken sorunlar çözüldükçe AK Parti de büyüyor.
2004_07_13	Yani AK Parti, milletle birlikte büyüyor.
2004_07_13	Halkımızın ekmeği büyüdükçe, onuru, itibarı yükseldikçe AK Parti de büyüyor.
2004_10_01	Değerli Milletvekilleri... Her zaman ve fırsat bulduğum her zeminde söylediğim gibi AK Parti siyasetinin ana dayanağı millet eksensiz bir siyaset yapıyor olmamızdır.
2004_10_01	Temennim odur ki ülkemiz, milletimiz bu yeni dönemde inşaallah çok daha farklı bir gayretle AK Parti grubunun âdeti seçimden yeni çıkmış, bütün dinamizmini âdeti yeniden yenileyerek onu farklı bir sinerji ile ortaya koyacak şekilde bu yeni döneme hazır duruma gelmiş olarak görüyorum.
2004_12_07	AK Parti grubu olarak, hükümet olarak birliğimiz, kararlılığımız, her zemindeki sağlam duruşumuzla ortaya koyduğumuz, açık siyasetimizi halkımız dikkatle takip ediyor.
2004_12_07	AK Parti hükümetiyle birlikte Türkiye'de siyaset dar bir menfaat çatışması olmaktan çıkmış, toplumdun beslenen ve bütün toplumu kucaklayan itibarlı bir müessese haline gelmiştir.
2004_12_14	İki yıl önce milletimizin büyük teveccühüyle iktidara taşıdığımız AK Parti siyaseti, ülkenin gelecek perspektifini genişletmekle kalmamış, siyasetin çitasını da bu aziz millete layık bir seviyeye yükseltmiştir.
2005_01_04	Türkiye'ye büyük bir değişim dinamizmi aşılayan AK Parti siyaseti, inanıyorum ki önümüzdeki bu dönemde millete layık olma uğrunda gösterdiği büyük gayret ve fedakarlıkların semeresini açık ve net olarak almaya başlayacaktır.
2005_02_23	Bu tarihi gündönümünün milletimizle el ele, gönül gönüle yaşayan AK Partililer ülkenin saygınlığına paralel olarak yüce milletimizin takdirine mazhar oluyorlar.
2005_02_23	AK Parti, milletin yıllarca örselenmiş emanetine sadakatle bağlı kalacağına ahdederek yola çıkanların birliği ve beraberliği adına yine milletimizin eliyle inşa edildi.
2005_03_16	AK Parti iktidarındaki Türkiye, toplumsal talepleri siyasetin merkezine taşıyarak demokratik nizamı tekemmül ettirecek ve çağdaş dünyada hak ettiği yeri muhakkak alacaktır.
2005_04_19	AK Parti, milletin düşünce üslubunun, taleplerinin, ihtiyaçlarının temsilcisi olarak her zaman milletle birliktelikten güç almıştır, güç almaya devam edecektir.
2005_04_19	Milletimiz, nasıl muhkem bir duruş sergiliyorsa, ona hizmet için seferber olan partimiz ve iktidarımız da, partimiz ve iktidarımızla ona gönül verenlerle bütün meseleler karşısında aynı vakur ve muhkem duruşunu sürdürecektir.
2005_05_18	AK Parti, muhafazakâr-demokrat kimliği ile topluma, toplumsal merkezle bütünleşmiş ve milletten aldığı güç ile Türkiye'nin ufkunu genişletmiştir.
2005_05_24	Şunu rahatlıkla ifade edebilirim ki, AK Parti'nin belki de en büyük başarısı Türkiye'nin kırılan şevkini tamir etmesi, milletin psikolojisine sinen karamsarlığı dağıtması ve umudu harekete geçirmesidir.
2005_06_14	AK Parti, gücünü milletten aldığı içindir ki, sözüne güvenen, sözüne güvenilen bir siyaset hattını izliyor.
2005_10_04	Bu 4 Ekim gününde şu gerçeğin altını özellikle çiziyorum: Herkes şunu iyi bilmelidir ki, AK Parti olarak siyasi "yol haritamızı" milletimiz çizmiştir.
2005_10_04	Asla milletimizin bu tarihi köklerinden gelen, medeniyet değerlerinden kaynaklanan bu ilke, bu anlayış AK Partililik bilincine sahip olan herkesin değişmez bir ilkesi olarak geleceğe taşınacaktır.

2005_11_08	Değerli Arkadaşlarım, AK Parti'nin, AK siyasetin başarıları, halkımıza müjdeleri bitmedi, inşallah bitmeyecek.
2005_12_06	İşte AK Parti çatısı şekillenirken parti programı hazırlanırken bu kavramlar ön planda olmuştur ve bu çatı altında yer alan tüm arkadaşlarımız toplumsal sorumluluğu bireysel hesaplar ve düşüncelerin ötesinde görmüşlerdir algılamışlardır, bu anlayış içerisinde bu duyarlılık içerisinde kararlarını vermişlerdir.
2005_12_06	Diyoruz ki parti programımızda; "Partimiz binlerce yıldır aynı coğrafya üzerinde barış, dostluk ve kardeşlik içinde birlikte yaşayan ortak bir kaderi paylaşan, sevinçleri, kederleri, kıvançları ortak olan tüm halkımızın partisidir" diyoruz.
2005_12_06	Programımızda işaret ettiğimiz gibi AK Parti tüm halkımızın partisidir.
2005_12_06	Diyenler bilmelidirler ki AK Partinin ajandası açıktır, şeffaftır ve bu ajandada yalnızca tüm halkımızın mutluluğu, huzuru ve refahı vardır.
2005_12_06	İşte bu anlayış doğrultusundadır ki, bu ülke için, bu millet için gerekli olan ne ise AK Parti program olarak bunu benimsemiştir.
2005_12_06	AK Parti halkın arzusu ile kurulmuştur, halkımızın talepleri ile kurulmuştur ve bu günde bu talepleri karşılamak için çaba harcamaktadır.
2005_12_06	Bundan sonraki süreç içerisinde de sadece kendi yönetim dönemini kurtarmaya yönelik politikalar ötesinde bu milletin güçlü olabilmesi için halkımızın yarımlara umutlu olarak yürüyebilmesi için ne yapılması gerekiyorsa AK Parti iktidarı olarak onu yapacağız.
2006_01_31	Buradan ilan ediyorum; AK Parti, Türkiye'de değişim siyasetinin adresidir, gücünü millettten alır ve hesabını da yine millete verir.
2006_01_31	AK Parti, milletin kaynaklarını hırsızlardan, arsızlardan, hortumculardan, haramzadelerden korumak için iktidardadır.
2006_01_31	Bizim milletimize veremeyeceğimiz bir hesap yoktur; Türkiye'nin çarçur edilen zamanının, kaybedilen on yıllarının, heba edilen kaynaklarının, peşkeş çekilen servetlerinin hiçbirinde AK Partinin imzası yoktur.
2006_01_31	Ne şahsımın, ne partimizin millete hesabı verilemeyecek tek bir kuruluşun olmadığını da özellikle vurguluyorum.
2006_03_07	AK PARTİ hükümeti milletimizin yüzünü güldürmeye devam etmektedir.
2006_03_14	Bütün bunlar apaçık ortadayken bunu hazmedemeyen çevrelerin şüphesiz ki AK PARTİ iktidarının bu sürecini, bu yürüyüşünü milletin iktidarı olarak göremeyenler tabii ki hazımsızlık içinde olacaklar.
2006_03_14	Fakat onlar ne kadar bu işi hazmedemeseler de millet AK PARTİ ile beraber bu onurlu yürüyüşünü sürdürmektedir.
2006_03_14	AK PARTİ, milletsiz, halksız siyasete inanmıyor.
2006_04_18	Bu konuda partimiz de, hükümetimiz de, milletimiz de kararlıdır.
2006_05_09	3 Kasım 2002 tarihinde millet kararıyla işbaşına gelen AK PARTİ, cesur ve uyumlu bir yönetim anlayışıyla ülke meselelerinin neredeyse tamamını çözüm yoluna koymayı başarmıştır.
2006_05_09	Bu heyecanı bu millet kurmuş olduğu AK PARTİ ile yaşıyor.
2006_05_16	Acaba AK PARTİ iktidarını nasıl zayıf gösteririz... Boşuna uğraşmayın millet gerçekleri çok iyi biliyor, gösteremeyeceksiniz.
2006_05_24	Ülkemizde şuanda çok çok önemli olan, özellikle halkımızın bugüne kadar yaka silktiği konularda bile partimizin ısrarla üzerinde durduğu ve gayret ettiği şu, 'her doğanın sigortalı olarak doğması ve 18 yaşına kadar bunun devam etmesiyle alakalı' kanunda bile, nasıl bunu geciktirebiliriz, nasıl bunu daha gerilere itebiliriz, bunun gayreti içerisinde giren zihniyeti anlamak, bu zihniyetin halkla beraber olduğunu anlamak mümkün mü?
2006_06_06	Türkiye'ye yeni bir siyaset tarzı getiren AK PARTİ'nin en önemli iddiası Türkiye ile birlikte, halkımızla birlikte büyüektir.
2006_06_20	Ak Parti'ye muhalefet edeyim, hükümete muhalefet edeyim derken ülkeye muhalefet edenleri halkımız biliyor, tanıyor.
2006_06_20	Bu tablo Ak Parti'nin temsil ettiği sağlam millet iradesinin eseridir.
2006_11_14	AK PARTİ kurulduğu günden bu yana Türkiye'nin değişim iradesini yansıtan, milletimizin gelecek hedeflerine odaklanmış ülke gerçeklerinin farkında olan, dinamik, toplumsal değerlere saygılı, çağdaş siyasetin adresi olmuştur.
2006_11_14	AK PARTİ'nin başkalarından farkı, Türk siyasetine taşıdığımız ciddiyet, insanımızın önüne koyduğumuz yeni ufuklar bir kere daha açıkça ortaya çıkmıştır.
2007_04_08	2001 yılından bu yana -14 Ağustos 2001 partimizin kuruluşu- o günden bu yana milletimizin iradesi ve beklentileri doğrultusunda bir yandan Türkiye'yi yaşadığı ağır sıkıntılardan, zorluklardan çıkarmanın, bir yandan da çocuklarımıza yepyeni, aydınlık bir gelecek inşa etmenin mücadelesini veriyoruz.
2007_04_08	AK Parti'nin tek gündemi budur, milletimizin de temel beklentisi bu noktadadır.
2007_10_02	Kaldı ki, AK PARTİ her iki seçim beyannamesinde de Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu yeni demokratik bir anayasa ihtiyacını belirterek ve vaad ederek toplumun huzuruna çıkmış ve bu doğrultuda toplumdaki bir kez daha güçlü bir yetki almıştır.
2007_11_20	Sorduğu içindir ki AK PARTİ'yi iktidar yaptı bu millet.
2008_02_12	Ve ekranları başında bizleri izleyen tüm milletimize de Türkiye Büyük Millet Meclisi AK PARTİ Grubundan selam ve saygılarımızı, sevgilerimizi bildiriyorum.
2008_02_19	Toplumun tamamını kucaklama idealiyle bir merkez partisi olarak kurulmuş olan AK PARTİ kendi ufkuyla ülkeye dayatarak değil ülkemizin ufkunu genişleterek Türkiye'ye hizmeti esas almıştır.

2008_02_19	AK PARTİ, sayısız ideolojik tartışma ile toplumun takatini tüketen, enerjisini toprağa gömen, toplumsal barışı zedeleyen siyaseti ta baştan reddetmiştir.
2008_02_19	Halkıyla bu denli kucaklaşmış olan bir AK PARTİ için bazı seçkin zümrelerin barışık olamayışını anlamakta zorlanıyoruz.
2008_03_04	AK Parti hükümeti, başından beri halkımızın, ülkemizin yararına cesur adımlar atmakta, yine halkımızın refah ve kalkınması için her türlü bedeli ödemeyi göze almaktadır.
2008_03_04	Biz hesabı hizmet aşkıyla yapıyoruz ve Allah'ın izniyle doğacak olan ilçeleri de, AK PARTİ halkının güvenine sahipse, alacak ve hizmetine de devam edecek.
2008_03_04	AK PARTİ'nin bu milletten oy istemek için böyle küçük hesaplara ihtiyacı yok, hiçbir zaman da olmadı.
2008_03_11	Açık ve net olarak söylüyorum: Ak Parti, toplumsal kaynakların siyasî çıkar kaygısıyla ve irrasyonel şekilde dağıtılmasını reddeden bir siyaset anlayışını temsil etmektedir.
2008_03_11	İşte toplumu önceleyen Ak Partinin sosyal devlet anlayışı değerli arkadaşlarım, değerli konuklar budur.
2008_04_01	Halkın rızasıyla ve halkın tercihleriyle iktidar olan, hizmetleriyle Türkiye'yi kısa zamanda ayağa kaldıran Ak Parti, kurulduğu günden beri bütün ircaatıyla milletimizin gönlünü, vicdanını, rızasını kazanmaya odaklanan bir siyaset ortaya koymuştur.
2008_05_06	Ak Parti olarak millete hizmet yolunda hiçbir günü, hiçbir saati zayi etmemeye azami özen göstererek çalışmalarımızı sürdürüyoruz.
2008_05_06	Bu siyaset anlayışını milletimiz de bizimle paylaştığı için, her ilde, her bölgede toplumsal merkezini en güçlü partisi olarak AK Parti'yi çıkarması da bundandır.
2008_05_13	Ak Parti'nin oy haritası, bu oy haritasının ifade ettiği toplumsal destek, hem siyasi hem de toplumsal anlamda mevcut demokratik istikrarın en açık en bariz göstergesidir.
2008_06_10	Yeri gelmişken, burada yalnızca kendi grubumuzu değil, yalnızca Ak Parti'ye oy verenleri değil; bu ülke için, bu toplumun düzeni için, bu ülkenin birliği için, demokrasi için, adalet için, refah ve huzur için hakkaniyetten ayrılmayan, daima vicdanının sesine kulak veren diğer parti gruplarını ve kişileri de bu millet kürsüsünden aynı duyguyla anıyorum, aynı samimiyetle selamlıyorum.
2008_06_10	Biz, AK Parti hükümeti olarak sorumlu davranmaya, sağduyuyla hareket etmeye, yalnızca ve yalnızca milletimizin çıkarlarını korumaya devam edeceğiz.
2008_06_17	İşte, milleti karşıma değil, milleti arkasına aldığı zaman, bu ülkede ne kadar kısa zamanda nelerin yapılabildiğini, hamdolsun AK Parti iktidarı olarak bizler gösterdik.
2008_06_17	2002 sonrası dönemin en önemli hususiyeti, demokrasi talebinin gerçek mânâda toplumsal bir talebe dönüşmesi ve partimizin de bu talebi taşıma iradesini cesaretle gösterebilmesidir.
2008_06_17	İnanıyoruz ki, milletimiz de AK Parti'nin sorumlu siyasetini desteklemeye, partimize güç vermeye, yolumuzu aydınlatmaya devam edecektir.
2008_06_24	Milletin yüzde 47 oy verdiği bir partiye ve liderine bu tür gayri meşru teklifler yapmak ne milli-manevi değerlerimize sığar, ne evrensel demokratik değerlere sığar... AK Parti'nin Türkiye'ye yaptığı en büyük katkılardan biri siyaseti normalleştirmek, siyasete kalite kazandıracak bir siyaset tarzı geliştirmek olmuştur.
2008_07_01	Çok açık söylüyorum tahammül edilemeyen AK Parti değildir, tahammül edilemeyen demokrasidir, millet iradesidir, halkın duygu ve düşüncesidir.
2008_07_08	İşte bizim AK Parti'yi kurduğumuz günden itibaren dillendirdiğimiz, -bunun altını çiziyorum- "yeni siyaset" kavramı, Türkiye'nin bu değişimine, değişen toplumsal yapısına karşılık gelen "sahici", "gerçekçi" bir siyaset tarzına işaret etmektedir.
2008_07_15	Ak Parti grubunun gündemi her zaman milletimizin gerçek gündemidir, ulusal ve uluslararası çıkarlarımızı geliştirmek için yaptığımız çalışmalarlar bunlar.
2008_07_15	Sözün başında söylediğimiz gibi şartlar ne olursa olsun AK Parti milletin hizmetindedir ve aynı kararlılıkla, aynı anlayışla nasıl bizler 3 Kasım 2002'de yola çıktysak, şu anda bazılarının AK Parti'de rehabet var, AK Parti'de yolculuk var, şu var bu var gibi yaftaları kusura bakmayın bu gövdeye yapışmaz.
2008_07_29	Bugün sadece Ak Parti grubumuza değil, bu kürsüden bütün milletime seslenmek istiyorum.
2008_10_14	Havaalanından Cumhuriyet Meydanı'na kadar geldiğimizde, caddenin sağında solundaki millet, bütün balkonlardan hamdolsun Ak Parti iktidarına o olumlu alkışlarını, heyecanını yansıtıyor bunu yaşamadı mı, görmedi mi?
2008_11_11	Şunu, ülkem adına, milletim adına, AK Parti iktidarı ve AK Parti Teşkilatı adına büyük bir gururla dile getirmek istiyorum: Bu 6 yıl, milletimizin makus talihinin değiştiği, Türkiye'nin ilerlediği, kalkındığı, daha önce hiç tecrübe etmediği başarıları elde ettiği, ülke içinde, ülke dışında çok farklı konuma yükseldiği bir süreç olmuştur.
2008_11_11	Her zaman ifade ettim: Türkiye'nin AK Parti iktidarıyla girdiği bu süreç, bizzat Türkiye'nin başarısıdır, bizzat milletimizin, sizlerin başarısıdır.
2008_11_11	Bu vesileyle, başta aziz milletimiz olmak üzere, AK Parti iktidarına gönül verenlere, destek verenlere, emek sarfedenlere, teşkilatımızın her kademedeki mensuplarına, özellikle siz milletvekili arkadaşlarımıza çok teşekkür ediyorum.
2008_11_11	Rahatsız olmadığımızı içindir ki, 81 vilayetin 80'inde AK Parti'ye ne yapmıştır, milletvekillerini vermiştir ve parlamentonun yüzde 65'inde AK Parti vardır.
2008_11_11	Milli iradeden gücünü alan AK Parti, milletini belirlediği rotada demokrasi mücadelesini, hak ve özgürlük mücadelesini, ekonomik kalkınma mücadelesini, sosyal restorasyon mücadelesini aynı kararlılıkla devam ettirecektir.
2008_11_11	Ve AK Parti iktidarı her zaman milletimizin hissiyatına tercüman olmanın, milletimizin iradesini yönetime yansıtmanın, halkımızın ihtiyaçlarını gidermenin gayretini içinde olmuştur, bundan sonra da bu böyle olacaktır.
2008_11_11	Üstelik, terör örgütünün ve onun yandaşlarının tüm kıskırtmalarına, tahriklerine, tehditlerine rağmen, milletimiz akın akın meydanları doldurmuş ve uzun dönemler hizmete susadığını, bu susuzluğun da Ak Parti iktidarıyla giderildiğini haykırmıştır.
2009_01_06	Şunu peşinen ifade edeyim: Hiçbir adayımızın adı geç açılmıyor, gerekli veriler, gerekli yoklamalar tamamlandıktan sonra, partimizin ilgili kurulu bu konudaki nihai kararını verdikten sonra tüm adaylarımızı kamuoyuyla, milletimizle paylaşıyoruz.

2009_01_13	İnanıyorum ki halkımın feraseti bu noktada AK Parti'nin gene yerelde de oylarını arttırarak geleceğe yürütmesini sağlayacaktır.
2009_01_27	Türkiye yeni bir seçime hazırlanırken, AK Parti olarak, milletimizin rotasından bir nebze dahi sapmadan yolumuza devam ediyoruz.
2009_01_27	AK Parti'nin hizmet kervanında yer almak, millete hizmet üretmek, yeniden inşa ve imar ettiğimiz ülkemize bir tuğla koymak isteyen on binlerce kardeşimiz oldu.
2009_02_03	' Merak etmeyin öyle kolay kolay millet, millet, bu işi vermedikten sonra AK Parti'nin size böyle bir şey bırakma derdi yok.
2009_02_10	AK Parti olarak, milletimizin bu coşkusunu, bu vefasını, bu teveccühünü hiçbir zaman nazarı dikkatimizden uzak tutmadık, tutamayız.
2009_02_10	Ancak milletimizin teveccühüyle AK Parti olarak Türkiye'nin içine girdiği bu kısır döngüyü, bu istikrarsız yapıyı 3 Kasım 2002 seçimleriyle bozduk.
2009_02_10	AK Parti olarak, milletimizle hep aynı istikamete baktık, aynı dili konuştuk, gönül birliği içinde olduk, milletimizle tam bir muhabbet zeminini oluşturduk.
2009_02_10	Ne aldatan olacağız, ne aldanan olacağız... Yüzde 34, yüzde 42, yüzde 47, inanıyorum ki benim aziz milletim bütün bu oranların şu anda çok daha fevkinde bir AK Parti görecektir, görevlendirecektir.
2009_02_10	Bu millet, demokrasinin önemini kavramış, demokrasi ile kalkınmanın ne kadar birbirine bağlı olduğunu AK Parti iktidarıyla görmüştür.
2009_02_10	AK Parti, içeride ve dışarda milletimizin hem aklını, hem de vicdanını temsil eden bir büyük siyaset yürütüyor.
2009_02_10	AK Parti, koltuğa yapışmayı demokrasinin ruhuna aykırı gördüğü için, seçimi koltuk kavgası olarak değil halka hizmet imkânı olarak görmektedir.
2009_02_10	AK Parti, kendine güvendiği için, halkına güvendiği için, demokrasiye güvendiği için seçimleri ne yaptı?
2009_02_10	Çok açık ve net olarak söylüyorum değerli arkadaşlarım, kendi menfaatlerini bir tek gün bile bu milletten menfaatlerinin önüne geçiren olursa bugüne kadar olduğu gibi, bundan sonra da AK Parti çatısı altında bir daha yeri olamaz, bunu açıkça söylemek durumundayım.
2009_02_10	Ben altı buçuk yıllık iktidarı döneminde milletimizin güvenini kazanan AK Parti siyasetine, hiçbir arkadaşımızın, hamdolsun mümkün olduğunca -bazı istisnaları bir kenara koyarsak ki bunları da partimizden ihraç ettik biliyorsunuz- tek bir kara leke sürdürmeyeceğine samimiyetle inanıyorum.

Ek Çizelge 6: “Adalet” ve “Kalkınma” Kesişim Kod Kaydı

Text	Segment
2002_04_29	Değerli Arkadaşlar, Kimse Türkiye'yi adalet arayışından ve kalkınma arzusundan alıkoymamalıdır, alıkoymamaz.
2003_03_11	Milletimiz bir kez daha güven, adalet ve kalkınma talebini dile getirdi ve çok iyi bir zamanlamayla bunu tüm dünyaya gösterdi.
2003_03_11	Bu nedenle biz, atalet ve kriz kavramlarının yerine adalet ve kalkınma hedefini getirdik.
2003_05_06	Bu nedenle biz sorunlarımızın kaynağının adalet ve kalkınma olduğuna inandığımız için bütün dikkatimizi oradan ayırmıyor, buna inandığımız için kötümserlik ve gerilim tohumları saçanlara prim vermiyoruz.
2003_06_10	Değerli arkadaşlar, Parti olarak temel önceliğimizin adalet ve kalkınma olduğunu biliyorsunuz.
2003_06_24	Biz adalet kavramını kalkınmanın, kalkınma kavramını da adaletin olmazsa olmaz şartı olarak görüyoruz.
2003_07_29	• Uzlaşmayı, kardeşliği, içtenliği, üretimi esas aldık, • Adalet ve kalkınma hedefini siyasetimizin, yönetim anlayışımızın esası, temeli olarak kabul ettik.
2004_02_11	Türkiye, önüne bir gelecek hedefi, bir adalet ve kalkınma vizyonu koyanla, hep aynı bozuk plağı çalanı birbirinden ayırmalıdır ve ayıracaktır.
2004_10_19	Adalet ve kalkınma hedefimiz ülkemizin her metrekaresinde hissedilmeden bize rahat olmayacaktır.
2005_06_28	Ama Türkiye'nin demokrasi, adalet, kalkınma ve ilerleme hedefleri, AB yolculuğu hangi hızla ilerlerse ilerlesin, en kısa zamanda en üst seviyede hayata geçirilecektir, bundan kimsenin şüphesi olmasın.
2005_06_28	Başladığımız işleri bitirmek, Türkiye'yi bir daha asla dışına düşmeyecek biçimde adalet ve kalkınma rotasına oturtmak için yeniden bu kutlu çatı altında buluşacağız.
2005_11_22	Adalet ve kalkınma yolunda emin adımlarla ilerleyen ülkemizde devlet-toplum ilişkilerini zedelemek, yaralamak isteyen hiç kimse muradına eremeyecektir.
2006_06_20	AK Parti iktidarı Türkiye'ye vaad ettiği adalet ve kalkınma çizgisini üzerinde yürütüşünü kararlılıkla sürdürüyor.
2007_11_20	Adalet ve kalkınma idealleri için bir tek geri adım atmayan Türkiye ileriye doğru büyük adımlar atmaktadır.
2008_01_29	Adalet ve kalkınma yerelde başlar diyen AK PARTİ demokrasimizin güçlenmesini, sorunlarımızın çözülmesini, ülkenin hiçbir köşesini ihmal etmeksizin yoluna kararlılıkla devam ediyor.
2008_02_05	Demokrasi ile ekonomi, Hukuk devleti ile kalkınma, Adalet ile sosyal barış, Eğitim ile özgürlük, İç politikadaki istikrar ile dış politikadaki saygınlık, Üretim, yatırım, kalite, rekabet ve serbest piyasa doğrudan birbiriyle ilgili, birbirini belirleyen konulardır.
2008_02_05	Üniversitelerimizde bu özgürlükler üzerindeki sınırlamaları kaldırarak, esasen laikliği güçlendiren bir düzenlemeye şu anda Adalet ve Kalkınma Partisi ile Milliyetçi Hareket Partisi milletvekilleri imzalarını koydu.
2008_04_01	Halkımızın adalet ve kalkınma taleplerini karşılamak için hiçbir engele takılmadan, tökezlemeden alın teri dökmeye, gece gündüz çalışmaya devam ediyoruz, devam edeceğiz.

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı ve SOYADI : H. SERKAN AKILLI

Doğum Tarihi ve Yeri : 26.05.1978 ÇİVRİL

Medeni Durumu : EVLİ

Eğitim Durumu

Mezun Olduğu Lise : ANTALYA ANADOLU LİSESİ

Lisans Diploması : DOKUZ EYLÜL ÜNİV. İİBF KAMU YÖNETİMİ BLM.

Yüksekisans Diploması: AKDENİZ ÜNİV. SBE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

Tez Konusu : NEOLİBERALİZM VE NEOLİBERAL POPÜLİZMİN
YÜKSELİŞİ: ADALET VE KALKINMA PARTİSİ ÖRNEĞİ

Yabancı Dil / Diller : İNGİLİZCE

Bilimsel Faaliyetler

1982 Anayasasında Yapılan Değişikliklerin Neoliberalizm Bağlamında İncelenmesi,
Küreselleşme, Demokratikleşme ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu Bildiri Kitabı, Gazi
Kitabevi, Ankara, syf: 346-355, 2008

Aile Danışma Merkezi Eğitici Eğitimi Projesi'nde Görev Alma

Akd. İİBF Dergisi Yayın Kurulu Üyeliği, 2004

Akd. Üniv. İİBF 15. Yıl Uluslararası Sempozyumu Düzenleme Komitesinde Görev Alma
Antalya Su Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Kardelen Ofset, Ankara, 2008 (editör)

Antalya Su Sempozyumu Düzenleme Komitesinde Görev Alma

Bologna Süreci ve Güncel Gelişmeler Işığında Türkiye'de Hukuk Eğitimi Projesinde Yürütücü Yardımcılığı, 2008

Demokra. Dönüş. ve Mobil Demok.; I. Ulusal Mobil Devlet Konf., Ankara, 28-29 Mayıs, 2009

E-Devlet Sempozyumu Düzenleme Komitesinde Görev Alma

Enabling the Disabled Voters via Mobile Democracy; Egovshare2009, 8-11 Aralık, Ant.

Etnik Ayrımcılık, IV. Ulusal Sos. Kong., Sivas, 16-18 Ekim, 2003

Etnikliğin Modernite Karşısındaki Durumu, Sos. Arş. Derg., C.7, S.2, 2004 (IBSS)

Etnisite Kuramları ve Eleştirisi, Cum. Ün. Sosy. Bil. Derg., C.28, S.1, 2004 (IBSS)

Finans Çağında Eklemlenme Kalıpları: Neoliberal Küreselleşmenin Çevresel Bir Ekonomisi Olarak Türkiye Örneği (Prof. Dr. Erinç Yeldan'dan Türkçe'ye çeviri)

Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Düny. İlliberal Dem. (Fareed Zakaria'dan Türkçe'ye çeviri), Kırmızı Yayın., 2007, İst

Popülizm, Türkiye'nin Topl. Sos. Ek. Eleştirel Yakl., 20-21 Ekim, ODTÜ, 2005

Siyaset Sosyolojisi Yazıları, Siyasal Kitabevi, 2003, Ankara

Yurtdışı Deneyimi (Socrates Programıyla 6 ay Danimarka Kopenag Üniv.)

İş Denevimi

Stajlar :

Projeler :

Çalıştığı Kurumlar :AKDENİZ ÜNİV. S.B.E.

Adres :VARLIK M. 172. S. ÇALIKUŞU APT. NO 13 2-3, ANTALYA

Tel. no :+90 242 2420821